

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ

МУЎТАБАР ЗИЁ МАСКАНИ

(1918 – 2008)

Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи
Тошкент – 2008

74.58
М99

Масъул муҳаррир:
Ф.И.Муҳамедов

Таҳрир ҳайъати:
Т.А.Абдурахмонов, Ҳ.А.Тойчиев, Э.Х.Тангиров

Тузувчилар:
**А.Азларов, Ҳ.Болтабоев, Ҳ.Дадабоев, Қ.Йўлдошев, Б.Каримов, Р.Муртазаева,
Ш.Отажонов, Ш.Оразимбетов, С.Холбоев**

Мўътабар зиё маскани (1918–2008)/ Муҳар. Ф.И.Муҳамедов, Тузувчилар: А.Азларов, Ҳ.Болтабоев, Ҳ.Дадабоев ва бошқ.; Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Мирзо Улугбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети. — Тошкент: Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2008. 152-б.

ББК 74.58

Т 4702620204–90 қатъий буюртма
М352(04)–2008

ISBN 978-9943-03-178-4

© Фафур Фулом номидаги
нашриёт-матбаа
ижодий уйи, 2008 й.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ВАЗИРЛАР
МАҲКАМАСИНИНГ ҚАРОРИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИГА МИРЗО УЛУҒБЕК
НОМИНИ БЕРИШ ТЎҒРИСИДА**

Вазирлар Маҳкамаси қарор қилади:

Ўзбекистон Республикаси жамоатчилиги, ТошДУ олимлари, профессор-ўқитувчиларининг истакларини инобатга олиб, Тошкент Давлат университетига Шарқнинг буюк олими ва мутафаккири Мирзо Улуғбек (Муҳаммад Тарағай Улуғбек) номи берилсин.

**Ўзбекистон Республикаси
Вазирлар Маҳкамасининг Раиси**

И. КАРИМОВ

Тошкент шаҳри,
1995 йил 14 сентябрь

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИНИНГ ФАРМОНИ

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИГА «ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ» МАҚОМИНИ БЕРИШ ТЎҒРИСИДА

Ватан ва миллат тараққиёти йўлида фидойилик кўрсатган жаҳид зиёлиларимизнинг буюк хизматларини эътироф этиш, тарихий ҳақиқатни тиклаш, ёшлар қалбида истиқлол ғояларига садоқат туйғуларини тарбиялаш, умуминсоний ва миллий илм-фан қадриятларини авлодлар онгига теран сингдириш, Тошкент Давлат университетининг азалий юксак мавқеини ўз жойига қўйиш, Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида белгиланган вазифаларни амалга ошириш мақсадида:

1. Тошкент Давлат университети, Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги, Фан ва техника давлат қўмитаси, Маърифатпарварлар ва Тарихчилар жамиятлари, Мустамлакачилик даври қурбонлари хотирасини абадийлаштириш бўйича жамоатчилик комиссияси ва бошқа бир қанча жамоат ташкилотларининг тарихий ҳужжатларга асосланган хулоса ҳамда таклифларини инобатга олиб, Мирзо Улуғбек номидаги Тошкент Давлат университетининг асосчилари жаҳид зиёлилари, унинг ташкил этилган санаси эса 1918 йил 12 май деб белгилансин.

2. Тошкент Давлат университетининг нафақат республикамизда, балки минтақамизда ҳам биринчи замонавий олий таълим муассасаси эканини, олимлар ва ўқитувчилар жамоасининг фан ва таълим соҳасидаги юксак салоҳиятини, Ўрта Осиё давлатларида таълим ва илмий-тадқиқот тизимини шакллантиришдаги муҳим ўрни ҳамда халқаро нуфузини назарда тутган ҳолда унга «Миллий университет» мақоми берилсин ва у «Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети» деб аталсин.

3. Қуйидагилар Ўзбекистон Миллий университетининг асосий вазифалари этиб белгилансин:

— ёшлар қалбида истиқлол ғояларига садоқат, ватанпарварлик ва фидойилик туйғуларини камол топтириш, уларни мустабид тузум йилларида қатағон қилинган фидойи ватандошларимиз хотирасига ҳурмат-эҳтиром руҳида тарбиялаш, халқимизнинг беқиёс илмий-маданий меросини чуқур ўрганиш;

— жамиятнинг илмий-маданий салоҳиятини юксалтириш, аҳоли ўртасида илмий қадриятларни тарғиб қилиш, ёшларнинг маънавий-маърифий савиясини ошириш;

— /миллий университет таълим тизимини илғор илм-фан ютуқлари асосида такомиллаштириш, мамлакатимиздаги барча университетлар учун ўқув, илмий-

услугий, маънавий-маърифий масалалар юзасидан таянч ҳамда етакчи олий таълим муассасаси сифатида фаолият кўрсатишига эришиш;

— жаҳон андозаларига мос фундаментал тадқиқотлар олиб бориш, фаннинг муҳим соҳалари бўйича янги илмий мактабларни шакллантириш ва улар фаолиятининг давомийлигини таъминлаш, ривожланган мамлакатларнинг университетлари билан илм-фан ва олий таълим соҳасида ўзаро тенг манфаатли ҳамкорликни янада кенг йўлга қўйиш.

4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси бир ой муддат ичида мазкур Фармоннинг бажарилиши юзасидан тегишли қарор қабул қилсин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти

И. КАРИМОВ

Тошкент шаҳри,
2000 йил 28 январь

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ПРЕЗИДЕНТИНИНГ ҚАРОРИ

МИРЗО УЛУҒБЕК НОМИДАГИ ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИНИНГ 90 ЙИЛЛИГИНИ НИШОНЛАШ ТЎҒРИСИДА

Мамлакатимизда ва бугун Ўрта Осиё минтақасида энг нуфузли ва етакчи олий ўқув юртлиридан бири бўлган Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетининг ёшларнинг интеллектуал ва маънавий таълим тизимини ривожлантириш, юксак малакали мутахассислар тайёрлаш, йигит-қизларимизни ватанпарварлик ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат руҳида тарбиялаш борасидаги беқиёс ўрни ва улкан ҳиссасини инобатга олиб ҳамда ушбу билим даргоҳи ташкил этилганининг 90 йиллигини муносиб нишонлаш мақсадида:

1. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ва Фанлар академиясининг 2008 йил сентябрь ойида Ўзбекистон Миллий университетининг 90 йиллигини нишонлаш тўғрисидаги таклифи маъқуллансин.

2. Ўзбекистон Миллий университетининг 90 йиллигига бағишланган тадбирларни ўтказиш бўйича ташкилий қўмита таркиби иловага мувофиқ тасдиқлансин.

3. Ташкилий қўмита бир ҳафта муддат ичида ушбу санага бағишланган тадбирлар режасини ишлаб чиқсин ҳамда уларнинг «Ёшлар йили» давлат дастурида белгиланган мақсад ва вазифаларга уйғун ва ҳамоҳанг равишда ўтказилишига алоҳида эътибор қаратсин.

2008 йилнинг август ойида «Мамлакатимиз олий таълим тизими ва илм-фани ривожидида Ўзбекистон Миллий университетининг роли» мавзусида халқаро илмий конференция ўтказишни юқори савияда ташкил этсин.

2008 йил сентябрь ойида «Ёшлик» талабалар шаҳарчаси стадионида «Ёшлар бугунги ва эртанги кунимизнинг ҳал қилувчи кучидир» шиори остида мамлакатимиз олий ўқув юртлири талабаларининг фестивалини ташкил этишни таъминласин.

4. Вазирлар Маҳкамасининг Ўзбекистон Миллий университети мажмуаси ҳудудида байрам кенг қўламдаги қурилиш ва реконструкция, таъмирлаш ишлари олиб бориш, ўқув бинолари, талабаларнинг тураржойлари ва бошқа ижтимоий инфратузилма объектларини ҳар томонлама обод қилиш бўйича тайёргарлик ишларини амалга ошириш топширилсин.

5. Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги, Ўзбекистон Миллий телерадио компанияси ва бошқа оммавий ахборот воситаларига мазкур санани ўтказиш билан боғлиқ тадбирларни кенг ёритиш тавсия этилсин.

6. Мазкур қарорнинг бажарилишини назорат қилиш Ўзбекистон Республикаси Бош вазирининг ўринбосари Р. Қосимов зиммасига юклансин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти

И. КАРИМОВ

Тошкент шаҳри,
2008 йил 9 апрель

КИРИШ

Азиз ўқувчи! Қўлингиздаги китоб Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетининг 90 йил давомида босиб ўтган йўли ҳақида. Дунёда олий ўқув юртлири кўп. Мустақил мамлакатимизда университет ва институтлар сони ҳам оз эмас. Лекин Ўзбекистон Миллий университети нафақат ўзбек халқи, балки Ўрта Осиё минтақасида яшаётган бошқа халқлар ҳаётида ҳам тутган алоҳида ўрни билан ажралиб туради. ЎзМУ Ўрта Осиё минтақасида замонавий маънодаги олий таълимнинг бешиги бўлганлиги, узоқ йиллар мобайнида бир неча республикани юксак малакали кадрлар билан таъминлаб келган илк маърифий ўчоқ эканлиги билан алоҳида мартабага эгадир. Ҳеч муболағасиз айтиш мумкинки, ЎзМУ XX асрнинг 80-йилларига қадар Ўрта Осиё республикаларидаги ҳар битта олий ўқув юртининг дунёга келишига бевосита ёки билвосита кўмак берган ва таъсир кўрсатган.

Масаланинг ўта муҳим яна бир жиҳати шундаки, Миллий университет Туркистон ўлкасида кадрларга бўлган эҳтиёж туфайли ўз-ўзидан ташкил бўлган олий мактаб эмас. У айнан миллий ўзликни англашга уринишнинг самараси ўлароқ дунёга келган, айнан ўзини таниган ерли миллатлардан етук мутахассислар тайёрлаш мақсадида бунёд этилган илк олий ўқув юрти эканлиги билан диққатга моликдир. Қўлингиздаги китобда масаланинг шу жиҳатларига алоҳида эътибор қаратилган.

1918 йилнинг апрелида туркистонлик руслар ўзлари учун Тошкентда барпо қилган «Туркистон халқ университети»га муқобил равишда миллатнинг фидойи зиёлилари бўлмиш жадидлар ўша йилнинг 12 майида «Туркистон мусулмон халқ дорилфунуни»ни ташкил этдилар. Чунки жадидлар «Туркистон халқ университети»нинг фаолияти Туркистон ўлкаси халқ хўжалигининг кадрларга бўлган ўта кучли эҳтиёжни қондиришга ҳам, ўлкада миллий фанни тараққий эттиришга ҳам хизмат қилмаслигини биринчи бўлиб англаб етган эдилар. Босқинчилар университетни ўз манфаатлари учунгина очган эдилар. Бежизга Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Тошкент давлат университетига «Ўзбекистон Миллий университети» мақомини бериш тўғрисида»ги тарихий фармони «*Ватан ва миллат тараққиёти йўлида фидойилик кўрсатган жадид зиёлиларимизнинг буюк хизматларини эътироф этиш, тарихий ҳақиқатни тиклаш, ёшлар қалбида истиқлол ғояларига садоқат туйғуларини тарбиялаш, умуминсоний ва миллий илм-фан қадриятларини авлодлар онгига теран сингдириш... мақсадида*» сўзлари билан бошланган эмас. Унда минтақадаги илк олий мактабнинг миллий илдиизга эгаллигига, бу ишнинг бошида жадид зиёлилари турганлигига алоҳида урғу берилган. Унинг ташкил этилган вақти сифатида айнан 1918 йилнинг 12 майи тайин этилганлиги ҳам шундан далолат беради. Ушбу китобда ана шу жараён қандай кечганлиги батафсил кўрсатилган.

Университетнинг кейинги тараққиёт йўли ҳам бир текис ва рагон бўлган эмас. ЎЗМУ салкам бир асрлик олис ва мураккаб йўли мобайнида ерли миллат вакилларида бирорта талаба қабул қилинмаган, битта ҳам ўзбек профессор-ўқитувчиси бўлмаган олий мактабдан нафақат Ўзбекистон, балки бутун Ўрта Осиё минтақаси ва дунёнинг бир қатор ривожланаётган мамлакатлари учун юксак савияли мутахассислар ва илму фан вакиллари тайёрлаб берган маърифат бешигига айланди.

Ўзбекистон Миллий университети ўз тарихи давомида «Туркистон халқ университети», «Туркистон мусулмон халқ дорилфунуни», «Туркистон давлат университети», «Ўрта Осиё давлат университети», «Тошкент давлат университети», «Ўзбекистон Миллий университети» тарзида аталди. Булар шунчаки номларнинг ўзгариши, лавҳанинг алмашилиши эмас, балки моҳиятнинг янгилиниши ҳам эканлиги ушбу китобда аниқ далиллар ёрдамида кўрсатиб берилган.

«Туркистон халқ университети» мустамлакачилар манфаати ифодаси ўлароқ тапшиқ қилинган бўлса, тамомила ўзгача тамойиллар асосида дунёга келган «Туркистон мусулмон халқ дорилфунуни»ни ерли миллатлар фойдасига хизмат қилишни кўзда туғар эди. Университетнинг «мусулмон»лигига урғу берганда жадидлар динни эмас, миллатни, миллий тилни, юрт тараққийсини кўзда тутган эдилар. Улар илк замонавий олий мактабнинг шўро сиёсатидан, ҳукмрон коммунистик мафкурадан холи бўлишни орзулаб, дорулфунунга «халқ» аниқловчисини бергандилар. Гарчи, шўро ҳукумати дорулфунуннинг миллий йўналишини йўқотиш мақсадида уни зўрлик билан «Туркистон халқ университети»га қўшиб юборган бўлса-да, амалда биринчи замонавий ўзбек университетига жадидлар асос солдилар ва ўзини танишга уринаётган миллат сифатида айна шу санани тан олиш тарих ҳақиқатига мос эканлиги ушбу китобда асослаб берилган. Гарчи, зўрагон шўро ҳукумати бир йилга етар-етмас муддатда университетни «Туркистон давлат университети»га айлантирди ва уни тўлиғича ўз йўриғига солиб, ҳукмрон мафкура ва коммунистик тузум манфаатига хизмат қилдирди.

1923 йилда университетнинг биргина Туркистон республикасига эмас, балки бутун Ўрта Осиё минтақаси халқ хўжалиги ва фани учун кадрлар тайёрлаб бериши кўзда тутилиб унга «Биринчи Ўрта Осиё давлат университети» номи берилди. Зўрагонлик билан сунъий равишда ўтказилган ва ўрта осийликларнинг кейинги авлодларига ҳам минглаб муаммоларни қолдирган ленинча «миллий чегараланиш» ўтказилганидан сўнг ЎОДУ таъминоти федерал бюджет ҳисобидан бўлиши алоҳида кўрсатилди. Аммо марказ университет учун ҳеч қандай маблағ ажратмагани сабабли у анча вақт иккита эгаси бўлгани ҳолда битта ҳам таъминотчисиз фаолият кўрсатишга мажбур бўлди.

Иккинчи жаҳон урушига қадар бўлган даврда университет ўта мураккаб тараққиёт йўлини босиб ўтди. У минтақадаги олий таълим бешигига айланди, ундан ажралиб чиққан олий ўқув юртларининг сони ўн тўрттага етди. Кўплаб илмий-тадқиқот институтларининг дунёга келишига асос бўлди. Шу билан бирга, университет таркиби биргина факультетдан иборат бўлиб қолган йиллар ҳам бўлди. Иккинчи жаҳон уруши даврида Россиядан кўчириб келтирилган ҳамда фаолияти тўхтатилган Самарқанд давлат университети олимлари ҳисобига ЎОДУнинг илмий салоҳияти бир қадар кучайди.

1960 йилга келиб, Ўрта Осиё республикаларининг барчасида ҳам олий таълим тизими муайян даражада шакллантирилгани ва халқ хўжалиги учун зарур мутахассисларни ўша ернинг ўзида тайёрлаш имкониятлари пайдо бўла бошлагани ҳисобга олиниб, Ўрта Осиё давлат университети Тошкент давлат университети деб

атала бошлади. Шунинг билан керакки, гарчи университет номидан минтақавий мақом олиб ташланган бўлса-да, унинг мутахассислар тайёрлаш қамрови тораймади, аксинча, кенгайди. Эндиликда ТошДУ Осие, Африка ва Лотин Америкаси мамлакатларидаги ривожланаётган мамлакатлар учун ҳам юқори малакали кадрлар тайёрлай бошлади.

Олти бобдан иборат ушбу китобда университет тараққиётининг ҳар бир босқичи, унинг ўсиш-ўзгариш йўли Ўзбекистон ва Ўрта Осие республикалари халқ хўжалиги ва илму фани тараққиёти билан узвий боғлиқ ҳолда тадқиқ этилган. Қўлга киритилган ютуқлар, йўл қўйилган камчиликлар далиллар асосида холислик билан кўрсатилган. Китобни яратишда ўтмишдаги архив материаллари ва сақланиб қолган расмий ҳужжатларга таянилды. Тарихий вазият ҳақида тўғри тасаввур уйғотиш ва тадқиқ холислигини таъминлаш учун қилинган бу иш, шубҳасиз, китобнинг қимматини оширади.

Китобда ЎзМУда Ўзбекистон миллий мустақилликка эришгандан кейинги тарихан қисқа вақтда қўлга киритилган кўламли ютуқларга, айниқса, катта ўрин ажратилган. Ўзбекистон ва ўзбек миллати ҳаётида озодлик, ўз тақдирини ўзи белгилаш даврини бошлаб берган 1991 йил 31 августдан эътиборан университет мамлакатда кечаётган барча ижобий ўзгаришларнинг қайноқ қучоғида бўлиб, ўзининг бутун илмий-педагогик салоҳиятини Ватан ва миллат истиқлолини мустаҳкамлашга қаратди. Мустақилликдан кейин республика халқ хўжалиги соҳалари учун зарур бўлган юқори малакали кадрларга бўлган эҳтиёждан келиб чиқиб, мавжуд факультетлардан ташқари «Архившунослик», «Биоинформатика», «Биокимё», «Биофизика», «Генетика», «Геофизика», «Гидрогеология», «Геохимия, минерология ва петрография», «Геология, фойдали қазилмалар конларини қидириш ва башорат қилиш», «Картография ва кадастр», «Компьютер лингвистикаси», «Манбашунослик», «Миллий истиқлол ғояси, ҳуқуқ ва маънавият асослари», «Музейшунослик», «Психология», «Сиёсатшунослик», «Социология», «Халқаро журналистика», «Экология» каби бир қатор янги таълим йўналишлари бўйича мутахассислар тайёрлаш йўлга қўйилди.

Ўзбекистон Миллий университети мамлакат олий таълим тизимининг таянч олий ўқув юртига айланиб, республикадаги барча олий мактаблар учун бакалавр босқичининг 34 йўналиши ва магистратура босқичининг 116 йўналиши бўйича Давлат таълим стандартлари, ўқув режалар ва ўқув дастурлари тайёрланиб, таълим жараёнига татбиқ этилди.

Китобда Республика Президенти Ислам Каримовнинг 2000 йил 28 январдаги Фармони билан Тошкент давлат университетига Ўзбекистон Миллий университети мақоми берилиб, унинг ташкил этилган вақти 1918 йил 12 май деб белгиланиши тарихий ҳақиқатнинг тикланиши эканига алоҳида урғу берилган. Ушбу Фармон биринчи университетга юксак эҳтиром ифодаси бўлиш билан биргаликда, унинг зиммасига миллатнинг интеллектуал салоҳиятини белгилайдиган маърифат ўчоғи, мамлакатнинг кадрларга бўлган талабини қондиришга жавобгар асосий таълим муассасаси бўлиш масъулиятини ҳам юклади. Ушбу китобда ЎзМУнинг илмий салоҳияти асосида республикамизда ўнлаб илмий-маданий муассасалар, фанлар академияси, олий ўқув юртлари пайдо бўлганлигини кўрсатувчи сўнги маълумотлар келтирилган. Шунингдек, Ўрта Осие минтақасидаги барча республикаларда фаолият кўрсатиб келаётган кўплаб илм-фан, таълим-тарбия, маданият муассасалари ўз ибтидосини Ўзбекистон Миллий университетидан олганлиги инкор этиб бўлмайдиган ҳақиқат экани қайд этилган. Китобда ушбу фармондан сўнг Ўзбекистон Миллий университетида амалга оширилган ижобий ишлар таҳлилига ҳам ўрин ажратилган.

Китобдан Ўзбекистон Миллий университетида бугун фаолият кўрсатаётган 13 факультет, 95 кафедра, Олий педагогика ва Амалий физика илмий текшириш институтлари, Олий адабиёт курси ҳамда ўқув жараёнини ташкил этаётган 1230 нафар профессор-ўқитувчи ҳақидаги қизиқарли маълумотлар ўрин олган. Профессор-ўқитувчиларнинг 21 нафари академиклар, 225 нафари фан докторлари ва профессорлар, 600 киши эса фан номзоди ва доцент эканлиги ҳам кўрсатилган. ЎзМУда чет эллардаги етакчи олий ўқув юртлири билан ўзаро манфаатли алоқалар йўлга қўйилиб, 30 мамлакатдаги университетлар билан талаба, аспирант ва профессор-ўқитувчилар алмашуви асосида малака ошириш, стажировка ўтказиш амалга оширилаётгани таъкидланган.

Китоб билан танишиш асносида бугунги кунда ЎзМУ қошида 2 академик лицей, йирик нашриёт ва босмахона фаолият кўрсатаётгани, бакалаврият босқичида 46 йўналиш бўйича 10 мингга яқин талаба, магистратура босқичида 115 ихтисослик бўйича 2 мингга яқин бакалавр таҳсил олаётганидан хабардор бўлинади. Шунингдек, айни кунларда фаннинг устувор йўналишлари бўйича 19 докторант, 220 аспирант ва 156 аспирант-тадқиқотчи илмий изланиш олиб бораётганлигини ҳам билиб олиш мумкин.

Китобда талаба ва профессор-ўқитувчиларнинг илмий изланишларига қулайлик яратиш мақсадида университетдаги Бош ахборот-ресурс маркази ва барча факультетлар қошида маҳаллий кутубхоналар ташкил қилингани, улар 3 млн. нусхадаги китоб фондига эгаллиги, ахборот-ресурс маркази ягона интернет тизимига улангани кўрсатилган.

ЎзМУ илмий хизматларини жаҳон тан олган Т. Қори Ниёзий, Т. А. Саримсоқов, М. С. Салоҳиддинов, С. Х. Сирожиддинов, О. С. Содиков, Ф. Каримов, М. Қўшжонов, Ж. Мусаев, О. Шарафиддинов, Б. Қосимов каби улкан олимлар ва Ойбек, А. Қаҳҳор, М. Авезов, О. Ёқубов, Э. Воҳидов, А. Орипов каби дунё адабиёти ривожига муносиб ҳисса қўшган ёзувчиларни етиштириб берганлиги, университетнинг собиқ талабаларидан Озод Шарафиддинов, Эркин Воҳидов, Абдулла Ориповлар Ўзбекистон Қаҳрамони унвонига сазовор бўлганлиги тўғрисидаги маълумотлар билан ҳам ушбу китоб орқали танишиш мумкин.

Китобда ҳозирда талабалар билан олиб борилаётган ўқув-тарбиявий ишлар самарадорлигини оширишга хизмат қиладиган турли маъмурий ва жамоатчилик тузилмалари фаолияти ҳам теран тадқиқ этилган. Унда спортга қизиққан талабаларни ўз сафларига олган 18 шўъбани бирлаштирган спорт мажмуасига ҳам тўхталинган. Университетда таълим олаётган шахмат бўйича жаҳон чемпиони Р. Қосимжонов, шахмат бўйича Осиё чемпиони С. Қаюмов, кураш бўйича Осиё чемпиони В. Перетейко, паулифтинг бўйича Осиё чемпиони С. Тўйчиев каби спортчилар халқимизнинг ифтихори эканлиги кўрсатилган.

Хуллас, қўлингиздаги китобдан мамлакатимиз ва Ўрта Осий минтақасида замонавий илму фан ва таълимнинг бешиги бўлмиш отахон университетнинг 90 йиллик тарихи тўғрисидаги энг зарур маълумотлар ўрин олган.

I боб. МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТНИНГ ТАШКИЛ ТОПИШИ ВА ИЛК ҚАДАМЛАРИ

Олий таълим муассасалари илк бор мадраса шаклида Шарқда пайдо бўлган, кейинчалик улардан андоза олиниб Фарбда университетлар ташкил этилди. Бу мадраса ва университетлар умуминсоний тараққиёт мезони сифатида асрлар оша олий таълим, илм-фан ва техника, маданият ва маърифат ўчоғи, олиму уламолар, канифиёту янгиликлар маскани бўлиб келди.

Президент Ислом Каримовнинг ўтмиш тарихимизга юксак баҳо бериб: «Бизда буюк тарих ва буюк маънавият бор»¹ /— деб айтиши бежиз эмас, албатта. Ҳақиқатан ҳам буюк тарихимиз буюк ўтмишимиздан далолат бериб турибди. Бундан тўла баҳраманд бўлиш имкониятига истиқлол туфайлигина эга бўлдик. Буюк ўтмишимиз мобайнида жаҳон тан олган учта буюк Уйғониш (Ренессанс) даври бўлганлиги эндигина тўла тан олинди. Биринчи уйғониш қадим Туркистонда илк бор IX—XII асрларда юз берди.

Халифа Маъмун даврида (IX асрнинг биринчи ярми) Хоразм давлатида олий таълим, илм-фан ва маданият ривожланди, у олимларга катта иззат-ҳурмат кўрсатиб, ҳомийлик қилди. У Абу Райҳон Беруний таклифига кўра, Хоразм пойтахти Гурганч (ҳозирги Кўҳна Урганч) шаҳрида янги қурилган кошоналардан бирини олимлар ихтиёрига бериб, уни «Байт ул-ҳикма» («Донишмандлар уйи») деб номлайди. Бу ерда 70 дан ортиқ олим ва толиби илмлар, устозу шоғирдлар илм билан машғул бўладилар. Булар: Абу Райҳон Беруний, Ибн Сино, Хоразмий, Абу Саҳл Масиҳий ва бошқалар эдилар. Бу олимларнинг саъй-ҳаракатлари билан фалсафа, тарих, адабиёт, риёзиёт, фалакиёт, ҳандаса, мантиқ, жуғрофия, тиббиёт фанлари ривожланиб, инсоният учун энг зарур илмий масалалар ечимига беҳисоб ҳисса қўшилди. Ибн Сино яратган тиббиёт илми билан Хоразмий томонидан чексиз санок сони «Ал-жабр»га асос солиниши шулар жумласидандир. «Маъмун академияси» ҳозирги эрадаги дастлабки уйғониш — Туркистон Уйғониши даврининг ёрқин намуналаридан ҳисобланади. Бу давр бутун дунёни, айниқса, Европани ўзига қаратгани ва кейинчалик унинг уйғонишига асос солганлиги жаҳон тарихига маълум.

Абдурауф Фитрат 1912 йилда ёзган «Ҳинд сайёҳи баёноти» номли асарида мазкур сайёҳ номидан Франция университети олими Шарл Санивюснинг ушбу сўзларини келтирди: «Оврўпаликлар мусулмонлар тараққиётини холис ният билан қабул қилиб, касб ва илм ўрганиш ниятида ислом шаҳарларида таҳсил олдилар. Оврўпа мусулмонлар билан алоқа ва муносабат ўрнатиш орқали тараққий қилган. Оврўпаликларнинг ислом олаmidан қабул қилган ишлари тубандагилар: Зироат, саноат, илм-фан: ал-жабр ва ал-муқобала (алгебра ва эҳтимоллар назарияси), ҳандаса, чизмачилик, кимё, ҳисоб ва ҳоказо...»

¹ Каримов И.А. Истиқлол ва маънавият. — Т.: «Ўзбекистон», 1994. 49-бет.

Кейинги илмий-маданий тараққиёт, яъни иккинчи уйғониш даври Соҳибқирон Амир Темур ва темурийлар даврида юз берди. Илм-фан, маданият ва маърифат ҳомийси булук Темур улкан салтанат яратиш билан бирга, ўз юртининг оқиллари атрофига етти иқлимда танилган илм ва ҳунар эгаларини тўплаб, Самарқандни ер юзининг сайқалига айлантирди.

Соҳибқироннинг набираси Мирзо Улуғбек ўз «Зиҳ»и билан илм-фан тарихида янги саҳифа очди. Унинг XV аср мўъжизаси бўлган машҳур расадхонаси, ҳазрат Навоий таъбирлари билан айтганда, «Жаҳоннинг чиройи» бўлиб қолди. Фалакиёт илмини ривожлантирган Улуғбек шу илмнинг энг ёруғ юлдузига айланди. Ўзи қурдирган мадрасаларидан бирининг пешгоқига «Илм талаб қилиш ҳар бир мусулмон эркак ва аёлнинг муқаддас бурчидир», — деган ҳадисни ёздириб, ҳамма мусулмонларни диний ва дунёвий илмли бўлишга даъват этди. Тарихнинг гувоҳлик беришича, дин билан дунёвийлик ўртасида мўътадил муносабат ўрнатилган даврда жамият тараққиёти, миллат равнақи, илм-фан ва техника ривожин юз берган.

Маданий тараққиётнинг яна бир тўлқини Шайбонийхон ва шайбонийлар даври билан боғлиқ. Унинг тарихдаги хизматларини юксак даражада баҳолаб, Ислом Каримов шундай дейди: «Шайбонийхон Бухоро мадрасаларида таҳсил кўрган, ўқимишли одам бўлган. Бухорода олган илм-маърифатини ҳокимият тепасига келгач, яна юртига қайтариб берган»¹.

Тарихимизда миллий маданий ҳаёт юксак даражада тараққий этган даврлар кўп бўлган. Дунё сайқали Самарқанд, Бухорои шариф, кўҳна Термиз, Тошкенти азим, Кўқонди латиф ва бошқа шаҳарларда олий ҳамда ўрта тоифадаги табаррук илм масканлари — мадрасалар кенг тармоқ отган. Биргина Бухорода дунёга машҳур 400 та олим ва уламолар тарбия топгани маълум. 1912 йилда шаҳарда олий, ўрта ва қуйи тоифалардаги икки юзга яқин мадраса бўлган. Ўтмишдаги мадрасаларда таълим ва таҳсил олиб, ўз илми, ақл-заковати, тафаккури ва кашфиётлари билан дунёни лол қолдирган олиму фузалоларимизнинг илмий-ижодий меросидан бутун дунё баҳраманд бўлиб келган ва келмоқда. Бунини атоқли қирғиз адиби Чингиз Айтматовнинг ушбу сўзлари исботлаб турибди: «Қадим Греция Европада цивилизация ўчоғи сифатида қандай ўрин тутган бўлса, Ўзбекистон ва ўзбек халқи Осиёда, бутун туркий ўлкалар ва барча туркий халқлар тарихида худди шундай ўрин эгаллаган».

Агар Фарб мамлакатларида биринчи академия 1162 йили (Россияда 1724 йили), университет 1293 йили Испанияда (Россияда 1755 йили) ташкил топганлиги эътиборга олинса, мозийда аждодларимиз анча олдин олий таълимга асос солиб, фан тараққиётига эришганлигига яна бир бор ишонч ҳосил қилинади.

Ватанимиз тарихидаги биринчи Уйғониш билан иккинчи Уйғониш ўртасида бир ярим асрлик оралиқ бўлган бўлса, иккинчи Уйғониш билан учинчи Уйғониш оралиғи тўрт аср давом этди.

Туркистондаги учинчи уйғониш даври XIX аср охири XX аср бошларида воқе бўлди. У олдинги икки уйғонишнинг тарихий давоми бўлса-да, улардан тубдан фарқланувчи Миллий уйғониш бўлди. Бу тарихий ҳодиса бевосита мана шу даврдаги миллий ислоҳотчилик, ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий, ғоявий-мафкуравий ҳаракат — жадидчиликнинг самараси сифатида юз берди. Миллатнинг зиёлилари ўзлигини англаш, такомиллашин зарурлигини тушуниб етди. Миллатнинг онгу

¹Иброҳимов А. Бизким, ўзбеклар... Миллий давлатчилигимиз асослари ҳақида мулоҳазалар. — Т: Шарқ НМК, 1999, 30-бет.

шуури, тафаккури ва дунёқарашни ўзгарди. Унда Россия мустамлакачилиги ва маҳаллий зулмга қарши миллий мустақиллик ҳамда тараққиётга интилиш, озодлик, тенглик ва адолат учун кураш олиб боришга лаёқат ва жасорат пайдо бўлди.

Жадид зиёлилари миллат ва жамият тараққиётида туб бурилиш ясаб янги, яъни жадид маданиятини қарор топтирди. Мумтоз адабиёт янгилашиб, ижтимоий-сиёсий мазмун касб этди. Миллий театр ва матбуот, хилма-хил маданий-маърифий, ижтимоий-сиёсий уюшма, ташкилот ва партиялар пайдо бўлиб, ўта таъсирли фаолият юритди. Мана шуларнинг самараси ўлароқ жадидлар миллатни қайта тарбиялаш ва ижтимоий гафлат уйқусидан уйғотишга муваффақ бўлди. Миллатдаги миллий уйғониш аломат белгилари пайдо бўлганлигини илк бор эътироф этганлар ҳам жадидлар бўлди. Бунга Мирмулла ва Мирмуҳсин Шермуҳаммедовларнинг мақолалари, Лазиз Азиззоданинг «Туркистоннинг миллий уйғониш тарихи» асари мисол бўла олади. Жадидларнинг бу ютуғини Ислом Каримов алоҳида таъкидлаб, шундай деди: *«XX аср бошида, мустамлакачилик зулмига қарамай, халқимиз янги уфқларга – миллий уйғониш ва эркинлик сари интилиб яшаган бир даврда буюк аجدодларимиз – жадидлар томонидан амалга оширилган бу улкан иш, бу ҳаракатни ўзига хос маънавий жасорат نامунаси, деб аташ мумкин»*¹.

Жадидлар миллий дунёвий олий таълим ғоясини олға суриш билан бирга олий ўқув юрти ташкил этиш учун жиддий тайёргарлик ва амалий-ташкилий ишлар ҳам олиб бордилар. Бу жадид мактабларида математика, география, тарих, она тили ва адабиёт, рус тили каби дунёвий илмларни ўқитишдан бошланди. Жадид мактаблари икки босқичли тўрт йиллик бошланғич ва етти йиллик ўрта таълим тизимидан иборат бўлди. Ўқиниш пуллик бўлиб, ҳозирги таълим маркетингига ўша пайтларда асос солинганди. Камбағалларнинг болалари эса текин ўқитилди. Бундан ташқари, жадидлар Тошкентда «Кўмак»(1909) ва «Дорил ожизин» (1923), Бухорода «Тарбияи атфол» (1910) деб номланган махсус хайрия жамиятларини ташкил этиб, миллат фарзандларини Россия, Озарбайжон, Татаристон, Туркия, Германия ва бошқа мамлакатларга ўқинишга юбориб, уларнинг дунёвий олий таълим олишларига ҳомийлик қилдилар.

Жадидлар ҳар бир имкониятдан фойдаланиб, Россия империясининг амалдорлари олдига миллий олий ўқув юрти ташкил этиш масаласини кўндаланг қўйиб бордилар. Масалан, 1917 йил арафасида Туркистон босиб олинганлигининг 50 йиллигини нишонлаш ҳаракати бошланиши биланок, Убайдуллаҳўжа Асадуллаҳўжаев «Садои Туркистон» газетасида мақола билан чиқиб, ўлка ҳарбий маъмурияти олдига «эллик йиллик садоқат» эвазига Тошкентда мусулмонларга бир олий дорилмуаллимин (ўқитувчилар институту) ва бир мадрасаи олия (университет) очиб бериш масаласини қўяди. Бундан ташқари 1916 йилдаги халқ кўзғалони аёвсиз бостирилиши ва кўзғалон қатташчиларига қилинган ноҳақликларга қарши иш олиб борган жадидлар гуруҳи талабига кўра Туркистонга келган Россия давлат Думасининг А. Ф. Керенский бошлиқ махсус комиссияси олдига ҳам Убайдуллаҳўжа Асадуллаҳўжаев мусулмонлар учун университет очиб талабини қўяди.

Россия империясида 1917 йилнинг феввалида юз берган инқилобга қадар жадидчилик ҳаракати вакиллари дунёвий олий мактаб (университет) ғоясини кун тартибига қўйди. Бу эса ўша пайтда дунёвий олий таълим миллат эҳтиёжига айланганлигидан далолат бўлди.

¹ «Миллий тикланиш» газетаси, 1998 йил 28 июль.

1.1. Мусулмон Халқ дорилфунуни

Миллатпарвар жадидлар Россияда февраль инқилоби амалга ошганидан сўнг Туркистонда пайдо бўлган демократик эркинлик шароитида рус демократ зиёлилари билан ҳамкорликда университет ташкил этиш ҳаракатида турган бир пайтда октябрь давлат тўнтариши юз берди ва янги совет ҳукумати – Туркистон Халқ Комиссарлари совети тузилди. Ушбу ҳукуматнинг 1918 йил 16 мартдаги Тошкентда Туркистон халқ университетини ташкил этиш ҳақидаги Маориф Халқ Комиссариютига берган буйруғида фақат рус ва рус тилида сўзловчи аҳолининг олий таълимга бўлган эҳтиёжи қондирилиши эътиборга олинди. Мусулмонларнинг бу соҳадаги эҳтиёжи ва жадидларнинг университет ташкил этиш борасида қилган амалий ишлари эътиборга олинмади. Ушбу буйруқ асосида рус зиёлилари жадал ишга киришади. Бундан хабар топган Мунавварқори Абдурашидхонов 9 апрель куни замонавий олий таълим тарафдорлари бўлган жадидларнинг фаол гуруҳини ўз уйига тўплаб, вазиятни тушунтирди ва университет ташкил этиш ғоясини ўртага қўяди. Йиғилганлар унинг раҳбарлигида 9 кишидан иборат «Мусулмон халқ дорилфунунининг ташкилот комиссияси»ни тузишди. Бу комиссия ҳукуматнинг қарорига қарама-қарши равишда демократик руҳда тузилган эди. Шунинг учун ҳам комиссия асосан икки йўналишда, яъни ўзини ҳукуматга тан олдириш ва бевосита дорилфунунни ташкил этиш каби ишлар билан машғул бўлди.

Ташкилот ҳайъати жуда тезлик билан ишга киришиб, миллий олий таълим ўчоғи – Мусулмон халқ дорилфунунини ташкил этиш йўлида бир ойдан сал ортиқ вақт ичида ўнта мажлис ўтказди. Унинг шу йил 2 майда ўтказилган 7-мажлисида Туркистон халқ университети шўроси ва Туркистон Халқ Маорифи Комиссариюти томонидан Мусулмон халқ дорилфунунининг ташкилот комиссияси расман тан олинганлиги маълум қилинади¹. 3 май куни Ташкилот комиссиясининг навбатдан ташқари кенгайтирилган мажлиси бўлиб, унда Мусулмон халқ дорилфунуни раҳбарияти («идора ҳайъати»)га сайлов бўлади. Мунавварқори Абдурашидхонов раис (ректор), Исо Тўхтабоев раиснинг биринчи муовини, Бурхон Ҳабиб раиснинг иккинчи муовини, Абдусамиқори Зиёбоев хазинадор, Мухтор Бакир саркотиб этиб сайланади².

Мусулмонлар учун дорилфунун очилишини руслар учун очилган Туркистон Халқ университети раҳбарияти ҳам қўллаб-қувватлаб ёрдам бериб турди. Унинг мудури профессор О.В.Попов Мусулмон халқ дорилфунуни ташкилот комиссиясининг 8-мажлиси (6 май)да қатнашиб: *«бундан кейин дорилфунунни иккинчи деб эмас, балки бир дорилфунун деб атамоқ керак»*, – дейди. Шундан сўнг мусулмон халқ дорилфунуни Туркистон халқ университетига шўъба қилиб бирлаштирилади.

Мунавварқори Абдурашидхонов раҳбарлигидаги комиссиянинг меҳнати самараси ўлароқ, 1918 йил 12 май шанба куни Мусулмон халқ дорилфунунининг «расми кушоди» – расмий тантанали очилиш маросими бўлиб ўтади. Ўски шаҳардаги Викула Морозовнинг собиқ дўкони жойлашган бинодаги тантана ҳайъатидан ҳукумат аъзолари, халқ комиссарлари, мусулмон ва рус халқ дорилфунунларининг раислари (ректорлари) ва бошқалар жой оладилар.

Мунавварқори Абдурашидхонов қисқа нутқ сўзлаб, йиғилишни очади. У ўз нутқида мусулмонлар чоризм ярим аср қулликда яшаганини, озодлик катта талафотлар эвазига қўлга киритилганини алоҳида таъкидлайди. Шу билан бирга, у *«Халқнинг илмга*

¹ Қаранг: «Халқ дорилфунуни» газетаси. 1918 йил. 14 июнь, 3-сон.

² «Халқ дорилфунуни» газетаси. 1918 йил. 15 май, 3-сон.

кўп зиёда муҳтожлигини... қонларини тўкиб олган хурриятидан сўнг туркистонликларга ҳам ўқимоққа имкон топилгани / ҳақида тўхталлади. Шундан кейин Мунавварқори ҳарбийларга хос усулда йиғилганларни хуррият шаҳидларини хотирлаб бир неча дақиқа сукут сақлашга чақиради. Шу пайтда аскарий мусиқа марши чалинади. Сўнгра мусулмон хуррият шаҳидлари учун Самиқори афанди тарафидан Каломи Шарифдан, уларнинг хотирасига фатво, оятлар ўқилади¹.

1918 йилнинг 12 майи миллат эҳтиёжига айланган дунёвий олий таълим маскани пайдо бўлган, бугунги Миллий университетнинг асоси яратилган муборак кун бўлиб тарихга киради.

Миллий уйғониш даврининг буюк алломаси Маҳмудхўжа Беҳбудий ўзининг «Ойна» журналида муштарийларнинг Туркистонда дунёвий олий миллий таълим истиқболи ҳақида берган саволига жавоб бериб, *«Тошкентдаги Мунавварқори мактаби мана шундай олий таҳсилга замин бўла олиши мумкинлигини айтган эди»*².

Мусулмон халқ дорилфунуни очилишини ўша даврдаги таниқли олим А.А.Диваев қувонч билан шундай ифодалайди: *«Мана бугун Тошкентда Мусулмон дорилфунуни очилиши тантанасида қатнашишга муяссар бўлдик. Туркистон учун тонг отди, ёруғ қуёш балқиди... Яшасин Туркистон халқининг таянчи ва умиди бўлган ўқув юрти»*³.

Мусулмон халқ дорилфунуни 15 та илмий-ижодий, маданий-маърифий ва демократик мусулмон уюшма ҳамда ташкилотлари вакилларида иборат 45 кишилик кенгаш томонидан бошқарилди. Унинг илмий-ижодий ва педагогик жамоаси тез орада 299 кишига етди. Шундан 22 таси олий диний мадрасаларни, 2 таси Россия университетларини битирган эдилар. Уларнинг орасида ўнлаб таниқли жадид шоир ва адиблари, жадид мактаби ва дарсликлари асосчилари, 20 га яқин турли хил соҳа вакиллари бор эди⁴.

Мусулмон халқ дорилфунуни ҳам худди русча Туркистон университети каби уч босқичли бўлиши режалаштирилди:

1. Олий босқич: беш йиллик дорилмуаллимин — ўқитувчилар институти.
2. Ўрта босқич: касб-ҳунар ўргатувчи ҳар хил махсус курс ва тўғарақлар, масалан, эркақлар учун рассомчилик, дурадгорлик, хотин-қизлар учун бичиш-тикишни ўргатиш ҳамда болалар боғчаси учун тарбиячилар тайёрлаш.
3. Қуйи босқич: «Ибтидоий шўъба» (бўлим). Бунинг ўзи 15 ёшдан кичик бўлмаганлар қабул қилинадиган уч гуруҳга бўлинади: 1) саводи бўлмаганлар; 2) олдин эски мактабда ўқиб саводи чиққан, аммо дунёвий илм-фанлардан хабари бўлмаганлар; 3) ибтидоий (бошланғич) «рушдий» жадид мактабини битириб янада чуқурроқ билим олоқчи бўлганлар.

Дорилмуаллиминнинг «расми кушоди» — очилиш маросими 1918 йил 31 майда бўлиб ўтди. Бу тантанали йиғинга таниқли олим Абубакир Диваев раислик қилди. Биринчи бўлиб дорилмуаллиминнинг яқинда сайланган раиси (ректори) Мунавварқори Абдурашидхоновга сўз берилди. У жамоатчиликни табриклар, ўз шодлигини изҳор қилади.

Дорилмуаллиминнинг илмий-педагогик жамоаси ўша даврдаги етук педагог ва дунёвий илмларнинг билимдонларидан ташкил топади. Унда маҳаллий «қадим» мактаби ва мадрасаларни тутатганлар учун биринчи тайёрлов синфи, тажрибаси кам бўлган, усули жадид мактабларини эндигина битирганлар ва бошланғич мактаб ўқитувчиларига иккинчи тайёрлов синфлари ташкил қилинади.

¹ Дорилфунун расми кушоди // Халқ дорилфунуни. 1918 йил 21 июль.

² Қосимов Б. Миллий уйғониш: жасорат, маърифат, фидойилик. — Т.: Маънавият, 2002. 237-бет.

³ «Народный университет» газетаси. 1918 йил. 12 май, 8-сон.

⁴ Кўрсатилган асар, 35-бет.

Сентябр ойига келиб, дорилмуаллиминда илгаридан эски мактабда ишлаб келган 36 муаллим, усули жаҳид мактабларини яқинда тутатганлардан 56 киши, рус-тузем мактаби ва анъанавий «қадим» мактабларида ўқиганлардан 78 киши таҳсил олади¹.

Жаҳид зиёлилари учун катта умид ва ишончга айланган дорилмуаллимин мусулмон халқлари учун ўқитувчи тайёрловчи ягона марказ сифатида хизмат қилиб, кейинчалик ўзбек, қозоқ, қирғиз, тожик, туркман ва бошқаларнинг Тошкентда ўз тилларида ўқитувчилар тайёрловчи курслари ва институтлари пайдо бўлишида асосий илмий-педагогик негиз ва таянч вазифасини бажаради.

1918 йил 31 майдан унинг махсус газетаси «Халқ дорилфунуни» чиқа бошлайди. Тўрт ой давомида жами 15 та сони босилди. Бу газета совет даврида ўзбек тилида чоп этилган дастлабки газета бўлди. Унинг асосий шiori «Яшасин илмий инқилоб, яшасин халқ маорифи» бўлган.

Мусулмон халқ дорилфунунининг жаҳид мактаблари ўндан ортиқ жойда ташкил топади. Худди шу турдаги ўттиздан ортиқ мактаб Сирдарё, Еттисув, Самарқанд ва Фарғона вилоятларида ҳам очилди².

Совет ҳукумати Мусулмон халқ дорилфунунини дастлаб расман тан олинга мажбур бўлса-да, унга нисбатан душманлик сиёсатида бўлди. Унинг ҳақиқий миллий олий ўқув юрти даражасига ўсиб чиқишига имкон бермади. Ўша 1918 йилнинг кузига келиб, Мусулмон халқ дорилфунуни ва унинг асосчилари коммунистик қатағоннинг дастлабки қурбонлари бўлишди. Тарихий ҳақиқат республика Президенти Ислоҳ Каримовнинг 2000 йил 28 январдаги «Тошкент Давлат университети»га «Ўзбекистон Миллий университети мақомини бериш тўғрисида»ги Фармони билан тикланди. Унда «Ватан ва миллат тараққиёти йўлида фидойилик кўрсатган жаҳид зиёлиларимизнинг буюк хизматларини эътироф этиш»га алоҳида урғу берилиб, «*университетнинг асосчилари жаҳид зиёлилари, унинг ташкил этилган санаси эса 1918 йил 12 май*» деб белгиланди.

Давлатимиз раҳбарининг буюк мутафаккир ва ўз вақтида миллатимиз фидойиси бўлган Мунавварқори Абдурашидхонов ҳақидаги ушбу сўзлари ёшларимизда фахр ва ғурур ҳисларини уйғотди: «Тошкент университети» 1920 йилда Россиядан келган вакиллар томонидан эмас, балки 1918 йилда фидойи маърифатпарвар Мунавварқори Абдурашидхонов ташаббуси билан Туркистон халқ миллий дорилфунуни сифатида фаолият бошлаган. Бу ҳаракатни бутун жамиятимиз, айниқса, ёшларимиз билиши керак, деб ўйлайман. Бу тарихий воқеа университет пенгтоқига алоҳида лавҳа қилиб ёзиб қўйишга муносиб»³.

1.2. Туркистон халқ университети

1918 йил февралда ҳукумат кўрсатмаси асосида «Олий таълим тарафдорлари жамияти»га уюшган М. Сосновский (раис), А.Быков (котиб), В.И.Романовский, Р.Р.Шредер ва бошқа рус олим ҳамда зиёлиларидан иборат ташкилий комиссия Туркистон халқ университетини ташкил этишга киришиб, уни беш факультетдан иборат бўлган ҳолда шакллантиришга муваффақ бўлдилар. Шу йилнинг 21 апрелида эса Янги шаҳардаги Озодлик уйи (ҳозирги Ўзбекистон болалар кутубхонаси) биносига руслар ва уларга хизмат қилган бошқинчи миллат вакиллари учун ташкил этилган

¹ Қаранг: ЎЗР МДА, 368-ф. Р, 1-рўйхат, 34-иш, 12-в.

² Қаранг: «Халқ дорилфунуни» газетаси. 1918 йил. 23 июн, 4-сон.

³ «Ўзбекистон овози» газетаси. 2001 йил 12 апрель.

Туркистон халқ университетининг очилиш маросими бўлиб ўтади. Унда икки мингга яқин киши қатнашди. Нотиклар Халқ университетининг очилишини келажак тараққиёти учун беҳад катта маънавий асос ва дастлабки йирик воқеа сифатида баҳолайдилар.

Туркистон халқ университети қуйидагича ташкилий тизим кўринишига эга бўлади:

1. Олий босқич – факультетлар: 1) ижтимоий-иқтисодий (187 талаба); 2) табиий-математик (20 талаба); 3) адабиёт-фалсафа (қузга келиб тарих – филология 188 талаба); 4) қишлоқ хўжалиги (100 талаба); 5) техника (186 та талаба).

2. Ўрта босқич – ўрта амалий махсус касб-хушар курслари: электромонтерлар, автомобиль иши, темирйўлчилар, чизмачилик, ўрмон техниклари, ер-сув комитети йўриқчилари, мактабгача тарбия йўриқчилари, чет тиллари, бичиш-тикиш, пойабзал иши, сузиш.

3. Қуйи босқич: 11 та бошланғич мактаб, 8 та болалар боғчаси.

4. Мусулмон халқ дорилфунуни: 1 та дорилмуаллимин – ўқитувчилар институти. 11 та мусулмон-жадид мактаби, 2 та мусулмон косибчилик мактаби.

5. Мустақил ташкилотлар: Туркистон халқ кутубхонаси (ҳозирги ЎЗР Миллий кутубхонаси), Туркистон халқ музейи, консерватория, Шарқ институти.

Университет факультетлари шаклланиши ва талабалари жамоаси ташкил топишида октябрь тўнғариши сабабли Россияда ўқиётган туркистонлик рус талабалари фуқаролар уруши бошланиши билан Туркистондан қайтиб кета олмай, ўқишни халқ университетида давом эттиришга мажбур бўлганлиги алоҳида аҳамият касб этди. Бу ҳол университетга ўзи тайёрлаган мутахассисларга биринчи дипломни 1921 йилда бериш имконини яратди.

Туркистон халқ университетининг «Народный университет» номли газетаси 1918 йилнинг 20 апрелидан чоп этила бошлади. Очарчилик ва иқтисодий танглик сабаб у беш ойгина умр кўрди. Жами 88 та сони чиқди.

1918 йилнинг кузига келиб, университет мусулмон халқ дорилфунуни ва иккинчи даражали қуйи, ўрта босқичлар ҳамда мустақил ташкилотлардан ажратиб олинди ва қуйидагича ташкилий тузилишга эга бўлди: қишлоқ хўжалиги (декани проф. Р.Р.Шредер), ижтимоий-иқтисод (С.А.Коган), техника (инженер Г.М.Сваричевский), тарих-филология (проф. А.В.Попов) ва физика-математика (проф. В.И.Романовский) факультетлари. Улардаги талабаларнинг умумий сони 560 кишини ташкил этади. Университетнинг тузилиш тизими, бошқарув органлари қайта ташкил этилди. 25 ноябрда унинг янги Низоми ва ўқитувчилари таркиби Маориф Халқ Комиссарлиги томонидан расман тасдиқланади. 5 декабрда эса университет Илмий кенгашининг биринчи ялпи мажлиси бўлиб, унда Г.К.Черданцев ректор, Г.М.Сваричевский проректор этиб сайланади.

Ҳукумат маблағи ва университет ўз ички имкониятлари эвазига илк бор 100 та талабага биринчи марта 670 сўмдан стипендия ажратилади.

1.3. Туркистон давлат университети

Туркистон халқ университети салкам икки йил давомида расмий андозадаги университет даражасига ўсиб ўтди. Туркистон ҳукуматининг 1919 йил декабрдаги қарори билан, у Туркистон давлат университети (ТДУ) мақомига эга бўлиб, янги босқичга қадам қўйди. Бу бевосита Туркистон ва Россия ўртасидаги муносабатлар ривожига ўзгаришлар натижаси эди. Тошкентда университет очилишига ёрдам беришни сўраб Туркистондан Россияга 1917 йил августда шаҳар Думаси раиси

М.М.Сосновский бошлиқ биринчи ва 1918 йил апрелда профессор А.А.Семенов раҳбарлигидаги иккинчи махсус делегацияни Россия Муваққат ва совет ҳукуматлари қўллаб-қувватлаб, уларга ёрдам бердилар. 1917 йилда Россия Муваққат ҳукуматининг Халқ Маорифи вазири, ундан сўнг совет ҳукуматининг Маориф Халқ комиссарлиги Тошкентда университет очиш учун маълум ташкилий ишларни амалга оширди.

1918 йил июнда Санкт-Петербург ва Москва шаҳарларида иккита Ташкилий бюро тузилиб, улар шу йилнинг кузида гидротехника ва ирригация соҳаси мутахассиси профессор И.Р.Александров раҳбарлигидаги Туркистон университетининг Москвадаги Ташкилий қўмитаси таркибига Москва ва Санкт-Петербургдаги турли соҳа олимлари жалб этилди. 1919 йил август ойига келиб Туркистон университетининг Россиядаги ташкилий тузилмаси муайян шаклга эга бўла борди. 1919 йил 30 август куни Туркистон университети профессор-ўқитувчиларининг умумий йиғилишида университет раҳбариятига сайлов бўлиб, унда проф. Н.А.Димо ректор, проф. А.Э.Шмидт проректор этиб сайланади. Туркистон университетининг иккинчи қаноти Санкт-Петербург ва Москва олий ўқув юртли профессор-ўқитувчилари асосида мана шу кўринишда Москвада ташкил топди. Унинг биринчи қаноти эса бу пайтда Тошкентда фаолият кўрсатмоқда эди. Эндиги вазифа шу икки қанотни ўзаро бирлаштириш асосида университетни кучайтиришдан иборат эди. Шундан сўнг Москвадан бирин-кетин бешта поезд Тошкентга жўнатилади. Университетнинг Тошкент ва Москва қисмларининг бирлашиши тўққиз ойга чўзилади.

Советлар ҳукмронлиги даврида бутун Ўзбекистон тарихи каби ТДУ тарихи ҳам сохталаштирилди. Коммунистик мафкура тарихда бўлмаган «тарих»ни ўйлаб топди. Шунинг учун давлат аҳамиятига эга бўлган ҳужжатлар ҳам мантиққа зид мазмунга эга бўлди. Мана шулардан бири Россия Совет Федератив Социалистик Республикаси (РСФСР) Халқ Комиссарлари совети раиси В.И.Ленин 1920 йил 7 сентябрда имзолаган, Тошкентда Туркистон давлат университетини ташкил этиш ҳақидаги декрет бўлди. Бу декрет «Известия» гезетасида 11 сентябрда эълон қилиниши биланоқ, Тошкентда унга нисбатан таажжуб ва хатто, норозилик пайдо бўлади. Биринчидан, декретнинг биринчи бандида «Тошкент шаҳрида университет таъсис этилсин» дейилишининг ўзи одоб ва холислик жиҳатидан ноўрин эди. Чунки бу пайтда Тошкентда Туркистон университети расман ташкил топиб, фаолият юритаётган эди. Шунинг учун ҳам Туркистон АССР Халқ Комиссарлари Совети 1920 йил 25 сентябрда қарор қабул қилиб, унда «Марказда эълон қилинган декрет Туркистон Республикаси конституциясига зид» эканлигини кўрсатди. Иккинчидан, декретнинг иккинчи бандида: «Туркистон давлат университети бевосита РСФСР Маориф Халқ Комиссариати тасарруфида бўлади», — деб айтилган бўлса-да, университет амалда унинг тасарруфига ўтмади. Учунчидан, декретнинг учинчи бандида: «Университетнинг маблағ таъминоти шу комиссариат сметасидан ажратилади», — деб кўрсатилган бўлишига қарамай, РСФСР университетни маблағ билан таъминламади. РСФСР / декретидан кейин ҳам ТДУ маблағ билан ерли ҳукумат томонидан таъминланди. Масалан, 1921 йил 17 сентябрда Туркистон Халқ Комиссариати қуйидагича қарор қабул қилади: «Туркистон давлат университети тиббиёт, қишлоқ хўжалиги, техника, ижтимоий, педагогика, ишчи ва ҳарбий факультетлардан иборат таркибда талабаларнинг умумий сони 3500 дан оширилмай, яшаб қолиши зарур деб топилсин...» /

1920 йил 15 октябрда илмий кенгашларнинг бирлашган йиғилишида ректор сайловини ўтказишда келишмовчилик юз беради. Шу сабабдан сайлов кечиктири-

либ, Г.Н.Черданцев (Тошкент) ва Н.А.Димо (Москва) – икки ректор тенглик асосида университетга раҳбарлик қиладиган бўлади. Шу тариқа университетда «икки ҳокимиятчилик» шаклланади. Бундан ташқари коммунистлар ўз мафқураси ҳукмронлигини ўрнатиш, сиёсий ва маъмурий раҳбарликни қўлга олиш учун бошлаган ҳаракат ҳам университетдаги вазиятни анча мураккаблаштиради. Уларнинг кураш ҳаракати талабалар таркибини «йўқсиллаштириш», «буржуа олимлари»ни эса коммунистик дунёқарашга бўйсундириш байроғи остида бўлди.

1920 йил 15 декабрда университет ректорлигига иккинчи марта бўлган сайловда коммунистик диктатурага қаршилик кучайди. Комячейка университет ректори лавозимига проф. Н.А.Димони таклиф этади. Аммо кўпчилик унинг номзодини қўлламайди. Шундан сўнг 19 декабрда ректорликка учинчи марта сайлов бўлиб, В.Б.Буш ректор, Н.И.Лебединский ва К.Т.Хурушчевлар проректор лавозимларига сайланадилар. Бироқ, бунга коммунистик фирқа ташкилоти ячейкаси раиси талаба Ф.А.Солькин норозилик билдиради ва Халқ Маорифи Комиссарлигидан сайлов натижаларини тасдиқламасликни талаб этади. Ниҳоят 26 декабрда коммунистларнинг тазйиқи остида ректорликка тўртинчи марта сайлов ўтказилиб, ректор лавозимига техника факультети талабаси, 24 ёшли Ф.А.Солькин сайланади.

1920 йилдаги статистик маълумотга кўра, Туркистон давлат университетида олтига (тиббиёт, физика-математика, ижтимоий иқтисод, техника, тарих-филология ва ишчи) факультет фаолият юрига бошлаган. Жами талабалар сони 2671 нафар бўлиб, уларнинг орасида 24 миллат вакили бўлган: руслар – 1076, яхудийлар – 368, арманлар – 83, ўзбеклар – 7 кишини ташкил этган.

1921 йилнинг ёзида университетни, тарихда биринчи бўлиб, 12 нафар тиббиёт мутахассиси битириб чиқади. 1922 йилда ҳам университет битирувчилари фақат тиббиёт факультети талабалари бўлди. Бу йили 17 киши шифокор дипломини олди.

1923 йилдан бошлаб мутахассисларга йўлланма беришда тиббиёт факультети ёнига қишлоқ хўжалиги, мелиорация муҳандислиги, маҳаллий хўжалик ва ҳуқуқ факультетлари ҳам қўшилади. Шу йили университетни 76 киши: 25 врач, 14 агроном, 8 муҳандис ва 32 ҳуқуқшунос битириб чиқади. Уларнинг кўпчилиги кейинчалик йирик олим ва мутахассислар бўлиб етишиб, элу юрт, фан оламига танилдилар. Масалан, тиббиёт факультетини 1922 йилда тугатган З.И.Умидова Ўзбекистондагина эмас, балки собиқ СССРда тиббиёт фани тараққиётига катта ҳисса қўшди. Иттифоқ Тиббиёт фанлари академиясининг мухбир аъзоси даражасигача кўтарилди.

Туркистон давлат университети негизини ташкил этган физика-математика ва тарих-филология факультетлари 1921 йилга келиб Марказий Россия ҳукумати томонидан тугатилиб, уларнинг ўрнида (рус тили), табиий-тарих ва математика бўлимларидан иборат педагогика факультети ташкил этилди.

1922 йилда физика-математика факультети қайта тикланди. Дастлаб иккита (математика ва тиббий) бўлим билан иш бошлаган факультет 1923 йилга келиб математика, физика, биология, химия ва геология бўлимларидан иборат таркибга эга бўлди.

Педагогика факультети ташкил топиши билан республика Маориф Халқ комиссарлиги Тимирязев номидаги халқ маорифи институтини университетга ўтказишни мақсадга мувофиқ деб топади ва у ҳам факультетлараро институтлар кенгаши таркибига киритилди. Бу ўзига хос ўқув ва илмий-тадқиқот институтларининг ўзаро бирлашуви университетда ўқув жараёни ҳамда илмий-тадқиқот

ишлари ривожланишида маълум аҳамиятга эга бўлди. Факультетлараро институтлар кенгаши тузилиши билан университет ўқув жараёнидаги параллелизмга барҳам берилди, ўзаро мувофиқлаштирилган, қатъий тартибга асосланган ўқув-илмий ишлар тизими пайдо бўлди.

Москвада ҳарбий факультет шакллантирилган бўлса-да, Тошкентга унинг бирорта ҳам профессор-ўқитувчиси келмади. Шунинг учун ҳам қайтадан ташкил этилиб, 1920 йил 25 декабрдан иш бошлади. Унда 12 профессор, 40 ўқитувчи ҳарбий мутахассисликлардан 129 талабага дарс берди. Шўро ҳокимиятининг дастлабки йилларида бу каби ҳарбий мутахассисларни тайёрлаш иши бошқа олий ўқув юртларида ҳам синаб кўрилди. Аммо бу тажриба муваффақият қозонмади. Шунинг учун ҳам бу факультет 1922 йил июнь ойида тугатилди. Унинг профессор-ўқитувчи ва талабалари ҳарбий ихтисосликлар бўйича ташкил этилган махсус академияларга ўтказилди.

1921 йилга келиб, ижтимоий иқтисод факультети РСФСРда жорий этилган номенклатура асосида ижтимоий фанлар факультети деб номланди. Шу йили унда ерли миллат вакилларидан 42 киши, жумладан, 12 нафар ўзбек ўқиди. Бу факультет ҳам узоқ умр кўрмади — 1924 йилда тугатилди.

Маҳаллий хўжалик ва ҳуқуқ факультетини 1922 йилда — 32 киши, 1923 йилда — 39 киши битириб чиқади. Техника факультети 1921-22 ўқув йилида қурилиш муҳандислари, кон, механика, электромеханика ва гидротехника бўлимларига эга эди. 1922 йилда бу факультет мелиорация муҳандислари факультетига айланади. Унда сув ва мелиорация бўйича мутахассислар тайёрлаш белгиланди. Буни РСФСР Маориф Халқ комиссарлиги 1924 йил охирига келиб маъқуллайди. Шу йили факультет дастлабки етти муҳандисни тайёрлаб чиқаришга муваффақ бўлади.

Мелиорация муҳандислари факультети асосий эътиборни қишлоқ хўжалигини ва айниқса, пахтачиликни ривожлантириш учун зарур бўлган мутахассисларни тайёрлашга қаратади ва тез орада бу соҳада бир қадар муваффақиятга эришади.

Туркистон Халқ университетининг асосий факультетларидан бири сифатида иш бошлаган қишлоқ хўжалиги факультетида марказдан мутахассис ва олимлар келиши билан агрономия, зоотехника, иқтисодиёт, биология бўлимларидан иборат тизим шаклланади. Бўлимлар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини юксалтиришга қодир мутахассислар тайёрлаш билан бирга, дастлабки йиллардан оқ ўз соҳаларида ечимини кутаётган илмий-тадқиқот ишларига ҳам кўл урдилар. Факультет таркибидаги 23 кафедра профессор-ўқитувчилари ўз педагогик фаолиятларини республика қишлоқ хўжалиги учун муҳим бўлган илмий-тадқиқот ва селекция-тажриба ишлари билан биргаликда олиб боришди. 1922 йилда бу факультетни биринчи марта 25 агроном битириб чиқади.

1919 йил февралда очилган ишчи факультети вақт ўтиши билан кенгайди. Унинг талабалари алоҳида ижтимоий-сиёсий имтиёзларга эга бўлдилар. 1922 йил февралда Эски шаҳарда ишчи факультетининг мусулмон бўлими очилади. Шайхонтоҳур масжиди ёнидаги мадрасада иш бошлаган бу бўлимда фақат ерли миллат вакиллари ўқиши мумкин бўлди. Лекин улар ишчи факультетининг ҳақиқий талабаси бўлиши учун икки йил тайёрлов курсида рус тилини ўрганиши, шундан сўнг университетнинг бирор факультетига ўқишга кириш учун ишчи факультетида яна уч йил ўқиши лозим эди. Хуллас, мусулмонлар университетга киришлари учун икки поғонали беш йиллик тайёрлов босқичини ўтаб, шундан кейин олий малакали мутахассис бўлиш учун яна беш йил ўқиши керак эди.

Ишчи факультети тингловчиларининг сони йил сайин ўсиб борди. Улар 1920 йилда — 153 кишини, 1921 йилда — 368 кишини, 1922 йилда — 460 кишини, 1923

йилда – 784 кишини ташкил қилди. 1921 йилда биринчи бўлиб 51 киши, 1922 йилда 60 киши битириб, университетнинг асосий факультетларига ўқишга кириш имкониятига эга бўлди. Уларнинг орасида 30 га яқин мусулмон миллатлари вакиллари, жумладан, 18 нафар ўзбек бор эди.

**ТДУ талабаларининг миллий таркиби
(ишчи факультети талабалари билан биргаликда)
фоиз ҳисобида**

Миллий таркиб	1921	1922	1923
Туркистон ерли аҳолиси			
Ўзбеклар	0,5	3,2	4,2
Қозоқ ва қирғизлар	1,05	0,8	4
Туркман, тожик, уйгур, ерли яҳудийлар ва бошқалар	1,35	3,6	6,3
Қўшни республикалар аҳолиси			
Руслар	70	70	60,5
Татар, бошқирд ва бошқалар	4,2	5	6
Яҳудий, арман, поляк ва бошқалар	22,9	17,4	19

Университетда, асосан, ишчи факультети ҳисобига ўзбеклар ҳам аста-секин кўпая борди. ТДУда 1921 йилда 2034 талабадан 12 киши, 1922 йилда 2961 талабанинг 96 нафари, 1923 йилда 2720 талабанинг 127 нафари ўзбеклар эди.

XX аср 20-йилларининг бошлари ТДУ учун катта синов даври бўлди. Иқтисодий таназул ва қаҳатчилик барча олий ўқув юртлари қатори ТДУга ҳам оғир таъсир қилди. 1921-1922 йиллар университет учун ҳаёт-мамот йиллари бўлди. Университетда маълум бир муддатда ойлик маош беришнинг иложи бўлмади. Бу эса Россиядан келган олим, профессор-ўқитувчиларнинг кўпчилиги қайтиб кетишига сабаб бўлди.

ТДУнинг молиявий аҳволи 1923 йилга келиб бир оз яхшиланди. 1923 йилнинг кўкламида университетнинг беш йиллик юбилеи Тошкентдаги Колизей театрида нишонланди. Хуллас, ТДУ бу пайтга келиб, ўзини бир қадар тиклаб олди. Агар, 1923 йилда Саратов университетида 2000, Томск университетида 1700, Омск университетида 1400, Боку университетида 2000 талаба ўқиган бўлса, ТДУда талабалар сони 2724 кишини ташкил этди.

Университет мустақил равишда пул маблағи билан Туркистон Республикаси халқ комиссариати сметаси бўйича таъминланиши лозим: «университет учун 1922 йил 1 январгача шу кўрсатилган маблағдан ҳар ойига 258 миллион сўм ажратиб, брон қилиб қўйилсин. Университетга ўз маблағини кўнайтириш учун бошқа ташкилотларга пуллик хизмат қилишга руҳсат берилсин».

1922 йил бошидан университетнинг моддий таъминоти жуда ҳам оғирлашади. Шундан сўнг марказий ҳукумат уни бутунлай тугатиш масаласини кўтаради. Шунда Туркистон ерли ҳукумати ва университет профессор-олимлари талаби билан РСФСР Халқ Комиссарлари Кенгаши 1922 йил 2 ноябрда Туркистон давлат университети ҳақида иккинчи декретни қабул қилиб, унда университет яшаб қолиши учун зарур бўлган маблағнинг бир қисми марказий ҳукумат бюджетидан ажратилиши кўрсатилади. Шунингдек, Туркистон ҳукумати Бухоро ва Хоразм совет республикалари билан кадр тайёрлаб бериш учун пуллик шартнома тузишга рухсат бўлади. Бундан ташқари, маълум гуруҳ талабалари учун пуллик ўқиш ва даволаниш жорий этилади. Лабораториялар хизмати ҳам пуллик бўлади. Шу йўллар билан ТДУ яшаб қолиши учун энг зарур бўлган шароит яратилди. /

II боб. ЎРТА ОСИЁ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

Бирор халқ ҳаётида улкан аҳамият касб этадиган ҳар қандай ҳодиса каби совет мамлакатининг Осиё қисмидаги биринчи университетнинг тараққиёт йўли ҳам силлиқ кечмади, унинг олға силжиши тинимсиз чигал синовлар билан ёнма-ён бўлди. Туркистон халқ университети сифатида ташкил топган олий маскан йил ўтиб-ўтмай, давлат университетига айланди. Туғилганининг бешинчи йилида дорилфунун мақоми яна бир бор ўзгаришга юз тугди. Ғоят улкан ҳудуддаги аҳолини малакали кадрлар билан таъминлаш ва бу ўлкалар турмуш йўсинини ўзгартирадиган даражада илмий ишлар билан шуғулланишга йўналтирилган бу маскан 1923 йилнинг июль ойидан эътиборан *биринчи Ўрта Осиё давлат университети* (ЎОДУ) тарзида атала бошлади. Сирасини айтганда, бу ном университетнинг асл мақомини тўлароқ ифода этарди. Негаки, бу даврга келиб, ушбу ўқув юртида нафақат Туркистон республикаси, балки Хоразм халқ республикаси, Бухоро халқ республикаси, Қирғиз автоном вилояти фуқаролари ҳам ўқиётган ва уларнинг сони йилдан йилга ортиб бораётган эди. Чунончи, шу йили юз нафар қирғиз ёшлари талабаликка қабул қилинганди. Эрон ҳукумати эллик нафар талаба ўқитиб берилгани сўраб мурожаат қилганди. Бу ҳол университетнинг фаолият доирасини бир мамлакатдан ташқарига чиқариб, халқаро мақомга эга қилди.

Айтиш керакки, ТурДУнинг ЎОДУга айланиш санаси манбаларда турлича кўрсатилади. Жумладан, «XX лет Средне-Азиатского государственного университета» китобининг¹ 13-бетида бу ҳодиса 1923 йилнинг 19 июлида рўй берган дейилса, «ТошДУ илм ва маърифат маскани» асарида² ўша йилнинг 17 июлида экани қайд этилади.

1924 йилда ўтказилган миллий чегараланиш ва ташкил қилинган ҳар бир янги республиканинг билимли замонавий мутахассисларга ўта муҳтожлиги Ўрта Осиё давлат университетининг аҳамиятини янада оширди. Ўша давр ҳукумати томонидан улкан ҳудуд ва кўп сонли аҳолига эга бўлган минтақадаги ягона университетнинг равнақига имконият даражасида эътибор қаратилди. Лекин, биринчидан, бу имкониятнинг ўзи ғоят чекланган эди, иккинчидан, марксча-ленинча мафкура биринчи университетнинг эмин-эркин тараққий этишига йўл қўймасди. Шу сабабли ЎОДУнинг ўсиш йўли анча чигал ва мураккаб бўлди.

Шўро даврида тайёрланган ҳамда улар асосида кейинги йилларда ёзилган айрим адабиётларда Ўрта Осиё давлат университети йилдан йилга миқдор жиҳатидан ҳам, сифат жиҳатидан ҳам тинимсиз ўсиб, юксалиб борганлиги қайд этилади ва буни исботлашга хизмат қиладиган рақамлар келтирилади. Ҳолбуки, бир одамнинг умри фақат ўсиш қувончларидан иборат бўлмаганидек, биринчи университетнинг тараққиёти ҳам силлиқ ҳамда кўзни қувонтирар даражада ярқироқ кечмаган. Бундай

¹ XX лет Средне-Азиатского государственного университета. — Т.: Гостехиздат, 1940.

² ТошДУ илм ва маърифат маскани. — Т.: Университет, 1995. 53-бет.

бўлиши мумкин ҳам эмасди. Бунинг устига рақамлар ҳамиша ҳам ҳақиқий аҳволни акс эттиравермайди. Чин вазиятни билмоқ учун рақамлар замиридаги моҳиятга етиб бориш талаб этилади. Қуйидаги жадвал Ўрта Осиё давлат университетига қабул қилинган талабалар миқдори йиллар мобайнида нақадар кескин ўзгариб турганлигини кўрсатади¹:

Йиллар	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Талабалар сони	1940	2278	2485	2851	3267	2307	2750	2252	1431

Жадвалдан кўришиб турибдики, тўққиз йил мобайнида юз берган «ўсиш» талабалар сонининг 509 нафарга камайишидан иборат бўлган. Агар рақамлар замиридаги ҳақиқий ҳолат синчиклаб ўрганилса, улар мутлақо кишида қониқиш туйғуси ҳосил қилмаслиги аён бўлади. Қабул қилинган талабаларнинг қанчаси маҳаллий халқ вакиллари, яъни шу юрт равнақи ва ўзи мансуб миллат фаровонлиги йўлида бевосита хизмат қилиши мумкин бўлган кишилар эканлигига эътибор берилса, аҳвол янада ночор эканлиги яққол кўзга ташланади. 1923 йилда ЎОДУга қабул қилинган талабаларнинг 4,2 фоизи, 1924 йилда 6,3 фоизи, 1925 йилда эса 8,0 фоизини маҳаллий халқ вакиллари ташкил этган. Булар ҳали қабул чоғига доир маълумотлар. Битириб чиққунча бу кўрсаткичлар миқдори яна бир неча бор камайиб кетган² ва бу табиийдир. Негаки, ўқитиш ёт тилда олиб борилар ва таълим тизими ерли ёшларга мутлақо бегона эди. 1927 йилда университетни 216 нафар ерли аҳоли вакиллари битирди, бу умумий кўрсаткичнинг 6,4 фоизини ташкил этарди. Шу боис университетнинг бутун фаолияти имкон қадар ерли миллатларни бездириб, уларнинг билим олишларига ноқулайлик пайдо қиладиган тарзда ташкил этилган эди.

Юқорида келтирилган кўрсаткичлар университет фаолиятининг миқдорий жиҳатларини билдирса, биринчи Ўрта Осиё давлат университетининг ташкилий қурилиш борасидаги ютуқлари ҳам салмоқли эмас эди. Агар Туркистон халқ университети бешта факультет билан иш бошлаган бўлса, орадан беш йил ўтиб, бунинг устига, ЎОДУнинг мақоми республикаларо кадрлар тайёрлайдиган даражага кўтарилган вақтда факультетларнинг сони тўрттага тушиб қолди. Тўғри, университет таркибида талабалар миқдори анчагина кўп бўлган ишчи факультети ҳам бор эди. Лекин у аслида кадр тайёрлаш билан эмас, балки университетга абитуриент ҳозирлаб бериш билан шуғулланадиган тузилма саналарди.

Тириклик тараққиёт демакдир. Тараққиёт мадад берилиши, йўл кўрсатилишини кутади. Мадад берилмаса, ўзига ўзи мададкор бўлади, йўл кўрсатмасалар, ўз йўлини излаб топишга уринади. Шу маънода, ЎОДУ фаолиятида ҳам шу йилларда бир қадар ўсиш-ўзгариш юз берганлигини эътироф этиш лозим бўлади. 1924 йилда Туркистон давлат Ботаника боғи биринчи университетга қўшиб берилди. У қишлоқ хўжалиги факультети талабалари учун амалиёт ўташ, ботаника ва тупроқшунослик институтлари ходимлари учун илмий тажрибалар ўтказиш манбаига айландики, бу ҳол ўқитиш сифатининг кўгарилишига сабаб бўлди.

¹ XX лет Средне-Азиатского государственного университета. — Т.: Гостехиздат, 1940. — С. 14.

² XX лет Средне-Азиатского государственного университета. — Т.: Гостехиздат, 1940. — С. 16.

/1924 йилда университет кутубхонаси фондидаги китоблар сони 75000 нусхага етди. Улар орасида нодир қўлёзма асарлар ҳам талайгина эди. 1940 йилда эса кутубхона 376 минг китоб фондига эга бўлди. /1923 йилнинг ноябридан «Ўрта Осиё давлат дорилфунуни ахбори» (Бюллетень Среднеазиатского государственного университета) чоп этила бошланди. Асосан, Россиядан келган олимларнинг рус тилида битилган турли мавзудаги илмий изланишлари чоп этиладиган ушбу нашр тез орада дунё олимларининг назарига тушди. Буни «Ахборот»нинг 1925 йилда чет эллардаги 278, 1929 йилда 438 олий мактаб ва илмий марказга жўнатилгани ҳам исботлайди.

Миллий чегараланиш ўтказилиб, Ўзбекистон алоҳида республикага айлангандан сўнг ҳам ЎОДУ расмий равишда собиқ иттифоқ Марказий Ижроия кўмитаси ихтиёрида қолдирилиб, федерал бюджетдан таъминланадиган ва у собиқ иттифоқ Марказий Ижроия кўмитасининг илмий-ўқув ва адабий-матбуот ишлари кўмитаси раҳбарлигида ишлайдиган бўлиб қолаверди. Бу Ўрта Осиёда ягона олий мактабга алоҳида эътибор тарзида талқин этилса-да, аслида университетнинг ерли ҳукумат таъсирига тушиб, ерли миллатлар манфаатига бўйсундирилишидан хавотир натижаси эди.

1926 йилда университетнинг факультетлари сони кўпайиб, еттитага етди. ЎОДУ қошида тиббиёт, қишлоқ хўжалиги, физика-математика, мелиорация муҳандислиги, ерли хўжалик ва ҳуқуқ, шарқ ва ишчи факультетлари фаолият юритар эди¹. 1929 йилда талабалар сони 2750 нафарни ташкил этди. Университет факультетларининг йириклашиб бориши уларнинг ташкилий фаолиятида бир қатор қийинчиликлар келиб чиқишига сабаб бўлди. Факультетларнинг ички ихтисослашуви кучайиб, бўлимлар сони ортиши натижасида бошқа факультетлар билан алоқа сусайиб борди. Айрим факультетларнинг илмий салоҳияти ўша давр ўлчовлари билан ёндашилганда, алоҳида олий ўқув юрти даражасида эди. Натижада, олий таълимни бир университет миқёсидагина ушлаб туриш ташкилий педагогик жиҳатдан мақсадга мувофиқ эмаслиги ойдинлашиб, Ўрта Осиё давлат университетининг айрим факультетлари асосида янги олий мактабларни очиш зарурияти пайдо бўлди. 30-йиллар бошида марказдан қочин қонунига мувофиқ университет таркибидаги бир қатор факультетлар мустақил олий ўқув юртлари бўлиб ажралиб чиқди. 1929–1932 йилларда Тошкентнинг ўзида ЎОДУ базасида индустриал, қишлоқ хўжалиги, тиббиёт, қишлоқ хўжалиги ирригацияси ва механизацияси, молия-иқтисод, педагогика институтлари, Самарқанд шаҳрида халқ хўжалиги институти, Апхободда зооветеринария институти, ҳозирги Хўжандда қишлоқ хўжалиги институти ташкил этилди. Булардан ташқари, университетдан бир қатор илмий-тадқиқот институтлари ҳам ажралиб чиқиб, мустақил илмий ташкилотларга айланди². Иккинчи жаҳон уруши арафасида Ўрта Осиё давлат университети асосида ташкил этилган олий ўқув юртлари сони 14 тага етди³.

Туркистон шўролар МИКҚнинг 1919 йил 31 январдаги 195-буйруғи билан ташкил этилиб, 1920 йилнинг 11 феврилида очилган ва тўлиқ ўрта маълумотга эга бўлмаган ишчи ва деҳқонларни университет «курсини ўташга тайёрлашдан иборат»⁴ ишчи факультети бу даврга келиб, анча оёққа турди. Факультетга ўзбеклар ва бошқа ерли миллат вакиллари қабул қилиш бир қадар кўпайди. Илк бор 153 тингловчи

¹ ТошДУ илм ва маърифат маскани. —Т.: Университет, 1995. 61-бет.

² XX лет Средне-Азиатского государственного университета. — Т.: Гостехиздат, 1940. — С.17.

³ Очерки истории Ташкентского госуниверситета — Т.:Фан, 1980. — С. 54.

⁴ ЎзР МДА, 368-ф., 1-р., 36-иш, 66-в.

билан иш бошлаган бу факультет 1923 йилда 784, 1924 йилда 773, 1925 йилда 889, 1928 йилда 900 нафар тингловчи қабул қилди¹. Лекин факультетнинг таълимий таркиби ерли аҳоли учун ўта ноқулай тузилганди. Чунончи, факультет асосий ва тайёрлов бўлимидан иборат бўлиб, асосий бўлимда уч йил, тайёрлов бўлимида икки йил ўқиш керак бўларди. Демак, ўрта мактабни битирмаган юрт эгаси беш йил ишчи факультетида, яна беш йил ўзи кирган факультетда ўқиши лозим бўлардики, бу ерли ёшларнинг илм олиш имкониятини пасайтирарди. Фақат 1930 йилга келиб, факультетда ўқиш муддати уч йилга келтирилди. Шу ҳолатда бу ёрдамчи факультетнинг фаолияти 1938 йилга қадар давом этди.

Университетда маҳаллий халқ вакиллари сони ҳаддан ташқари кам эди. Жумладан, 1925-1926 ўқув йилида 157 нафар ерли аҳоли ўқишга қабул қилинган бўлса, 1928-1929 йилда бу кўрсаткич 256 нафарга етди². Уларнинг ярми ўзбек миллатига мансуб кишилар эди. Лекин уларнинг жуда катта қисми ўқишни охирига қадар етказмадилар, албатта. Фикримизни ЎОДУга қабул қилинувчилар миқдори билан уни битирувчилар сони ўртасида жуда катта айирма борлиги ҳам исботлайди. Чунончи, агар 1924 йилда университетга 2278 нафар талаба қабул қилинган бўлса, беш йилдан сўнг, яъни 1928 йилда ЎОДУни битирган ёш мутахассислар сони бор-йўғи 250 кишини ташкил қилди. Бошқача айтганда, ўқишга кирган ҳар беш кишининг биригина университетни битириб чиқа олди, холос. Буларнинг орасида ўзбеклар қанча бўлганлигини фақат тасаввур этиш мумкин. Шунга қарамай, барибир, секинлик билан бўлса-да, университет ўқув-илмий фаолиятида олға силжиш давом этарди. 1922 йилда университетнинг битирувчилари орасида бармоқ билан санарли бўлса-да, маҳаллий халқ вакиллари, хусусан, кейинчалик собиқ иттифоқ тиббиёт академиясининг академиги даражасига эришган Зулфия Умидова кабилар борлиги кўз юмиб бўлмайдиган факт эди. Йиллар ўтиши билан ота-боболари илмга чанқоқ ўзбек миллати вакиллари университетга тобора кўпроқ кела бошлади. 1928-1929 ўқув йилида абитуриентларнинг 19 фоизи ерли аҳоли³ бўлиб, уларнинг ярмидан кўпи ўзбеклар эди. Тўғри, абитуриентларнинг аксарияти кириш имтиҳонларидан ўтолмасди, кирганларнинг ҳам талайгина қисми ўқишни ташлаб кетишга мажбур бўлишарди. Лекин университетда ўқишга интилиш жараёни бошланган ва у тобора оммавий тус олмоқда эдики, бу ҳолнинг ўзи кишини умидлантирарди.

1928-1929 ўқув йилидан эътиборан барча факультетлар қошида тайёрлов курслари очилиб, уларга ерли аҳоли вакиллари қабул қилиниб, университетга киришга тайёрланадиган бўлди. 1930 йилда бу курслар ўқиш кундузги ва кечки тарзда олиб бориладиган тайёрлов бўлимларига айлантирилди. Шунингдек, 1929 йилдан бошлаб, иккинчи босқичли мактабни, техникум ёки қисқа муддатли ўқитувчилар институтини битирган ерли аҳоли университетга кириш имтиҳонларисиз қабул қилинадиган бўлди.

Собиқ иттифоқ МИҚнинг 1932 йил 19 сентябрдаги «Олий мактаб ва техникумлардаги ўқув дастурлари ва тартиби тўғрисидаги» қарорига мувофиқ қабул имтиҳонлари яна тикланди. Университетда имтиҳон сессиялари ва диплом ишлари ҳимояси жорий этилди. Бу даврда маъруза олий таълимнинг асосий усули даражасига кўтарилди.

1930 йилнинг мартида Ўрта Осиё халқлари тиллари факультетлараро кафедраси ташкил этилди. Шу йиллардан бошлаб ерли миллатлар тилини ўқитишга бир қадар эътибор қаратилди. Бу тиллардан бири бўйича кириш имтиҳонлари топишириш мажбурий қилиб қўйилди. 30-йиллар ўрталарига келиб, биринчи марта универси-

¹ Очерки истории Ташкентского госуниверситета – Т.: Фан, 1980. – С. 40.

² Очерки истории Ташкентского госуниверситета – Т.: Фан, 1980. – С. 48.

³ Ўша манба.

тетдаги айрим фанларни ўз тилларида ўқишлари зарур бўлган «миллий гуруҳ»лар пайдо бўлди. Лекин таълимни миллий тилга ўтказиш тезгина рўй бериб қолмади. Дастлаб айрим фанларгина миллий тилда ўқилди. Сўнг математика, физика, ботаника, зоологияга доир баъзи китоблар университет домчалари томонидан ўзбекчалаштирилди. Бу ҳаракат кейинчалик ҳам турли суръатларда давом эттирилди. 1941 йилга келиб ЎОДУ профессор-ўқитувчилари таркибида 21 нафар ўзбек бор эди¹.

ЎОДУ таркибидан бир қатор олий ўқув юртлири ажралиб кетиши сабабли 1931 йилга келиб, унинг таркибида биргина физика-математика факультети қолди². Бу ягона факультет асосида тез орада биология, химия ва физика-математика каби уч факультет ташкил қилинди. Табиийки, талабалар сони кескин қисқариб кетганди. Кўринадики, ЎОДУ гарчи университет деб номланишда давом этса ҳам, амалда табиий-аниқ фанлар олий ўқув юртига айланган эди. Чин маънодаги университет бўлиши учун унда филология, тарих, география, ҳуқуқшунослик, иқтисод сингари анъанавий факультетлар очилиши лозим эди. 1935 йилда тарих ва география факультетлари очилиб, факультетлар сони бештага етди. 30-йиллар адоғида чет тиллар, педагогика (1937), рус ва ўзбек тиллари (1939), жисмоний тарбия ва ҳарбий иш (1939) каби бир қатор факультетлараро кафедралар ташкил этилди.

Собиқ иттифоқ МИҚнинг 1938 йил 16 апрелдаги қарори билан Ўрта Осиё давлат университети Ўзбекистон республикаси Халқ комиссариати кенгаши тасарруфига ўтказилди. У эса ЎОДУни Халқ маорифи комиссарлиги қарамоғига ўтказди. Эндиликда университетни маблағ билан таъминлаш республика ҳукумати зиммасига тушарди. Шунинг учун ҳам дастлабки йилларда университет таъминотида молиявий тақчиллик ва унинг оқибати ўлароқ, ташкилий узилишлар рўй берди.

1939 йилда ЎОДУда химия-технология факультети ҳам ташкил қилинди. Лекин университет табиатида у қадар мос келмайдиган ушбу факультет 1940 йилнинг 1 сентябридан талабалари билан бирга Ўрта Осиё индустриал институти таркибига киритилди. Факультетлар сонининг камайиши ўз-ўзидан талабалар миқдорининг ҳам озайишига олиб келди. Шунинг учун ҳам олий мактаблар ишлари Бутуниттифоқ қўмитасининг 1939 йил 29 июлдаги буйруғи билан ЎОДУнинг талабалари сони 4500 кишидан иборат бўлиши кераклиги қатъий белгилаб қўйилди. Ушбу буйруққа мувофиқ университетнинг ташкилий тузилмаларини кенгайтириш мақсадида тарих факультети тарих-филология факультетига айлантирилди.

Ўрта Осиё давлат университети раҳбарияти кафедралар фаолиятини жонлантиришга бир мунча эътибор қаратди. Шунинг учун ҳам гарчи факультетлар сони камайиб-кўпайиб турса-да, кафедралар тизимини сақлаб қолиш ва унинг миқдорини мунтазам равишда ўстириб боришга эришилди. Ҳам ўқув, ҳам илмий-тадқиқотлар олиб боришни уюштириш борасида энг қулай тузилма бўлмиш кафедралар сони 1937 йилда 17 та, 1938 йилда 36 та бўлган бўлса, 1939 йилда 46 тага етди. 1940 йилнинг бошига келиб, профессор-ўқитувчилар орасида 15 нафар фан доктори бор эди. Бу кўрсаткич 1938 йилда 6 нафарни ташкил этганди. Фан номзодлари миқдори 85 кишига етди (1938 йилда 52 нафар), профессорлар эса 39 кишини ташкил қилди (1938 йилда 32 киши), доцентлар 60 нафарга етди (икки йил олдин улар 32 киши эди) ва ҳ.к.³

¹ Очерки истории Ташкентского госуниверситета — С. 55, 59.

² XX лет Средне-Азиатского государственного университета. — Т.: Гостехиздат, 1940. — С.17.

³ XX лет Средне-Азиатского государственного университета. — 1940. — С. 20.

1939—1940 ўқув йилида университет халқ хўжалигининг математика, механика, физика, геофизика, ботаника, зоология, антропология, тупроқшунослик, география, тарих, органик кимё, ноорганик кимё, физик ва коллоид кимё, аналитик кимё, силикатлар технологияси, ёғлар технологияси, виночилик, спиртчилик каби ўн саккиз соҳаси бўйича мутахассислар тайёрларди. Шу ўқув йилида университетга хужжат топширган абитуриентларнинг 40 фоизи, талабалikka қабул қилинганларнинг 25 фоизи ерли миллатлар вакиллари эди¹.

1938 йилда тарих, механика-математика ва география факультетларида сиртқи таълим ташкил этилди ва 1939 йилдаёқ ЎОДУнинг сиртқи бўлимини 18 киши битириб чиқди. Бу ҳолат ерли аҳолини олий таълим билан қамраб олишда катта аҳамиятга эга бўлди. 1939 йилнинг 1 сентябрида Ўрта Осиё давлат университетига 2116 талаба қабул қилинган бўлса, шулардан 1560 нафари кундузги, 556 киши сиртқи бўлимда билим оларди. Уларнинг 683 нафари ерли миллатлар вакиллари бўлиб, бу 32,5 фоизни ташкил этарди. Шуларнинг ярмидан кўпроғи ўзбеклар эди. Кўринадики, ЎОДУда олий мактаблар ишлари Бугуниггифоқ кўмитасининг 1939 йил 29 июлда чиқарилган ва талабалар сони 4500 киши бўлиши кераклиги борасидаги буйруғи ярмига ҳам бажарилмади. Янаям ачинарлиси шундаки, 1939-1940 ўқув йилида университетни битирган кишилар сони бор-йўғи 273 нафарни ташкил қилди².

Биринчи Ўрта Осиё давлат университети профессор-ўқитувчилари таркиби ҳам худди талабалар таркиби каби бўлиб, унда ерли зиёлиларнинг миқдори фоят оз эди. 1930 йилда университет домлалари орасида атиги 28 нафар ерли аҳоли вакили бўлиб, бу ўқитувчиларнинг бор-йўғи 6 фоизини ташкил қилар эди. Орадан икки йил ўтгач, бу кўрсаткич 10 фоизга етди. Булар орасида профессор унвони берилган Абдулла Авлоний, Султон Сегизбоев, шу университетни битирган ёш математик олим Қори-Ниёзий, ерли хўжалик ва ҳуқуқ факультетининг собиқ талабаси шоир Ойбек кабилар бор эди.

1940 йилда ЎОДУ аспирантурасида 103 ёш мутахассис таҳсил кўрган. Бу борада сезиларли ўсиш бўлганлигини қайд этиш лозим. Зеро, 1937 йилда аспирантлар миқдори бор-йўғи 30 кишини ташкил этганди. Аспирантларнинг 40 фоизига яқини ерли аҳоли вакилларида иборат эди³.

Барча ишни ўз табиий йўсини билан эмас, балки зуғум ва зўрлик билан амалга оширишга тобора ўрганиб бораётган шўро ҳукумати талаба ёшларга ҳам хўжалик юритишнинг айни усулини сингдиришга ҳаракат қилди. Шу боис талабалар 20-йилларнинг ўрталаридан илм олишга мутлақо боғлиқ бўлмаган ишларга жалб этиладиган бўлди. Университет талаба ёшларидан олдин республикада ер-сув ислохотини ўтказишда фойдаланилган бўлса, сўнграқ мажбурий коллективлаштириш тадбирига ҳам жалб этилдилар. Ҳеч қанча ўтмай, компартия талабаларни ўзлари ташкил этишда қатнашган колхоздаги пахталарни йиғиб-териб олишга сафарбар эта бошлади. Шу тариқа 1929 йилнинг 17—19 октябрь кунлари Ўрта Осиё давлат университети талабалари дунё университетлари орасида биринчи бўлиб, пахта теримига чиқишди. Бу яроқсиз анъана юртимиз озодликка чиққунга қадар, қарийб 66 йил давом этди⁴.

¹ Очерки истории Ташкентского госуниверситета — Т.: Фан, 1980. — С. 58.

² XX лет Средне-Азиатского государственного университета. — 1940. — С. 21.

³ XX лет Средне-Азиатского государственного университета. — 1940. — С. 21.

⁴ Очерки истории Ташкентского госуниверситета. — Т.: Фан, 1980. — С. 52.

Биринчи Ўрта Осиё давлат университети ҳам бепоеён шўро мамлакати бўйлаб изғиб юрган қатағондан четда қолмади. Бу қатағоннинг муаллифлари учун ўз фикри, эътиқоди ва дунёқарашини бор ҳар қандай зиёли даҳшатли душман ҳисобланар эди. Табиий, айнан ЎОДУдай тафаккур масканида бундай кишилар кўпроқ бўларди. Шунинг учун ҳам университет жамоаси 30-йилларнинг иккинчи ярмида қатағон машинасининг бутун кудратини яққол ҳис қилди. 1936 йилнинг кузида университет ректори В.Я.Яроцкий, Н.Ярошевич, Т.Жургенов, А.Шмидт, К.Лапкин сингари профессор-ўқитувчилар қамоққа олинди¹.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, Ўрта Осиё давлат университети Ўзбекистон қарамоғига ўтгандан сўнг ерли аҳоли вакиллари ўқишга қабул қилиш секинлик билан бўлса-да, мунтазам равишда кўтарилиб борди. Гарчи, ҳамон рус ва рус тили аҳоли қатламининг ўқишига адолатсизлик билан катта имтиёзлар бериб келинаётган бўлса-да, ўтган йиллар давомида ерли кадрларни олий таълимга жалб этмай туриб, юртни тараққий эттириш мумкин эмаслиги тобора яққолроқ англаб етилмоқда эди.

Урушдан олдинги йилларда ерли миллат вакиллари нафақат талаба ёки домла, балки университет раҳбари даражасида ҳам ишлай олишлари мумкинлиги кўринди. 1931 йилнинг ноябрида совет хўжалиги ва ҳуқуқи факультетини 1928 йилда битириб, сиёсий иқтисоддан талабаларга сабоқ берган ва тез орада педагогика факультети етакчиси даражасига кўтарилган Н.Муродов университетга ректор қилиб тайинланди. Университетнинг ўзбеклардан чиққан биринчи раҳбари бўлмиш бу киши 1932 йилнинг июль ойига, яъни Москвага қизил профессура институтига ўқишга кетгунига қадар ЎОДУни бошқарди. Унинг ўрнига иккинчи бир ёш ўзбек, кейинчалик оламга машҳур йирик математик олимга айланган Тошмуҳаммад Қори-Ниёзий тайинланди. Буларнинг раҳбарлик даври, гарчи узоқ давом этмаган бўлса-да, ерли миллат вакиллари ўқиш ва жамоат ишларига кўпроқ жалб этилган даври бўлди.

Ўтган асрнинг 20-йиллари ярмига қадар ҳам ҳали биринчи ЎОДУни дунё университети қатори таълим-тарбиявий ва илмий-ташқилий жиҳатдан бир қадар автономияга эга бўлган ўқув масканига айлантиришни умид қиладиган эски профессура вакиллари бор эди. Улар илмий ва ўқитиш жараёни сиёсат ва мафкурадан холи бўлишини, илмий-тадқиқотлар олиб боришда университет ташқилий-ҳуқуқий мустақиллигини сақлаб қолишини исташарди. Лекин, асосан, ишчи факультетидаги келиб чиқиши «тоза», гоёвий чиниққан, аммо чаласавод ишчи-деҳқонлардан иборат университет партия ташкилоти бунга йўл қўймади. Улар олдинги илмни ҳам, унинг намоёндаларини ҳам тарих чиқиндихонасига улоқтиришга тайёр эдилар.

Шундай бўлса-да, университет ташкил этилиб, тикланиш даврига кириши биланоқ, унда кенг қамровли илмий изланишлар олиб бориш йўлга қўйилди. Гарчи юқори малакали ва чуқур илмий тайёргарликка эга мутахассислар етишмаслиги мунтазам равишда сезилиб турса-да, университет фаолиятининг илк йиллариданоқ, нафақат Ўзбекистон, балки бутун Ўрта Осиё табиатини илмий мақсадларда текширишга киришилди. Олис 20-йилларда университет геолог олимлари томонидан Чимкент ва Авлиёота уездларидаги табиий қатламлар текширилди. Зарафшон дарёси ўзани, Мирзачўл, Қизилқум ўсимликлар дунёси ва бу ерларда чорвачиликни ривожлантириш истиқболлари илмий жиҳатдан тадқиқ этилди. Сирдарё ҳавзаси фаунаси атрофлича ўрганилди. 1923 йилдан бошлаб, баланд Помир тоғларини ўрганишга киришилди.

¹ Ташкентский государственный университет. — Т.: «Ўзбекистон», 1990. — С. 53.

Университет фаолиятининг дастлабки босқичларида гуманитар фанлар йўналишида ҳам жиддий тадқиқотлар қилинди. Қозоқ ва қорақалпоқ этнографиясини ўрганиш бўйича проф. А. Диваев, Тожикистонни этнографик нуқтаи назардан текширишда М. Андреев, Қашғарни этнографик жиҳатдан тадқиқ этишда А. Семёнов каби олимлар кенг қамровли ишларни амалга оширдилар. Аҳолининг удумлари, ўйинлари, оғзаки ижоди, куй-қўшиқлари, эртагу дostonлари, топишмоқ ва мақоллари ёзиб олинди, тасниф қилинди. Лекин, негадир, ўзбекларни этнографик нуқтаи назардан текширишга етарли эътибор қаратилмади. Фақат 1928 йилга келибгина ўзбек халқ оғзаки ижоди намуналарини ёзиб олишга бир қадар киришилди.

20-йилларнинг иккинчи ярмида университет қошида факультетлараро ўқув-ёрдамчи муассасалар фаолият кўрсатиб, у университет ўқитиш жараёнини йўлга қўйишга ёрдам беришдан ташқари, фундаментал илмий-тадқиқотлар олиб боришни уюштириш билан ҳам шуғулланар эди. Бу тузилма 1928 йилда факультетлараро Илмий-ўқув тузилмалари ассоциациясига айлантирилди. Унинг таркибида соф ва амалий математика, химия, физика, геология, педагогика ва психология, тупроқшунослик ва геоботаника, ботаника каби еттита илмий-тадқиқот институти бор эди. Албатта, у даврдаги илмий-тадқиқот институтлари илмий салоҳияти ва ташкилий имкониятлари жиҳатидан ҳозирги тадқиқот институтлари даражасидан жуда олис эди. 1929 йилда бу ассоциация таркибидаги илмий-ўқув тузилмалари сони йигирма бештага етди. 17 кабинет ва ботаника боғида аниқ ва табиий фанлар бўйича тадқиқотлар олиб борилди. Урушгача бўлган даврда ЎОДУда олиб борилган илмий ишларнинг асосий қисми илмий-ўқув тузилмалари ассоциацияси зиммасига тушарди.

Ассоциация таркибидаги илмий муассасалар саноат ва хўжалик корхоналари билан алоқада бўлиб, ўз фаолиятларини уларнинг буюртмаларига мувофиқ ташкил этишга уринарди. Республика Пахтачилик кўмитаси, Сув хўжалиги бошқармаси, «Туркипак» акционерлик бирлашмаси, соғлиқни сақлаш комиссарлиги, геология ташкилотлари билан ҳамкорликда университет олимлари Ўрта Осиё ва Қозоғистоннинг деярли барча ҳудудларида тадқиқот ишлари олиб бордилар.

Университет физика-математика факультети ходимлари Б.П.Грабовский ва И. Ф. Белянскийлар ўзининг аҳамияти жиҳатидан тенгсиз бўлган кашфиёт қилдилар. 1928 йилнинг 26 июлида Ўрта Осиё ҳарбий округининг тажриба станциясида улар яратган телефон аппарати синаб кўрилди. Улар радио орқали электронур қувурчаларидан фойдаланиб, соф электрон йўл билан дунёда биринчи бўлиб ҳаракатдаги тасвирни узатиш ва қабул қилишга эришдилар. Мисли кўрилмаган бу кашфиёт турли сабаблар билан ўз вақтида қўллаб-қувватланмади. Фақат 1971 йилнинг 16 апрелида ЮНЕСКОнинг махсус фармойиши билан бу кашфиётнинг қиммати ва аҳамияти кўрсатилди. Унинг электрон телевидениени яратиш ва ривожлантиришдаги ўрни жаҳон миқёсида расман тан олинди.

Айниқса, ЎОДУ қишлоқ хўжалиги факультети олимларининг илмий-тадқиқот ишлари катта қимматга эга бўлди. Бу факультет қошидаги машинасозлик институти нафақат Ўзбекистон, балки бугун Ўрта Осиё ва Қозоғистон республикаларида қишлоқ хўжалигини механизациялаш ҳаракатининг пойдеворини қўйди. 1926 йилда ушбу институт таркибида ташкил этилган Ўрта Осиё машина синаш станцияси минтақа учун зарур бўладиган механизм ва ускуналарни тайёрлаб, ҳаётга татбиқ этадиган асосий тузилмага айланди. 20-йиллар охирида университетда пахтачилик кафедраси ташкил қилиниб, пахта уруғчилиги билан шуғуллана бошлади. Қишлоқ хўжалиги

факультети олимлари томонидан минтақада ўсимчилик ва чорвачиликни ривожлантириш истиқболлари борасидаги ишлар ҳам улкан аҳамиятга эга бўлди. Жанубий Қозоғистон ва Қирғизистоннинг кўчманчи аҳоли яшайдиган ҳудудларида пахта етиштиришнинг илмий-назарий асосларини яратиш ҳамда амалий тавсиялар ишлаб чиқиш борасида улар катта ишларни амалга оширдилар.

ЎОДУда талабаларнинг ўзини илмий ишларга жалб этиш борасида ҳам бир талай ишлар қилинди. 1940 йилда талабаларнинг биринчи умумуниверситет илмий конференцияси ўтказилди. Кейинчалик бу анъанавий тус олди ва ҳанузга қадар давом этиб келмоқда. Бу даврда Ўрта Осиё давлат университети минтақа илмини ривожлантиришда тенгсиз аҳамиятга эга бўлди. Бизда мавжуд мутлақо тўлиқ бўлмаган маълумотларга кўра, 1923–1940 йиллар орасида Ўрта Осиё давлат университетида ўқиб чиққан талабаларнинг 41 нафари академик илмий унвонига сазовор бўлишган. Шунини таъкидлаш керакки, шовинистик улуг оғачилик кайфияти нафақат ўқиш жараёнини ташкил этиш, балки илмий ишларни йўлга қўйишда ҳам ўз салбий таъсирини кўрсатди. Университет ташкил бўлгандан буён фаолият кўрсатиб турган тарих-филология факультети 1921 йил охирида педагогика факультетига айлантирилди, 1922 йил кўкламида эса тамомила тугатилди, унинг адабий-бадиий бўлим тарзида сақланиб қолган қисми 1923 йил апрелда бутунлай йўқ қилиниши¹ айрим адабиётларда изоҳлангани каби моддий етишмовчилик ёки кадрлар танглиги туфайли эмасди. Ҳукумат тепасида ўтирган совет кадрлари ерли миллатларнинг ўзини танишига хизмат қилиши мумкин бўлган фанларни ўқитишга мутлақо йўл қўймасликка уринишарди.

Университетда аниқ фанларга эътиборнинг тобора кучайиб, таълим табиий ва аниқ фанлар факультетлари доирасида ташкил этилиши бежиз эмасди. Агар эътибор қилинса, университет ҳаётининг бу даврида миллатнинг ўзини танишига бир даражада хизмат қилиши мумкин бўлган факультетгина эмас, кафедра ҳам очилмаганлиги маълум бўлади. 1918 йилда мустақил иш бошлаган шарқшунослик институтининг университетга бир факультет сифатида қўшиб юборилиши, кейинчалик бу факультетнинг тугатилиши ўзбекларнинг ўз тарихий-маънавий илдизларидан узилиши йўлида атай ташланган қадамлар эди. Ўзбекнинг еридаги университетда ўзбек тили ва адабиёти ўқитилмас, бу соҳалар бўйича мутахассис тайёрланмасди. Филология факультети иккинчи жаҳон урушининг энг қалтис, Иттифоқдаги миллатларнинг бирдамлигисиз душманни енгиб бўлмаслиги маълум бўлган 1942 йилга келиб ташкил қилиниши, ўзбек тилшунослиги, ўзбек адабиёти кафедралари шундагина очилганлиги ҳам ерли миллатнинг ўзини танишига ҳаминша тўсиқ қўйиб келинганлиги ва бу тўсиқлар иложсизликдангина олинганлигини кўрсатадиган далилдир. Шуниси қизиқки, ЎОДУда ўзбек тили, адабиёти, тарихи бўйича бирор кафедра бўлмагани ҳолда 20-йилларнинг аввалидаёқ бирорта мутахассис бўлмаганига қарамай, антропология кафедраси ташкил этилганди. Кафедра мутахассислари бу даврда бир қатор «оламшумул кашфиёт»лар қилишга ҳам эришдилар. Чунончи, ушбу кафедранинг ташкилотчиси проф. В.Ошанин Ўрта Осиё халқлари этногенези бўйича узоқ йиллик тадқиқотлар олиб бориши натижасида бу ерларда брахицефал европоид ирқнинг автохтонлигини асослаб беришга эришади. Бу қимматли «илмий» хулоса омма тушунадиган тилга ағдарилса, бизнинг ерларимизда яшаган энг қадимги одамлар, яъни юртнинг асл эгалари калла суягининг эни узунлигининг 80 фоизини ташкил этадиган европоид ирқига мансуб кишилар

¹ Очерки истории Ташкентского госуниверситета – Т.: Фан, 1980. – С. 30.

бўлганлиги англашилади. Ҳозир бир тилда гаплашадиган туркий халқларнинг бир қисми мўғулсимон, бошқа бир қисми европасимон ирққа мансуб эканлиги борасидаги назариялар ҳам шу кафедра мутахассислари томонидан ишлаб чиқилганди¹. Аниқки, бу кафедранинг фаолияти расмий ҳукумат ва ҳукмрон мафкура томонидан ҳар томонлама қўллаб-қувватланарди.

Гап бораётган йилларда Ўрта Осиё давлат университетида илмий жараён анча қизғин кечди, қатор китоблар ёзилди, ўнлаб кашфиётлар қилинди. Лекин олиб борилаётган тадқиқотларга ерли миллатлар манфаати нуқтаи назаридан қараладиган бўлса, кўнгил хотиржам бўладиган ишлар ғоят оз эканлиги маълум бўлади. Чунончи, таниқли тарихчи олим В.Кун Русга мўғуллар босқини муаммосини текширган бўлса, И.Додонов Буюк Пётрнинг шаҳар ислоҳотлари, Л.Баженов Болгария, Д. Граменицкий эса Германия тарихи билан шуғулланди. Албатта, бу тадқиқотларнинг ҳам фан учун муайян аҳамияти борлигидан кўз юмиб бўлмайди. Лекин бегоналар томонидан қилинган илмий изланишлар бизнинг юртимиз ва халқимизга ҳеч қандай алоқаси ва нафи йўқлигини ҳам таъкидламаслик имконсиздир. Бу даврда университет олимлари томонидан ўлка тарихига доир ҳеч қандай тадқиқот олиб борилмаган дейиш мумкин эмас, аммо бундай изланишларнинг, аввало, камлигини, иккинчидан, борларининг ҳам шўро мафкурасига мослаштирилганлиги аён ҳақиқатдир.

1940 йилга келиб Ўрта Осиё давлат университети нафақат Ўзбекистон ёки Ўрта Осиё, балки Иттифоқдаги йирик олий мактаблардан бирига айланди. Унинг илмий салоҳияти ҳақида шунини айтиш мумкинки, 40-йиллар бошида Ўзбекистондаги барча олий ўқув юртидаги фан докторларининг 80 фоизи, профессорларнинг 56 фоизи шу университетда фаолият кўрсатарди.

Ташкил этилиши вақтидаёқ Ўрта Осиё давлат университети шу минтақа республикалари ва Қозоғистонда замонавий фанларни ривожлантириш маркази бўлиши кўзда тутилган эди. Шунинг учун ҳам университет бағрида бир қатор илмий-тадқиқот ўчоқлари ташкил этилиб, минтақа эҳтиёжи учун зарур ҳисобланган фан соҳаларини ривожлантиришга эътибор қаратилди.

Таъкидлаш керакки, совет ҳукуматининг университетда фанлар тараққиётига эътибор қаратишдан мақсади ўлкада фанни ривожлантиришдан кўра, бу ердаги табиий бойликлардан тўлароқ фойдаланиш, тезроқ ва кўпроқ ташиб кетишнинг илмий йўллари топишдан иборат эди. Бу ҳол ЎОДУ фаолияти юзасидан СССР Главпрофобр коллегияси қабул қилган қарорнинг 2-банди синчиклаб ўрганилса, ойдинлашади. Қарорнинг ушбу бандида қайд этилган: «ЎОДУнинг ҳамма ишлари ҳам ўлкашунослик характериға эға эканлиги алоҳида диққатға сазовордир», — тарзидаги таъкидда² мустамлакачиларнинг манфаатлари аслида нима эканлиги яққол кўзга ташланади.

Нима бўлганда ҳам, Ўрта Осиё давлат университети минтақа илму фани ва таълим тизимини малакали кадрлар билан таъминлаш маркази миссиясини бажарганлиги бор ҳақиқатдир. 1922 йилда университетнинг биринчи битирувчилари орасида қозоқ миллатига мансуб Оққоғоз Дўсжонова бўлганлигининг ўзи диққатға сазовор далилдир. 1931–1932 ўқув йилида Қозоғистон республикасида ташкил этилган олий ўқув юртида ишлаш учун ЎОДУдан 38 ўқитувчи ва 9 аспирант юборилиши факти ҳам шунини кўрсатади. Улар орасида Бобакенов, Умбетов, Беков, Байчаскин, Бажанов,

¹ Коллектив. ТошДУ илм ва маърифат маскани. —Т.: Университет, 1995. 59-бет.

² Очерки истории Ташкентского госуниверситета - Т.: Фан, 1980. — С. 62-63.

Бойсенбоев, Боймақонов, Седаменова, Сулаймонова, Инсонбоев, Мақулова сингари университетнинг биринчи битирувчилари бор эди. Уларнинг кўпчилиги кейинчалик қозоқ илму фанининг таниқли намояндаларига айланишди. Айни шу хилдаги амалий ёрдам Тожикистон қишлоқ хўжалиги институти ва Туркменистон зооветеринария институти ташкил этилишида ҳам рўй берди.

Урушдан олдинги йилларда ЎОДУ истеъдодли ўзбек олимлари, бўлғуси академикларнинг бутун бир авлодини камолга етказиб берди. Тошмуҳаммад Қори-Ниёзий, Тошмуҳаммад Саримсоқов, Обид Содиқов, Содиқ Умаров, Ҳамдам Усмонов каби ўзбек академиклари ЎОДУда айни шу йилларда таҳсил кўришиб, кейинчалик Ўрта Осиё ҳамда Қозоғистоннинг турли олий мактаблари ва илмий-тадқиқот институтларида фаолият юргиздилар. Улар замонавий илмни олға силжитган дунё миқёсидаги олимлар силсиласини ташкил этдилар.

Бу йилларда Ўрта Осиё давлат университети дунёга Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Мухтор Авезов, Хидир Деряев сингари сўз санъаткорларини етказиб берди. Маҳаллий хўжалик ва ҳуқуқ факультетида олинган билимлар Ойбекда инсон тенглиги ва иқтисодий муносабатларнинг одам табиатига таъсирини аниқ ва ишонарли бадий тасвирлашига сабаб бўлгандир. Мухтор Авезовнинг инсоний муносабатлардаги чигал ҳолатларни бутун кўлами билан акс эттириш маҳорати шаклланишида, шубҳасиз, унинг ЎОДУ аспирантурасида олган сабоғи кўл келганидан кўз юмиб бўлмайди. Унинг олдин фан номзоди, сўнг филология фанлари доктори, Москва давлат университети профессори, академик бўлишида биринчи Ўрта Осиё университетиде кўрган таҳсил беқиёс аҳамият касб этгани, шубҳасиз.

Биринчи «Туркман тили» дарслиги муаллифи, туркман мумтоз адабиётининг илк тадқиқотчиси, Туркменистон халқ ёзувчиси, Туркменистон ФА мухбир аъзоси, «Қисмат» романи билан миллионлаб китобхонлар меҳрини қозонган Хидир Деряевнинг самарали илмий-ижодий фаолиятида ЎОДУ берган билим ҳал қилувчи аҳамият касб этганлигини таъкидлаш жоиз.

Хуллас, Ўрта Осиё давлат университети Ўрта Осиё ва Қозоғистон минтақасида илм-фанни ривожлантириш, ерли миллатлардан зиёлилар қатламини етиштириш, олий таълим тизимини шакллантиришда тенгсиз бир ўрин тутганлигини инкор этиб бўлмайди.

Иккинчи жаҳон уруши мамлакатимиз учун алоҳида синов йиллари бўлди. Урушнинг дастлабки кунлариданоқ университет олимлари ва талабаларидан бир қанчаси кўнгилли бўлиб жангга отландилар. Мамлакат ҳимояси билан бир қаторда университетдаги илм-фаннинг тўхтаб қолмаслигига ҳаракат давом этди. Университетдаги ўқув-услубий ва илмий фаолият уруш йилларининг талаблари бўйича қайта ташкил этилди. Биринчи навбатда, мамлакат мудофааси учун муҳим бўлган соҳаларга эътибор қаратилди. Беш йиллик ўқув тизими ҳарбий ҳолатни ҳисобга олган ҳолда уч йиллик қилиб белгиланди ва бу мақсадда дастурлар қайта тузиб чиқилди.

Ҳарбий кафедра қошида снайперлар, радистлар, телеграфистлар, ҳарбий таржимонлар ва ҳамширалар тайёрлайдиган курслар ташкил қилинди. Биргина снайперлар курси қисқа муддатда 200 кишини тайёрлаб, фронтга юборди. Университетдан ҳарбий хизматга чақирилган И.Д.Курганский 1945 йили ўз қадрдон ўқув даргоҳига қаҳрамон бўлиб қайтди. 1941 йилнинг ноябрида Самарқанддаги Ўзбекистон давлат университети Ўрта Осиё давлат университети билан бирлаштирилди. Бунинг натижасида 1941-42 ўқув йилида 5 факультет: тарих, физика-математика, химия, биология, тупроқшунослик-география-геология

факультетлари фаолият олиб борди. Булар қаторига уруш йилларида ташкил этилган филология ва шарқшунослик факультетлари қўшилди. Университетда уруш йилларида Фанлар академиясининг 4 ҳақиқий аъзоси, 7 мухбир аъзоси, 41 фан доктори ва 65 фан номзоди ишлаган эди. 1942 йили университет талабалари сони 881 кишини ташкил этар эди. Уруш йилларининг сўнггига бориб, 246 муаллимдан 42 нафари профессор, 99 таси доцент илмий унвонига эга бўлди. Уруш даврида университетни 821 мутахассис битириб чиқди. Айни йилларда университетда 34 докторлик ва 277 номзодлик диссертациялари ёқланди. Уруш йиллари фақатгина мамлакатни ҳимоя қилиш ёки қийин шароитга қарамай ўқув жараёнини ташкил этиш каби масалалар билан чекланилгани йўқ. Айни йилларда илмий фаолият ривож топганини англатувчи қатор манбалар мавжуд. Хусусан, Алишер Навоий таваллудининг 500 йиллик юбилейи аёвсиз жанглар давом этаётган бир пайтда университет илмий жамоаси томонидан нишонланди. Навоий мавзусида Олим Шарафиддиновнинг «Алишер Навоий. Ҳаёти ва ижоди» монографияси чоп этилди. Россиялик олим Е.Э.Бертельс «Навои. Очерк творчества» асарида улуғ ўзбек адибининг ҳаёт йўли ва ижодий фаолияти жаҳоннинг энг пешқадам адиблари Данте, Шекспир, Байрон, Пушкин ижоди даражасида баҳоланиши лозимлигини англатиш билан бирга, Навоий ижодий меросига нисбатан «форс адабиётининг тақлидчиси», «сарой амалдори» каби ёндашувлардан келиб чиқиб эмас, балки бадиий-илмий нуқтаи назардан ёндашиш кераклигини уқтирди.

1943 йилнинг ноябрида Ўзбекистон Фанлар академиясининг ташкил этилиши муносабати билан университет олимларидан Т.А.Саримсоқов, профессорлар В.И.Романовский, А.С.Уклонский ва бошқалар академикликка сайландилар. Мухбир аъзолари сифатида профессорлар Е.П.Коровин, И.П.Цукерваник фаолият бошладилар.

1944 йили университетда Шарқ факультетининг ташкил этилиши муносабати билан унинг Эрон-афғон, турк ва уйғур бўлимлари очилди, кейинроқ эса Араб филологияси ва Шарқ мамлакатлари тарихи бўлимлари иш бошлади. Маҳаллий олимлар билан бир қаторда шарқшунослик илмининг дарғалари ҳисобланган академиклар М.С.Андреев, Е.Э.Бертельс, профессорлар И.П.Петрушевский, А.А.Семенов, А.Н.Болдирев, Л.З.Писаревский кабилар ҳам юртимиз талабаларига билим бериш билан машғул бўлдилар.

1945 йилнинг май-июнида тупроқшунослик-геология-география факультети иккига ажралиб, Тупроқшунослик-геология ҳамда География факультетлари сифатида мустақил фаолият кўрсата бошладилар. Филология факультетининг бунёдга келиши мамлакатда нафақат тил ва адабиёт таълими, балки филологик илмнинг тараққиёти учун ҳам эътиборли омил бўлди. Дастлаб факультетнинг рус ва ўзбек бўлимлари ташкил этилди. Сўнгра эса Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси мустақил фаолият бошлади ва унинг мудури этиб таниқли адабиётшунос олим А.Саъдий тайинланди.

Шундай қилиб, уруш йилларида илм-фан ривожини тўхтаб қолгани йўқ, бу даврга келиб университетнинг 8 факультетида 55 та кафедра иш юритган бўлса, ундаги профессор-ўқитувчилар сони 246 нафарга етди.

Иккинчи жаҳон урушидан кейинги биринчи ўн йиллик (1945–1955) давомида университетнинг ўқув базаси янада кенгайди, илмий-тадқиқот ишлари ривож топди. Ўзбекистонда ерли кадрларнинг ўқув ва илмий ишларга фаол жалб қилиниши

натижасида реэвакуация (уруш пайтида эвакуация қилинган олимларнинг ўз юртларига қайтиши) шароитига қарамай, университет нафақат ўзининг аввалги салоҳиятини сақлаб қололди, балки янги зафарларга ҳам эришди. 1947 йили ҳуқуқшунослик факультети иш бошлади ва 1951 йилдан алоҳида институт сифатида фаолият кўрсатган бўлса ҳам 1955 йилга келиб яна ЎОДУ таркибига киритилди. Ўтган ўн йиллик давомида ўқитувчилар жамоаси 485 кишига кўпайди, шундан 38 нафари профессор ва 152 таси доцент эди.

1956 йилдан кейин университет фаолиятида бир қадар кўтарилиш йиллари бўлди. Ноҳақ қатағон қилинган зиёлиларнинг ишга қайтиши, мамлакатда юз берган «эрувгарчилик» шароити илм-фан тараққиётига ўз таъсирини ўтказмай қўймади.

1960 йилнинг апрелидан Ўрта Осиё давлат университети Тошкент давлат университети деб аталди.

III боб. ТОШКЕНТ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

1961–1969 йилларда Тошкент давлат университети иттифоқнинг энг нуфузли олий ўқув юртларидан бирига айланди. Унинг шуҳрати нафақат собиқ иттифоқ худуди, балки хорижий мамлакатларга ҳам ёйилди. Энди бу олий ўқув юрти Ўзбекистон ёки Ўрта Осиё учун эмас, балки барча ривожланаётган Шарқ мамлакатлари учун ҳам зиёли кадрлар етиштириб берувчи масканга айланди. Бу йўналишда университетда хорижий талабалар учун тайёрлов факультети иш бошлади. Тайёрлов факультети хорижий талабаларга ўзбек ва рус тилларини ўргатиш бўйича муайян ютуқларга эришди. Айни йилларда тайёрлов факультетини 20 дан ортиқ Осиё, Африка ва Лотин Америкаси мамлакатларидан келган мингдан ортиқ талаба тамомлаб, университет факультетларига ва бошқа олий ўқув юртларига йўл олдилар.

Мамлакатда уруш туфайли кадрлар танқислиги келиб чиққан, юртимиз илмий салоҳиятини ошириш учун эса биргина кундузги бўлим фаолияти етарли эмас эди. Шунинг учун ҳам университетда 1956 йилдан сиртқи бўлим ва 1959 йилдан кечки бўлим иш бошлади. Университет ректори академик Т.А.Саримсоқов Олий ва ўрта махсус таълим вазири этиб тайинлангандан сўнг унинг ўрнида академик О.С.Содиқов фаолият юритди.

XX асрнинг 60-йилларидан эътиборан нафақат пойтахт ёшлари, балки бутун республикада фан ва таълим бўйича малакали мутахассислар тайёрлашни кенгайтириш учун қабул жараёнида вилоятлардан келган талабаларга алоҳида имтиёзлар яратила бошлади. Ҳар бир мутахассислик бўйича вилоят талаб ва эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда талабгорларни муайян режа асосида ўқишга қабул қилиш йўлга қўйилди.

1965–69 йиллар давомида университетдаги диссертациялар ҳимоялари бўйича ихтисослашган илмий кенгашларда 35 докторлик ва 410 номзодлик диссертациялари ёқланди. 1967 йили ТошДУ олимларидан бир қанчаси мамлакатнинг энг нуфузли мукофотлари, орден ва медаллар билан тақдирланди.

1970 йиллардан университетда кўплаб фан соҳалари бўйича илмий йўналишлар ривожланди, аввалдан мавжуд бўлган илмий мактаблар фаолияти кенгайди, уларнинг сафи замонавий олимлар ҳисобига янгиланди. 1966–1970 йиллар давомида ТошДУ олимлари 10 проблематик ва 14 илмий-тадқиқот мавзулари бўйича Фанлар академиясининг ишларини ривожлантиришга ёрдам берди. 1967 йилдан ТошДУ собиқ иттифоқдаги 25 етакчи олий ўқув юртининг бирига айланди. 1970 йили университетнинг 25 олимига республикада хизмат кўрсатган фан арбоби илмий унвони берилди.

Талабаларни илмий фаолиятга йўналтириш учун студентлар илмий жамиятлари (СНО) иши йўлга қўйилди. ТошДУ талабалари собиқ иттифоқнинг марказий шаҳарларида ҳам илмий маърузалари билан иштирок этадиган бўлдилар. Агар 1958

йили ЎОДУда минтақа бўйича биринчи студентлар илмий конференцияси ташкил этилган бўлса, бу жараён 70-йилларга келиб доимий ҳаракат қилувчи илмий жамиятга айланди. Университетнинг собиқ талабалари ҳозирги кунда илм-фаннинг етук дарғаларига айланган.

Иккинчи жаҳон урушидан кейинги йилларда университет факультетлари ҳамда тармоқ институтлари ривожланиш босқичига кўтарилди. Айрим факультетларнинг тараққиёти бевосита университет илмий салоҳиятининг кенгайишига ва мамлакат илм ҳамда зиё ўчоғига айланишига сабаб бўлди.

Кимё фанининг ривожланиши натижасида ушбу факультетда қатор илмий янгиликлар қўлга киритилди. Кимёнинг янги соҳалари ўз фаолиятини кенгайтира бошлади. 1979 йилда Полимерлар кимёси кафедраси, 1982 йилда Умумий кимё кафедралари ташкил қилинди. Факультетда кимё фанининг долзарб соҳалари бўйича кафедралар қошида муаммоли лабораториялар ташкил этилди.

Республикада биология фанининг шаклланиши ва ривожланишида салмоқли ўринга эга бўлган биология факультетида ҳам бу йиллар қатор илмий ютуқларга эришилди. Бу даврга келиб ижтимоий-гуманитар факультетларнинг ривож алоҳида аҳамият касб этди. Мамлакат зиёлиларининг асосий маскани бўлган Тошкент давлат университети фалсафа ва иқтисодиёт, ҳуқуқ ва тарих, филология илмининг турли соҳалари бўйича қатор янгиликларни қўлга киритдилар. Бу жиҳатдан Тарих ва Фалсафа факультетларининг олимлари эришган ютуқлари айниқса эътиборлидир.

Тарих факультети ташкил топгандан буён юртимиз учун зарур бўлган кўплаб мутахассис кадрларни вояга етказди. Яқин ўтмишда кечган турли сиёсий воқеалар факультет ҳаётига ҳам ўз таъсирини ўтказди. Бироқ ҳар қандай даврда ҳам Тарих факультети ўз анъаналарини йўқотмади. Айниқса, Ўзбекистоннинг мустақиллигини қўлга киритиши факультет ва унинг профессор-ўқитувчилари ҳаётида туб бурилиш ясади. Тарихни ҳолисона ўрганиш имконияти пайдо бўлди. Фалсафа факультети 1963 йилдан Тарих факультети таркибида бўлим сифатида, 1979 йилда Фалсафа-иқтисод факультети таркибида фалсафа, иқтисод, психология, социология бўлимлари мавжуд бўлган бўлса, 1991 йилдан Фалсафа факультети мустақил фаолият кўрсата бошлади.

1979 йилда Тарих факультети таркибидан фалсафа, иқтисод ва психология бўлимлари ажратилиб, учта мутахассисликни бирлаштирувчи Фалсафа-иқтисод факультети ташкил қилинди ва «Жамият ижтимоий тузилишини ўзгартиришнинг сиёсий жиҳатлари» илмий мактабига асос солинди. Бу эса фалсафа фанининг янада чуқур ва кенг ўрганилиши йўлидаги янги дадил қадам бўлди. Янги кафедралар ташкил қилиниб, фалсафани ўқитишга дифференциал ёндашув шаклланди.

1972 йилда Ўрта Осиё ва Қозоғистон худудида биринчи марта кенг тармоқли психолог кадрлар тайёрлаш учун университетнинг тарих факультети қошида психология бўлими очилди. Ҳозирги даврда бу ихтисослик Фалсафа факультети тизимидадир. Шу йиллар оралиғида 1800 дан ортиқ психолог мутахассислар тайёрланди. Уларнинг 150 нафаридан ортиқроғи Афғонистон, Вьетнам, Камбоджа, Куба, Лаос, Мўғулистон, Яман каби хорижий мамлакатларнинг фуқаролари ҳисобланади. Собиқ битирувчилар ичидан 20 га яқин фан доктори, 200 га яқин фан номзоди етишиб чиқди. Улар республика ҳамда Россия, Украина, Молдавия ва Марказий Осиё давлатларида муваффақиятли фаолият олиб бормоқда.

Университет филология илмининг тараққиётида асосий илмий маскан ҳисобланади. Дорилфунун ташкил топган дастлабки йилларданоқ унинг фаолиятида Мунавварқори, Абдурауф Фитрат, Шокиржон Раҳимий сингари олимлар дастлабки миллий дарслик ва ўқув қўлланмаларини яратган эдилар. 60—70 йилларда филология факультети нафақат педагог ўқитувчиларни, балки юзлаб шоир ва адибларни етиштириб чиқарган маърифат масканига айланди. Бу йилларда филология илмининг тил, адабиёт, фольклоршунослик, рус тили ва адабиёти, хорижий тиллар йўналишларида қатор ишлар қилинди. Айниқса, профессор Ф.Каримов томонидан ташкил этилган адабий меросни ўрганиш илмий мактаби бу соҳадаги энг етук илмий марказлардан саналади. Тарихан 1918 йилда ташкил этилган Адабиёт шўъбаси бағрида Ўзбек адабиёти тарихи, Ҳозирги ўзбек адабиёти, Жаҳон адабиёти ва назарияси, Ўзбек тилшунослиги ва Умумий тилшунослик кафедралари фаолият кўрсатди. Уларда М.Кўшжонов, С.Мамажонов каби таниқли академиклар ишладилар. Айни 70—80 йиллари мамлакат филология илми тараққиётга эришувида Субутой Долимов, Озод Шарафиддинов, Лазиз Қаюмов, Умарали Норматов, Абдуғафур Расулов сингари олимлар сидқидилдан меҳнат қилдилар.

Ижодкорлар масканига айланган факультетда илм олган Ойбек, Мухтор Авезов, Асқад Мухтор, О.Ёқубов, П.Қодиров, Ш.Холмирзаев, Ў.Ҳошимов каби халқ ёзувчилари ўз ижоди билан бадиият хазинасини бойитишга муносиб ҳисса қўшдилар. Айни шу факультетдан О.Шарафиддинов, Э.Воҳидов, А.Орипов каби Ўзбекистон қаҳрамонлари етишиб чиқди.

Университет таркибидаги рус ва хорижий филология факультетлари нафақат юртимиз ёки минтақа учун, балки жаҳон филологиясининг шу соҳаси учун ҳам етук кадрлар тайёрлашда алоҳида роль ўйнади. Бу жиҳатдан Г.Владимиров, Л.Л.Ким, Т.Солиҳов, А.Абдуазизов каби олимларнинг илмий фаолияти эътиборлидир.

Тошкент давлат университети 1945—1990 йиллар давомида эришган илмий ва маърифий ютуқларни бир нуқтага жамлаш қийин. Айниқса, ушбу йиллар илм-фаннинг ҳам, маърифат ва адабиётнинг ҳам тараққиёт даври бўлгани учун бу даврда яратилган минглаб илмий ва бадиий асарлар университет олимлари ва у етиштирган ижодкор зиёлилар фаолиятининг маҳсулидир.

1970 йиллардан университетда кўплаб фан соҳалари бўйича илмий йўналишлар тараққий этди, аввалдан мавжуд бўлган илмий мактаблар фаолияти кенгайди, уларнинг сафи замонавий олимлар ҳисобига янгиланди.

IV боб. ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИ

Мустақиллик йилларида Ўзбекистон билим даражаси жиҳатидан дунёдаги етакчи мамлакатлар қаторидан муносиб ўрин эгаллади. Бунга, Президент Ислом Каримов таъкидлаганидек, олий ва ўрта махсус ўқув юртлири тармоғини кенгайтириш, таълим тизимини ислоҳ қилиш ҳисобига эришилди.

Мамлакатимизни юқори даражада тараққий этган давлатлар қаторига кўшилишида, илм-фан, ишлаб чиқариш соҳаларини малакали кадрлар билан таъминлашда, илмий инфратузилмани ривожлантиришда янгидан-янги кашфиётлар билан илгарилаб кетишида мамлакат олий ўқув масканларининг том маънодаги байроқдори ЎзМУнинг салмоқли ўрни бор. Айнан истиқлол йилларида ЎзМУнинг нафақат республика, балки Марказий Осиё минтақасида йирик ўқув ва илмий марказ мақомига эга бўлиши учун зарур шарт-шароитлар, имкониятлар муҳайё қилинди.

Бугунги кунда ЎзМУ ўқув жараёни ва илмий-тадқиқот учун керакли бўлган салоҳиятли профессор-ўқитувчиларга, замонавий моддий-техник асос ва жаҳон миқёсида эътироф этилган илмий мактабларга эга.

Давлатимиз раҳбари томонидан ёшларнинг билим олиш имкониятларини кенгайтириш, мамлакат интеллектуал салоҳиятини янада юксалтириш, ҳар жиҳатдан баркамол авлодни вояга етказиш бўйича олиб борилаётган сиёсатни амалга ошириш, «Таълим тўғрисида»ги қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида белгиланган устувор вазифаларни ҳаётга татбиқ этишда кўп минг кишилик университет жамоаси 1991–2008 йиллар давомида сезиларли муваффақиятларни кўлга киритди. Ушбу жиҳат, айниқса, ўқув, ўқув-методик, илмий-тадқиқот ва маънавий-маърифий соҳаларда яққол кўзга ташланди.

ЎзМУда таълим жараёни Кадрлар тайёрлаш миллий дастурига мувофиқ тўла узлуксизлик ва узвийлик асосида олиб борилмоқда. Бу вазифаларнинг академик лицей–бакалаврият–магистратура–аспирантура–докторантура тизими орқали амалга оширилиши йўлга қўйилди. Ягона ўқув-илмий ишлаб чиқариш комплексини барпо этиш мақсадида университет қошида иккита академик лицей фаолият кўрсатмоқда.

Университетнинг барча факультетларида илмий-ўқув кутубхоналари мавжуд бўлиб, 1991–2008 йиллар ичида улар учун 760 миллион сўмлик ўқув адабиёти, чет эл ва республикада чоп этиладиган даврий-илмий журналлар сотиб олинди. Университет марказий кутубхонасида ўқув адабиётларидан «Буюртмасиз эркин фойдаланиш» тизими йўлга қўйилган. Кутубхона замонавий техника воситалари билан жиҳозланган ресурс марказига эга бўлиб, Интернетга уланган компьютерлар хизмати йўлга қўйилган. Кутубхона фонди йил сайин ортиб бормоқда. Мустақиллик йилларида нашр қилинган ўқув адабиётларининг электрон нусхалари тайёрланиб, университетда фаолият кўрсатаётган тармоқ тизимига уланган. Ҳозирги кунда ушбу ўқув даргоҳида компьютерлаштиришни янада ривожлантириш, ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш ва ахборот технологиялари соҳасида

замон талабларига жавоб бера оладиган юқори малакали мутахассислар тайёрлашни ривожлантириш ва такомиллаштириш борасида бир қатор ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, университетда 850 дан ортиқ замонавий компьютер мавжуд бўлиб, шулардан 75 фоизи бевосита ўқув жараёнида, 15 фоизи илмий-тадқиқот ишларида ва 10 фоизи маъмурий ва бошқарув жараёнларида ишлатилмоқда. Университетда мавжуд компьютерлардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш ҳамда компьютер захираларидан жамоа бўлиб фойдаланишни ташкил этиш мақсадида факультетларда 17 та ресурс марказлари ва 2 та йирик, ҳар бири 60 ўринга мўлжалланган компьютер зали ташкил этилган. Ушбу ресурс марказлари, синфлар ва факультет миқёсидаги тармоқлар университетдаги корпоратив тармоқ орқали халқаро Интернет тизимига уланган.

Университет жамоаси бир қатор чет эл илмий грантларига ҳам эришган. «Тарих», «Психология», «СПРАЙТ», «Евроазия», «Ўзбекинфо» ва бошқа лойиҳалар бўйича талаба, аспирант ва докторантлар Европа, Япония, АҚШнинг етакчи университетларида ўқишмоқдалар. Профессор-ўқитувчилар дунёнинг етакчи таълим ва фан масканларида малака оширишмоқдалар.

Маълумки, замонавий ўқув жараёнини ташкил қилишдаги асосий тамойиллардан бири — бу фан билан таълимнинг узвий боғлиқлиги ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан университетда фаннинг ривожланиши катта аҳамиятга эга. Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, мазкур ўқув даргоҳи олимлари томонидан охириги беш йилда 150 дан ортиқ илмий тўплам нашр қилинди, йилига мингга яқин илмий мақола чоп этилмоқда. 30 дан ортиқ илмий-тадқиқот ишлари патентлаштирилди, йилига 500 минг АҚШ долларига яқин миқдорда чет эл грантлари асосида илмий изланишлар олиб борилмоқда. Бу илмий изланишлар натижалари ишлаб чиқаришга ҳам фаол таъбиқ этилмоқда. Буларга қон тўхтатишда, куйганда, тери алмаштиришда қўлланиладиган «Полиметакрилин», ошқозон-ичак касалликларини даволашда малҳам «Политетранем», қорамолларнинг инфазинон касалликларини бартараф этишдаги «Полиамидин», гипертоник касалликларга қарши — «Платекс», диатез ва аллергия ҳолатларда «Инебрин», гепатитга қарши «Саврац» препаратлари ишлаб чиқилди. Улар хусусида мутахассисларнинг ижобий хулосалари бор. Бундан ташқари суг, гўшт, парфюмерия, косметика, ёғ-мой ишлаб чиқаришда, фармацевтикада қўлланиладиган «Пепсин», кондитерлик саноатида қанд ўрнини босадиган модда сифатида ишлатиладиган стевия ўсимлигининг янги навини келтириш мумкин. Марказий Осиёда кенг тарқалган анабазис, сафоро, аммотамус, аммодендрон, термоксис авлодига мансуб ўсимликларнинг ўндан ортиқ турлари ўрганилди ва улардан 50 га яқин алколоидлар ажратиб олинди. Уларнинг 24 таси янги, илк марта кашф этилган.

2007 йилда университет олимлари Фан ва технологиялар маркази томонидан эълон қилинган мавзулар танловида ишгирок этиб, 98 илмий мавзу, 7 инновация бўйича грант эгаси бўлдилар. 61 миллион сўм миқдоридаги халқ хўжалигининг турли йўналишлари бўйича хўжалик шартномалари, 425 минг АҚШ доллари миқдоридаги чет эл гарантлари асосида илмий-тадқиқот ишлари олиб борилди.

Университетда мамлакат халқ хўжалиги тараққиётини таъминлашга қаратилган янги таълим йўналишлари, мутахассислик соҳалари йўлга қўйилди. Хусусан, кейинги йилларда санъатшунослик, Миллий истиқлол ғояси, ҳуқуқ ва маънавият асослари, социология, психология, сиёсатшунослик, экология, картография ва кадастр, компьютер лингвистикаси сингари янги йўналишлар иш бошлади.

1999—2000 йилдан таълим жараёнига модул тизими жорий этилди. Бу тизимнинг пировард мақсади талабанинг ўз устида мустақил ишлашини таъминлашга қаратилган.

ЎзМУда материал-техника ҳамда ахборот базаси меъёрларини шакллантириш ва такомиллаштириш бўйича сезиларли ишлар амалга оширилди. Жумладан, 1997–2007 йилларда университет томонидан 600 дан зиёд компьютер ва замонавий ўқув ускуналари сотиб олинди. 2002 йилда университет бўйича толали-оптик кабель ўтказилди. Барча бўлим ва деканатлар жаҳон ахборот тармоғига чиқувчи умумий локал тармоққа уланди. 512 к/с тезликда ишлайдиган Интернетга уланган компьютерлар сони 323 тага етди.

Ахборот коммуникация технологиялари ривожланиши учун университет 584 млн. сўм миқдорда маблағ ажратди. Информацион технологиялар бўйича 284 бакалавр ва 72 магистр тайёрланди. ЎзМУда «TALABA S», «Контракт S», «Кадрлар S», «Электрон кутубхона», «SAMMER», «Тест», «ЎЗМУ расмий сайти» каби корпоратив ахборот тизимлари ташкил қилинган.

Информацион технологиялар йўналишида университет профессор-ўқитувчилари, ходимлари малакасини ошириш йўлга қўйилди. Информацион технологиялар соҳаси бўйича 3 та халқаро грант ҳамда умумий миқдори 362 млн. сўмлик ЎЗР Фан ва технологиялар марказининг 2 грантини олишга эришилди. 8 млн. сўм ҳажмдаги 19 лицензияли дастур қўлга киритилди.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг сифат босқичида университетда масофали ўқитиш марказлари қарор топмоқда. Информацион технологиялар ихтисослиги бўйича абитуриентлар ва талабалар учун 19 та масофали курслар ташкиллаштирилди. Махсус сиртқи, иккинчи мутахассислик йўналишларини босқичма-босқич масофали ўқитишга ўтказиш режалаштирилган.

Таълим, фан ва ишлаб чиқаришнинг интеграциясига эришиш мақсадида 1997–2001 йилларда университет илмий-тадқиқот ишларига давлат бюджетидан 72,9 млн. сўм ажратилган бўлса, 2002–2007 йилларда ҳам давлат бюджети, ҳам грант асосида маблағ билан таъминлашга 440.0 млн. сўм ажратилди.

1991–2001 йиллар давомида хўжалик шартномалари билан 30 дан ортиқ мавзу бўйича 302 млн. 450 минг сўмлик иш қилиниб, йилига ўртача 30 млн. 245 минг сўмлик иш бажарилган бўлса, 2002–2008 йилларда 30 га яқин мавзу доирасида 699 млн. 253 минг сўмлик, яъни йилига ўртача 116 млн. 542 минг сўмлик иш амалга оширилди.

1994–2007 йиллар давомида 4 млн. 408 минг АҚШ доллари ҳажмида халқаро грантлар бажарилди.

2004–2008 йилларда 68 мавзу бўйича ЎЗР Фанлар академияси институтлари ва тармоқ институтлари билан ҳамкорлик қилинди. 2004–2008 йилларда ЎЗР ФА илмий текшириш институтлари билан 33 шартнома тузилди, ЎЗМУ кафедраларининг 15 филиали очилди. Ушбу ҳамкорлик ЎЗР ФА институтлари интеллектуал салоҳияти ва материал-техник базасидан фойдаланиш ҳамда магистр тайёрлаш имкониятини янада кенгайтди. Сўнгги йилларда хорижлик ҳамкорлар ишгирида 5 та грант бажарилди.

Мустақиллик йилларида университет профессор-ўқитувчилари томонидан теле ва радиоканалларда йилига 1000 га яқин чиқишлар қилинди. Шу йиллар давомида йилига ўнлаб халқаро ва 30 дан ортиқ республика миқёсида конференция ва симпозиумлар ўтказилди.

ЎЗМУ илмий грантларига 277 профессор-ўқитувчи, 36 аспирант, 5 докторант, 163 талаба жалб қилинди. Илмий-тадқиқот ишларида 2003–2008 йилларда университет профессор-ўқитувчиларидан 973 киши (79,8 фоизи) қатнашди. Шулардан 140 нафари фан доктори (62,2 фоизи), 425 нафари эса фан номзодидир (47,4 фоизи).

Илмий-тадқиқот ишларида ишгирок этаётган иқтидорли талабалар томонидан хорижий наشرларда 215 мақола, 995 илмий тезис эълон қилинган. Университет

факультетларида Ёш олимлар кенгаши раҳбарлигида 40 дан ортиқ илмий тўғараклар иш олиб бормоқда. 2004–2007 йилларда истеъдодли талабалар ҳамда ёш олимлар тадқиқ этаётган изланишлар натижаси ўлароқ, 7 та мақолалар тўплами нашрдан чиқди.

Мустақиллик йилларида 23 нафар талаба Президент стипендианти, 24 талаба Мирзо Улуғбек стипендианти, 27 талаба Алишер Навоий стипендианти бўлди.

Истиқлол йилларида Марказий Осиёда ўсадиган 20 дан ортиқ ўсимлик тури ўрганилиб, алколоид, дитерпеноид, флаваноид каби юздан ортиқ модда ажратиб олинди. 40 тасининг кимёвий тузилиши аниқланди ва улар асосида 100 дан ортиқ физиологик фаол модда синтез қилинди. Кенг тарқалган анабазис, сафора, аммотамус, аммодендрон, термопсис авлодига муносиб ўсимликлардан 10 дан ортиқ турлари кимёвий жиҳатдан ўрганилди ва улардан 50 га яқин алкалоидлар ажратиб олинди, шундан 24 таси янги кашф этилди.

Ишлаб чиқаришга 50 дан ортиқ мавзу тақлиф этилди, масалан, ацетилен, аммиак ва ацетон асосида пўлат коррозиясига қарши ингибитор, пиридин асослари синтези учун катализаторлар, НП, НВМ антимикроб препаратлари, полифосфатлар ва полиэлектролитлар-металларни коррозиядан ҳимояловчи эффектив ингибиторлар, карбоказ қишлоқ хўжалиги ҳайвонлари гинекологик касалликларини даволаш учун полимерли дори препарати, полибазин-полимерли нафас аналептиги, қон тўхтатувчи «Инебрин» воситаси, конварен, фенцетат, саврац, полиметакрилин, политетранем, бензобек, платекс, полифлан, лагоден каби дорилар, кислотали газларни ютишга хизмат қиладиган HCl , SO_2 , H_2S , NO_2 , HF , CH_3COOH , ва ҳ.к. сорбентлар, уларни металл ионларини (олтин, платина, палладий, рений, молибден, мис, хром) ажратиб олишда ҳам қўллаш мумкин, ёнғиндан огоҳлантирувчи «Композит» қурилмаси, иссиқлик кўрсаткичлари шлефи (ТУ Уз 78 001-95) билан жиҳозланган ва ёнғин юз берганда ёруғлик ва товуш сигналларини беришга мўлжалланган қурилмалар кашф қилинди. Картошканинг юқори элита нав уруғлиги яратилди. Бир, уч ва олти каналли «Нажот» электрокардиографи, модификацияланган крахмал, Ўзбекистон ер усти сувлари атласи ишлаб чиқилди. Физикадан амалиёт ўташ учун 12 қурилма лойиҳаси тақлиф этилди.

Фан ва таълимдаги сўнгги ютуқлар негизида шартномавий малака оширишни ташкиллаштириш бўйича муттасил иш олиб борилмоқда. 2005 йилдан буён ЎзМУ қошида инновацион педагогик технологиялар маркази фаолият кўрсатмоқда. Унда нафақат университет, балки республиканинг бошқа олий ўқув юртлари ўқитувчиларининг ҳам малакасини ошириш йўлга қўйилган.

ЎзМУда республиканинг илғор корхоналари, ЎзР ФА лабораториялари ҳамда чет элда касбий стажировка ва малака оширишнинг ранг-баранг турлари амал қилмоқда. Малака оширишда Москва давлат университети, Сиэтл университети (АҚШ), Эксетер университети (Булок Британия), ДААД (Германия) билан тузилган ўзаро шартномалардан ҳам фойдаланиляпти. Профессор-ўқитувчилар малакасини оширишда халқаро грантлардан фойдаланиш ҳам йўлга қўйилган. 2007 йилда ЎзМУнинг 120 профессор-ўқитувчи ва ходимлари халқаро грантларда ҳамда халқаро анжуманларда қатнашиб, малака оширди.

Ҳозир университет ЎзР ФА Илмий-тадқиқот институтлари лабораториялари билан тузилган 35 шартномага эга. «Гидрология» кафедраси ходимлари ЎзР ФА Сув муаммолари институти, Гидрометеорология институти, САНИИРИ илмий ишлаб чиқариш бирлашмаси ҳамкорлигида «Ўзан жараёнлари ва оқими динамикаси» ўқув қўлланмасини чоп этдилар.

«Кукунли полимер материаллар» илмий-тадқиқот лабораторияси Кимё-технология институти, «Тоштўқимачи» акционерлик жамияти билан ҳамкорликда илмий

изланишлар олиб бормоқда. «Петрография ва фойдали қазилмалар» кафедраси олимлари Геология ва геофизика институти ҳамкорлигидаги «Туркистон палеокеаник ҳавзаси шимолий қисми эвоноцияси» мавзусида тадқиқот олиб бормоқдалар. «Регионалгеология» бирлашмаси ҳамкорлигида 1:200000 масштабда «Геологик харита» тайёрланмоқда. «Ўзтектгеофизика» акционерлик бирлашмаси (ОАО), ЎЗР ФА Геология ва геофизика, Кимё ва полимерлар физикаси, ГИДРОИНГЕО, Биоорганик кимё, Ядро физикаси, Умумий ва ноорганик кимё каби институтларда ЎЗМУ кафедраларининг филиаллари фаолият юритмоқда.

Илмий-тадқиқот ишларини бажаришда, битирув ишларини ёзишда, аспирантлар ва докторантлар илмий изланишларини рўёбга чиқаришда, шунингдек, талабаларнинг ўқув амалиётини ўташида ҳамкорлик шартномаларига биноан ЎЗР ФА институтларида мавжуд асбоб-ускуналардан фойдаланилмоқда. ЎЗМУ талабаларининг ўқув ва диплом-олди амалиётларини ЎЗР ФА институтлари ҳамда тармоқ институтларда ўтказиш тажрибаси шакллантирилган.

1997–2001 йилларда чет эл инвестицияларини узлуксиз таълим тизими ва кадрлар тайёрлашга жалб қилиш бўйича Темпус–ТАСИС, ДААД, ИНТАС каби 8 дастур амалга оширилди ва 8 марказ иш бошлади. 2001–2005 йилларда дастур ва марказлар сони 9 тага етди. Ҳозирги кунда 6 халқаро дастур бўйича изланишлар олиб борилмоқда. Чет эл инвестициялари миқдори олдинги йилларга нисбатан анча ошди. Асосий диққат Ўзбекистон ҳукуматининг Россия федерацияси, Хитой Халқ республикаси, Корея, Япония марказлари билан биргаликда эълон қилган дастурларига қаратилмоқда. 2005 йили физика факультети «Университет сифат бошқаруви тизимининг татбиқи» (УНИКУМ) лойиҳасининг амалга ошиши учун 150.000 евро қимматига эга ТЕМПУС/ТАСИС грантига сазовор бўлди. НАТОнинг 17.000 евро ҳажмидаги «Орол негизида содир бўлаётган кимёвий ва физик жараёнлар» лойиҳаси давом эттирилмоқда. Россия Фанлар академияси Океаншунослик институти ва Потсдам университети ҳам хорижий ҳамкорлар ҳисобланади.

ДААДнинг 20.000 евро миқдоридаги «Германистика институтлари ҳамкорлиги» дастури Хорижий филология факультети немис филологияси кафедраси томонидан ишлаб чиқилди.

География факультети демография кафедраси муҳим лойиҳани амалга ошириш учун 9000 АҚШ доллари ҳажмидаги грант олишга муваффақ бўлди.

Иқтисод факультети 2006 йилда 7.500 АҚШ доллари ҳажмидаги ЮСАИД лойиҳаси очиқ танловида голибликни қўлга киритди.

Университетнинг халқаро алоқалари йил сайин кенгайиб бормоқда. Хусусан, М.В.Ломоносов номидаги Москва давлат университети, Миллатлар марказий университети (ХХР), Лода университети (Польша), Истанбул университети (Туркия) билан тузилган шартномалар ўз самарасини бермоқда. Ўзбекистон Президенти Ислоҳ Каримов ва Ўзбекистон ҳукумати делегациясининг Хитой Халқ Республикасига қилган давлат тапшифи чоғида Пекиндаги Миллатлар Маркази университети ва ЎЗМУ ўртасида ўзаро манфаатли ҳамкорлик тўғрисида шартнома имзоланди. Шартнома асосида Миллатлар Марказий университетида ўзбек тили бўлими очилди.

Халқаро муносабатларни мустаҳкамлаш, таълим тизимини такомиллаштириш мақсадида АҚШ, Буюк Британия, Россия, Туркия, Чехия, Украина, Греция, Япония, Германия, Корея, ХХР, Эрон, Фаластин, Австрия, Покистон, Бельгия каби мамлакатларнинг сиёсий арбоблари, йирик олимлари билан кўндан-кўп учрашувлар ўтказилди. Бундай учрашувлар натижаси ўлароқ, Ўзбек филологияси факультетида Эрон маданияти маркази ва Хорижий филология факультетида Грек маданияти маркази очилди.

1997–2006 йилларда ХХР, Россия Федерацияси, Украина, Япония каби мамлакатлараро кадрлар алмашинуви амалга оширилди. 65 нафардан ортиқ чет элликлар ўқиш ва стажировкага қабул қилинди. Айни пайтда ЎзМУнинг 110 ходими ўқиш, стажировка ўташ, ҳамкорликда илмий изланишлар олиб бориш мақсадида чет эллардаги етакчи олий ўқув юртларига жўнатилди. Яқин истиқболда хорижда малака оширувчилар миқдорини 200 нафардан ошириш режалаштирилган.

Етакчи хорижий давлатлар билан халқаро ҳамкорликни янада чуқурлаштириш йўлида ҳозирги кунда 26 халқаро илмий-таълим марказлари билан тузилган шартномалар ишлаб турибди. 1997–2008 йилларда етакчи университетлар ва хорижий илмий марказлар билан тузилган шартномалар сони 30 дан ошди. Ҳозир бундай шартномалар сонини 50дан ошириш мўлжалланмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг 2000 йил 28 январдаги «Тошкент Давлат университетига «Ўзбекистон Миллий университети» мақомини бериш тўғрисида»ги Фармони ижросини таъминлаш, унинг таълим соҳаси ва кадрлар тайёрлашдаги ролини ошириш ҳамда Миллий университет профессор-ўқитувчилари ва талабалари фаолиятини рағбатлантириш тизимини такомиллаштириш мақсадида «Ривожланиш ва профессор-ўқитувчилар ҳамда талабаларни моддий рағбатлантириш» жамғармаси ташкил қилинди. 2000–2008 йилларда жамғарма фаолияти маданият, таълим тизими ва кадрлар тайёрлашни рағбатлантиришга йўналтирилди. Жамғарма маблағлари ўқиш ва дарс беришда ютуқларга эришган талабалар ҳамда профессор-ўқитувчиларни қўшимча моддий рағбатлантириш, кам таъминланган талаба ва ўқитувчиларга моддий ёрдам кўрсатиш, маънавий-маърифий, маданий тадбирларни маблағ билан таъминлаш, спорт мусобақалари ўтказиш, ўқитувчилар ва талабаларни соғломлаштириш, университет кутубхона фондиди янгилаш, кенгайтириш, ўқув бўлимлари материал-техник базасини яхшилашга сарф қилинмоқда. Бугунги кунда 30 дан ортиқ давлат, жамоат, илмий, ижодий ташкилот ва акционерлик жамиятлари ушбу жамғармага васийлик қилмоқда. Ҳомийлик кенгаши фаолият олиб бормоқда.

Университетда замонавий асбоб-анжом, зарур адабиёт, кўргазмали қуроллар, аудио ва видеоматериаллар билан таъминланган «Маънавият ва маърифат маркази» фаолият олиб бормоқда. Марказ томонидан Республиканинг кўзга кўринган олимлари, давлат ва жамоат арбоблари иштирокида турфа учрашувлар, ижодий семинарлар ўтказилади. Марказ ҳузурида «Ёш сиёсатчилар клуби», «Нотиқлик санъати», «Ёш социологлар клуби» ишлаб турибди. Бундан ташқари, факультетлар ва талабалар уйларида замонавий талаблар даражасида жиҳозланган «Маънавият ва маърифат» хоналари мавжуд бўлиб, уларда тез-тез кекса авлод вакиллари, жамоат арбоблари билан учрашувлар, суҳбатлар уюштирилади.

Университетда илм-фан ва таълимнинг эртанги куни тўғрисида ҳам ғамхўрлик қилинмоқда. 78 ихтисослик бўйича аспирантура, 25 соҳа бўйича докторантура мавжуд. 1991–2008 йилларда 1160 аспирант ва 127 докторант ўқишни тугатди. Шу даврда 760 та номзодлик, 156 та докторлик диссертацияси ҳимоя қилинди, шундан 624 таси аспирантурани ва 50 таси докторантурани тугатганларни ташкил қилади.

Миллий университет қошидаги амалий физика илмий-тадқиқот институти, ботаника боғи, 16 илмий лаборатория, ижтимоий тадқиқотлар маркази, табиатдан унумли фойдаланиш илмий-тадқиқот бўлими, 95 кафедра, 7 инновацион грант, 11 хўжалик шартномаси, 98 илмий мавзу, 9 ёшлар гранти, 400 компьютер, 3 млн. китоб фондига эга фундаментал илмий кутубхона юқори даражадаги интеллектуал салоҳиятни таъминловчи илмий-техник база ҳисобланади.

Университетда номзодлик диссертациялари ҳимояси бўйича 5, докторлик диссертациялари ҳимояси бўйича 9 Ихтисослашган илмий кенгаш фаолият кўрсатмоқда. 1997–2001 йиллар мобайнида университетнинг 26 аспиранти ва 11 докторанти халқаро конференцияларда иштирок этди. ТАСИС йўналиши бўйича 9 аспирант ва 2 докторант Англия, Франция, Испанияда стажировкада бўлди. ДААД йўналиши бўйича 3 аспирант ва 1 докторант Германияда стажировка ўтади. Бир аспирант ЮНЕСКО йўналиши бўйича Кореяда бўлиб қайтди. 2001–2005 йилларда ДААД йўналиши бўйича 5 аспирант ва 2 докторант Германияда таҳсил олди. Икки докторант АҚШда илмий сафарда бўлди.

2001–2008 йилларда 73 аспирант ва 25 докторант ЎзМУнинг махсус стипендиясига сазовор бўлди. 98 аспирант ва 9 докторант Республика ва чет эл грантларида иштирок этди.

Миллий университет докторант ва аспирантлари республикамизда таъсис этилган нуфузли стипендия ва давлат мукофотларини қўлга киритган. Мустақиллик йилларида 10 нафар аспирант Ўзбекистон Республикаси Президенти стипендияси соҳиби бўлди.

Университет аспирант ва докторантларидан Муҳайё Исоқова «Шухрат медали», Зафар Жабборов ва Дилдора Рашидовалар «Ўзбекистон белгиси» кўкрак нишони билан тақдирланган бўлса, Моҳинисо Ҳидирова «Олтин қалам» мукофотига сазовор бўлди.

ЎзМУ қошида 15 йилдан бери Олий педагогика институти фаолият юргизмоқда. Республика олий ва ўрта махсус ўқув юртлиги ижтимоий-гуманитар ва табиий фанлар педагоглари малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш билан машғул ОПИда ўтган вақт мобайнида мамлакат ўқув юртлигининг 10 мингдан зиёд профессор-ўқитувчилари ҳамда академик лицей ва касб-хунар коллежлари педагоглари малака ошириш ва қайта тайёрлаш курсларини ўтишди.

Президентимиз Ислом Каримовнинг ташаббуси билан «Ёшлик» талабалар шаҳарчаси тўла қайта қурилди. Университетга тегишли 8 та талабалар тураржойи капитал таъмирдан чиқарилди. Шаҳарчада замонавий талабларга тўла жавоб берувчи ёпиқ сув ҳавзаси талабалар ҳамда профессор-ўқитувчиларга хизмат кўрсатмоқда. Университет ва талабалар уйлари ҳудудини ободонлаштириш мақсадида уюштирилган ҳашарларда талабалар ва профессор-ўқитувчилар фаол қатнашмоқда. «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати ҳузурида шаҳарчани ободонлаштиришга жалб қилувчи оператив штаб мавжуд. Талабалар уйларида яшовчи ёшлар томонидан ўз-ўзини бошқарувга доир меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқилган.

Университет раҳбарияти талабаларнинг ҳордиқ чиқаришига доимий ғамхўрлик қилади. Маданият саройида фаолият олиб бораётган 10 тўғарақда 500 дан зиёд талаба қатнашади. 1000 дан ортиқ талабалар ўқишдан бўш пайтларда университет спорт мажмуасининг 20 секциясида турли спорт турлари билан шуғулланади.

Университет туман ҳокимлиги, маҳаллалар вакиллари, Талабалар шаҳарчаси «Ёшлик» ҳокимияти билан мустақкам алоқалар ўрнатган. Талабалар уйларида, ўқув гуруҳларида ахлоқ-одоб, маънавият-маърифат масалаларига бағишланган қатор тадбирлар биргаликда уюштирилмоқда. ЎзМУ «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати ташкилоти маънавий-маърифий, ахлоқий йўналишларда ўтаётган деярли барча тадбирларда фаоллик кўрсатди. Жумладан, «Университет гўзали», «ЎзМУ маликалари» каби тадбирлар, миллий ва таълим рус тилида олиб бориладиган гуруҳларда ўтказилаётган «Қувноқлар ва зукколар» мусобақалари айнан ушбу ташкилот ташаббуси самараси ҳисобланади.

Ўзбекистон Миллий университетида жисмоний тарбия ва спорт ривожига алоҳида эътибор қаратилган. Талабалар спортнинг 18 шўъбасида ўндан ортиқ тур бўйича машғулотлар олиб боришга мўлжалланган спорт мажмуасига эга. Миллий университет талабалари орасидан жаҳон ва Осиё чемпионилари етишиб чиққан. Р. Қосимжонов – шахмат бўйича жаҳон чемпиони, С. Қаюмов – шахмат бўйича Осиё чемпиони, В. Перетейко – кураш бўйича Осиё чемпиони, С. Тўйчиев – паулифтинг бўйича Осиё чемпиони ва бошқалар.

Миллий университетда кейинги йиллар давомида профессор Ғ.Муҳамедов раҳбарлигида муайян ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, ўқув жараёнида такомиллаштирилган Давлат таълим стандартлари, ўқув режалари ва дастурлар ишлаб чиқилди ҳамда йўлга қўйилди. Уларни таълим жараёнига татбиқ этиш бўйича бир қатор тадбирлар: мустақил таълим ва амалиёт дарсларининг самарадорлигини ошириш, талабага индивидуал ёндашиш, уларни илмий мактабларга жалб этиш орқали университет профессор-ўқитувчиларининг илмий-педагогик салоҳиятини кўтариш, фан ва техника ютуқлари ҳамда инновацияларни ўқув жараёнига изчил киритиш асосида илмий изланишлар кўлами ва даражасини оширишга ҳамда ўқув лабораторияларини замонавий асбоб-ускуналар билан жиҳозлашга эришилмоқда.

Кафедраларнинг илмий салоҳиятини ошириш ва таркибини ёшартириш учун 50 га яқин иқтидорли магистр талабалар педагогик ва илмий фаолиятга жалб қилинди. Ҳозирги кунда таълим даргоҳи ҳудудида кенг миқёсдаги ободончилик ишлари амалга оширилмоқда, университет музейларини бутунги талаб даражасида шакллантириш орқали олий даргоҳ тарихини изчил ўрганишга эътибор қаратилмоқда.

Хуллас, Марказий Осиё минтақасидаги олий ўқув юртлари қарвонбошиси ҳисобланмиш Ўзбекистон Миллий университети ўзига хос илмий-педагогик марказ бўлиб, ҳозирги кунда унинг илмий-педагогик салоҳияти табиий ва ижтимоий-гуманитар соҳа вакилларини тайёрлашга йўналтирилган 13 факультет ва 95 кафедрада тўпланган.

V боб. УНИВЕРСИТЕТ ФАКУЛЬТЕТЛАРИ

БИОЛОГИЯ-ТУПРОҚШУНОСЛИК ФАКУЛЬТЕТИ

Биология-тупроқшунослик факультети Республикада биология фанининг шаклланиши ва ривожланишида салмоқли ўринга эга. Факультетда кейинги йилларда Ф.Комилов, А.Ҳамроқулов, М.Валихонов, Б.Зарипов, М.Иргашев, Т.Абдурахмонов, Б.Мўминов декан сифатида фаолият кўрсатганлар. Бу факультетнинг асосчиларидан бири Т.З.Зоҳидов «Умуртқали ҳайвонлар зоологияси» илмий мактабини 40-йилларда яратишга муваффақ бўлди. У ўз устозларидан фарқли равишда, зоология фанининг янги йўналиши бўлган умуртқали ҳайвонлар биологиясини экология билан биргаликда комплекс равишда ўрганишнинг янги илмий тизимини яратди. Олим 1937 йилда Биология-тупроқшунослик факультети декани, 1946–1950 йилларда Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Ботаника ва Зоология (кейинчалик Зоология ва Паразиталогия) институти директори, 1950–1952 йилларда Ўрта Осиё давлат университети ректори каби нуфузли лавозимларда ишлади. Унинг 1966 йилда Б.Матвеев таҳрири остида рус тилида чоп этилган «Зоология» дарслигининг 2-қисми, «Умуртқалилар зоологияси» китобининг ўзбек тилига таржимаси, «Қизилқум чўлининг биоценози» (1971) ҳамда доцент Н.Мекленбургцев ва бошқалар билан ҳамкорликда яратган икки жилддан иборат «Ўрта Осиё табиати ва ҳайвонот олами» (1969–1971) монографиялари алоҳида қимматга эга. 1957–1977 йиллар давомида Т.Зоҳидов раҳбарлигида 4 жилддан иборат «Ўзбекистон зоология энциклопедияси»нинг эълон қилиниши республика илмий ҳаётидаги муҳим воқеа сифатида баҳоланди.

Ҳозирги ўзбек табиатшунослигининг бош вазифаси Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримов томонидан 1998 йилда тасдиқланган «Биологик хилма-хилликни сақлаш» Миллий стратегия ва ҳаракат режасини ҳаётга татбиқ этишга қаратилган. Ҳозирги кунда профессор-ўқитувчиларнинг «Ўзбекистон қизил китоби»ни тайёрлашдаги фаол иштирокини таъкидлаш лозим бўлади. Илмий мактабнинг ҳозирги ривож биология фанлари доктори Д.Ю.Кашкаровнинг ҳамкорликда яратилган «Птицы Узбекистана» номли уч жилдли (1987–1995), профессор Э.К.Қодировнинг «Гистология» (1994), «Одам анатомияси» (2003), доцент И.К.Солиҳбоевнинг «Индивидуал ривожланиш биологияси» (1994) каби монография ва дарсликларидан ўз ифодасини топган.

Республикада биокимё фанининг ривожланишига ЎзР ФА академиги, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1964), Беруний номидаги давлат мукофоти совриндори (1985) Ё.Х.Тўрақулов ва унинг шогирдлари тадқиқотлар жараёнида тиреоид гормонларнинг биосинтези ва алмашинуви, транспорти, таъсир механизми ва хасталанган қалқонсимон бездаги ўзгаришларни аниқлашга эришди. Шунингдек, интратиреоидал ёд алмашинувини акс этирувчи баъзи босқичлар белгиланиб, тироксин биосинтезининг механизми, бу гормоннинг субҳужайра структуралари, хусусан, митохондрилардаги ионлар транспорти ва оксидланувчи фосфорланиш

жараёнларига, рибосомалардаги оқсил синтезига, ядронинг генетик аппаратига таъсир этиш механизмларига доир қатор фундаментал натижалар қўлга киритилди.

Олим илмий мактабининг кенг тармоқли илмий-тадқиқот йўналишларидан бири қалқонсимон без гормонларини ўрганиш бўлди. Эришилган илмий-назарий натижалар Ўзбекистон ва қўшни республикаларда буқоқ касаллиги пайдо бўлишининг олдини олиш имконини берди. Ушбу кашфиёт учун Ё.Тўрақулов ва Р.Исломбеков 1964 йили давлат мукофотига сазовор бўлдилар. 1972 йилда Ё.Тўрақуловнинг Россия Тиббиёт Фанлар академиясининг Экспериментал эндокринология ва гормонлар кимёси ва ЎЗР ФА Биокимё институтларида қалқонсимон безнинг фаолияти ҳамда тиреоид гормонлар биокимёси ва таъсир механизмларини ўрганишга бағишланган кўп йиллик тадқиқотларини умумлаштирувчи «Тиреоид гормонлар» номли монографияси рус тилида нашр қилинди. Шундан сўнг бу монография нафақат Ўзбекистон, балки собиқ иттифоқнинг барча республикаларидаги эндокринолог ва биокимёгарларнинг кундалик китобларидан бирига айланди.

Мазкур кафедрада бугунги кунда профессорлар М.Н.Валихонов ва С.Н.Долимова-лар биокимё фанининг янги илмий қирраларини очишда ўз ҳиссаларини кўпиб келмоқдалар.

Ўзбекистонда зоология фанининг ривожланишида Фитогельминология илмий мактабининг асосчиси, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, Беруний номидаги давлат мукофоти совриндори (1974), ЎЗР ФА академиги А.Тўлагановнинг муносиб ўрни бор. Устоз ва унинг шогирдлари томонидан умуртқасиз ҳайвонлар фаунаси, систематикаси, биологияси, экологияси устида комплекс экспедициялар уюштирилиб, илмий-тадқиқот ишлари олиб борилди, умуртқасиз ҳайвонларнинг тур таркиби ва сони аниқланди, қишлоқ хўжалик экинлари паразит нематодалари ва зараркунанда ҳашаротларига қарши кураш чора-тадбирлари ишлаб чиқилди. Кўп йиллик илмий-тадқиқотлар натижасида «Ўзбекистон ўсимликлари ва тупроқлари нематодалари» монографияси нашр этилди. Ушбу монография учун олим 1974 йилда Беруний номидаги давлат мукофотига сазовор бўлди. Олимнинг 1975–1978 йиллари чоп этилган икки жилдли «Ўзбекистон фитонематодалари» китоби нафақат Ўзбекистон, балки қўшни республикаларда ҳам аниқлагич сифатида қўлланиб келмоқда.

1974 йилда ҳукумат қарорига мувофиқ университетда Ғўза генетикаси илмий-тадқиқот лабораторияси ташкил топди. Бу даврга келиб Ж.А.Мусаев раҳбарлигида олиб борилаётган тадқиқотлар мамлакатда устувор фундаментал йўналишга эга бўлган эди.

Ўрганилаётган белги бўйича (тола ҳосилдорлиги) альтернатив бўлган (яъни толали ва толасиз) гомозиготали линияларнинг ҳар хил вариантларда ўзаро чаতিштирилиши натижасида олинган дурагай авлодлари (F_1 , F_B , F_2 - F_{20}) кўп йиллар давомида генетик таҳлил қилиниб, дунё ғўза генетикаси тарихида биринчи мартаба тола ҳосилдорлигининг генетик асосларига оид назария яратилди. Бу назарияга биноан пахта толаси ҳосилдорлигини таъмин этувчи аллел ва аллел бўлмаган генлар ўзаро мураккаб комбинатив таъсирда фаолият кўрсатиши аниқланди. Уларнинг функциясида бир вақтнинг ўзида генларнинг полимерия, комплементария, эпистаз, шлейотропия таъсири намоён бўлади.

Генетик тадқиқотларнинг цитогенетика йўналиши бўйича илмий изланишлари *G.hirsutum*.L турига мансуб ғўзанинг моносом ва транслокант линияларини яратишга қаратилган. Бу соҳада олиб борилган кенг тадқиқотлар натижасида дунёда иккинчи ўринда турувчи (АҚШдан сўнг) моносом ва транслокант линияларининг коллекцияси яратилди. Бу линияларда олиб бориладиган тадқиқотлар ғўза хромосомасининг генетик харитасини тузишда ҳамда генларнинг бирикиш гуруҳларини аниқлашга ёрдам беради.

Биология-тувроқшунослик факультети республикамизда малакали кадрлар тайёрлаш бўйича етакчи ҳисобланади. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг илмий-тадқиқот институтлари, Табиатни муҳофаза қилиш қўмитаси, Миллий боғ ва қўриқхоналар ҳамда олий ва ўрта махсус таълим муассасаларига мутахассис кадрлар тайёрлаб келмоқда. Олий таълим тизимини такомиллаштириш ва жаҳон андозаси даражасида мутахассис кадрлар тайёрлаш мақсадида бакалаврият ва магистратура босқичларининг ташкил қилиниши бошқа соҳалар қатори биология-тувроқшунослик йўналиши бўйича ҳам малакали, рақобатбардош кадрлар тайёрлашда муҳим аҳамият касб этди. Бу борада факультетда кўпгина ишлар амалга оширилди. Жумладан, Биология, Тувроқшунослик таълим йўналишидан ташқари янги Экология ва табиатдан фойдаланиш бакалавр йўналиши ташкил қилинди. Тез фурсатда ушбу йўналишлар учун меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқилди. Намунавий ўқув режа асосида Давлат таълим стандартлари яратилди ҳамда намунавий фан дастурлари 1996 йилда тўшлам шаклида chop этилди. Ўқув-услубий таъминотни юқори даражага кўтариш мақсадида кўпгина дарслик ва ўқув қўлланмалари яратилди. Ҳозирги кунда факультетда Биология, Биоинформатика, Агрокимё ва агротувроқшунослик ҳамда Экология ва табиатдан фойдаланиш бакалавр йўналишлари бўйича кадрлар тайёрланмоқда. Мавжуд бакалавр йўналишлари заминида 14 та магистратура мутахассисликлари фаолият кўрсатмоқда. 2008 йилда республикадаги малакали кадрларга бўлган эҳтиёжлардан келиб чиққан ҳолда янги генетика, ихтиология, биокимё ва биофизика бакалавр йўналишлари очилди.

Жумладан, Биология йўналишида зоология, ботаника, ўсимликлар физиологияси, одам ва ҳайвонлар физиологияси, микробиология, генетика, биофизика, биокимё, биотехнология, ихтиология, паразитология, касбий фанларни ўқитиш услубиёти, Тувроқшунослик йўналиши бўйича агрокимё, тувроқшунослик, физика ва мелиорация каби мутахассисликлар мавжуд. Экология ва табиатдан фойдаланиш йўналишида экология мутахассисликлари бўйича кадрлар тайёрланмоқда. Ҳозирги кунда факультетда 4 йўналиш бўйича 647 бакалавр, 13 мутахассислик бўйича 159 магистр, 8 ихтисослик бўйича 14 аспирант таҳсил олмақда.

Биология, экология ва тувроқшунослик фанининг долзарб масалалари бўйича илмий изланишлар олиб бораётган факультет профессор-ўқитувчиларининг республика илмий салоҳиятини халқаро даражага кўтаришда сезиларли роли бор. Факультет профессор-ўқитувчилари Ўзбекистон Республикаси Фан ва технологиялар марказининг 13 та гранти (6 та фундаментал, 7 та амалий), 1 та ноёб объект ва 1 та ёш олимлар учун ажратилган грантлар бўйича илмий-тадқиқот ишларини амалга ошириб келмоқдалар. Тувроқшунослик ва Агрохимия кафедралари профессор-ўқитувчилари Ўзбекистон ер ресурслари қўмитаси, Тувроқшунослик ва агрохимия институти билан хўжалик шартномалари асосида Ўзбекистон ҳудудлари тувроқларини корректив қилиш ва уларнинг мелиоратив ҳолатини ўрганиш бўйича изланишлари натижаларини халқ хўжалигига татбиқ этмоқдалар.

ЎЗР ФА Генетика ва ўсимликлар экспериментал биологияси институтида Ж.А.Мусаев шогирдлари билан «Гулбаҳор», «Армуғон», «Навбаҳор», «Водий» ва «Боғдод» навларини яратди. Бу навларнинг дастлабки иккитаси ҳозир амалиёт-деҳқончиликда қўлланилмоқда, қолганлари давлат синовидан муваффақиятли ўтмоқда. «Водий», «Боғдод» навларининг яратилишида ЎЗМУ нинг ҳам тенг ҳуқуқли аъзо сифатида иштирок этиши қувончлидир.

Профессор Ж.Ю.Турсунов ва унинг шоғирдлари томонидан Ўзбекистон шароитида маданийлангириш мумкин бўлган амарант, стевия, Америка ажриғи, гулхайри каби ўсимликларнинг ўсиш ва ривожланиш, гуллаш ва уруғ ҳосил қилиш биологияси ўрганилди ва амалиётда улардан фойдаланиш методлари яратилди. Биофизика кафедраси базасида XX асрнинг 80-йилларида академик Б.О.Тошмухамедов ўзининг Биофизика илмий мактабини тўла шакллантирди. Бу мактаб нафақат Ўзбекистон, балки дунё миқёсида тан олинди. Биофизика илмий мактаби ўзининг қарийб 30 йиллик фаолияти давомида нафақат университет, балки Ўзбекистон Фанлар академияси тизимида ҳам биофизика соҳасида кенг кўламда фундаментал тадқиқотлар олиб борилишига муносиб улуш кўчди. У мембраналар фаолиятининг физиологик бошқарилишини ўрганишга оид тадқиқотларга бошчилик қилди ва турли хил физиологик актив моддалар (гормонлар, юрак гликозидлари, зоо ва фитотоксинлар, пестицидлар, ҳашарот феромонлари, мембрана актив комплекслар ва ҳ.к.) нинг мембраналарга ва махсус мембрана ҳосилаларига таъсир қилиш механизмини аниқлашга муваффақ бўлди. Айни пайтда олим «Нерв импульси» ва «Ион канали» номли давлат миқёсидаги дастурлар асосида ҳамкорликда модификатор-токсинлар ва каналоформер-токсинлар таснифини яратди, мембраналарнинг липид асосига таъсир этувчи ҳамда кўзгалувчи мембраналарнинг натрий ва кальций каналларига таъсир қилувчи бир қатор заҳарларни аниқлади.

Ўргимчак нейротоксинларининг янги синфи кашф қилинди. Шунингдек, умуртқалилар, қисқичбақасимонлар ва ҳашаротлардаги глутаматэргик синапсларнинг постсинаптик мембранасига специфик ва қайтмас тарзда таъсир этиш масаласи ечимини топди. Ушбу заҳар (токсин)лар ёрдамида каламушлар мияси, қисқичбақа билан чигиртка нерв-мускул синапсларида мавжуд глутамат рецепторларини ажратиш ва реконструкция қилишга эришилди, стафилококклар, вабо вибриони, цереус бациллеси ва шулар каби юқори патоген бактериялар заҳари орасидан ҳам янги канал ҳосил қилувчи оқсиллар топилди. Шу даврда Биофизика кафедраси ходимлари томонидан бир қатор фаол биологик моддалар: тироксин, витамин В₁₂, глицирризин кислота, госсипол ҳосилалари, баъзи металлоорганик комплекс бирикмалар таъсир механизмининг янги биофизикавий хусусиятлари қайд этилди. Бу эса ушбу воситаларнинг тиббиётда қўлланиш қўламини кенгайтиради, ишемик, онкологик ҳамда бошқа касалликларни даволашда, янги асбоб-ускуналар яратишда асос бўлади. Ўсимликларнинг ўсиш ва ривожланишини оширувчи стимуляторлар сифатида ишлатиладиган баъзи биологик фаол бирикмалардан фойдаланиш имконияти туғилди.

1920 йилдан 60-йилларга қадар профессор М.А.Орлов раҳбарлигидаги кафедра олимлари Ўрта Осиё, хусусан, Ўзбекистон ва Қозоғистон худудида тарқалган асосий тупроқ тишларининг генезиси, морфологияси, улардан самарали фойдаланиш муаммоларини кенг қамровли тадқиқотлар натижасида ёритиб бердилар. Бу даврда кафедра ходимлари томонидан Марказий Осиёнинг бир қанча худудлари тупроқларини ўрганиш асосида турли мазмундаги тупроқ хариталари тузилди ва ишлаб чиқаришга татбиқ қилинди. 1960–1990 йилларда асосий эътибор Мирзачўл ва Қарши чўли тупроқларини суғориш масаласига қаратилди. Бухоро ва Хоразм воҳалари суғориладиган ерлари тупроқ-мелиоратив ҳолатининг кескин ёмонлашаётганлигини эътиборга олган кафедра ўз фаолиятини улкан ҳудуд тупроқларини ҳар томонлама ўрганиш ишларига қаратди. Тадқиқотлар профессор С.Н.Рыжов ва доцент Ҳ.А.Абдуллаев раҳбарлигида амалга оширилди. Бу тадқиқотларнинг асл моҳияти улкан суғориш массивларидаги барча тупроқ тишлари

генезиси, морфологияси, хоссаларини мукамал ўрганиш асосида уларнинг мелиоратив ҳолатларини яхшилаш эвазига унумдорлик ҳамда етиштириладиган қишлоқ хўжалиги экинларининг маҳсулдорлигини ошириш ҳисобланади.

Мустақилликдан кейин профессор Л.Т.Турсунов ва унинг шоғирдлари иштирокида Тупроқшунослик кафедраси фаолиятида катта ўзгаришлар юз берди. 1999 йилдан Ўзбекистон Республикаси Ер қўмитаси топшириғига биноан Жиззах вилояти Мирзачўл тумани, Самарқанд вилояти Каттақўрғон тумани, Қашқадарё вилояти Китоб, Шаҳрисабз туманлари, Навоий вилояти Баҳористон, Хатирчи ва Нурота туманлари 100 дан ортиқ хўжаликлари суғориладиган ва лалми ерларининг янги таҳлилдаги тупроқ хариталари тузилиб, хўжалик ерларининг бонитет баллари аниқланди.

«Микробиология ва биотехнология» кафедраси ва «Ген муҳандислиги» лабораторияси мудир, профессор М.М.Раҳимов муваффақият билан илмий фаолият кўрсатиб келмоқда. Олимнинг илмий изланишларида ферментларнинг имобилизацияси, клетчаткани сунъий йўл билан *in vitro* асосида парчалаб, қандли маҳсулотни кўпайтириб, чорвачиликда ишлатишга йўналтириш мақсад қилиб қўйилган. Олим 20 нафар фан номзоди, 10 нафар фан доктори тайёрлаган. Унинг шоғирдлари Германия, Исроил каби мамлакатларда ҳам фаолият кўрсатмоқдалар.

Ҳозирги кунда факультетда: биологик хилма-хилликни сақлаш, биологик фаол моддаларнинг инсон ва ҳайвон организмлари метаболизмига таъсир этиш механизмларини ишлаб чиқиш, Ўзбекистон Республикаси иқтисодиёти тармоқлари учун маҳаллий хомашё ва ишлаб чиқариш иккиламчи чиқиндиларидан янги биологик актив моддалар ажратишнинг экологик соф технологияларини ишлаб чиқиш, маҳаллий хомашё асосида тиббиёт ва агросаноат мажмуи тармоқлари учун юқори самарали оқсил моддали витаминлаштирилган озиқ-овқат қўшимчаларини ишлаб чиқариш ва қўллашнинг янги технологияларини яратиш, тупроқ қатламлари генезиси, эволюцияси ва уни сақлаш, суғориладиган зоналарда чўлланиш, туз йиғилиши ва тупроқ эрозияси жараёнлари хусусиятларини аниқлаш, тупроқ унумдорлигининг ошиши, сувни тежаш, ишлатилаётган ўғитларнинг фойдали таъсирини ошириш имконият берадиган, экологик хавфсизлик талабларига жавоб берадиган минерал ва органик ўғитлар ҳамда агротехнологияларни ишлатиш тизимини такомиллаштириш, тупроққа кам ишлов беришга мўлжалланган пахта, буғдой ва бошқа қишлоқ хўжалик экинлари етиштириш технологияларини яратиш ва ишлаб чиқаришга жорий этиш, ғўзанинг морфобиологик, маҳсулдорлик ва тола сифати генетикасини тадқиқ қилиш ва генетик коллекцияни янги маркёрланган линиялар билан бойитиш, ғўзанинг юқори ҳосилли, тезпишар, толаси ва чигитининг сифати жаҳон стандартлари талабларига жавоб берадиган, касалликлар ва зараркунандаларга қарши чидамлилиқ хусусиятларига эга, ташқи муҳитнинг стресс омилларига бардош бера оладиган ингичка ва ўрта толали навларини яратиш, микроорганизмлар ва патогенлар коллекциясини ҳамда фойдали продуцентлар селекциясини яратиш, уларни қишлоқ хўжалигида ва чорвачиликда қўллаш, янги иммунобиологик ва қон препаратларини ҳамда уларни ишлаб чиқаришнинг самарадор технологияларини яратиш, доривор ўсимликлар етиштиришнинг экологик соф агротехнологияларини ишлаб чиқиш, Ўзбекистон юксак ўсимликлар аниқлагичини яратиш бўйича самарали тадқиқотлар олиб борилмоқда.

Халқаро алоқалар. Биология-тупроқшунослик факультети профессор-ўқитувчилари бир қатор хорижий илмий марказлар ва ЎЗР ФА Биология йўналишидаги институтлари билан ҳамкорликда илмий изланишларни амалга ошириб келмоқдалар. Жумладан, Биофизика кафедраси олимлари Россия ФА нинг Биофизика институти,

Польшанинг Биофизика, Ботаника, Биология, қишлоқ хўжалиги институтлари, Япониянинг Физиология Миллий институти, Англиянинг Физиология институти, Германиянинг Биокимё, Биотехнология институтлари ва Мартин-Лютер университетети, Чехиянинг Прага қишлоқ хўжалиги институти, Американинг Физиология ва тиббиёт институтлари билан маълумот алмашиш, малака ошириш, хусусий грантлар бўйича ишлаш, биргаликда илмий ишлар нашр қилиш бўйича ҳамкорликни йўлга қўйганлар. Калифорния университетети (АҚШ) билан илмий ҳамкорлик алоқалари мавжуд ва улар бўйича илмий-тадқиқот ишлари олиб борилмоқда. Илмий ишлар натижалари нуфузли халқаро журналларда нашр қилинмоқда.

Хорижий давлатлардан АҚШ Қишлоқ хўжалиги давлат департаменти қошидаги Марказий илмий-тадқиқот лабораторияси билан ғўзанинг тола чиқиши ва унинг сифати бўйича генетик детерминация механизмини ўрганиш борасида илмий алоқалар давом этмоқда. Польшанинг Лодзи, Варшава, Белосток университетлари билан халқаро шартномалар мавжуд.

Факультет МДУ нинг Умумий генетика ҳамда Санкт-Петербург Ўсимликшунослик институтлари билан алоқалар ўрнатган. Биосфера ўзгариб бориши бўйича БМТ конвенцияси дастури йўналишида ҳамда Россиянинг Барнаул университети билан илмий ҳамкорлик йўлга қўйилган.

Биотехнология кафедраси ходимлари Тошкент Кимё технология институти ва ЎЗР ФА Микробиология институти, Генетика ва ўсимликлар экспериментал биология институти, Биоорганик кимё институти билан ҳамкорликда изланишлар олиб боришмоқда. Тупроқшунослик ҳамда Агрокимё кафедралари ЎЗР Ергеодезкадастр Давлат қўмитаси тасарруфидаги Тупроқшунослик ва агрокимё илмий текшириш институти билан ҳамкорликда илмий-педагогик кадрлар тайёрлаш борасида ибрат бўлмоқда. Институтда ҳар икки кафедранинг филиали мавжуд. Институт олимлари бакалавр ва магистрлар билан бирга илмий-тадқиқот ишлари олиб боришади. Тупроқшунослик ва агрокимё илмий текшириш институти ҳамкорлигида номзодлик ва докторлик диссертацияларини тайёрлаш, илмий мақолалар чоп этиш, дарслик, монография ва ўқув-услубий қўлланмалар тайёрлаш йўлга қўйилган.

Таълим ва илм-фан хизматида. Факультетда кейинги йилларда Ф.Комилов, А.Ҳамроқулов, М.Валихонов, Б.Зарипов, М.Иргашев, Т.Абдурахмонов, Б.Мўминов декан сифатида фаолият кўрсатганлар. Факультет таркибида 10 кафедра, 4 илмий лаборатория, ресурс маркази, кутубхона ва ўқув зали мавжуд. Факультет қошида ғўза линияларининг дунёда ягона коллекцияси ва Зоология музейи ташкил этилган. Зоология музейи коллекцияси фондига 22 мингдан ортиқ 600 турга мансуб қушлар, 1,5 минг сут эмизувчилар намунаси, 700 дона қушлар уясида олинган тухумлар ва катта миқдордаги энтомологик намуналар киради. Орнитологик коллекциянинг асосий қисмини рус ҳарбийси Н.А.Зарудный 1884–1919 йилларда Туркистон ва Эрон давлатларига қилган саёҳатлари давомида тўплаган.

Ботаника ўқув-илмий тажриба базаси (ЎИТБ). Факультет тасарруфидаги Ботаника ЎИТБ 1969 йил 24 февралда йигирма беш гектарлик майдонда «Ботаника боғи» номи билан ташкил этилган. Ҳозирги кунда унинг майдони 5,5 гектар бўлиб, факультетнинг ўқув, илмий-тадқиқот ва илмий маърифий базаси ҳисобланади. Ботаника ЎИТБ дан факультетдаги ўқув жараёнида намойиш қилиш учун тирик ўсимликларнинг ботаник ва бошқа экспозицияларини яратиш, экологик тарбиялаш, табиатни муҳофаза қилиш ҳамда биология фанини оммага тарғиб қилишда фойдаланилади. Ботаника ЎИТБ да 2,5 гектар майдон факультет кафедраларининг дала, вегетацион ва лизиметрик тажрибалар ҳамда экспериментал тадқиқотлар ўтказиши учун ажратилган.

Амалиёт базаси. Талабалар аудиторияда олган назарий билимларини факультетнинг бир қатор амалиёт базаларида мустақкамлайдилар. 1- ва 2-курс талабалари ёзги ўқув амалиёти Тянь-Шань тизма тоғлари этакларида жойлашган «Оқсоқота» амалиёт базасида ўтказилади. Юқори курс талабалари ўқув ва ўқув ишлаб чиқариш амалиётларини ЎЗР ФА нинг бир қатор институтларида, Шредер номидаги Боғдорчилик ва узумчилик илмий ишлаб чиқариш бирлашмасида, Тошкент ҳайвонот боғида, Ботаника ЎИТБ ва бошқа муассасаларнинг ишлаб чиқариш лабораторияларида амалга оширадилар. Педагогик амалиёт Тошкент шаҳридаги бир қатор етакчи мактабларда олиб борилади.

Кутубхона. Ўқув жараёнини таъминлаш, маданий, маърифий-тарбиявий ишларни тарғиб қилиш ва илмий изланишлар олиб боришнинг базаси ҳисобланган факультет илмий кутубхонаси университет ҳаётида муҳим ўрин тутди.

Ҳозирги вақтда яхлит кутубхона комплекси ташкил топган бўлиб, у ўз ичига илмий кутубхона, ўқув зали, кабинетлар ва кафедралар кутубхоналарини қамраб олади.

Кутубхона фонди 50 минг босма тобоқ ҳажмда бўлиб, университетнинг мингдан ортиқ талабасига хизмат кўрсатади. Ҳар йили 15 минг киши кутубхона хизмагидан фойдаланиб келмоқда. Кутубхона қатга маълумотлар базасига, 10 мингга яқин доимий нашрларга эга. Кутубхонада 30 ўринга эга бўлган ўқув зали мавжуд. Кафедраларга тегишли кутубхоналарда турли мутахассисликлар бўйича 100 мингдан ортиқ адабиётлар мавжуд.

ГЕОГРАФИЯ ФАКУЛЬТЕТИ

География факультети Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетиде ўзига хос анъаналарга, тарихга, мутахассислар тайёрлашда ўз ўрнига эга бўлган факультетлардан бири ҳисобланади. Факультет 1935 йилдан мамлакатимиз хўжалигининг турли соҳалари учун юқори малакали географ, гидрометеоролог, геодезист ва картограф мутахассислар тайёрлаб бермоқда. Факультет 1945 йилдан буён мустақил фаолият кўрсатаётган бўлса-да, унга 1920 йили асос солинган. Бинобарин, 1920 йили Физика-математика факультети қошида география кабинети очилиб, унга дастлаб проф. С.П.Аржанов, кейинчалик эса проф. Л.А.Молчанов раҳбарлик қилган. Шу йили университетнинг Ҳарбий факультетида Туркистон географияси кафедраси ташкил этилган. Кафедрага Ўрта Осиёнинг йирик тадқиқотчиси ва сайёҳи, географ олим, проф. Н.Л.Корженевский мудирлик қилган. 1930 йиллардан бошлаб геологик-географик тадқиқот ишларининг авж олиши натижасида олий маълумотли мутахассислар етиштиришга эҳтиёж ошган. Шу муносабат билан 1935 йили тупроқшунос М.А.Орлов, геолог А.С.Уклонский ва географлар В.П.Андреев ҳамда М.И.Силишченский ташаббуси билан Геология-тупроқшунослик-география факультети очилди. Шу йилнинг ўзида факультетда Табиий ва иқтисодий география кафедраси ташкил этилди. Кафедрага дастлаб проф. М.И.Силишченский, сўнг доцент В.П.Андреев, 1937 йилдан Н.Л.Корженевский мудирлик қилган.

1940 йилдан бошлаб мустақил равишда Табиий география ва Иқтисодий география кафедралари фаолият кўрсата бошлади. Ўша даврларда Табиий география кафедраси аъзолари Ўрта Осиёнинг айрим районларини табиий географик тавсифлаш, геоморфологик тадқиқотлар олиб бориш, Иқтисодий география кафедраси эса Ўзбекистон

қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг географик масалаларига бағишланган илмий-тадқиқотлар билан шуғулланган.

1943 йили Н.Д.Долимов ўзбек географлари орасида биринчи бўлиб «Нурота тоғларининг комплекс табиий географик характеристикаси» мавзuida номзодлик диссертациясини ҳимоя қилди. Олимнинг география фанини ривожлантириш, илмий-педагогик кадрлар тайёрлашдаги хизматлари катта. 1945 йилда География факультети мустақил факультет бўлиб ажралиб чиқди. Шу йилдан бошлаб факультетда табиий географлар ва иқтисодий географлар билан бир қаторда геоморфолог, гидролог ва картографлар ҳам тайёрлана бошлади. 40-йилларнинг ўрталарида факультетга таниқли олимлар, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоблари, геоморфолог Ю.А.Скворцов, иқлимшунос Л.Н.Бабушкин, гидролог В.Л.Шульцларнинг ишга ўтиши ва чуқур илмий изланишлар олиб бориши, Тўртламчи давр геологияси ва геоморфологияси ҳамда Гидрология илмий мактаблари яратилишига асос бўлди. Факультетда 1946 йили Картография ихтисослиги очилди ва 1950 йили биринчи ёш картограф мутахассислар тайёрлашга эришилди.

50-йилларда факультет олимлари томонидан олиб борилган илмий-тадқиқот ишлари комплекс географик тадқиқотларнинг регионал йўналишига қаратилди. Бу ишларнинг натижаси сифатида йирик монографиялар яратилди. 1950–1960 йилларда Ҳ.Ҳ.Ҳасанов география тарихи, топонимика ва терминология, Ўрта Осиёлик сайёҳатчиларнинг географик меросини ўрганишга бағишланган тадқиқотлар олиб борди. Олимнинг «Географик номлар имлоси» (1962), «Маҳмуд Қошғарий» (1963), «Ўрта Осиёлик географ ва сайёҳлар» ва шу каби бошқа кўлаб асарлари яратилди. Ўрта Осиё табиатини географик ўрганиш тарихи билан Р.У.Раҳимбеков шуғуллана бошлади. 1970 йили унинг шу мавзуга оид йирик монографияси босилиб чиқди. Шунингдек, Кашкаров Коровиннинг Ўрта Осиё экология-география илмий мактабини асослаб берди. Ўзбекистоннинг биринчи географик атласи 1961 (1-том) ва 1963 (2-том) йиллари босилиб чиқди. Ушбу атласни яратишда Геодезия ва картография кафедраси аъзолари фаол иштирок этишди.

Факультетда 70-йилларга қадар комплекс табиий географик районлаштириш муаммолари билан Л.Н.Бабушкин ва Н.А.Когай, геоморфология ва тўртламчи давр геологиясига оид тадқиқотлар билан Ю.А.Скворцов ва О.Ю.Пославская, географик аҳолишунослик ва шаҳаршунослик муаммолари билан Т.И.Раимов, М.Қ.Қорахонов, кейинчалик О.Б.Ота-Мирзаев ва А.С.Солиев, гидрологиянинг назарий ва амалий муаммолари, шунингдек, тоғ дарёлари гидрологияси билан В.Л.Шульц ва О.П.Шчеглова, дарё сувларидаги муаллақ озиклар масалалари билан А.Р.Расуловлар шуғулланган. Факультетда 1972 йилдан Аҳолишунослик илмий-тадқиқот лабораторияси фаолият бошлаб, Ўрта Осиёдаги демографик жараёнларни ўрганган.

Ҳозирги пайтда ушбу лаборатория БМТ билан ҳамкорликда илмий-амалий марказ мақомида ўз тадқиқотларини давом эттирмоқда. Ўша кезлари профессор З.М.Ақромов ва шогирдлари қишлоқ хўжалиги географияси ва иқтисодий географик районлаштириш масалалари юзасидан илмий-тадқиқот ишларини олиб бордилар. Ўзбекистоннинг ишлаб чиқариш кучларини жойлаштириш борасидаги баракали илмий-тадқиқот ишлари учун мазкур олимга 1974 йили Беруний номидаги давлат мукофоти берилди.

90-йилларнинг бошига қадар факультетда илгаридан ривожланиб келган асосий илмий йўналишлар қатори атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг географик асос-

лари, география тарихи ва методологияси, палеогеография, урбанизация масалалари, шунингдек, Орол денгизи муаммолари билан боғлиқ илмий-тадқиқот ишлари олиб борилган.

Факультетда мутахассислар тайёрлаш мамлакатимиз мустақилликка эришгандан сўнг янгича шакл ва мазмунда амалга оширила бошланди. Бинобарин, мустақиллик йилларида олий таълим тизими мазмуни тубдан ўзгарди. Таълим тизимини ислоҳ қилиш ва ривожлантириш учун ҳуқуқий, илмий-услубий, молиявий-моддий шарт-шароитлар яратишга алоҳида эътибор берилди. Олий таълимда мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий ривожланишини таъминлайдиган, ўзи танлаган мутахассислик бўйича бозор иқтисодиёти шароитида мустақил ишлашга лаёқатли, юқори малакали, рақобатбардош кадрлар тайёрлаш асосий мақсад қилиб белгиланди. Ана шу мақсадни амалга ошириш борасида география факультетида йўналишлар бўйича Давлат таълим стандартлари, намунавий дастур ва ўқув режалари қайта ишлаб чиқилди. Шунингдек, мустақиллик йилларида факультетда география йўналиши билан бир қаторда, 1994 йилдан бошлаб гидрометеорология ҳамда геодезия, картография ва кадастр йўналишлари бўйича ҳам мутахассислар тайёрлаш йўлга қўйилди.

Мустақиллик йилларида факультет республикада география, гидрометеорология, геодезия, картография ва кадастр йўналишлари бўйича мутахассислар тайёрлайдиган асосий марказга айланди. Олий таълимнинг узлуксизлигини таъминлаш мақсадида факультетда таълим бакалаврият, магистратура, аспирантура ва докторантура тизими асосида йўлга қўйилди. Факультетда 547 нафар талабага 55 профессор-ўқитувчи таълим беради, улардан 10 нафари фан докторлари бўлиб, 30 нафари фан номзодларидир.

География йўналиши негизида 8 та, геодезия, картография ва кадастр йўналиши негизида 2 та, гидрометеорология йўналиши негизида эса 10 та магистратура мутахассислиги бўйича Давлат таълим стандартлари ҳамда намунавий ўқув режа ва дастурларининг тайёрланиши мамлакатимизда юқорида қайд этилган мутахассисликлар бўйича кадрлар тайёрлаш учун меъёрий-ҳуқуқий асос бўлди.

Талабаларга назарий билимлар беришда замонавий компьютерлар, географик ахборот тизимлари (ГИС) ва янги педагогик технологиялардан фойдаланишга катта аҳамият берилади. Назарий билимларни амалиётда мустаҳкамлаш ва қўллаш мақсадида талабалар амалиётлари режалаштирилган. Факультет талабалари дала ўқув амалиётларини Чорвоқ ва Оқсоқота амалиёт базаларида, шунингдек, иқтисодий географик амалиётларини Тошкент шаҳридаги турли корхоналар ва муассасаларда, комплекс амалиётларини Ўзбекистон вилоятлари бўйича, ишлаб чиқариш амалиётларини эса танланган мавзу бўйича турли корхона ва муассасаларда, жумладан, Тошкент Картография фабрикасида, ГМИТИ, Ўзгидромет ва бошқа ташкилот ҳамда муассасаларда ўтказишади.

Мустақиллик йилларида талабаларни давлат тилидаги дарслик ва ўқув қўлланмалари билан таъминлашга алоҳида эътибор қаратилди. Бинобарин, факультет олимлари томонидан 10 та монография, 30 та дарслик, 50 дан ортиқ ўқув қўлланмалари чоп этилди. Кейинги йилларда ўқув адабиётларини латин ёзувига асосланган ўзбек алифбосида нашр этишга ҳам катта эътибор берилмоқда. Булардан ташқари факультет олимлари томонидан умумтаълим мактаблари, академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежлари учун дарсликлар чоп этилди. Айрим дарслик ва ўқув қўлланмалари Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим

вазирлиги, Халқ таълими вазирлиги ва «Истеъдод» жамғармасининг «Йилнинг энг яхши дарслиги ва ўқув адабиёти муаллифи» танловларида фахрли ўринларга сазовор бўлди. П.Н. Фуломов ва Р. Қурбониёзовларнинг 5-синф учун «Табий география бошланғич курси» дарслиги, Ф.Ҳикматов ва Д.Айтбоевларнинг «Умумий гидрологиядан амалий машғулотлар» ўқув қўлланмаси, факультет профессор-ўқитувчилари томонидан тайёрланган «Ўзбекистоннинг географик атласи» шулар жумласидандир. Шу билан бирга факультет профессор-ўқитувчилари умумий таълим мактаблари учун ўқув географик атласлар ҳамда мавзуй хариталар яратиш ва нашр этишда фаоллик кўрсатишмоқда. Хусусан, 1999 йилда илк бор Ўзбекистоннинг умумий географик атласи факультет профессор-ўқитувчиларининг сай-ҳаракатлари билан нашр этилди. Ушбу атлас нафақат географлар, балки бошқа соҳа мутахассисларига ҳам хизмат қилмоқда.

2003 йилда А.А.Рафиқов томонидан «Ўзбекистон Республикаси табиатини муҳофаза қилиш» харитаси 1:1000 000 масштабда нашр қилинди. Харита легендаси ва қирқмаларида табиат муҳофазаси ва Ўзбекистон ландшафтлари ҳақида жуда кўплаб маълумотлар келтирилган.

Факультет профессор-ўқитувчиларининг дарслик, ўқув қўлланма ва монографиялар яратишдаги фаолияти алоҳида эътиборга лойиқ. Қуруқлик гидрологияси кафедраси аъзолари томонидан олий ўқув юртлари учун «Гидрология асослари» дарслиги илк бор ўзбек тилида нашр қилинди. «Ўзбекистоннинг ерусти сувлари атласи» ўзбек (2006) рус ва инглиз (2007) тилларида нашрдан чиқарилди. Бундан ташқари кафедра ҳамкорликда «Ўзбекистонда атроф-муҳит ҳолатини экологик индикаторлар бўйича баҳолаш» атласини нашр эттирди. Ўзбекистоннинг экологик атласини чоп этишда (2007) ҳам факультет жамоаси фаол иштирок этди.

Ўзбекистон Миллий энциклопедиясининг нашр қилинишида ҳам факультет профессор-ўқитувчилари фаол иштирок этишди. Жумладан, А.С.Солиев, П.Н.Фуломов ва Ш.С.Зокиров Миллий энциклопедиянинг география бўлими таҳририят аъзоси ҳисобланади. Факультет ёш олимлари, иқтидорли талабаларининг илмий-тадқиқот ишларига алоҳида эътибор қаратилган. Ҳар ўқув йилининг апрель-май ойларида профессор-ўқитувчилар ҳамда ёш олимлар ва иқтидорли талабаларнинг анъанавий илмий конференциялари ўтказилиб келинмоқда.

Мустақиллик йилларида Ўзбекистон География жамиятининг ташкил этилиши мамлакатимиз географлари ҳаётида муҳим воқеа бўлди. Жамиятнинг вилоятларда бўлимлари мавжуд бўлиб, улар ташаббускорлигида халқаро ва республика миқёсидаги турли илмий, амалий конференциялар ва бошқа тадбирлар амалга оширилмоқда. Айниқса, факультетда Ўзбекистон География жамияти билан ҳамкорликда қатор халқаро ва республика миқёсидаги бир қанча илмий-амалий конференциялар ўтказилди.

1996 йилда факультетда докторлик ва номзодлик диссертациялари ҳимояси бўйича Ихтисослашган кенгашнинг фаолият бошлаши мамлакатимиз география фани илмий салоҳиятининг юксалишига туртки бўлди. Бинобарин, ушбу Ихтисослашган кенгашда ҳозирги кунга қадар 10 га яқин докторлик, 50 дан ортиқ номзодлик диссертациялари ҳимоя қилинди.

Мустақиллик йилларида факультет олимларининг илмий-тадқиқот ишлари кўлами, мазмун-моҳияти ўзгарди, илмий ишларни ўзбек тилида ёзиш, ҳимоя қилиш имконияти яратилди. Факультет профессор-ўқитувчилари томонидан олиб борилаётган тадқиқотлар географик қобик ва турли табиий-ҳудудий комплексларда рўй

бераётган ҳамда содир бўлаётган табиий, ижтимоий жараёнларни ўрганиш, уларнинг ўзаро боғлиқлик қонуниятларини аниқлаш ва баҳолаш, прогноз қилиш, геоэкологик муаммолар, шаҳарлар географияси ва урбанизация, хўжалик тармоқларини худудий ташкил этиш масалаларини ўрганиш, турли мавзули хариталар ва атласлар яратиш муаммолари, мамлакатимиз сув ҳавзаларидаги табиий шароит ва уларда кечадиган гидрологик жараёнлар каби муаммоларни ечишга қаратилган. Ҳозирги кунда факультетда Ўзбекистон Миллий атласини яратиш устида иш олиб борилмоқда.

Кейинги йилларда факультетда 10 га яқин маблағ билан таъминланган фундаментал, амалий, инновацион лойиҳалар бажарилди. Бу илмий мавзуларга профессор-ўқитувчилар билан бир қаторда ёш ўқитувчилар, аспирантлар, магистрантлар ва иқтидорли талабалар ҳам жалб этилган. Факультетда илмий изланишлар олиб бораётган ёшларга алоҳида эътибор берилмоқда. Бунинг натижаси ўлароқ 2007 йили табиий география ва география таълими методикаси кафедраси аспиранти П.О.Сайдов Ўзбекистон Республикаси Президенти Давлат стипендиясига сазовор бўлди. Факультетда «Табиий география ва ландшафтшунослик», «Геоморфология», «Географик атамашунослик ва топонимика», «Геоэкология», «Ижтимоий ва иқтисодий география», «Тоғли ҳудудлар гидрологияси», «Атлас картографияси» каби ишланмалар ҳозирги кунда факультет олимлари томонидан бажарилмоқда.

Факультет ривожланган мамлакатлар университетлари ва узоқ хориж давлатлари билан илм-фан ва олий таълим соҳасида ҳамкорлик ўрнатишга ҳам алоҳида эътибор беради. Жумладан, Япониянинг Хоккайдо университети ва Германиянинг Байройт университети билан шартнома асосида талабалар амалиёти ўтказилган. Табиий география ва география таълими методикаси аспиранти М.Матчонов Хитойнинг Ухань шаҳрида малака ошириб қайтди. Ижтимоий география ва минтақавий иқтисодиёт кафедраси аспиранти Н.Ембергенов Миср Араб Республикасида ўз малакасини оширмоқда.

ГЕОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТИ

Геология факультети соҳа учун малакали мутахассислар тайёрлаш борасида республикада етакчи ўринни эгаллайди. Дастлаб геолог мутахассислар 1920 йилнинг сентябрь ойидан физика-математика факультетининг табиий бўлимида тайёрланган. А.С.Уклонский, В.Г.Мухин, М.М.Протождяконов, З.Ф.Гориздро-Кульчицкая, А.К.Кульчицкий, И.И.Бездека, О.К.Ланге ва бошқа олимларнинг илк бор Ўрта Осиёда геологик қидирув ишларининг шаклланишида ҳам, кафедралар ташкил этилишида ҳам хизматлари жуда катта бўлган. 1918–1919 йилларда Туркистон халқ университетининг табиий бўлимида геология кабинети мавжуд бўлган ва унда С.Ф.Машковцев ва бошқа геолог олимлар илк бор дарс беришган. 1920 йилнинг октябрь ойида Туркистон давлат университети физика-математика факультетининг табиий бўлими таркибида «Минералогия» кафедралари ташкил этилган. Минералогия кафедрасида йирик фундаментал назарий тадқиқотлардан бири А.С.Уклонскийнинг олтингугурт ва нефт парагенезисига бағишланган иши бўлди. Бу олим томонидан сувнинг геокимёси, кимёвий элементларнинг изобарик ва изотоник парагенезиси, Ер пўстидаги минераллар таснифи, Ер ҳосил бўлишининг минералогик назарияси каби кўплаб тадқиқотлар ўтказилган.

Иккинчи жаҳон урушидан кейинги йилларда кафедра жамоаси Ўрта Осиёда темир-маъдан, полиметалл, нодир металллар ва олтин-маъдан конларининг минералогияси ва геокимёсини ўрганиш бўйича кенг кўламли тадқиқот ишларини бошлашган. Натижада тўрт жилдли «Ўзбекистон минераллари» (1975–1977) монографияси юзага келди. Йиллар мобайнида кафедрада генетик минералогия ва геокимё илмий йўналиши шаклланди, унда ўнлаб фан номзодлари ва фан докторлари тайёрланди.

Чуқур тадқиқотлар натижасида уклонсквит (М.Н.Слосорева), шорсуит (Н.Т.Винниченко-Уклонская), бирунит (С.Т.Бадалов, И.М.Голованов), наследовит (М.Р.Еникеев), авиценит (Е.Конькова, В.Ф.Савельев), хамрабаевит (Р.Г.Юсупов) сингари янги минераллар очилди. 1975 йилда Ўзбекистон Фанлар академияси Франция ва Япония фирмаларидан (Самеса, Jeol) юқори имкониятларга эга бўлган электрон микрозонд аппаратлари харид қилинганидан сўнг янги, микро- ва наноминералогия соҳаси шакллана бошланди.

1924 йили «Тарихий геология ва палеонтология» ҳамда «Умумий геология ва гидрогеология» кафедралари ташкил этилди. 1926 йилда Ўрта Осиё Давлат университетининг физика-математика бўлимида «Гидрогеология ва муҳандислик геологияси» кафедраси очилди. 1927–30 йилларда Ўрта Осиёда бир қатор гидрогеологик ва муҳандислик геологик тадқиқотлар ўтказилди.

1952 йилдан профессор Н.Н.Ҳожибоев «Ўзбекгидрогеология» илмий-ишлаб чиқариш бирлашмасининг тапшилотчиси бўлган. Минтақавий гидрогеология, ерости сувларини қидириш ва гидрогеологик хариталаш, мелиоратив гидрогеология, гидрогеокимё, ерости сувларини муҳофаза қилиш ва ундан оқилона фойдаланиш, гидрогеологик жараёнларни математик моделлаштириш ва гидрогеологик тадқиқотларни компьютерлаштириш, гидрогеоэкология, ахборот технологиялари ва гидрогеологияда эксперт тизимларини шакллантириш йўналишлари муваффақиятли ривожлантирилмоқда.

1935 йилда ташкил этилган Тупроқшунослик-геология-география факультетида Геология кафедраси иш бошлади. 1938 йилга келиб бу кафедра Минералогия ва петрография ва Геология ва палеонтология кафедраларига ажралган. 1940 йилда уларни 9 та мутахассис битирган. 1938 йили В.И.Попов томонидан чоп этирилган «История депрессий и поднятий Западного Тянь-Шаня» монографиясида Ўрта Осиё худудини структуравий-формацион районлаштиришнинг янги схемаси таклиф этилди. Бунда структуравий формацион зоналарни ажратиш тамойили илмий жамоатчилик томонидан тан олинди ва дунёнинг кўплаб худудларида қўлланила бошланди.

1960-йилларга келиб янги йўналиш — минтақавий геология ташкил этилган. Унда С.Н.Колов, Г.А.Беленький, О.И.Исломов, К.С.Зубрилина, А.А.Богоявленский, Ш.Ш.Шораҳмедовлар тадқиқот олиб боришди.

Палеомагнит тадқиқотлардаги иккинчи йўналиш — литосфера плиталари тектоникаси назариясининг яратилишида асос бўлди. Тоғ жинсларида сақланиб қолган қолдиқ магнитлик хусусиятлари бўйича жинс ҳосил бўлган пайтдаги палеокенгликни аниқлаш ва геологик тарихда материкларнинг жойлашган ўрнини қайта тиклаш мумкин. Бундай тадқиқотлар ҳозирги кунда профессор В.И.Троицкий томонидан ривожлантирилмоқда.

Литология фанини ривожлантиришда академик О.М.Акрамхўжаев, геология-минералогия фанлари докторлари С.Д.Макарова, Н.И.Гриднев, К.А.Набиев, В.И.Троицкий, Р.Н.Абдуллаев, М.З.Зокиров, Л.П.Коннов, М.Э.Эгамбердиев ва

қатор фан номзодларининг хизматлари катта бўлди. «Чўкинди формациялар ва чўкинди маъданлар» муаммоли лабораторияси ўз фаолияти давомида 35 дан ортиқ иттифоқ ва республика миқёсидаги анжуманлар, семинарлар, ишчи экскурсиялар ўтказди. Бу жиҳат Ўрта Осиё литология ва формация илмий йўналишининг мазкур географик минтақада яққою яғналиги ва Ҳамдўстлик мамлакатлари бўйлаб танилганлигидан далолат беради.

1945 йилда геология факультети мустақил фаолият бошлаганидан сўнг Палеонтология (Г.С.Чикризов, С.Х.Миркамолова, С.Д.Макарова, У.М.Расулов) ҳамда Геофизикавий тадқиқот усуллари (Ю.М.Голубкова, Б.Б.Таль-Вирский) кафедралари ажралиб чиқди. Тошкент зилзиласидан сўнг ЎзР ФА таклифи ва Республика раҳбариятининг қарори билан 1968 йилда Геофизикавий тадқиқот усуллари кафедраси қайтадан ташкил этилди. Соҳани ривожлантиришда Давлат мукофоти лауреати, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган геолог, геология-минералогия фанлари доктори, профессор Б.Б.Таль-Вирский, Беруний номидаги Давлат мукофоти лауреати, физика-математика фанлари номзоди, доцент Х.О.Отабоев, С.Х.Мақсудов, Т.Л.Бобожонов, Ф.Зуннунов, Ш.С.Раджабов ва бошқаларнинг ҳиссаси салмоқли бўлди.

И.М.Исамухамедов 1952 йилдан 1983 йилгача «Петрография ва фойдали қазилмалар» кафедрасига раҳбарлик қилди. Шу давр мобайнида Ўзбекистон ҳудудидаги магматик ҳосилаларнинг петрологияси, геохимияси ва металлогенияси ўрганилди. Нурота ва Жанубий Ҳисор тоғ тизмаларидаги гранитоидлар бўйича ўтказилган петрологик тадқиқотлар натижасида «Нурота бағолитининг петрологияси» (1955), «Ҳисор тоғининг жанубий-ғарбий этаклари магматизми ва металлогениясининг баъзи муаммолари» (1962) монографиялари юзага келди.

1983 йилдан кафедрага профессор Т.Н.Долимов раҳбарлик қила бошлади. Унинг раҳбарлигида Ғарбий Тянь-Шань гранитоидли формациялар геологияси, моддий таркиби, ҳосил бўлиш шароитлари ва маъдандорлиги бўйича тадқиқотлар бошланди ҳамда Жанубий Тянь-Шань магматик жинсларининг формацион таҳлили ва корреляцияси бўйича ҳам тадқиқотлар ривожлантирилди. Тадқиқотлар натижасида «Қурама зонаси континентал рифтларининг перм вулканизми» (1986), «Ғарбий Тянь-Шаннинг вулканизми» (1988) монографиялари чоп этилди.

1980 йилларга келиб магматик жараёнларнинг океан ва материклар ривожланиши тарихида алоҳида аҳамиятга эгаллиги ўз тасдиғини топди. Ўрта Осиёда эса бу илмий муаммоларни ўрганиш махсус Ўзбекистон Петрографик кенгаши доирасида олиб борилиб, бир қатор ўзига хос, муҳим аҳамиятга эга бўлган натижалар олинди.

Факультетда ўқув ишлари Давлат таълим стандартларига мос равишда, янги ахборот технологияларини қўллаган ҳолда олиб борилмоқда. Факультетда ягона геология йўналиши бўйича геолог-бакалаврлар тайёрланмоқда. 2008–2009 ўқув йилидан 4 та янги йўналиш: Геология, Геофизика, Гидрогеология, Геохимия, минералогия ва петрография, 19 та мутахассислик Давлат классификаторига киритилди. Янги йўналиш ва мутахассисликлар бўйича малакали геолог-бакалаврлар ва магистрлар тайёрлаш йўлга қўйилди. Мутахассис кадрлар тайёрлашда ресурс маркази, компьютер синфлари, 6 кафедра ва илмий лаборатория фаолият кўрсатмоқда.

Талабаларга дарс беришда 11 фан доктори, профессорлар ва 27 фан номзодлари, доцентлар, катта ўқитувчилар ва ўқитувчилар қатнашадилар. Шу билан бир қаторда Геология ва минерал ресурслар Давлат қўмитаси ва ЎзР ФА қошидаги илмий-тадқиқот институтларининг етук мутахассислари ҳам ўқув жараёнига жалб қилинган.

Дарслар Геология давлат музейи, Геология ва минерал ресурслар давлат қўмитаси ва ЎзР ФА қошидаги илмий-тадқиқот институтларида ўтказилади. Дала ўқув амалиёти

1-2 курс талабаларига Тошкент вилоятининг Паркент тумани Оқсоқота ўқув дала амалиёт полигониди ўтказилади. Ўқув жараёнида замонавий педагогик ва ахборот технологияларидан фойдаланиш борасида «Таълим тизимида электрон муҳит» дастури бўйича факультетда 2 та компьютер синфи ташкил қилинди ва улардан самарали фойдаланилмоқда. Ўқув жараёнини зарур воситалар билан тўлиқ таъминлаш мақсадида айрим адабиётларнинг электрон вариантлари – электрон дарсликлар яратилди.

Бу борада бир қатор илмий-ўқув адабиётлар – монографиялар, дарсликлар ва ўқув қўлланмалари юзага келди. Геология соҳаси бўйича профессор-ўқитувчилар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш учун И.Губкин номидаги Россия Давлат нефт ва газ университетига уч ўқитувчи, Хитой Халқ Республикасига бир ўқитувчи ва бир магистр юборилди. Шунини алоҳида таъкидлаш керакки, 2008 йилда иқтидорли талабалардан бир нечтаси ЎЗМУ стипендиясидан ташқари Ҳ.Абдуллаев фонди, Ўздавгеолқўмити ва Геология касаба уюшмаси стипендияларига сазовор бўлишди.

Факультетда 6 та илмий лаборатория мавжуд бўлиб, 3 та хўжалик шартномаси, 3 та фундаментал, 19 та амалий ва 1 та инновацион грант лойиҳалари бажарилмоқда.

Илмий гуруҳлар фаолияти бир академик, 8 фан доктори, 15 фан номзоди, улар раҳбарлигидаги тадқиқотлар докторантлар, аспирантлар, шунингдек, ЎЗР ФА ҳамда Геология ва минерал ресурслар давлат қўмитаси илмий-тадқиқот институтлари, тармоқ ташкилотлари ходимлари иштирокида амалга оширилмоқда. Профессор В.И.Троицкий Ўрта Осиёнинг геотектоник ва геодинамик хусусиятларини палеореконструкция қилиш бўйича изланишлар олиб бормоқда. Олимнинг академик Т.Н.Долимов билан биргаликда «Эволюцион геология» монографияси яратилди. Бу асар Россия ФА томонидан жуда юқори баҳоланди.

Ҳозирги кунда ерости сувларини муҳофаза қилиш ва улардан оқилона фойдаланишга йўналтирилган бошқариш назарияси ва услубиятини ривожлантириш, ижтимоий-экологик шароитларни яхшилаш, Ўзбекистон минтақаларидаги экологик хавфни камайтиришдан иборат бўлиб қолмоқда. Бугунги кунда Д.Х.Атабаев раҳбарлигида «Ўзбекгеофизика» ОАЖ билан тузилган шартнома асосида Сурхондарё ботиқлигининг чуқурлик тузилиши, структуралари ва нефт-газ билан боғлиқлиги ўрганиб келинмоқда. 2000 йилдан доцент Ш.С.Раджабов раҳбарлигида мезо-кайнозой ётқизиқлар тўлиқ равишда ўрганилиб, бир нечта нефт-газга оид истиқболли структуралар аниқланди.

Факультет профессор-ўқитувчилари хорижий давлатларнинг илм-фан масканлари, жумладан, Голландиянинг Фонтус университети, Германиянинг Байройт, Потсдам, Эрфрут университетлари билан илмий алоқалар яхши йўлга қўйилган.

Факультетда илмий ишларни янада кучайтириш, самарадорлигини, халқаро миқёсдаги рақобатбардошлигини ошириш ва халқаро ҳамкорликни кучайтириш мақсадида бир қатор хорижий мамлакатларнинг олий ўқув юртлари ва илмий-тадқиқот муассасалари билан ҳамкорлик қилиш ҳамда ўзаро малака оширишни йўлга қўйиш борасида ҳам фаол ҳаракат қилинмоқда. Факультет жамоаси 1 та халқаро ва 26 та республика миқёсидаги грант лойиҳа ва хўжалик шартномасига эга. Факультет илмий лабораториялари ва кафедраларида олиб борилаётган долзарб илмий-тадқиқотларни тарғиб қилиш мақсадида, 2000–2007 йилларда Республика миқёсида 6 та конференция ва 15 та илмий-амалий семинар ўтказилди, 15 та халқаро ва 20 дан ортиқ республика миқёсидаги симпозиум ва конференцияларда маърузалар билан иштирок этилди. 2000–2007 йиллар давомида факультет жамоаси томонидан 750 дан ортиқ илмий иш чоп қилинди, уларнинг 120 таси чет эл илмий журналлари ва халқаро анжуманлари материалларига тўғри келади.

Геология факультети ўқитувчилари ва илмий ходимлари томонидан кўп йиллар давомида дала тадқиқотлари пайтида Ўзбекистоннинг турли ўлкаларидан палеонтология, минералогия, литология бўйича жуда бой коллекция тўпланган. Кўпчилик экспонатлар жуда ноёб ҳисобланади ва катта илмий аҳамиятга эга. Уларни сақлаш, талабалар ва аспирантларнинг илмий ишларида максимал фойдаланиш мақсадида геология факультети қошида 1993 йили илмий-ўқув музейи ташкил этилган. Музейни ташкил этиш вақтида кафедраларда сақланаётган барча жинс намуналари ҳар томонлама таҳлил этилиб, музейбон экспонатлар (4000 тага яқини) танлаб олинган ва улар маълум бир тартибда учта залга жойлаштирилган. Ҳозирги вақтда геология музейида палеонтология, минералогия ва литология бўлимлари мавжуд. Барча музей экспонатларининг умумий майдони 120 кв.м. ташкил қилади. **Палеонтология бўлимида** тоғ жинсларида сақланиб қолган организмаларнинг қолдиқлари ёки уларнинг ҳаёти ва фаолияти изларидан иборат бўлган палеонтологик объектлар (биофоссилийлар) кўйилган. Палеонтология бўлими систематик ва тарихий-геологик қисмлардан иборат. Систематик қисмда (1-11 витриналар) тошқотган ўсимлик (фитофоссилий) ва ҳайвон қолдиқлари (зоофоссилий) экспонатлари кўйилган. Бу қисм тошқотган ҳайвон қолдиқлари (тавақалари, ядроси, тамгалари, ўсимлик қолдиқлари) ва уларнинг ҳаёти, фаолияти изларининг (ёпишганлик, бурғилаш, судралиб юриш) сақланиш шакллари кўрсатувчи 3 - рақамли витринадан иборат. Ҳаммаси бўлиб систематик қисмда тошқотган ўсимлик ва ҳайвон қолдиқларининг 1340 экспонати кўйилган.

Тарихий-геологик бўлим. Ерда ва унинг геологик тарихидаги айрим даврларида ҳаётнинг ривожланишини кўрсатади. Экспонатларнинг этикеткасида қуйидаги маълумотлар берилган: каталог бўйича экспонатнинг тартиб рақами, лотинча номи, топилган жойи, геологик ёши, коллекция муаллифининг исми-шарифи ва б. Ушбу бўлимга кўйилган экспонатлар сони 1050 тани ташкил этади.

Минералогия бўлими қуйидаги қисмлардан иборат: минераллар морфологияси; тоғ жинслари ва маъданлари минералларининг мажмуаси; Ўзбекистон маъдан конларининг минераллари. Бўлимнинг асосий қисмини «Минераллар систематикаси» экспонатлари ташкил этади. Бўлимда ҳаммаси бўлиб 650 та намуна жойлаштирилган. Минералогия бўлимида кўйилган материаллар деворий жадвалларда ўз ифодасини топган: минераллар систематикаси (Е.К.Лазаренко бўйича, 1971), магматик тоғ жинслари мажмуаси ва улар билан боғлиқ бўлган фойдали қазилмалар. Деворларга буюк минералоглар ва кристаллографларнинг портретлари жойлаштирилган.

Литология бўлими иккита: тоғ жинслари ҳамда фация ва формациялар қисмларидан иборат. «Тоғ жинслари» қисмини магматик (ишқорли, субишқорли, нордон, ўрта, асосли, ўта асосли таркибли ва пирокластик), чўкинди (бўлакли, хемоген, органоген) ва метаморфик жинсларнинг намуналари кўйилган. Бу ерда магматик жинслар ва девондан антропогенгача давом этган даврларда ҳосил бўлган чўкинди жинслар намоён этилган. Литология бўлимининг махсус стендида буюк олим, геологик формациялар ҳақидаги таълимот яратувчиси, Ўрта Осиё литологлар мактабининг асосчиси В.И.Попов хотирасига бағишланган материаллар ўрин олган.

Геология музейининг даҳлизиди девор ёни бўйлаб эътиборли экспонатлар: юра даврининг ўрдакбурун динозаврининг излари, йирик аммонит ядроси, ҳозирги замон китининг бўйин умуртқаси, флюорит ва кальцитнинг йирик қўшалок кристаллари кўйилган. Музей залларида геология, география, биология-тупроқшунослик факультетларининг профессор-ўқитувчилари маърузалар ўқишади ва амалий машғулотлар ўтказишади. Магистр ва аспирантлар илмий ишларни бажаришади.

Музейга Тошкент шаҳрининг мактаб ўқувчилари, Самарқанд, Қарши, Гулистон давлат университетлари талабалари ҳамда Тошкент Ислом университети талабалари келишди. Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетининг Геология музейи республика аҳамиятига молик.

Геология факультети кутубхонаси ўқув зали ва 2 китоб жамғармасидан иборат бўлиб, 35000 дан зиёдроқ ўқув, услубий ва илмий адабиётлар ҳамда республика даврий нашрлари, картографик ва бошқа график материаллар билан бойитилган.

ЖУРНАЛИСТИКА ФАКУЛЬТЕТИ

1949 йилда ЎОДУ Филология факультети қошида журналистика бўлими ташкил этилган. Бўлимга аввал Т.А.Тутунжон, кейинчалик доцент Т.Собиров мудирлик қилган.

1967 йилда факультет мустақил мақомга эга бўлди. Унга тарих фанлари доктори, профессор Тўғон Эрназаров, Анвар Шомақсудов раҳбарлик қилдилар. 1999 йилда журналистика йўналиши бўйича биринчи бакалаврлар, 2001 йилда эса биринчи магистр - мутахассислар тайёрланди. 2001 йилда факультетда рақамли ва аналогли телерадиостудия, минитипография иш бошлади, Интернетга уланган ахборот маркази очилди. 2004 йилда профессор-ўқитувчилар кучи билан факультетнинг ўз техникаси асосида иккита (рус ва ўзбек тилларида) ҳар бири 40 минутдан иборат ҳужжатли фильм яратилди. 2004 йилда факультет Интернетда ўз сайтини очди. 2005 йил Олий журналистика курслари ташкил қилинди.

Журналистика факультети мамлакат оммавий ахборот воситаларига малакали мутахассисларни етиштиришга мўлжалланган етакчи ўқув муассасадир. Бу ерда 800 дан зиёд бўлажак журналист таҳсил олмоқда, Журналистика фаолият турлари, Телевидение ва радиоэшиттириш, Оммавий алоқалар, Оммавий ахборот воситаларида реклама, Ноширлик ва муҳаррирлик мутахассисликлари бўйича 200 дан зиёд магистрлар билим олмоқдалар. Олий журналистика курсларида ҳам журналист мутахассисларни тайёрлаш йўлга қўйилган.

Факультет малакали мутахассислар тайёрлаш маскани сифатида ахборот бозорида рўй бераётган воқеа-ҳодисалар, ўзгаришу янгиланишларга жуда тез ва холис муносабат билдиради. Шу боис факультет жамоаси ОАВ соҳасида фан ва таълим, назария ва амалиётни уйғунликда ривожлантиришга интилади.

Қарийб ярим асрлик анъаналарга эга факультет фаолияти давомида минглаб малакали журналистларни тайёрлади. Улар бугун нафақат республика, балки хориж ОАВларида ҳам меҳнат қилмоқдалар. Ҳозир факультетда 42 нафар ўқитувчи ва 50 нафар ходим ишлайди. Улардан 4 нафари фан доктори, 15 нафари фан номзоди, 10 нафардан зиёди пойтахт оммавий ахборот каналлари, жамоатчилик билан ишлаш хизматлари, ахборот ва реклама агентликларидаги ўқитувчи-амалиётчилардир. Факультетда 5 та: Матбуот, Телевидение ва радиоэшиттиришлар, Услубият ва муҳаррирлик, Оммавий алоқалар ва реклама, Интернет журналистикаси кафедралари фаолият кўрсатмоқда.

Интернет журналистикаси кафедрасининг очилиши XXI асрда компьютер саводсизлигини бартараф этиш муаммоси кўндаланг қўйилган, кўплаб виртуал нашрларга эҳтиёж кучайган ва анъанавий ОАВ билан аллақачон рақобатга киришган Интернет журналистикасининг шиддат билан ривожланиши палласида ниҳоятда муҳимдир.

Факультет бакалавриат тизимининг кундузги ва сиртқи бўлимларида Журналистика йўналиши, магистратура тизимида эса Телевидение ва радиоэшиштиришлар, Фаолият турлари (газета ва журналлар), Жамоатчилик билан алоқалар, Оммавий ахборот воситаларида реклама, Олий журналистика курсларида журналистика мутахассисликлари бўйича кадрлар тайёрланмоқда.

Давлат таълим стандартлари фундаментал (сиёсатшунослик, фалсафа, тарих, маданиятшунослик, ҳуқуқ, иқтисодиёт, этика ва эстетика, ўзбек ва хориж адабиёти тарихи) ва махсус касбий (ОАВ менежменти, коммуникация назарияси, ОАВ техника ва технологияси, услубият ва адабий таҳрир, журналистика социологияси ва психологияси, ПРда маркетинг тадқиқоти) фанларини қамраб олган. Ўқув режаларида чет тилларни пухта ўрганиш, замонавий ахборот технологияларини ўзлаштириш каби талаблар ҳам салмоқли ўрин эгаллаган.

Талабаларнинг ўқув амалиёти замонавий рақамли ускуналар билан жиҳозланган телерадиостудия, фотокинолабораториялар, ягона тизимга бирлаштирилган Интернетга уланган кампьютер синфда ўтказилади. Ҳар йилги малакавий амалиётни бўлажак журналистлар вилоят, шаҳар ва республика даражасида давлат ва нодавлат оммавий ахборот воситалари, ахборот ва реклама агентликлари, вазирлик ва идоралар матбуот хизматларида ўташади.

Факультет кутубхонасининг 30 мингга яқин дарслик, ўқув қўлланма, китоб ва брошюралар фонди талабаларга мустақил билим олиш имкониятини беради.

Факультет Германия, Франция, Россия, Украина журналистика таълим марказлари билан мустаҳкам ҳамкорлик ўрнатган. БМТ, ЮНЕСКО ва бошқа халқаро ташкилот ва жамғармалар билан ҳамкорликда доимий равишда илмий-амалий семинар, конференция ва давра суҳбатлари ўтказиб келинмоқда.

Факультет битирувчилари нафақат ОАВда, балки бизнес, санъат, илм-фан ва сиёсий фаолиятда ҳам ўз истеъдодларини намоён этишмоқда. Янги таълим концепциясининг ишлаб чиқилиши ва татбиқ этилиши ахборот ва техноген жамият шароитида ишлай оладиган янги авлод журналистларини тарбиялашга йўналтирилган.

2005 йилда Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарорига кўра факультет қошида Олий журналистика курслари ташкил қилинди. Бу журналистикада ихтисослашув бўйича қўйилган биринчи қадамдир. Факультет Москва Давлат университети, Киев Миллий университети, Пекин Миллатлар маркази университети, Лондон-Сити университети, Қозоқ Миллий университети ва Санкт-Петербург университети билан ўзаро ҳамкорлик асосида шартномалар тузган.

2006 йил Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Оммавий ахборот воситалари соҳасида кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш Давлат дастури» қабул қилинди. Дастур асосида факультетда Давлат таълим стандартлари, ўқув режалари, ўқув дастурлари қайта кўриб чиқилди ва тасдиқланди. Республика оммавий ахборот воситалари қошида 10 дан ортиқ «Маҳорат мактаблари» ташкил этилди.

Журналистика соҳасида кадрлар тайёрлаш мақсадида журналистика тарихи, сиёсатшунослик ва филология бўйича номзодлик диссертацияларини ҳимоя қилиш бўйича Ихтисослашган кенгаш мавжуд.

Кейинги йилларда факультет профессор-ўқитувчилари томонидан 20 дан ортиқ йирик ўқув қўлланмалари чоп этилди.

Кейинги 5 йил ичида 5 нафар талаба Президент стипендияси соҳиби бўлди. 20 нафардан зиёд талаба республика миқёсида ўтказилган турли танловларнинг ғолиби ҳисобланади. 100 нафардан ортиқ талаба ЎЗМУ стипендияси соҳиби бўлди.

Матбуот кафедраси 1967 йилда ташкил этилган. Унга аввал В.Абдуллаев, кейинчалик Т.Эрназаров, О.Саидов, Б.Дўстқораев раҳбарлик қилди. Кафедранинг илмий-тадқиқотлари кўлами кенг. Кафедра аъзолари саъй-ҳаракати билан охириги уч йил ичида «Репортёрлик фаолиятининг назарияси ва амалиёти», «Журналист меҳнати: касбийлик, ижод, маҳорат» (2 қисмда) «Журналистика ва ПР: ахборот плус таҳлил», «Журналистика: касб координаталари», «Ўзбек хажвий публицистикаси», «Лугат – маълумотнома: журналистика, реклама, паблик рилейшнз» каби ўқув қўлланмалари чоп этилди. Кафедра аъзолари журналистиканинг долзарб муаммоларига бағишланган халқаро илмий-амалий анжуманларнинг доимий иштирокчиларидир. Кафедра профессор-ўқитувчилари халқаро ва республика миқёсидаги грантлар бўйича илмий лойиҳаларни амалга оширмақдалар. Кафедра қошида матбуот хонаси ва фотолаборатория фаолият кўрсатмоқда.

Телекўрсатув ва радиоэшиттиришлар кафедраси 1979 йилда ташкил этилган. Кафедрага доцент А.Каримов, профессор Ҳ.Акбаров мудирлик қилган. Ҳозирда кафедрага доцент Ф.Қ.Рўзиев раҳбарлик қилади. Кафедра аъзолари «Журналистиканинг ўн қоидаси», «Радиоахборот», «Тележурналистика асослари», «Радиожурналистика асослари» «Радиожурналистиканинг ўзига хос хусусиятлари» каби ўқув қўлланма ва маъруза матнларини чоп этганлар.

Улар узлуксиз равишда республика телерадиостудияларида ўз касбий малакаларини ошириб келмоқдалар. Кафедрада давлат гранти асосида илмий лойиҳа бажарилмоқда. Кафедрага тегишли телерадио студия ва кинолабораториядан ўқув жараёнида фаол фойдаланилмоқда.

Услубият ва муҳаррирлик кафедраси 1967 йилда ташкил этилган. Дастлаб унга доцент А.Шомақсудов, кейинчалик доцент И.Тошалиев мудирлик қилган. Ҳозир кафедрага доцент З.Тоҳиров раҳбарлик қилмоқда. Кафедранинг эълон қилинган ўқув-услубий ва илмий ишлари юқори нуфузга эга. Кафедра аъзолари томонидан «Адабий таҳрирнинг мантқиқий асослари», «Оммавий ахборотнинг тили ва услуби», «Прагматик сема», «ОАВ рекламалари услубияти назарияси ва амалиёти» ўқув қўлланмалари, «Журналистика терминлари қисқача изоҳли лугати», «Ижтимоий ҳимоя: атамалар изоҳли лугати» ва ўнлаб илмий-услубий ва назарий ишанмалар, дастурлар чоп этилган.

Оммавий алоқалар ва реклама кафедраси 1999 йилда ташкил этилган. Ҳозирда кафедрага тарих фанлари доктори Қ.Т.Эрназаров етакчилик қилмоқда. Кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан Оммавий алоқалар, Реклама назарияси ва амалиёти, ОАВ қонунчилиги, Хорижий журналистика тарихига оид ўнлаб маъруза матнлари ва ўқув қўлланмалари чоп этилган. «Вазирликлар, идоралар ва ўхшаш ташкилотларнинг матбуот хизматларини ташкил қилиш ва ишлатиш тамойиллари» ўқув қўлланмаси тайёрланди ва чоп этилди. «Ҳозирги замон журналистикаси» ўқув қўлланмаси (ўзбек тилида) нашр этишга тайёрлаб қўйилди.

Интернет журналистикаси кафедраси 2003 йил апрель ойида очилди. Кафедра факультетнинг энг ёш бўлинмаси бўлишига қарамасдан жуда оз фурсат ичида «Ахборот технологиялари ва интерфаол Интернет-журналистика», «Журналистикани компьютерлаштириш ва журналистнинг ахборий маданияти», «Ўзбекистонда Интернет – журналистика: муаммолари ва имкониятлари» каби ўқув қўлланмалар чоп этди.

ИҚТИСОДИЁТ ФАКУЛЬТЕТИ

Иқтисодиёт факультети фаолияти университетда 1918 йилда очилган ижтимоий-иқтисодий муносабатлар факультети (1918–1931)дан бошланади. 1922 йилда сиёсий-иқтисод факультети ижтимоий фанлар факультетига айлантирилди. 1931 йилда унинг негизида Тошкент Молия институти ташкил этилди.

1928 йилда Ўрта Осиё иқтисодий кенгашининг қарорига биноан мавжуд маҳаллий хўжалик ва қишлоқ хўжалиги факультетлари асосида Ўрта Осиё Давлат университети қошида Иқтисодиёт илмий текшириш институти ташкил топди. Институтга раҳбарлик В.А.Нодель, Ю.И.Пославский ва Н.К.Ярошевич каби профессорлар томонидан амалга оширилди. 1931 йили Ўрта Осиё Давлат университетидан Қишлоқ хўжалиги ва иқтисодиёт институти ажралиб чиқди. 1944 йилда Ўрта Осиё давлат университетига сиёсий иқтисод кафедраси ташкил топди: 1967 йилдан бошлаб кафедра иккига: гуманитар ва табиий фанлар, сиёсий иқтисод кафедраларига бўлинди. 1968 йилда Тарих факультети таркибида сиёсий иқтисод кафедраси ва сиёсий иқтисод бўлими ташкил этилди. 1978 йил тарих факультети таркибидан фалсафа-иқтисод факультети ажралиб чиқди. Сиёсий иқтисод бўлими 1990 йилгача мазкур факультет таркибида фаолият кўрсатди. 1991 йилда иқтисодиёт бўлими мустақил факультетга айлантирилди.

Иқтисодиёт факультети Ўзбекистонда иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш ва жаҳон хўжалиги тизимига кириб боришида зарур бўлган бозор иқтисодиёти қонунлари ва жаҳон талабларига жавоб берадиган малакали иқтисодчи бакалавр ва магистрлар тайёрлайдиган олий ўқув масканларидан бири ҳисобланади.

Факультетда «Бизнесни бошқариш», «Менежмент», «Минтақашунослик ва тармоқ иқтисодиёти», «Иқтисод назарияси», «Жаҳон иқтисодиёти ва халқаро иқтисодий муносабатлар» каби кафедралар бўлиб, уларда 62 нафар профессор-ўқитувчи меҳнат қилади. Иқтисодиёт факультетининг вужудга келиши, ривожланиши ва мамлакат

учун зарур юқори малакали кадрларни тайёрлашда иқтисод фанлари докторлари, профессорлар А.И.Иброҳимов, М.Р.Расулов, К.Н.Попадюк, Ю.В.Вороновский, Р. М. Муҳиддинов, Б. М. Мингбоев ҳамда факультет жамоасига декан сифатида раҳбарлик қилган С.Зайнутдинов, А.А.Абдуғаниев, А.В.Ваҳобов каби олимлар муҳим роль ўйнадилар.

Бугунги кунда факультетда «Иқтисодиёт» (тармоқлар бўйича), «Бизнесни бошқариш», «Менежмент» йўналишлари бўйича бакалаврлар ҳамда «Иқтисодиёт назарияси», «Менежмент», «Бизнесни бошқариш», «Халқаро иқтисодий муносабатлар», «Минтақавий иқтисодиёт» мутахассисликлари бўйича магистрлар тайёрланмоқда ва бу борада 5 та кафедра профессор-ўқитувчилари талабаларга ўқитишнинг илғор педагогик усулларини қўллаган ҳолда сабоқ бериб келмоқдалар.

Жаҳон иқтисодиёти ва халқаро иқтисодий муносабатлар кафедраси 1991 йилдан буён фаолият кўрсатиб келмоқда. Кафедрага 1991–1996 йилларда иқтисод фанлари доктори, профессор Т.Ж.Нуруллаев, 1993–2003 йилларда иқтисод фанлари доктори, профессор А.В.Ваҳобов, 2003–2007 йилларда иқтисод фанлари номзоди, доцент Н.Ф.Мўминов, 2008 йилдан бошлаб эса катта ўқитувчи Ш.Х.Ҳожибоқиев раҳбарлик қилмоқда.

Менежмент кафедраси Иқтисодиёт ва ишлаб чиқаришни бошқариш кафедраси номи билан 1991 йилда ташкил топган. Кейинчалик бозор муносабатларининг чуқурлашуви ва менежер кадрларга бўлган эҳтиёжнинг ортиши боис 1998 йилда бу даргоҳ Менежмент кафедраси деб атала бошлади. Кафедрага 1991–2002 йиллар мобайнида иқтисод фанлари доктори, профессор Р.М.Муҳиддинов, 2002–2005 йилларда иқтисод фанлари номзоди И.А.Содиқова раҳбарлик қилган. 2006 йилдан кафедрага иқтисод фанлари доктори А.А.Маматов раҳбарлик қилиб келмоқда. Кафедра бакалавр иқтисодчи-менежерлар ва менежер-магистрлар тайёрловчи кафедра ҳисобланади. Кафедра аъзолари «Ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида бошқарувнинг хусусиятлари» мавзусида илмий изланишлар олиб бормоқдалар.

Республикамиз мустақилликка эришгандан кейин 1991 йилда ташкил этилган факультет профессор-ўқитувчилари томонидан илмий изланишлар натижаси сифатида 800 босма тобоқдан ортиқ 10 та монография, 150 дан ортиқ мақола, 72 та ўқув ва услубий қўлланма тайёрланиб чоп этилди. Кафедра олимлари 20 дан ортиқ халқаро конференцияларда илмий маърузалар билан иштирок этдилар. Иқтисодиёт факультети Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Ижтимоий-иқтисодий тадқиқотлар маркази, Ташқи иқтисодий фаолият Миллий Банки, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Иқтисодиёт институти, «Ипак йўли» акционерлик инновацион тижорат банки билан кадрлар тайёрлаш, ўқув-услубий ва илмий-тадқиқот соҳалари бўйича ҳамкорлик шартномаларига эга.

Мустақиллик йилларида факультетда таълим-тарбия, илмий-тадқиқот йўналишлари бўйича халқаро алоқалар кенг ривожланди. Иқтисодиёт факультети хориждаги ҳамда ҳамдўстлик мамдакатларидаги Жаҳон Банки институти, Москва давлат университети, Гарвард ва Жостаун университетлари, Копенгаген ва Бирменгем, Экзетер ва Суррей, Бильефилд, Фантус, Тбилиси давлат, Қозоқ Миллий университетлари, Бирлашган Вена институти билан илмий алоқалар ўрнатган.

Мазкур олий ўқув юртларида факультетнинг 20 нафардан ортиқ профессор-ўқитувчилари халқаро семинарларда қатнашиб, малака оширдилар. Факультетнинг 30 дан ортиқ талабаси индивидуал таълим ғолиблари сифатида Япония, Германия, Буюк Британия, Франциянинг етакчи университетларида таълим олиб қайтдилар. Факультетда Корея, Хитой, Туркия, Бирлашган Араб амирликлари, Қозоғистон давлатлари талабалари таълим олмоқдалар, аспирантлар илмий-тадқиқот ишлари

билан шуғуланмоқдалар. Хусусан, профессор А.В.Ваҳобов раҳбарлигида 1997 йилда Хитой Халқ Республикасининг Шарқий Европа, Россия ва Ўрта Осиё институти ходими Сун Чунь (ҳозирда Шанхай Ҳамкорлик Ташкилоти Илмий маркази бошлиғи, профессор), 2000 йилда Корея Республикаси тадқиқотчиси Ким Се Гон (ҳозирда Сохе университети профессори), 2005 йилда Туркиянинг Анқара университети ўқитувчиси Бахар Буртан Доган (ҳозирда Анқара университети доктори) ва 2006 йилда Қирғизистон Республикаси Қирғиз-Ўзбек университети ўқитувчиси Н.Нуралиев (ҳозирда Қирғиз-Ўзбек университети кафедра мудири) номзодлик диссертацияларини муваффақиятли ҳимоя қилдилар ва ўз мамлакатларида масъул лавозимларда ишламоқдалар.

Факультетда талабалар фаолиятига алоҳида эътибор қаратилиб келинмоқда. Талабалар турли фонд ва халқаро грантлар танловларида фаол иштирок этмоқдалар ва ўзларининг юқори билимга эга эканликларини намойиш этиб, танлов ғолиблари бўлишмоқда.

Иқтидорли талабалар билан ишлашга алоҳида эътибор қаратилаётганлиги натижасида факультет талабаларидан М.Мирзакаримова ва О.Насриддинхўжаев 1993-94 ўқув йилида Ўзбекистон Республикаси Президенти стипендияси, А. Абиров 1995-96 ўқув йилида Навоий номидаги стипендия, 1996-97 ўқув йилида А. Абиров Улугбек номидаги стипендия, Н. Худойбергандов Навоий номидаги стипендия, К.Абдурахмонова Япониянинг «Сумитомо корпорейшн» компанияси стипендияси, 1997-98 ўқув йилида Б.Раматов «Камолот» жамғармаси стипендияси, Э.Йўлдошев Банклар Ассоциацияси стипендияси, Н.Изамова Япониянинг «Сумитомо корпорейшн» компанияси стипендияси, 1999-2000 ўқув йилида Ж.Абдурасулова Беруний номидаги давлат стипендияси, К.Абдурахмонова, Н.Изамова, Ш.Шоюсупова, Ж.Абдурасулова Япониянинг «Сумитомо корпорейшн» компанияси стипендияси, 2000-2001 ўқув йилида Ж.Абдурасулова Ўзбекистон Республикаси Президенти стипендияси ва Япониянинг «Сумитомо корпорейшн» компанияси стипендияси, А.Лисенко Навоий номидаги стипендия, Ш.Шоюсупова Япониянинг «Сумитомо корпорейшн» компанияси стипендияси, 2003–2004 ўқув йилида Р.Раҳмонов Навоий номидаги стипендия, 2004-2005 ўқув йилида М.Халилов Навоий номидаги стипендия, 2006-2007 ўқув йилида эса Д.Абдуазизов Ўзбекистон Республикаси Президенти стипендияси соҳиблари бўлдилар.

Иқтисодиёт факультети қошида Иқтисодий назария ва Минтақавий иқтисодиёт мутахассисликларидан докторлик диссертацияси ҳимояси бўйича Д. 067. 02. 15 рақамли Ихтисослашган кенгаш фаолият кўрсатмоқда. Факультетда Иқтисодий назария ҳамда Минтақавий иқтисодиёт ихтисосликлари бўйича аспирантура ва докторантура мавжуд бўлиб, аспирант ва тадқиқотчилар бозор муносабатларини шакллантириш шароитида иқтисодиётни ислоҳ этишининг долзарб, устувор йўналишлари бўйича илмий-тадқиқот ишларини амалга оширмоқдалар. Илмий-тадқиқотларнинг натижаси сифатида факультет профессор-ўқитувчиларидан 1991–2008 йилларда 4 докторлик ва 12 номзодлик диссертацияси муваффақиятли ҳимоя қилинди.

КИМЁ ФАКУЛЬТЕТИ

Кимё факультети Марказий Осий минтақасида кимё фанининг ривожланишида муҳим ўрин эгаллайди. Университет ташкил қилинган дастлабки йилларда талабаларга математика, физика, кимё каби аниқ фанлардан ҳам сабоқ берилган. 1918–1919

йили университет қошида кимё лабораториясининг бунёд этилиши кейинчалик Ўрта Осиёда бир қатор кимё лабораторияларининг юзага чиқишида замин вазифасини ўтади. Қайд этилган лабораторияда тоғ жинслари, тупроқ, сув, портловчи моддалар кўмир, нефть, қурилиш материаллари ва доривор ўсимликларни ўрганиш бўйича илмий ишлар бажарилган. Кимё соҳасида бошланган бу ишлар 1919–1923 йиллар давомида фаолият кўрсатган Туркистон давлат университетида давом эттирилган. 1921 йилда Туркистон давлат университети қошида ташкил этилган Кимё институти турли факультетларда кимё билан шуғулланаётган олимларни ва ўқитувчиларни бирлаштирган. Институтнинг асосий вазифаси барча факультетларда кимё фанини ўқитиш, кимё ва кимёвий технологияларга оид илмий-тадқиқотларни амалга оширишдан иборат бўлган. Бу даврларда кимё фанини ўқитиш ишлари умумий кимё ва органик кимё бўлимларида амалга оширилган.

1923 йилга келиб кимё фани билан боғлиқ бўлган соҳаларни ривожлантириш бўйича махсус бўлим ташкил этилди ва унинг қошида Тошкент Марказий кимёвий лабораторияси тузилди. Лабораториянинг фаолияти кимё саноати муаммоларини ҳал қилишга қаратилган эди. 1930 йилнинг май ойида Ўрта Осиё давлат университети Физика-математика факультетининг кимё бўлими асосида Кимё факультети ажралиб чиққандан сўнг кимё соҳалари бўйича янги кафедралар тузила бошланди. 1930 йили профессор В.А.Новиков бошчилигида Аналитик кимё, 1932 йилда профессор Б.Г.Запрометов раҳбарлигида Ноорганик кимё, 1934 йилда Органик кимё (профессор С.Н.Наумов), 1937 йилда Коллоид кимё кафедралари ташкил этилди. 1946 йили академик О.С.Содиқов ташаббуси билан Табiiй бирикмалар кимёси кафедраси ташкил қилинди.

Кимё фанининг ривожланиши натижасида унинг янги соҳалари ўз фаолиятини кенгайтира бошлади. 1979 йилда кимё фанининг замонавий мутахассисликларидан Полимерлар кимёси кафедраси (профессор Ў.Н.Мусаев) ва 1982 йилда Умумий кимё кафедралари (профессор Т.С.Сирлибоев) ташкил қилинди. Факультетда кимё фанининг долзарб соҳалари бўйича кафедралар қошида муаммоли лабораториялар ташкил этилди. 1956 йилда Табiiй бирикмалар кимёси кафедраси қошида Табiiй бирикмалар кимёси муаммолари лабораторияси иш бошлади. Ушбу лабораториянинг илмий йўналиши Марказий Осиёда ўсадиган пифобахш ўсимликларни ўрганиш ва улар асосида самарали дори воситаларини яратишга қаратилган эди.

Ушбу лаборатория кафедранинг илмий йўналишига мос равишда табiiй ва синтетик полимерлар асосида доривор моддалар олиш ва шу билан бирга наноген хусусиятга эга бўлган полимерлар яратиш ишлари билан шуғулланмоқда. Органик кимё кафедраси қошида 1986 йилда Макроциклик бирикмалар кимёси илмий-тадқиқот лабораторияси ташкил этилди. Лабораториянинг илмий йўналиши кимёвий бирикмаларнинг кам ўрганилган оиласи бўлмиш макроциклик бирикмаларни синтез қилиш ва уларни тадқиқ этишга мослаштирилган.

1970 йиллар давомида профессор А.А.Йўлчибоев бошчилигида Полимерлар кимёси муаммолар лабораторияси ташкил қилинди. Унга 1980 йилдан доцент М.К.Асомов бошчилик қилди. Полимерлар соҳасининг ривожланиши ва бу материалларга бўлган эҳтиёж Физикавий кимё кафедраси ҳузурида Кукунланган полимерлар илмий-ишлаб чиқариш корхонасининг ташкил қилинишига олиб келди (раҳбари М.Баҳромов).

Республикада олий таълим икки босқичли тизимга ўтказилгандан сўнг, факультет кафедралари қошида кимё йўналиши бўйича ноорганик кимё, аналитик кимё, органик кимё, физик кимё, коллоид кимё, юқори молекулали бирикмалар кимёси, биоорганик

кимё, табиий ва физиологик фаол бирикмалар кимёси, нефть ва табиий газ кимёси мутахассисликлари бўйича магистратура очилди. Қайд этилган мутахассисликлар битирувчилари республикадаги мактаблар, академик лицейлар ва касб-ҳунар коллежлари, Ўзбекистон Фанлар академияси институтлари ҳамда бир қатор корхоналарнинг малакали мутахассисларга бўлган эҳтиёжини қондириб келмоқда.

Мустақиллик йиллари факультет жамоаси томонидан талабалар учун ўзбек тилида дарслик, ўқув, ўқув-услубий қўлланмаларни чоп этишга катта эътибор қаратилди. Шу даврда «Анорганик кимёнинг назарий асослари» (Н.А.Парпиев), «Органик анализ» (Қ.Н.Аҳмедов ва бошқалар), «Органик бирикмаларнинг тузилиши ва реакция қобилияти» (Х.С.Тожимуҳамедов, Х.М.Шоҳидоятлов), «Аналитик кимё асослари» дарслиги таржимаси, «Физик кимёдан лаборатория ишлари» китоби таржимаси (Х.И.Акбаров, Р.С.Тиллаев), «Физик ва коллоид кимё» дарслиги (Ў.Н.Мусаев ва б.), 20 дан ортиқ ўқув ва услубий қўлланмалар давлат тилида чоп этилди.

Факультет ташкил бўлгандан бери унда кимё йўналиши ва 8 та магистратура мутахассисликлари бўйича малакали кадрлар тайёрланди. Кимё факультетининг илмий салоҳияти охириги 2000–2007 йилларда янада ошди. Факультет профессор-ўқитувчилари томонидан 2 фан доктори 24 нафар фан номзоди тайёрланди. Ҳозирги кунда 1 фан доктори (М.М.Эшонхўжаева) ва 4 фан номзоди (С.В.Олихова, С.Андреев, Е.Жашкун, М.Файзуллаев) хорижда, 20 фан номзоди Тошкент шаҳри ва вилоятларнинг олий таълим ва илмий-тадқиқот муассасаларида ўз илмий ва педагогик фаолиятини давом эттирмоқдалар.

Факультет олимлари томонидан ўтган йиллар давомида тиббиёт ва бошқа ишлаб чиқариш соҳаларида қўлланилувчи бир қатор моддалар олинди. Табиий бирикмалар кимёси кафедрасида охириги йиллар мобайнида маҳаллий ўсимлик хомашёси (*Lagohilus inebrians*-Бозулбонг ва гангитувчи Лагогилус) асосида самарали гемостатик воситалар яратиш муаммолари устида изланишлар олиб борилди. Натижада тиббиётда қон томир орқали юборилувчи «Лаголен» гемостатик воситаси қўлланишга татбиқ этилди (профессор У.Н.Зайнуддинов). Инновацион лойиҳа асосида кенг миқёсда қўлланилиб келинаётган ва чет элдан келтирилган «Дицинон» воситасига нисбатан қатор афзалликларга эга бўлган «Инебрин» дори воситасини ишлаб чиқиш ва тиббиётга татбиқ этиш устида ишлар олиб борилмоқда (профессор У.Н.Зайнуддинов, кимё фанлари номзоди А.Д.Матчонов). Жорий йил охирида дори воситасининг дори шакли — таблетканинг тажриба партиясини олиш режалаштирилган. Туберкулёзга қарши «Туглизид», «Тугосин» каби дори воситалари яратиш бўйича ишлар якунланиш арафасида турибди (Д.Н.Долимов, Г.Р.Ҳамидова ва Х.Кушиев). Колхамин ва колхицин алкалоидлари асосида саратон касалига қарши воситалар яратиш бўйича ишлар жадаллик билан олиб борилмоқда. Табиий бирикмалар ва мис гидролизи асосида фунгицид хусусиятига эга бўлган ва буғдой уруғини касалликлардан зарарсизлантирувчи восита яратиш бўйича изланишлар якунланиш арафасида турибди. Ҳозирги кунда ушбу кафедрада ўсимликлар, жумладан, картошканинг ўсиши ва ривожланишига таъсир этувчи биостимуляторлар яратиш соҳасида изланишлар олиб борилмоқда.

Ш.И.Солиҳов ва шогирдлари уруғлик картошканинг юқори элита авлодларини (вируссиз *in vitro* ўсимликлари ва микротуганаклар, минутуганаклар, супер-спер элита, супер элита ва элита авлодлари) ишлаб чиқаришга жорий қилиш ишлари олиб борилмоқда.

Органик кимё кафедрасида ароматик бирикмаларни ациллаш орқали маданий ўсимликларни ҳимоя қилиш учун кўплаб пестицид хоссасига эга бўлган органик

бирикмалар синтез қилинмоқда. Қ.Н.Аҳмедов, А.К.Абдушукуров, Н.Н.Маматқулов гўзанинг гоммоз ва илдири чириш касаллигини йўқотадиган «Фенцетат» номли янги препаратни синтез қилдилар. «Фенцетат» препарати дала шароитида синалган ва қишлоқ хўжалигида ишлатишга тавсия қилинган. «Фенцетат» ўзининг фаоллиги бўйича чет элдан келтириладиган «Бропопол» препаратидан устун туради. Органик кимё кафедраси ходимлари М.Ў.Юсупова, Қ.Н.Аҳмедов, Ҳ.С.Тожимуҳамедов томонидан мамино-фенилимидазолин билан мочевианинг конденсация реакциялари ўрганилиб, антипротозой ва антигельминт дихлоргидрати олишнинг янги усули ишлаб чиқилди.

Ветеринарияда қорамолларнинг пироплазмидоз касалликларини даволашда юқори даражада ижобий таъсир кўрсатиши аниқланди. Бу моддани ветеринария амалиётига татбиқ этиш натижасида қорамолларнинг пироплазмидоз билан касалланиши кескин камайиши ва чорвачилик ривожланиши мумкин. Полимерлар кимёси кафедрасида амалиётда жорий этилган препаратлардан бири Полиамдиндир. Бу препаратни ишлаб чиқаришга ЎзР Қишлоқ хўжалиги вазирлигининг рухсати олинган ва намуна сифатида Ўсимликлар кимёси институти билан ҳамкорликда ишлаб чиқарилган. Препаратнинг бир мартаба юборилган дозаси қорамолларни 40–50 кун давомида инвизион ва инфекция касалликлардан сақлайди ва уларни даволайди. Ишлаб чиқаришга тайёрланаётган препаратлардан яна бири «Карбоказ» препарати бўлиб, у қорамолларда гинекологик касалликларни даволашда ва профилактика қилишда қўлланилиши мумкин. «Полибазин» препарати ўз хоссаси бўйича цитизинга ўхшаш бўлиб, нафас олиш қобилиятини кучайтиради ва заҳарланишга учраган одамларни даволашда қўлланилиши мумкин. «Конварен» препарати тиббиётда яллиғланишга қарши восита сифатида тавсия этилади ва ўз хоссалари бўйича қўлланишдаги «Вольтарен» препаратидан қолишмайди. Бу препаратларнинг ҳаммаси маҳаллий хомашёдан олинганлиги билан характерланади. Булардан ташқари кафедрада республикамизда ишлаб чиқарилаётган нитрон толаси асосида (тола Навоийазот бирлашмасида ишлаб чиқарилади) турли хил сорбентлар яратилган. Сорбентлар оқва сувлардан хром VI ионларини ажратиб олишда қўлланилган ва юқори самара берган. Сорбентларнинг йод тутган комплекслари бактерицид боғловчи материал сифатида Тошкент Тиббиёт академиясида синовдан ўтказилди. Ҳозирги вақтда улар

Фавкулудда вазиятлар вазирлигида, инфекция касалликлар тарқалган ҳудудларда респираторлар сифатида қўллаш мақсадида синовдан ўтказилмоқда. Россия (Новосибирск)даги бирлашмалардан бирида эса ҳаво таркибида симоб буғларини ажратиш олиш учун филтёр материал сифатида синовдан ўтказилмоқда.

Факультетда ҳозирги пайтда 5 та фундаментал (2008 йил учун умумий маблағи 17500 минг сўм), 7 та амалий (2008 йил учун умумий маблағи 47275 минг сўм), 1 та ёшлар (2007 йил учун маблағи 3000 минг сўм), 2 та инновация (2008 йил учун умумий маблағи 11,35 млн. сўм) грантлари, 1 та Халқаро IFAR фонди гранти (2008 йил учун маблағи 11000 АҚШ валютаси) ва 3 хўжалик шартномаси (2008 йил учун умумий маблағи 29,75 млн. сўм) фаолият кўрсатмоқда. Уларнинг умумий маблағи 120,825 млн. сўм ва 11000 АҚШ валютасини ташкил қилади.

Ўзбекистонда кимё фанининг ривожланишида чуқур из қолдирган, қолаверса, шу кунларда ҳам кимё фанининг ривожланишида толмай меҳнат қилаётган университетнинг собиқ битирувчилари ҳақида сўз юритмасликнинг иложи йўқ. Шундай ўзбек кимёгар олимларидан бири академик Обид Содиқовдир. 1932 йилда Ўрта Осиё Давлат университетининг Кимё факультетига ўқишга киради. Университетни тугатгач аспирантурада таҳсил олган ёш олим табиий бирикмалар кимёси бўйича номзодлик диссертациясини ёқлайди. Сўнгра Самарқанд Давлат университетига ишга юборилди.

1942 йилда Ўрта Осиё Давлат университетига ишга ўтган олим 1945 йили анабазин алкалоидлари бўйича докторлик диссертациясини ҳимоя қилади. 1947 йилда Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг академиги этиб сайланди. У 1946–1949 йиллар давомида ЎЗР ФА Кимё институтига раҳбарлик қилди. 1947–1956 йилларда ЎЗР ФА Президиуми аъзоси сифатида ўз фаолиятини давом эттирди. 1956 йили олимнинг иш фаолияти яна Ўрта Осиё Давлат

университети билан боғланди, шу ўқув масканига ректор этиб тайинланди. Турли раҳбарлик лавозимларида ишлаш билан бирга Кимё факультетида Табиий бирикмалар кимёси кафедрасини ташкил этди (1946) ва 1956 йилда шу кафедра қошида Табиий бирикмалар кимёси муаммолар лабораториясининг очилишида бош бўлди.

Мазкур лабораторияда олинган моддаларнинг кимёвий тузилиши ва физиологик хоссалари ўртасидаги боғлиқлик тадқиқ этилди, ўсимликлардан вилт касаллигига қарши дори воситалари ажратиб олинди. Обид Солиқов 1966 йили Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг президенти этиб сайланди. 1972 йили собиқ иттифоқ ФА академиги ва Президиум аъзоси бўлди. 1977 йили бир вақтда ЎЗР ФА нинг Биоорганик кимё институтига директор этиб тайинланди. У 18 йил давомида ЎЗР ФАга президентлик қилди.

Унинг давлат олдидаги буюк хизматлари ҳамда республикада органик ва биоорганик кимё фанларини ривожлантиришга қўшган улкан хизматлари ҳисобга олиниб, 1973 йили унга Меҳнат қаҳрамони унвони берилди. Атоқли олим 1974 йили Абу Райҳон Беруний номли Республика Давлат мукофотига сазовор бўлди, бир қатор орден ва медаллар билан тақдирланди.

Яна бир йирик олим академик Ш.И.Солиҳовнинг бевосита раҳбарлигида Марказий Осиёдаги ҳайвонлар заҳарлари таркибидаги токсинлар, ферментлар ва бошқа биологик фаол моддаларнинг тузилиши ва функцияларини ўрганиш билан боғлиқ устувор илмий-тадқиқот ишлари олиб борилди. Ғўза фитогормонларининг таъсир этиш механизмини ўрганиш натижасида муҳим маълумотлар олиниб, ғўзани ўстириш ва дефляциян фаоллигига эга бўлган моддаларнинг скрининг мезони ишлаб чиқилди. Ҳозирги кунгача унинг раҳбарлигида 5 та фан доктори ва 40 га яқин фан номзодлари тайёрланди.

Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиги Абдували Абдуваҳобов органик кимё, биоорганик кимё ва элементорганик кимёнинг кўзга кўринган олимларидан биридир. У Кимё факультетини 1965 йилда тугатиб, Россия ФАга аспирантурага йўлланма олди ва 1968 йилда номзодлик диссертациясини ҳимоя қилди. Шу йили у ТошДУ Кимё факультети Табиий бирикмалар кимёси муаммолари лабораториясига катта илмий ходим вазифасига ишга қабул қилинди. 1973 йили ЎЗР ФА Биоорганик кимё бўлимининг фосфорорганик моддалар лабораториясига мудир қилиб ўтказилади. 1977 йилдан А.Абдуваҳобовнинг иш фаолияти ЎЗР ФА нинг Биоорганик кимё институти билан боғланган. Дастлаб лаборатория мудир, 1987–1993 йилларда шу институтнинг директори вазифасида меҳнат қилди. 1987–1992 йилларда ЎЗР ФА кимё фанлари бўлимида академик-секретарь вазифасини бажарди.

Олим 1989 йили ЎЗР ФА мухбир аъзоси, 1995 йилда эса ҳақиқий аъзоси этиб сайланди. У 1992–2000 йиллар давомида ЎЗР ФА нинг вице-президенти бўлиб ишлади. У Табиий бирикмалар кимёси кафедрасида битирувчи курслар учун биоорганик кимёнинг танланган бобларидан махсус курслар ўқиш қатори, аспирантлар ва битирувчиларнинг илмий ишларига раҳбарлик қилди. Ҳозирги кунда факультетда Республикамизда хизмат кўрсатган бир қатор фан арбоблари меҳнат қилмоқдалар. Академик Н.А.Парпиев, профессорлар Р.С.Тиллаев, А.А.Зияев, Т.С.Сирлибоев шулар жумласидандир.

2005-2006 ўқув йилида факультет талабаларидан 2-курс талабаси К.Тиллабоев Ўзбекистон Республикаси Президенти стипендияси, 2007-2008 ўқув йилида 4-курс талабаси М.Менлядиев Улуғбек стипендияси совриндори бўлди.

МЕХАНИКА-МАТЕМАТИКА ФАКУЛЬТЕТИ

Факультет университет очилган пайтдаёқ ташкил топган. Бутунги кунга келиб факультетда 10 та кафедра ҳамда илмий-ўқув кутубхона фаолият кўрсатмоқда. Факультетнинг профессор ўқитувчилари таркиби 120 киши, шундан 7 академик, 30 нафар фан доктори ва профессор ҳамда 65 нафари фан номзодидир. Улар талабаларга математика, механика ва ахборот технологияларининг замонавий йўналишлари бўйича таълим берадилар, назарий ва амалий аҳамиятга молик бўлган муҳим тадқиқотлар олиб борадилар.

Факультетда математика, механика ва ахборот технологияларининг замонавий йўналишлари бўйича республика ва шаҳар миқёсидаги илмий семинар муттасил фаолият олиб бормоқда.

Факультетда математика, механика, статистика, татбиқий математика ва информатика, информатика ва ахборот технологиялари йўналишлари бўйича бакалаврлар ҳамда математик таҳлил, дифференциал тенгламалар, геометрия ва топология, эҳтимоллар назарияси ва математик статистика, математик логика, алгебра ва сонлар назарияси, назарий механика, деформацияланувчи қаттиқ жисм механикаси, суюқлик, газ ва плазма механикаси, ҳисоблаш математикаси, амалий математика ва ахборот технологиялари, математик физика, ҳисоблаш машиналари комплекслари, тизимлари ва тармоқларини математик ва дастурий таъминлаш мутахассисликлари бўйича магистрлар тайёрланади. Таълим беришда анъанавий усуллар билан чекланилмай педагогик ва ахборот технологиялари кенг қўлланилмоқда. Бунинг учун бешта махсус синфлар замонавий техника воситалари билан жиҳозланган.

Факультет ва кафедралар замонавий компьютер техникалари билан мунтазам таъминлаб келинмоқда, компьютерлар интернет тармоғига чиқувчи ягона тармоққа бирлаштирилган. Факультет илмий-ўқув кутубхонаси академик В.И.Романовскийнинг бой шахсий кутубхонаси негизида ташкил этилган. У кейинчалик физика-математика фанлари доктори Ф.Солиҳов, профессорлар Л.И.Вольковский, академик Н.Ю.Сатимов шахсий кутубхоналари ҳада этилиши эвазига янада бойиди. Ҳозир унинг фонди 60000 жилддан ортиқ ўқув ва илмий адабиётлардан иборат.

Факультет талабаларидан уч нафари Ўзбекистон Республикаси Президенти стипендияси билан тақдирланган. Ундан зиёд талабалар республика ва халқаро илмий грант лойиҳаларида иштирок этмоқда.

Сўнги 15 йилда факультет профессор-ўқитувчилари томонидан 20 дан ортиқ дарслик, 50 дан зиёд ўқув қўлланмалари ҳамда барча фанлардан амалий ва лаборатория ишлари учун услубий қўлланмалар яратилди.

Факультетда иқтидорли талабалар ва магистрантлар билан алоҳида шуғулланиш йўлга қўйилган. Математика ва дастурлаш фанлари бўйича факультет талабаларидан ташкил топган жамоалар ҳар йили Республика ва жаҳон миқёсидаги мусобақаларда мунтазам қатнашиб, совринли ўринларни олишмоқда. Бундан ташқари битирувчи талабаларнинг диплом ишлари, магистрлик диссертациялари илмий салоҳияти ҳисобга олиниб, Давлат аттестация комиссияси аъзолари томонидан номзодлик диссертацияси сифатида ҳимоя қилишга тавсия этилмоқда. Иқтидорли талабалардан уч нафари Президент стипендияси, икки нафари Мирзо Улугбек стипендияси совриндорлари бўлишган. Охириги йилларда магистрантлар ва аспирантлардан тузилган илмий гуруҳ Халқаро «Абдус Салам» (Италия, Триест) фондининг ISTR (Назарий физиканинг халқаро маркази) гранти совриндори бўлди.

Факультет талабаси Р.Қосимжонов шахмат бўйича халқаро гроссмейстер ва 2004 йилда шахмат бўйича жаҳон чемпиони унвонига эришган. 2005 йилда Самарқандда бўлиб ўтган Ўзбекистон универсиадасида факультет талабаси К.Мансурова сузиш бўйича 2 та олтин, 1 та кумуш медални қўлга киритди, А.Квон эса 2007 йилда шахмат бўйича Осиё чемпиони бўлди.

Хизмат кўрсатган фан арбоблари Т.Н.Қори-Ниёзий, В.Қ.Қобулов, М.Салоҳиддинов, Т.Жўраев, Т.Рашидов, Ф.Абуталиев, Б.Бондаренко кабиларнинг фаннинг турли соҳалари бўйича етиштирган шогирдлари республика ва хорижда фаолият кўрсатмоқда.

Факультет 10 та кафедрадан ташкил топган бўлиб, улар қуйидагилардир:

Эҳтимоллар назарияси ва математик статистика кафедраси. Кафедра 1938 йилда академик В.И.Романовский ташаббуси билан ташкил этилган. Кафедрани узоқ йиллар академик С.Сирожиддинов бошқарган. 1990 йилдан кафедрани академик Ш.К.Фарманов, 1995 йилдан бошлаб академик Т.А.Азларов бошқарган, 2006 йилдан профессор А.А.Абдушукуров бошқариб келмоқда.

Кафедра эҳтимоллар назарияси ва математик статистика бўйича мутахассислар тайёрлайди. Кафедра Россия, Бельгия, Нидерландия, Белоруссия, Покистон, Монголия ва Германия давлатлари билан илмий алоқа ўрнатган. Кафедранинг илмий йўналишлари: Лимит теоремалар, Тасодифий жараёнлар, Тўла бўлмаган танланмалар статистикаси.

Алгебра ва функционал анализ кафедраси. Кафедра 2003 йилда «Алгебра ва сонлар назарияси» ва «Функционал анализ» кафедралари базасида ташкил этилган. Функционал анализ кафедраси асосчиси таниқли математик олим академик Т.Саримсоқовдир. Ҳозирги вақтда кафедрани академик Ш.А.Аюпов бошқармоқда. Кафедра ходимлари Германия, Франция университетлари билан ҳамкорликда илмий-тадқиқотлар олиб боришмоқда. Кафедра Республикада алгебра ва функционал анализ фанлари доирасида олиб бориладиган илмий-тадқиқотлар бўйича мувофиқлаштирувчи марказ ҳисобланади. Кафедра Математик анализ ва Математик мантиқ, алгебра ва сонлар назарияси ихтисосликлари бўйича мутахассис тайёрлайди.

Кафедранинг илмий йўналишлари:

– Ассоциатив бўлмаган алгебралар, операторлар алгебралари ва уларнинг татбиқлари;

– Квадратик стохастик операторларнинг траекторияларини ўрганиш.

Математик анализ кафедраси. Кафедра 1938 йилда П.И.Назаров ташаббуси билан ташкил этилган. Профессор Л.И.Вольковский, академик А.Саъдуллаев, профессор Г. Худойберганов ва профессор А.К.Варисовлар раҳбарлиги остида кўп ўзгарувчан функциялар ва квазиконформ акслантиришлар назарияси доирасида самарали илмий-тадқиқотлар олиб борилган. Кафедра «Математик анализ» ихтисосликлари бўйича мутахассис тайёрлайди. Бугунги кунда уни академик А.С.Саъдуллаев бошқармоқда.

Кафедра аъзолари Швеция, Германия, Малайзия, Россия ва Корея давлатларининг етакчи университетлари мутахассислари билан ҳамкорликда самарали илмий-тадқиқотлар олиб бормоқдалар. Кафедранинг илмий йўналишлари:

– Кўп комплекс ўзгарувчи функциялар назарияси;

– Квазиконформ акслантиришлар ва Тейхмюллер фазоси назарияси.

Геометрия ва амалий математика кафедраси. Кафедра 2005 йилда Геометрия ва математика тарихи ҳамда Оптимал бошқариш кафедраси базасида ташкил этилган. Оптимал бошқариш кафедрасига ушбу кафедранинг узоқ йиллар бошқарган академик Н.Сатимов томонидан, геометрия кафедрасига профессор М.А.Собиров томонидан асос солинган.

Геометрия ва амалий математика кафедраси Математика, Амалий математика ва информатика йўналишлари бўйича бакалавр, шунингдек, магистрлар тайёрлайди.

Ҳозирги вақтда кафедра ходимлари геометрия ва амалий математиканинг замонавий масалалари бўйича илмий ишлар олиб бормоқдалар. Айни вақтда кафедранинг профессор А.Я.Нарманов бошқармоқда.

Дифференциал тенгламалар кафедраси. Кафедра 1980 йилда ташкил этилган. Унинг асосчиси ва биринчи мудирини академик М.Салоҳиддинов ҳисобланади: 1987–1993 йилларда уни профессор А.Аъзамов, 1995–2003 йилларда эса профессор С.Абдуназаров бошқарган. 2003 йилдан буён кафедрага академик М.Салоҳиддинов мудирлик қилмоқда. Айни вақтда кафедрада академик Т.Жўраев ва профессор А.Аъзамов фаолият олиб бормоқда. Кафедра «Дифференциал тенгламалар» мутахассислиги бўйича магистрлар тайёрлайди. Кафедранинг илмий йўналишлари:

- Бузиладиган ва аралаш тенгламалар назарияси;
- Ноклассик математик физика тенгламалари;
- Оптимал бошқарув жараёнлари назарияси.

Назарий ва амалий механика кафедраси. Кафедра 1920 йилда ташкил этилган ва унинг биринчи мудирини А.К.Павленко бўлган. Айни пайтда кафедранинг профессор А.Б.Бегматов бошқармоқда. Кафедра механиканинг турли йўналишлари бўйича мутахассислар тайёрлайди.

Кафедрада 4 нафар фан доктори ва 6 нафар фан номзодлари ишлайди. Кафедра аъзолари 2002 йили Франция, Бельгия ва Россия билан биргаликда халқаро қўшма INTAS грантини қўлга киритди.

Кафедранинг илмий йўналишлари:

- Бошқариш масалалари, механика тенгламаларининг интеграллаш ва мукаммаллаштириш.
- Суяқлик ва тупроқли муҳитларнинг иншоотлар билан динамик таъсири.
- Фильтрация назариясининг математик усуллари.

Математик физика кафедраси. Кафедра 2000 йилда ташкил этилган. Кафедрада 2 нафар фан доктори, 5 нафар фан номзоди ишламоқда. Айни пайтда кафедра мудирини — профессор О.Р. Холмухамедов. Кафедрада академик Ш.А.Алимов раҳбарлигида «Математик физиканинг замонавий усуллари» номли шаҳар илмий семинари фаолият кўрсатиб келмоқда. Кафедранинг илмий йўналишлари:

- Математик физика тенгламаларининг спектрал назарияси;
- Математик физика тенгламалари учун чегаравий масалалар;
- Турли физик жараёнларга мос келувчи математик моделлар тадқиқоти.

Информатика ва амалий программалаштириш кафедраси. Кафедра 1978 йилда ташкил этилган. Кафедра мудирини Ўзбекистонда хизмат кўрсатган халқ таълими ходими, профессор М.М. Арипов. Кафедрада 4 нафар фан доктори, 7 нафар фан номзоди ишламоқда. Улар аспирантлар ва тадқиқотчиларга информатикадан машғулотлар олиб борадилар. Кафедра Амалий математика ва ахборот технологиялари мутахассисликлари бўйича магистрлар ва Амалий математика ва информатика мутахассисликлари бўйича бакалаврлар тайёрлаш билан шуғулланади.

Кафедранинг илмий йўналишлари: Ночизикли жараёнларни моделлаштириш, Интервал анализ, Криптография, Ахборотлар тизимини қайта ишлаш.

Ҳисоблаш усуллари ва параллел технологиялар кафедраси. Кафедра 1979 йилда Механика-математика факультетида ташкил этилган. Уни 1995 йилдан ҳозирги кунгача профессор Х.А.Музаффаров бошқармоқда. Кафедрада 2 нафар фан доктори ва 5 нафар фан номзоди фаолият олиб бормоқда. Кафедра кенг қамровли масалаларни ечиш бўйича мутахассислар тайёрлайди.

Дастурлаш ва тармоқ технологиялари кафедраси. Кафедрага 1971 йили Амалий математика ва механика факультети очилиши билан асос солинган, 2005 йилда кафедра номи Дастурлаш технологиялари ва тармоқлашга ўзгартирилган. Кафедрани Н.Ю.Сатимов (1971–1972 й.й), Б.Курманбаев (1972–1997 й.й), А.А Халджигитов (1998 йилдан) бошқарган.

Кафедранинг илмий-тадқиқот ишлари Ўзбекистон Республикаси Фан ва технология маркази фундаментал ва амалий грантлари, шунингдек, хўжалик шартномалари бўйича молиялаштирилган.

Кафедранинг илмий йўналишлари: сунъий интеллект ва нейрон тармоқлар, амалий масалаларни дастурий таъминоти, таълимда ахборот тизими ва технологиялари.

Факультетда Россия Фанлар академияси Сибирь бўлими Математика институти, Сибирь Федерал университети, Москва давлат университети, Новосибирск давлат университети, Нижний-Новгород давлат университети, Владикавказ давлат университети, Пермь давлат университети, Симферополь университети, Кабардин-Балқар Илмий маркази амалий математика ва автоматлаштириш илмий-текшириш институти, Кабардин-Балқар давлат университети, Белоруссия давлат университети, Лимбург университети (Белгия), Сегед университети (Венгрия), Стенфорд университети (АҚШ), Бонн университети, Севилья университети, Англиянинг Очиқ университети, Мюнхен университети, Вена университети, Туркия, Руминия, Хитой ва Марказий Осиё давлатлари олий ўқув юрглари билан илмий алоқалар йўлга қўйилган.

Халқаро илмий анжуманлар. ЎЗР ФА Математика ва ахборот технологиялари институти билан ҳамкорликда 2004 йил 16–19 ноябрь кунлари «Хусусий ҳосилали дифференциал тенгламалар, анализ ва информатиканинг турдош муаммолари» мавзусида Халқаро илмий конференция ташкил этилди. Шунингдек, Назарий ва татбиқий механика кафедраси аъзолари ЎЗР ФА Механика ва иншоотларнинг сейсмик мустақамлиги институтида «Механика муаммолари ва иншоотлар сейсמודинамикаси» (27-28 май 2004), Тошкент давлат техника университетида «Инновация – 2004» (21-22 октябрь 2004) халқаро илмий-назарий ва илмий-амалий конференциясини ўтказишда иштирок этди.

ТАРИХ ФАКУЛЬТЕТИ

Тарих факультети ташкил топгандан буён Ўзбекистон илм-фани тараққиёти учун зарур бўлган кўплаб мутахассис кадрларни вояга етказди. Ўзбекистоннинг мустақилликни қўлга киритиши факультет ва унинг профессор-ўқитувчилари ҳаётида туб бурилиш ясади. Уч минг йиллик давлатчилик анъаналарига эга бўлган ўзбек халқи тарихини холисона ва илмий тарзда ўрганиш имконияти пайдо бўлди. Факультет профессор-ўқитувчилари бугунги кунда мустақил Ўзбекистон тарих фани олдида турган долзарб масалаларни тадқиқ қилиш, талабаларда илмий дунёқарашни шакллантиришда фаол иштирок этмоқда.

Тарих факультети илк бор тарих-филология факультети сифатида 1918 йилда Туркистон давлат университети таркибида ташкил топди. Факультет 1935 йилда Ўрта Осиё давлат университети таркибида алоҳида факультет тарзида таъсис этилди. Факультет ташкилотчилари орасида А.Якубовский, М.Массон, И.К.Додонов, П.Солиев ва бошқа машҳур олимлар бўлган. Факультет таркибига дастлаб Қадимги дунё тарихи, Ўрта асрлар ва Янги тарих (кейинроқ Умумий тарих) кафедралари кирди. 1938 йилда эса Ўрта Осиё халқлари тарихи ва археология кафедраси ўз фаолиятини бошлади. 1940 йилда факультет қошида археология бўлими очилди.

Факультетда таълим жараёни бакалаврият ва магистратурадан иборат. 2003 йилда «Архившунослик», 2007 йилда эса «Археология ва этнология» таълим йўналишлари очилди. Магистратурада қуйидаги мутахассисликлар бўйича таълим берилади: Ватан тарихи, Умумий тарих, Халқаро муносабатлар назарияси ва тарихи, Тарихшунослик ва манбашунослик, Археология, Этнология, Архившунослик.

Факультетлараро Ўзбекистон тарихи кафедраси 1939 йилда ташкил этилган бўлиб, ҳозирги кунга қадар турли номларда фаолият кўрсатиб келган. 1993 йилдан бошлаб Факультетлараро Ўзбекистон тарихи кафедраси деб аталади ва уни профессор Р.Ҳ.Муртазаева бошқармоқда.

Кафедра Республика Олий таълим тизимида Ватан тарихини ўқитиш ва тарих фанини ривожлантириш ишига салмоқли ҳисса қўшиб келмоқда. Мазкур кафедра Республика олий ўқув юртлири номурахассис факультетлари учун «Ўзбекистон тарихи» фани бўйича таянч кафедра ҳисобланиб, фан дастурлари ва дарсликлар яратишда намуна бўлмоқда. Кафедранинг умумий илмий йўналиши «Ўзбекистонда миллатлараро муносабатлар ва бағрикенглик» мавзуси бўлса-да, ундаги профессор-ўқитувчилар Ўзбекистоннинг қадимги ва ўрта асрлар даври, Россия империяси босқини ва совет даври, мустақиллик йилларида бўй берган тарихий-маданий жараёнлар масасалари бўйича ҳам илмий-тадқиқот ишларини олиб бормоқдалар. Профессор Р.Муртазаева «Совет ва мустақиллик даври тарихи» ҳамда «Миллатлараро тотувлик ва бағрикенглик», доцент Б.Ж.Эшов «Ўрта Осиё шаҳарсозлик тарихи», доцент С.Х.Холбоев «Жадидчилик ҳаракати тарихи» ва «ЎзМУ тарихи», доцент Х.Э.Юнусова «XX аср 80-йилларидаги ижтимоий-иқтисодий ва маънавий ҳаёт», доцент А.А.Одилов «Совет диний сиёсатининг Ўзбекистондаги оқибатлари ва диний ташкилотлар тарихи», тарих фанлари номзоди Д.Ўроқов «Туркистон генерал-губернаторлигининг халқаро алоқалари», тарих фанлари номзоди А.А.Ерметов «Ўзбекистонда ҳуқуқ-тарғибот органлари тарихи», тарих фанлари номзоди А.В.Султонов «Мустақил Ўзбекистоннинг халқаро маданий алоқалари» мавзулари бўйича тадқиқот ишларини олиб бормоқдалар.

Кафедрада 1999 йилдан то ҳозиргача 07. 00. 02- Ўзбекистон тарихи ихтисослиги бўйича К. 067. 02. 12 рақамли Ихтисослашган кенгаш фаолият юритмоқда. Ушбу кафедра қошида 2006 йилдан «Миллатлараро тотувлик ва бағрикенглик» номли илмий марказ иш олиб бормоқда.

Кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан Ўзбекистоннинг энг қадимги даврларидан ҳозирги кунгача бўлган тарихини қамраб олувчи ўқув қўлланмалари (1997, 1999, 2000, 2002) дарсликлар (2003, 2005), ўқув дастурлари (1998, 2000, 2004) ўзбек ва рус тилларида нашр этилган. Уларнинг барчаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан республиканинг олий ўқув юртлиги учун тавсия этилган.

Кафедрада тарихнинг долзарб масалалари бўйича илмий тўплам нашр этиш, республика ва халқаро миқёсда конференциялар ўтказиш анъанага айланган. Кафедра қошида 2000–2004 йилларда бир нечта фундаментал ва амалий тадқиқот грантлари фаолият кўрсатмоқда.

Кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан сўнгги ўн йил ичида 4 та дарслик (2 та электрон дарслик) нашр қилинди, 10 дан зиёд ўқитувчи номзодлик диссертацияларини муваффақиятли ҳимоя қилди. Кафедра томонидан биргина кейинги уч йил мобайнида 10 та дарслик, ўқув, ўқув-методик қўлланма, 6 та монография, 60 тадан зиёд илмий мақолалар нашр этилди.

Кафедрада ўқув-услубий ишлар билан бир қаторда илмий-тадқиқот ишлари ҳам ҳозирги давр талаби даражасида ташкил этилган. Кафедра мудири томонидан «Миллатлараро муносабатлар ва бағрикенглик тарихи» илмий мактабига асос солиниб, самарали фаолият кўрсатаётганлиги алоҳида аҳамиятга эгадир. Кейинги ўн йил ичида олиманинг «Миллатлараро муносабатлар ва бағрикенглик» мавзуидаги илмий фаолияти ЎЗМУ доирасидан республика миқёсига чиқди. Мазкур илмий йўналишда 2006 йилда «Миллатлараро тотувлик ва бағрикенглик» номи остида ташкил этилган илмий-тадқиқот маркази самарали фаолият олиб бормоқда.

Кафедра томонидан 2005 йил «Ўзбекистонда этнодемографик жараёнлар: тарих ва ҳозирги замон», 2007 йили «Ўзбекистонда урбанизация жараёнлари: тарих ва ҳозирги замон» мавзуларида халқаро илмий-амалий анжуманлар ўтказилди. Факультетлараро Ўзбекистон тарихи кафедраси аъзолари ЎЗМУ тарихига бағишланган бир қатор адабиёт ва хрестоматияларнинг ҳам муаллифлари ҳисобланади. Кафедранинг ҳозирги кундаги илмий салоҳияти юқори бўлиб, фаолият кўрсатаётган 13 профессор-ўқитувчининг 12 нафари илмий даражага эга. Кафедра ўқув ва илмий ишлар самарадорлигини ошириш мақсадида ЎЗР ФА Тарих институти, Шарқшунослик институти, ЎзДЖҚА Янги тарих маркази, СамДУ, БухДУ, АнДУ, Қатагон қурбонлари хотираси музейи, Темурийлар даври тарихи давлат музейи ва бошқа муассасалар билан ҳамкорлик тўғрисида шартномаларга эга.

Ўзбекистон тарихи кафедраси Ўзбекистон тарихининг долзарб масалалари бўйича илмий-тадқиқот ишлари олиб борилиб, унинг натижалари ўқув жараёнига жорий этилмоқда. Кафедра аъзоларининг илмий фаолияти доирасига «Ўзбек давлатчилиги тарихи», «Амир Темури давлати», «Ўрта Осиё топонимияси», «Буюк Ипак йўли», «XX асрда Ўзбекистон тарихи», «Буюк алломалар мероси», «Миллий озодлик ҳаракатлари», «Миллий ғоянинг тарихий илдизлари», «Мустақиллик йилларида Ўзбекистон тарихи» каби мавзулар киради.

Кафедрада профессор А.А.Голованов раҳбарлигида Ўзбекистон тарихи бўйича илмий лаборатория фаолият олиб бормоқда.

Кафедра қошида ЎзР ФА Тарих институтининг филиали ташкил этилиб, институтнинг етук олимлари қатор фанлар бўйича маърузалар ўқимоқдалар. Кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан охириги 3 йилда 8 монография, 2 дарслик, 6 ўқув қўлланмаси ва бир қанча мақолалар эълон қилинган.

Кафедра профессор-ўқитувчилари талабаларнинг илмий изланишларига раҳбарлик қилиш ва аудиториядан ташқари ишлар олиб боришда фаоллик кўрсатишмоқда. Ушбу жиҳат «Мастер-класс», «Мунозара клуби» ва анъанавий илмий конференцияларда яққол кўзга ташланади. Ушбу тадбирлар талабаларни илмий ишга жалб этиш, уларда мустақил изланиш олиб бориш кўникмасини шакллантириш учун хизмат қилади.

Археология-этнография кафедраси 1940 йил 1 апрелда М.Е.Массон раҳбарлигида ташкил этилган. М.Е.Массон 30 йил давомида кафедранинг муваффақиятли бошқарди. Кафедрада бир қатор машҳур олим ва профессор-ўқитувчилар, жумладан, академик Г.А.Пугаченкова, география фанлари доктори Н.Г.Маллицкий, биология фанлари доктори Л. В. Ошанин, тарих фанлари доктори А.А.Семенов, И.И.Петрушевский, С.Н.Замятнин, хизмат кўрсатган фан арбоби В.П.Смирнов самарали фаолият юритганлар. Ўтган асрнинг 50-йилларида Е.А.Давидович, Б.А.Литвинский ишга қабул қилинган. 60–70 йилларда Л.М.Рутковский, З.И.Усмонова, С.Б.Лунина, Ф.Ҳасанов, Ш.Пидаев, Г.Я.Дресвянская каби мутахассисларнинг ишга жалб қилиниши натижасида археология бўйича дарс сифати яхшиланди. 70–90-йиллар давомида Ю.Ф.Буряков, Т.К.Хўжаев, М.И.Филонович, Р.Ҳ.Сулайманов, О.Н.Лушпенко каби профессор ва етакчи олимлар кафедрада хизмат қилишган.

1994 йилда **Этнография кафедраси** ташкил этилган. 1998 йил 28 августда Президент Ислам Каримов бир гуруҳ тарихчи олимлар ва жамоатчилик вакиллари билан учрашганида Ўзбекистоннинг янги тарихини ўрганишда этногенезис ва этник тарих муаммоларини тадқиқ этиш муҳим эканлигини алоҳида таъкидлаган эди. Бунга жавобан Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги топшириғи билан 1999–2000 ўқув йилида ЎзМУ тарих факультетида этнология ва археология мутахассисликлари бўйича магистратура очилди. Тарихчи бакалаврлар тайёрлаш давлат стандартлари, ўқув режаларига: «Ўзбек халқи этнологияси», «Ўзбекларнинг этногенези ва этник тарихи» каби долзарб, ёш авлодни миллий қадриятлар руҳида тарбиялашга йўналтирилган янги курслар киритилди.

Кафедра профессори И.М.Жабборов томонидан «Жаҳон динлари тарихи», «Ўзбеклар: турмуш тарзи ва маданияти», «Жаҳон этнологияси асослари» каби дарслик ва ўқув қўлланмалари яратилди.

Академик Ю.Буряков Париждаги халқаро конференцияларда «Ўрта Осиёнинг ўрта асрлар даври тоғ-кон ишлаб чиқариши», «Ўрта Осиёни исломлаштириш: амалий ва интеллектуал қирралар» маърузалари билан иштирок этди.

Кафедра профессори Р.Сулаймонов. 2006 йилда Қарши шаҳрининг 2700 йиллик юбилеи муносабати билан «Нахшаб – унутилган тамаддун сирлари», «Нахшаб-тайны забытой цивилизации», «Қарши (катта альбом)», «Қарши (кичик альбом)», «Qarshi, Карши, Karshi» каби монографиялар (ҳаммуаллифликда) чиқарди.

Кафедра профессори академик Ю.Ф. Буряков «Ўрта Осиё металлургия тарихи», «Мовароуннаҳр Буюк ипак йўлида» (ҳаммуаллифликда) сингари монографиялар чоп эттирди.

Т.Ў.Салимовнинг умумтаълим мактабларининг 7-синфи учун «Жаҳон тарихи» дарслиги 2004 йилда ўзбек ва рус тилларида «Шарқ» нашриётида нашр этилди.

Манбашунослик ва махсус тарих фанлари кафедраси. Мустақилликка эришгандан сўнг Ўзбекистонда ёзма, музей ва архив манбаларини ўрганишга алоҳида аҳамият қаратилди. Зеро, миллий қадрият ва маънавиятни ўрганишда мазкур фанларнинг аҳамияти беқиёсдир. Мазкур кафедра 1991 йили ташкил топган ва дастлаб «Манбашунослик, архившунослик ва музейшунослик» кафедраси деб аталган. Кафедра профессор-ўқитувчилари талабаларга манбашунослик ва махсус тарих фанларининг назарий ва амалий масалалари бўйича дарс ўтиб келмоқдалар, бевосита республика архивлари, музейлари ва Шарқ кўлёмалари фондларида амалиёт машғулотлари ўтилади. Ўқув жараёнида дарслар ўзбек ва рус гуруҳларида олиб борилади. Талабаларга асосий фанлар билан бир қаторда, эски ўзбек ёзуви, араб, форс тиллари ҳам ушбу кафедра домлалари томонидан ўргатилади.

Кафедрага 1991–1993 йилларда доцент Ф.Р.Эргашев, 1993–1998 йилларда доцент О.М.Тошмухамедов, 1998 йилда доцент З.У.Чориев, 1998–2001 йилларда профессор Ш.Ҳ.Воҳидов, 2001–2004 йилларда доцент О.Бўриев, 2004–2005 йилларда профессор Ш.Камолиддинов мудирлик қилган, 2005 йилдан эса доцент З.А.Саидбобоев раҳбарлик қилмоқда.

Кафедра таркибида етук тарихчи ва манбашунос мутахассис олимлар, фан докторлари, профессорлар ва фан номзодлари ишлайди. Кейинги йилларда кафедра ўқитувчилари томонидан бир қанча асарлар чоп этилди. Айрим илмий мақолалар хорижий илмий нашрларида босилган.

Кафедрада бир нафар профессор, уч нафар доцент, икки нафар доцент вазифасини бажарувчи, олти нафар катта ўқитувчи ўқув-услубий ва илмий-тадқиқот ишлари олиб боришмоқда. Кафедрада ўқув жараёнини такомиллаштириш ва савиясини ошириш мақсадида турли ташкилотлар билан ҳамкорлик шартномалари тузилган.

Кафедрада фахрийлардан доцент О.М.Тошмухамедов, доцент Ф.Эргашев узоқ йиллар давомида фаолият кўрсатганлар. Ҳозирги кунда кафедрада профессор Н.А.Абдураҳимова ва бошқалар меҳнат қилишмоқда.

Кейинги йилларда кафедрада республика ва чет эллардаги илмий марказлар билан кенг кўламдаги алоқалар йўлга қўйилган. Жумладан, «Ўзбекмузей», «Ўзархив» агентлиги билан шартномаларга мувофиқ музейшунослик ва архившунослик бўйича амалиётлар республикамизнинг давлат ва уй-музейлари ҳамда етакчи архивларида олиб боришмоқда.

Доцент З.Саидбобоев раҳбарлигидаги «Фарбий Европа ва Россиядаги тарихий-географик ва картографик манбаларда Ўрта Осиё (XVI–XX аср бошлари)» мавзусидаги лойиҳа Фан ва технологиялар марказининг 2007-2008 йилларга мўлжалланган танлов ғолиби бўлди. Мазкур лойиҳанинг асосий мақсади XVI–XX аср бошларида Фарбий Европа мамлакатлари ва Россияда яратилган тарихий-географик ва картографик манбалардаги Ўрта Осиёга оид маълумотларни илмий тадқиқ этиш ва Ўзбекистон тарихи учун илмий-амалий аҳамиятини кўрсатишдан иборатдир.

Ўзбекистон тарихи кафедраси Москва давлат университети тарих факультети ва МДУ қошидаги Осиё ва Африка институти билан ҳамкорликни йўлга қўйган. Кафедра аъзолари ХХР нинг Шанхай университети, Халқаро Лингвистика академияси (Буюк Британия), Биллифельд университети (Германия), Эксетер университети (Англия), Фредиксберг университети (Дания) билан илмий алоқалар ўрнатган.

Археология–этнология кафедраси томонидан турли чет мамлакатлар университетлари билан алоқалар ташкил қилинган ва профессор-ўқитувчилар кўплаб халқаро конференцияларда иштирок этиб келишмоқда. Жумладан, Ҳиндистоннинг Деҳли шаҳрида 2007 йил май ойида ўтказилган халқаро конференциясида, 2003 йилнинг

декабрида Японияда ЮНЕСКО ҳомийлигида ўтказилган II Халқаро «Буюк ипак йўли» симпозиумида, 2005 йилнинг июнь ойида эса Марокаш қироллигида SERHIS ташкилоти томонидан ўтказилган халқаро семинарда факультет олимлари маърузалари билан қатнашдилар.

ФАЛСАФА ФАКУЛЬТЕТИ

Ўрта Осиё давлат университети таркибида фалсафа фанларига ихтисослашган илк кафедра 1922 йилда очилган. Ўша пайтда социология кафедраси факультетлараро структура ҳисобланмаса-да, университет таркибидаги барча факультетларга хизмат қилган. Доцент Д.Барботкин бошчилигидаги кафедра аъзолари фалсафанинг моҳият ва мазмунини ёшлар онгига сингдириш ва фалсафий дунёқарашни шакллантиришда фаоллик кўрсатишган.

1935 йилнинг 17 декабрида диалектик ва тарихий материализм кафедраси ташкил қилинган ва уни профессор Н.Мирошхина бошқарган. 1947 йилда филология факультети таркибида психология ва мантиқ бўлими очилган. Фалсафа, психология, политология, социология бўлимлари ва факультетнинг шаклланиши ҳамда ривожланишида профессорлар Н.Мирошхина, И.Мўминов, Ж.Бобоев, К.Содиқов, Х.Умаров, А.Аюпов, Э.Юсупов, О.Файзуллаев, С.Шермухамедов, М.Воҳидов, Ю.Шоюсупова, К.Иванова, А.Абдусаматов, И.Эргашев, Э.Ғозиев, Н.Алиқориевларнинг ҳиссалари каттадир.

Факультет 1963 йилда Тарих факультети таркибида бўлим сифатида, 1979 йилда таркибида фалсафа, иқтисод, психология, социология бўлимлари мавжуд бўлган Фалсафа-иқтисод факультети, 1991 йилдан Фалсафа факультети сифатида фаолият кўрсатган.

1944 йилда ушбу кафедра таркибидан Фалсафа кафедраси ажралиб чиққан. Фалсафа кафедраси негизида 1967 йилда табиий ва гуманитар факультетлар, фалсафа кафедралари ташкил қилинган. Кафедралар таркиби миллий кадрлар билан бойиб борган. 1955–1961 йилларда фалсафа фанлари доктори, профессор Ҳ.Воҳидов ушбу кафедранинг бошқарган.

1960 йилларда кафедрада 45 профессор-ўқитувчи фаолият олиб борган. Фалсафа мутахассислиги бўйича университетнинг ўзида кадрлар тайёрлаш имконияти пайдо бўлган. Тарих факультети негизида 1963–1964 ўқув йилидан бошлаб фалсафа бўлими ташкил қилинган ва унга Ҳ.Умаров раҳбар этиб тайинланган. Кафедрани илмий ишлар ривож топиб, юқори малакали кадрлар етишиб чиқа бошлаган. 1962–1967 йиллар давомида кафедрада 18 нафар фан номзодлари тайёрланган.

1962–1992 йилларда гуманитар факультетлар фалсафа кафедрасининг бошқарган профессор А.Аюпов бошчилигида дастлаб фалсафа бўлими, кейинчалик Фалсафа факультетининг кадрлар тайёрлаш фаолиятида катта роль ўйнадилар. Олим фидокорона меҳнати, етук кадрлар тайёрлашдаги улкан хизмати учун Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби унвонига сазовор бўлган.

Фалсафа бўлимида ўқитиладиган фанларнинг дифференциацияси натижасида мантиқ, фалсафа тарихи ва диншунослик кафедралари ташкил қилинган. 1963–1973 йилларда Мантиқ кафедраси мудири лавозимида ишлаган фалсафа фанлари доктори, профессор Л.Гарбер фалсафа тарихи йўналишида қатор шоғирдларга устозлик қилган. 1966–1968 йилларда фалсафа фанлари доктори, профессор Х.Расулов табиий факультетлар фалсафа кафедраси мудири лавозимида ишлаган.

1968–1975 йилларда Фалсафа кафедраси мудирининг лавозимида ишлаган профессор Ж.Бобоев ўзбек тилидаги дастлабки дарслик ва ўқув қўлланмаларни тайёрлаган. 1968–1987 йилларда Табиий факультетлар фалсафа кафедраси мудирининг бўлган профессор К.Содиқов фалсафа фани ривожига қўшган ҳиссаси учун Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган фан арбоби унвонига сазовор бўлган.

1975–1985 йилларда Фалсафа кафедраси мудирининг, 1985–1990 йиллар факультет декани лавозимларида ишлаган профессор К.И.Иванова 1982 йилда фалсафа фани ривожини йўлидаги меҳнати учун Беруний номидаги Давлат мукофоти билан тақдирланган.

1979 йилда тарих факультети таркибидан фалсафа, иқтисод ва психология бўлимлари ажратилиб, учта мутахассисликни бирлаштирувчи фалсафа-иқтисод факультети ташкил қилинган. Бу эса фалсафа фанининг чуқур ўрганилиши йўлидаги янги қадам бўлди. Янги кафедралар ташкил қилиниб, фалсафани ўқитишга дифференциал ёндашув шаклланди.

1990 йилда университетнинг янги Низоми қабул қилиниб, унинг кейинги тараққиёт йўллари, вазифалари ва халқ ҳаётидаги мақоми янги дунёқараш нуқтаи назаридан белгилаб олинди. Шу боис 1991 йилда факультет таркибидан иқтисод бўлими ажралди.

Фалсафа, социология ва психология бўлимлари ва 9 кафедрадан иборат фалсафа факультети ёшлар онгига мустақиллик мафкурасининг мазмун ва моҳиятини синдириш, янги дунёқарашни шакллантириш йўлида фидокорона меҳнат қилдилар. Мамлакатимизда психология муаммоларининг ўрганилиши Шарқ уйғониш даврида бошланган. Форобий, Беруний, Ибн Сино, Алишер Навоий бу соҳага ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшган. Ижтимоий-тарихий тараққиётнинг кейинги босқичларида психологик қарашлар илмий тус ола бошлади ва янги психологик-фалсафий назария ва илмий йўналишлар юзага келди.

1972 йилда минтақада биринчи марта кенг профилли психолог кадрлар тайёрлаш учун университетнинг тарих факультети қошида психология бўлими очилди. Ҳозирги даврда бу иқтисослик фалсафа факультети тизимидадир. Шу йиллар оралиғида 1800 дан ортиқ психолог мутахассислар тайёрланди. Собиқ битирувчиларнинг ичидан 20 га яқин фан докторлари, 200 га яқин фан номзодлари етишиб чиқди. Улар республика ҳамда Россия, Украина, Молдавия ва Ўрта Осиё давлатларида муваффақиятли фаолият олиб бормоқдалар.

Ҳозир университетда психолог мутахассислар тайёрлаш бўйича бакалавриатура, магистратура, аспирантура, докторантура, иккинчи мутахассислик ишлаб турибди. Психология, педагогик психология ва педагогика кафедраларида 4 нафар фан доктори, 25 нафар фан номзоди психолог кадрлар тайёрлашда фаол меҳнат қилмоқдалар.

Психология бўлими профессор-ўқитувчилари томонидан 100 дан ортиқ ўқув қўлланма, дарслик, ўқув-услубий ишлар, маъруза матнлари яратилди, улардан республиканинг олий ўқув юртлирида фойдаланилмоқда.

Психология бўлимида ўқув психологик лабораториянинг очилиши (1973) кадрлар тайёрлаш сифати ҳамда хўжалик ҳисобидаги илмий ишлар ривожига таъсир кўрсатди, илмий-тадқиқотларни электрон аппаратларга асосланган ҳолда олиб боришга имкон яратди. 1998 йилда факультет таркибидан психология, политология, социология бўйича мутахассислар тайёрлайдиган ижтимоий сиёсий фанлар факультети ажратилиб чиқди. 2006 йили фалсафа ва ижтимоий-сиёсий фанлар факультетлари бирлаштирилиб, ягона фалсафа факультети дунёга келади.

Факультетда фалсафа, миллий ғоя, ҳуқуқ ва маънавий асослари, психология, политология ҳамда социология сингари бакалавр йўналишлари ҳамда фалсафа ва фанлар методологияси, ижтимоий фалсафа, фалсафа тарихи, замонавий Ғарб фалсафаси ва тарихи, эстетика, этика, дин ва эркин фикрлилик фалсафаси, миллий ғоянинг фалсафий масалалари, умумий психология ва психология тарихи, спорт психологияси, социология назарияси методологияси ва тарихи, сиёсий фанлар назарияси ва тарихи, амалий сиёсатшунослик, ижтимоий тизим ва жараёнларнинг ахборот ва психологик хавфсизлиги, демократик жамият қуриш назарияси ва амалиёти мутахассисликлари бўйича магистратура мавжуд. Ҳозирги кунда факультетда 5 йўналиш бўйича 1039 бакалавр, 15 мутахассислик бўйича 280 магистр, 13 ихтисослик бўйича 31 аспирант, 8 ихтисослик бўйича 4 докторант бор.

Фан доктори ва номзодлик илмий даражаларини олиш бўйича 2 та Ихтисослашган кенгаш фаолият кўрсатмоқда. Факультетда 38 мингдан ортиқ фондга эга бўлган кутубхона мавжуд.

Фалсафа йўналиши. 1984–2000 йилларда Фалсафа кафедрасини бошқарган академик С.Шермухамедов «Миллий ва умуминсоний маданиятнинг интеграциялашуви» йўналишига асос солди. Таниқли олимнинг юздан ортиқ шогирдлари республика Олий ўқув юртлари, давлат ташкилотларида ишлаб, юрт фаровонлигига ҳисса қўшиб келмоқдалар. 1990–1993 йилларда профессор И.Эргашев саъй-ҳаракати туфайли янги кафедралар ташкил қилинди. «Ижтимоий-сиёсий жараёнлар диалектикаси» илмий йўналишига асос солинди.

1996–2003 йилларда ахлоқшунослик ва эстетика кафедраси мудири лавозимида ишлаган фалсафа фанлари доктори, профессор Э.Умаров «Эстетика» (1995) дарслигининг муаллифи, кўп сонли шогирдларнинг устози, Ўзбекистонда эстетика йўналишининг ривожига сезиларли ҳиссаси бор олим ҳисобланади.

1989–2007 йилларда фалсафа тарихи ва мантиқ кафедрасининг мудири профессор С.Йўлдошев, кафедра аъзолари билан ҳамкорликда Шарқ ва Ғарб халқлари тарихи, Ўрта Осиё халқлари фалсафаси ва ижтимоий-ахлоқий қарашлари билан бир қаторда мантиқ фанининг кенг ўрганилишига ҳам алоҳида эътибор қаратиб келган.

1996 йилда фанларнинг дифференцияси, ижтимоий-фанларга қизиқишнинг ортиб бориши натижасида фалсафа бўлими алоҳида факультет сифатида ажралиб чиқди. 2007 йилда факультет фалсафа, социология, психология, сиёсатшунослик бўлимларидан иборат тарзда қайтадан ташкил қилинди.

Профессор Қ.Назаров, С.Мамашокиров томонидан бир нечта илмий кадрлар тайёрланди. Фалсафа бўлимининг асосий илмий йўналишлари: «Фалсафанинг умумназарий масалалари», «Ахлоқшунослик ва тараққиёт назарияси», «Амалий эстетика ва унинг ҳозирги замон тараққиётидаги ўрни», «Барқарор жамият тараққиётининг ижтимоий муаммолари», «Илмий билимлар тараққиётининг мантиқий-усулий муаммолари», «Ўрта Осиё халқларининг маънавий, маданий қадриятлари» кабиладир.

Фалсафа факультети олий таълим тизимининг барча ижтимоий фанлар кафедралари ва ЎЗР ФА И.Мўминов номидаги Фалсафа ва ҳуқуқ институти, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши академияси, Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти, Республика маънавият ва маърифат кенгаши, Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази, «Ижтимоий фикр» маркази ҳамда Москва давлат университети, Санкт-Петербург университети, Киев давлат университети, Колумбия университети, Жорджстаун университети, Принстон университети, Қозоқ Миллий университети фалсафа ва психология

факультетлари билан алоқалар ўрнатган. Республикамиз ва МДХ давлатларининг етакчи файласуф олимлари, давлат ва жамоат ташкилоти арбоблари билан факультет талабалари, аспирант ва тадқиқотчилари учрашувларини ўтказиш анъанага айланган.

Фалсафа бўлими Ўзбекистон файласуфлар жамияти билан ҳамкорликда «Фалсафа фанининг долзарб муаммолари» бўйича доимий илмий-назарий семинар ташкил этган. Унда республиканинг таниқли олимлари XXI аср фанининг долзарб муаммолари қаторида маънавиятни юксалтириш, жамиятни демократлаштириш ва модернизациялашнинг устувор йўналишлари ҳақида фикр алмашадилар. Ўзбекистон Фалсафа жамияти саъй-ҳаракати билан 2002 йилда қабул қилинган ЮНЕСКО қарорига биноан ҳар йили ноябрь ойида нишонланадиган «Жаҳон фалсафа куни» арафасида фалсафа фани ривожига ҳисса қўшган етакчи олимлар ва ёш тадқиқотчилар тақдирланмоқда.

Факультетдаги аспирантура ва докторантурани битирган мутахассислардан 40 таси фалсафа фанлари доктори, 195 нафари фалсафа фанлари номзоди илмий даражасига эга бўлиб, бугунги кунда ватан равнақи йўлида меҳнат қилиб келмоқдалар.

Фалсафа бўлимида илмий лойиҳалар асосидаги фаолият йўлга қўйилган. 2000–2007 йилда 6 илмий лойиҳа бўйича тадқиқот олиб борилган. 2007 йилдан факультетда фалсафа ва психология йўналишидаги фундаментал тадқиқот лойиҳалари бўйича илмий фаолият олиб борилмоқда.

Профессор И.Саифназаров муаллифлигида «Курс лекций по философии» (2001), «Илмий ижод методологияси» (2004), «Фанларнинг фалсафий масалалари» (2007), И.Раҳимов ва А.Ўтамуродов муаллифлигида «Фанларнинг фалсафий масалалари» (2005), Д.Файзихўжаева ва М.Шарипов муаллифлигида «Мантиқ» (2004) ўқув қўлланмаси, профессор С.Мамапокиров таҳрири остида «Falsafa» асари тайёрланган.

Психология йўналиши. Ҳозир университетда психолог мутахассислар тайёрлаш бўйича бакалавриатура, магистратура, аспирантура, докторантура, иккинчи мутахассислик ишлаб турибди. Психология, педагогик психология ва педагогика кафедраларида 4 нафар фан доктори, 25 нафар фан номзоди психолог кадрлар тайёрлашда фаол меҳнат қилмоқдалар.

Социология йўналиши. 2008 йилда Социология кафедраси таркибида социологик тадқиқотлар маркази ҳам ташкил топди. 1989 йилнинг сентябрь ойидан 1993 йилнинг июлигача кафедрага доцент С.Николаев мудирлик қилди. 1993 йилнинг сентябридан 1994 йилнинг июнигача кафедрага доцент А.Ҳ.Ҳайдаров 1994 йилнинг сентябридан 2007 йил сентябригача профессор Н.Алиқориев раҳбарлик қилди. 2007 йил сентябрь ойидан кафедра доцент Б.Фарфиев томонидан бошқарилмоқда.

Ҳар ўқув йилида бўлимга 40–45 талаба қабул қилинади. Шу кунгача кафедра томонидан 500 дан ортиқ малакали мутахассис тайёрланди. Социология кафедраси профессор-ўқитувчилари «Барқарор жамият тараққиётининг ижтимоий муаммолари» илмий мавзуси устида иш олиб боришади. Кафедра таркибида «Социология назарияси, услубиёти ва тарихи» ихтисослиги бўйича аспирантура мавжуд. Мазкур ихтисослик бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий Аттестация Комиссияси томонидан кафедрага номзодлик имтиҳонларини қабул қилиш ҳуқуқи берилган.

1989–2008 йилларда кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан 4 дарслик, 18 ўқув қўлланма, 30 дан ортиқ ўқув-методик қўлланма ва 200 дан ортиқ илмий мақолалар эълон қилинди.

Кафедра таркибида Социологик тадқиқотлар лабораторияси фаолият кўрсатади. Лабораторияда университет ва талабалар ҳаётига оид турли мавзуларда социологик тадқиқотлар ҳамда университет профессор-ўқитувчилари рейтингини аниқлаш учун социологик сўровлар олиб борилади. Социология кафедрасининг профессор-ўқитувчилари лаборатория ишида фаол иштирок этадилар.

Олинган натижалар университет таълим тизимидаги муаммоларни бартараф қилиш, факультетлардаги маънавий-маърифий жараёнларни ислоҳ қилишга асос бўлиб хизмат қилмоқда.

Кафедра 1993 йилда ижтимоий-сиёсий муносабатлар назарияси ва факультетлараро ижтимоий-сиёсий муносабатлар назарияси кафедраларининг бирлаштирилиши асосида ташкил этилган.

Мустақиллик йилларида кафедранинг кадрлар тайёрлашдаги ўрни ва мавқени ривожлантириш учун муҳим ишлар амалга оширилди. Чунинчи, 1995 йилдан бошлаб кафедра негизида политология бўлими очилди. 1999 йилда Сиёсий фан назарияси ва тарихи мутахассислиги бўйича аспирантура ва Сиёсий фанлар назарияси ва тарихи, 2001–2002 ўқув йилида Амалий политология, 2006–2007 ўқув йилида Ижтимоий тизимлар ва жараёнларнинг ахборот-психологик хавфсизлиги, 2007–2008 ўқув йилидан Демократик жамият қуриш назарияси ва амалиёти мутахассисликлари бўйича магистратура ташкил этилди.

Политология бўлими магистратурасини тугаллаган иқтидорли ва истеъдодли ёшлар кафедрада қолдирилди. Бакалавр ва магистрларга дарс бериш учун Канада, Буюк Британия, Дания ва бошқа хорижий мамлакатлардан мутахассислар таклиф этилди. 2007–2008 ўқув йили университет ректорининг буйруғига биноан фалсафа факультетининг политология ва Ўзбекистонда демократик жамият қуриш назарияси ва амалиёти кафедралари бирлаштирилди.

Кафедрада Политология йўналиши бўйича бакалаврият ва магистратура босқичларида дарс берадиган профессор-ўқитувчиларнинг малакасини ошириш бўйича ҳам бир қатор ишлар қилинди. Улар мамлакат ва чет давлатларнинг нуфузли университетларида малака оширдилар.

Ҳозирги кунда политология кафедраси факультетнинг йирик кафедраларидан бири ҳисобланади. Унинг бакалаврият босқичида 138 талаба, магистратура босқичида 60 магистрант, аспирантурада эса 4 киши таҳсил олмоқда. Булар политология кафедраси изчил ривожланиб бораётганлигидан далолат беради.

ФИЗИКА ФАКУЛЬТЕТИ

2004 йилдан мавжуд Физика ва Астрономия таълим йўналишлари қаторига республика ривожига малакали мутахассисларга бўлган эҳтиёждан келиб чиқиб ва ЎЗР ФАнинг Иссиқлик физикаси бўлими, Ядро илмий-тадқиқот институти ҳамда «Академасбоб» ИИЧ бирлашмаси таклиф ва истаклари асосида Радиоактив препаратлар ва ядровий технологиялар, Лазер техникаси ва лазерли технологиялар таълим йўналишлари бўйича мутахассислар тайёрлана бошланди.

Ҳозирги кунда Физика, Астрономия Радиоактив препаратлар ва ядровий технологиялар, Лазер техникаси ва лазерли технологиялар таълим йўналишлари бўйича бакалавр Назарий физика, ярим ўтказгичлар ва диэлектриклар физикаси, оптика, магнитооптика ва молекуляр физика, лазер физикаси, атом ядроси ва элементар заррачалар физикаси, радиофизика, ядровий технологиялар, полимерлар физикаси, Гелиофизика ва қуёш энергиясидан фойдаланиш, қуёш тизими физикаси ва гелиофизика, физика фанини ўқитиш методикаси, астрофизика, радиоастрономия, метеорология, агрометеорология, физикавий электроника мутахассисликлари бўйича магистрлар тайёрланмоқда.

Факультетда назарий физика, яримўтказгич ва диэлектриклар физикаси, оптика, радиофизика, полимерлар физикаси, атом ядроси ва элементар заррачалар физикаси,

қаттиқ жисм физикаси, физикавий электроника, лазер физикаси, физикани ўқитиш услубияти ва тарихи, электрофизика астрофизика, радиоастрономия мутахассисликлари бўйича аспирантура, назарий физика яримўтказгич ва диэлектриклар физикаси ихтисосликлари бўйича докторантура мавжуд.

Ўқув-услубий жараёнга 7 та кафедрада фаолият кўрсатаётган 63 та профессор-ўқитувчилар, шу жумладан 5 та Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиклари (С.Рашидова, М.Мусахонов, А.Мамадолимов, К.Муқимов, Т.Юлдашбаев), 15 та фан доктори ва профессорлар, 38 нафар фан номзодлари ва доцентлар, 5 та катта ўқитувчи ва ассистентлар жалб этилган.

Республика Вазирлар Маҳкамасининг «Таълим ва ишлаб чиқариш интеграцияси ҳақида»ги Қарори асосида факультетдаги бакалавр ва магистратура таълим жараёни ЎзР ФА институтлари ва ИИБ билан доимий ҳамкорликда олиб борилади. Факультет кафедралари ЎзР ФА нинг бир қатор ИТИ ва ИИБ ларида филиал ва ўқув-илмий марказга эга. Бакалаврият юқори курс талабалари ихтисослик фанларидан амалий ва лаборатория машғулотлари, малакавий амалиётлар ҳамда магистратура таълим жараёни аксарият дарс машғулотлари ФА ва ИИБ замонавий ускуналар билан жиҳозланган илмий лабораторияларида юқори илмий салоҳиятга эга, тажрибали олимларни жалб қилган ҳолда олиб борилади. Бакалаврият ва магистратура битирувчи курс талабаларининг малакавий битирув ишлари ҳамда магистрлик диссертациялари ушбу марказларда ЎзР ФА ИТИ ва ИИБ етакчи мутахассисларини жалб қилган ҳолда мавжуд замонавий моддий техника базаларига илмий лабораторияларда фаннинг устувор йўналишлари бўйича амалга оширилмоқда.

Факультетнинг ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар коллежлари ва академик лицейлар билан алоқасини алоҳида таъкидлаш лозим. Тошкент шаҳридаги 10 дан ортиқ ўрта мактаб ва академик лицейлар билан ўзаро ҳамкорлик шартномалари тузилган. 2007-2008 ўқув йилидан ўқув жараёнини амалиётга мақсадли йўналтириш мақсадида 3 курс талабаларини педагогик, илмий-тадқиқот ва ишлаб чиқариш йўналиши гуруҳларига бўлиб ўқитиш йўлга қўйилди. Гуруҳларга бўлиниш талабаларнинг қобилияти ва ўқишдан кейинги фаолият истаклари асосида амалга оширилди; таълим эса махсус ишлаб чиқилган ва амалиётга яқинлаштирилган тарзда тузилган дастурлар асосида олиб борилмоқда.

ЎзР ОЎМТВ нинг 2004 йил 26 мартдаги 79-сонли буйруғини амалга ошириш, замонавий педагогик технологияларни тарғиб қилиш, фандаги сўнгги ютуқ ва янгиликларни талабаларга етказиш, илмий-услубий жиҳатдан етук маърузаларни татбиқ қилиш мақсадида факультетда юқори педагогик маҳорат ва тажрибага эга бўлган профессорлар ва доцентлар очиқ маърузалари мунтазам ўтказилмоқда. Бу йўналишда нафақат факультет профессор-ўқитувчилари ЎзР ФА ИТИ ва ИИБ етакчи олимлари иштироки ҳам йўлга қўйилган.

Иқтидорли талабалар, физика фанининг устувор йўналишлари бўйича кафедралардаги маблағ билан таъмиланган илмий гуруҳларга бириктирилган. Мустақиллик йилларида факультетнинг профессор-ўқитувчилари томонидан 13 дан ортиқ дарслик ва 128 та ўқув қўлланмалари яратилди. Тайёрланаётган дарслик ва ўқув қўлланмалари нафақат ОЎЮлари талабалари, балки ўрта таълим, касб-ҳунар коллежлари ва академик лицей ўқувчилари эҳтиёжини қондиришга хизмат қилади. Бундан ташқари факультет жамоси томонидан электрон дарсликлар яратишга ҳам катта эътибор берилган.

Ҳозиргача 50 га яқин дарслик, ўқув ва ўқув-услубий қўлланмаларнинг электрон вариантлари тайёрланиб, уларнинг аксарияти факультет порталига жойлаштирилган.

Интернет тармоғига уланган замонавий компьютерлар билан таъминланган 60 ўринли ресурс маркази фаолият кўрсатмоқда. Унинг имкониятларидан ўқув жараёнида илмий анжуманларда самарали фойдаланиб келинмоқда. Мустақиллик йиллари факультет профессор-ўқитувчилари раҳбарлигида 30 фан доктори ва 75 фан номзоди тайёрланди.

Факультетни битирган мутахассислар ЎзР ФА институтлари, диагностика йўналиши марказлари, Мудофаа вазирлигига тегишли ташкилотлар, Марказий геология лабораториялари, олий ўқув юртлари ҳамда академик лицей ва касб-хунар коллежларида фаолият кўрсатмоқда.

Талаба ёшларнинг интеллектуал ва маънавий салоҳиятини юксалтириш. Мустақиллик йилларидан бошлаб факультетда талабалар маънавиятини юксалтиришга катта эътибор берилди. Миллий қадриятларни тиклаш, аждодларнинг бой меросини ўрганиш билан бирга бугунги кун талабасининг нафақат илмий, балки маънавий-маърифий, спорт ҳамда бошқа соҳаларда улкан ютуқларга эришиши кўзда тутилган. Бу борада факультетда ва талабалар тураржойларида катта ишлар амалга оширилмоқда. Буни факультетда шаклланган ва сезиларли самара берган «Устоз-шогирд» тизими, ҳар бир талаба билан алоҳида ҳам илмий, ҳам тарбиявий ишлар олиб борилишида кўриш мумкин. Факультет талабалари республика миқёсида ўтказиладиган анжуманлар, конференциялар, танловлар ва йирик тадбирларнинг доимий иштирокчиси ва совриндорлари ҳисобланади.

Сўнги йилларда физика фани бўйича Республика фан олимпиадасида А.Узоқов, М.Аллаберганов, А.Абдумаликов (икки карра), А.Абдужабборов (уч карра), А.Ҳидоятлов, И.Аллёров каби талабалар фахрли биринчи ўринни эгаллаб, голиблик байроғини қўлдан бермай келаётирлар.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Давлат стипендияси танловида турли йилларда факультет талабалари голибликни қўлга киритишган. Ярим ўтказгичлар ва диэлектриклар физикаси кафедраси аспирантлари Х.Каримбердиев ва Н.Турғунов, Квант радиофизикаси кафедраси аспиранти М.Мирзаевалар аспирантлар ўртасида Ўзбекистон Республикаси Президенти Давлат стипендияси эгаси, 2004 йилда Ш.Далиев Мирзо Улугбек номидаги Давлат стипендияси совриндори бўлган бўлса, 1997 йилда А.Абдумаликов, 2005 йилда 4-курс талабаси Ж.Абдуллаев, 2006 йилда 2-курс магистранти А.Абдужабборов, 2007 йилда 2-курс магистранти Ш.Далиев Ўзбекистон Республикаси Президенти Давлат стипендиясига сазовор бўлди. 2006 йилда Ҳ.Маъмиров Ўзбекистон маданияти ва санъати форуми жамғармаси, М.Аброров эса «Камолот» ЁИХ Марказий кенгаши стипендиясини қўлга киритди.

Факультет ёш олимлари ва магистрлари Республика Фан ва технологиялар маркази томонидан эълон қилинган грантлар танловида муваффақиятли қатнашиб, замонавий физиканинг долзарб ва устувор йўналишидаги мавзулар бўйича бир қатор Ёшлар грантини қўлга киритган. Л.Лигай, И.Тожибоев, Ш.Далиев, Н.Ашуров, Б.Тўраев шулар жумласидандир. Ушбу илмий грантларнинг натижаси фан ва технологияга татбиқ қилиниб, олиб борилган тадқиқотлар асосида Н.Ашуров, И.Тожибоев, Б.Тўраевлар номзодлик диссертацияларини ҳимоя қилдилар.

Мустақиллик туфайли факультет талабалари ўзларининг юқори билим ва салоҳиятларини нафақат талаба ёшлар ва олима аёлларнинг республика илмий амалий конференцияларида, балки хорижда ўтаётган халқаро конференция ва анжуманлардаги иштироки орқали намоён этмоқдалар. Жумладан, А.Каримхўжаев Бирлашган Араб амирликларида ўтган халқаро талабалар илмий-амалий анжуманида (2005 йил 19 – 23 февраль); З.Бўрибоев Харбин шаҳрида бўлган Ёш олимлар илмий

анжуманида (2006 йил апрель); И.Абдурахмонов Россиянинг Дубна шаҳридаги Бирлашган Ядро тадқиқотлари институтида ўтган Ёш олимлар илмий-амалий анжуманида (2006 йил февраль); Л.Зоирова МДУда бўлган Ёш олимлар анжуманида (2005 йил 4–7 апрель); Ш.Далиев 2004 ва 2006 йилларда МДУда ўтган Ёш олимлар анжуманида маърузачи сифатида иштирок этганлар.

Бугунги кунда факультетнинг 250 дан ортиқ талабалари мунтазам равишда жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланиб келмоқдалар. Улар ичида бир қанча спорт усталари ва университет терма жамоаси аъзолари бор. Жумладан, 2-курс талабаси В.Салюков гандбол бўйича Осиё чемпионати совриндори, бир неча карра Республика биринчилиги ва кубоги соҳиби ҳисобланади. А.Яшин шахмат бўйича университет терма жамоаси аъзоси, Тошкент шаҳар чемпиони, Республика биринчилиги совриндори.

Факультетда «Иқтидорли талабалар билан ишлаш», «Талабалар конструкторлик бюроси», «Ёш физиклар клуби», 60 ўринга мўлжалланган замонавий ахборот маркази, университет спорт мажмуасидаги тўғрақлар талабалар хизматида.

Факультет ўз тарихи давомида чет элнинг жуда кўплаб университет ва институтилари ҳамда илмий марказлари билан ҳамкорликда ўқув-илмий алоқалар олиб борган. Хорижий университет ва институтлар билан кадрлар тайёрлаш, илмий ишлар олиб бориш бўйича бир неча шартномалар имзоланган. Мустақиллик йилларида факультетда таълим-тарбия, илмий-тадқиқот ишлари тубдан ўзгарди. Истиқлол йилларидан бошлаб чет элнинг нуфузли олий таълим муассасалари ва илмий марказлари билан биргаликда бир неча шартномалар имзоланди. Хусусан, кадрлар алмашиш ва ҳамкорликда илмий изланишлар олиб боришга алоҳида эътибор қаратилди.

Мустақилликнинг дастлабки йилларида Италия, Ҳиндистон, Голландия, Германия, Россия каби давлатлар билан ҳамкорликда иш олиб борилган бўлса, кейинчалик булар қаторига Канада, Япония, Жанубий Корея, Франция, Швеция, Буюк Британия каби мамлакатлар қўшилди. Бунинг натижасида факультет қошида 1998 йилда ЮНЕСКО таъкилоти билан ҳамкорликда ЮНЕСКО кафедраси таъкил этилди.

Ҳозирги кунда факультет жамоаси хорижий мамлакатларнинг 10 дан зиёд университет ва институтилари билан ҳамкорликда иш олиб бормоқда. Жумладан, факультетнинг бир қатор кафедралари Жанубий Кореянинг Чунгнам университети (2004–2009 йилларга мўлжалланган), Россиянинг Гидрометеорология университети (2005–2010 йилларга мўлжалланган), Россия Фанлар академияси Умумий ва ноорганик кимё институти (2006–2011 йилларга мўлжалланган), Россия Фанлар академияси Физика ва техника университети (2005–2010 йилларга мўлжалланган) билан имзоланган шартномалар асосида иш олиб бормоқда (2-расм).

Факультет профессор-ўқитувчилари хорижийнинг нуфузли олий ўқув юртлиги ва илмий масканлари билан алоқалар ўрнатган. Улар Буюк Британиянинг Марказий Ланкашир ва Кембриж, Германиянинг Потсдам ва Хельденберг университетлари, Жанубий Корея Миллий университети, Корея Илмий-техника маркази, Чунгнам университети, Москва Давлат университети, Рязан Давлат университети, Санкт-Петербург Физика-техника институти, Голландиянинг Фонтус университети ва бошқа олий ўқув юртлигида малака оширмоқдалар.

Мустақиллик шарофати билан қатор иқтидорли талабалар хорижий мамлакатларда таҳсил олмоқдалар. Хусусан, С.Ортиқованинг Кионпук Миллий университетида (Жанубий Корея) 2005–2009 йилларда магистратура ва аспирантурада ўқиганини, Е.Ибрагимованинг Дехрадун шаҳри ТЕАР университетида

2004-2005 йилларда таҳсил олганини, Э.Исмоилованинг 2004-2005 йилларда Страсбург университетида (Франция), И.Абдурахмоновнинг 2004 йилнинг сентябридан 2005 йилнинг майигача Дубна шаҳридаги Бирлашган Ядро тадқиқотлари институтида (Россия) бакалавр битирув малакавий иши, кейинчалик (2006-2007 йилларда) магистрлик диссертацияси, З.Бўрибаев (2005-2006) ва Ф.Ҳасановнинг (2006-2007) Харбин политехника институтида магистрлик диссертацияси, Ж.Рўзиевнинг Санкт-Петербург Давлат университетида 2007 йилнинг февраль-март ойларида бакалавр малакавий битирув иши, В.Морозова ва Е.Дегуноваларнинг университетлараро Астрономия-астрофизика марказида (Ҳиндистон) 2006 йилнинг июль-сентябрь ойларида ўқиш ва битирув малакавий иши бўйича фаолиятини алоҳида таъкидлаш керак.

Факультет профессор-ўқитувчилари ҳамкорлик шартномалари асосида чет эл билан доимий илмий алоқаларга эга. Жумладан, Ядро ва назарий физика кафедраси Жанубий Кореянинг Пусан, Чунгнам, Россия Фанлар академиясининг Ядро институти, Санкт-Петербург Физика-техника институти, Оптика ва лазерли физика кафедраси Россия Фанлар академиясининг Лебедев помидаги физика институти, Рязань педагогика университети, Умумий физика, физикани ўқитиш ва атмосфера физикаси кафедраси Россиянинг Гидрометеорология университети, Россия Фанлар академияси Умумий ва ноорганик кимё институти билан ҳамкорликда илмий-тадқиқот ишларини олиб бормоқда.

Истиқлол туфайли факультетнинг бир қатор профессор-ўқитувчилари чет давлатлардаги Ихтисослашган кенгаш аъзолари бўлишга эришдилар. Масалан, академик М.Мусаханов Дубна шаҳридаги халқаро Бирлашган Ядро тадқиқотлари институти илмий кенгаши аъзоси, профессорлар К.Турсунметов ва А.Абдумаликов Россия Халқаро Педагогика Фанлар академияси мухбир аъзолари, С.Нуриддинов ва М.Зокировлар – Халқаро Астрономик кенгаш (IAU) аъзоси ҳисобланади.

Бугунги кунда факультет жамоаси ўз олдига хорижий давлатлар билан алоқаларни янада кучайтиришга қаратилган 2006–2010 йилларга мўлжалланган Истиқболли режаси асосида ўз фаолиятини давом эттирмоқда.

ХОРИЖИЙ ФИЛОЛОГИЯ ФАКУЛЬТЕТИ

Хорижий филология факультети 2004 йили Роман-герман филологияси ва Рус филологияси факультетларининг бирлашиши натижасида ташкил топган. Ҳар икки факультет Филология факультетидан ажралиб чиққан эди. Факультет профессор-ўқитувчилари талабаларни чет тилларига ўргатишда техник воситалардан кенг фойдаланадилар. Факультетда махсус компьютер ва лингафон хоналари мавжуд. Ҳар бир чет тилига доир видео ва аудио кассеталар, кинофильмлар ва бошқа ўқув материаллари мавжуд.

Факультетнинг тарихий анъанаси хорижий тилларни ўрганишни чет эл адабиётини ўрганиш билан бирга олиб боришдан иборат. Факультет кутубхонасида ўқув жараёни учун зарур бўлган ўзбек, рус, инглиз, немис, француз тилларидаги дарсликлар, илмий рисоалар ҳамда журнал ва газеталар мавжуд бўлиб, улар профессор-ўқитувчилар ва талабалар ихтиёридадир. Бундан ташқари факультет кутубхонасида барча назарий курслар учун зарур бўлган маъруза матнлари жамланган.

Кутубхона ва кафедраларда хорижда нашр этилган китоблар, дарсликлар ва ўқув материаллари тўпланган. Мутахассисликка доир баъзи машғулотларни хорижий

ўқитувчилар олиб борадилар. Юқори курс талабалари турли чет эл грантлари орқали тили ўрганилаётган мамлакатларда билим олмақдалар. Факультет профессор-ўқитувчиларидан кўпчилиги Кембриж университети, Гёте институти ва бошқа чет эл ташкилотлари ва муассасаларида малака оширганлар.

Ҳозир факультет таркибида Инглиз тили фонетикаси ва грамматикаси, Инглиз тилшунослиги ва таржима назарияси, Немис филологияси, Француз филологияси, Рус тилшунослиги, Рус адабиётшунослиги ва Чет эл адабиётшунослиги кафедралари мавжуд.

Бугунги кунда факультетда 8 фан доктори, 50 фан номзоди, 150 катта ўқитувчи ва ўқитувчи меҳнат қилмоқда. Ўтган давр ичида факультет ваганимиз халқ хўжалиги ва халқаро ташкилотлар учун 10 мингдан ортиқ юқори малакали мутахассислар тайёрлаб берди. Факультетни битирган талабалар Ўзбекистон Республикасининг БМТдаги ваколатхонасида, Ўзбекистоннинг қатор давлатлардаги элчихоналарида, Англия, Франция, БАА, Ҳиндистон, Ироқ, Жазоир, Гвинея Республикаси, Мадагаскар ва бошқа давлатларда хизмат қилмоқдалар.

Инглиз, немис ва француз филологияси кафедралари тилларни амалий ўрганиш, уларда сўзлашувчи мамлакатлар тарихи, шу тилларнинг назарий фонетикаси ва грамматикаси, лексикологияси, стилистикаси, ҳамда роман-герман филологиясига кириш ва махсус курслар бўйича маърузалар ва амалий машғулотлар олиб боришни таъминлайди.

Инглиз тилшунослиги ва таржима назарияси кафедрасида чет тиллардан таржима қилиш назарияси ва амалиёти, тилшуносликка кириш, умумий тилшунослик, она тили ва чет тилларининг қиёсий типологияси, ўзбек тили ва адабиёти курслари бўйича маърузалар ва амалий машғулотлар ўтказилади.

Рус тилшунослиги кафедраси рус тили бўйича амалий машғулотлар ҳамда рус тили назарий фонетикаси, грамматикаси, лексикологияси, стилистикаси, шевашунослиги, тарихи, нутқ маданияти курсларини олиб боради.

Рус адабиётшунослиги кафедраси адабиётшуносликка кириш, адабиёт назарияси, рус адабиёти ва рус халқ оғзаки ижоди, ҳозирги рус адабиёти бўйича назарий ва амалий машғулотлар олиб боришни таъминлайди.

Чет эл адабиётшунослиги кафедраси адабиётшуносликка кириш, тили ўрганилаётган мамлакат замонавий адабиёти ва маданияти, адабиёт назарияси, илмий изланишлар асоси бўйича маърузалар ва семинарлар, махсус курслар олиб боради. Хорижий филология бўлими талабалари ўрганилаётган асосий чет тилидан ташқари яна бир нечта тилларни (инглиз, немис, француз, грек) ўрганадилар.

Славян филологияси бўлими талабалари инглиз, немис, француз тилларидан бирини эгаллайдилар. Факультетда инглиз тили, немис тили, француз тили, славян филологияси, хитой филологияси йўналишлари бўйича бакалаврлар ва Лингвистика — инглиз тили, немис тили, француз тили, рус тили, адабиётшунослик — рус адабиёти, таржима назарияси ва амалиёти мутахассисликлари бўйича магистрантлар тайёрланади. Ушбу йўналиш ва мутахассисликлар бўйича ДТС, намунавий ўқув режалари, ўқитиладиган фанларнинг намунавий дастурлари факультет профессор-ўқитувчилари томонидан тайёрланган.

Факультет жамоаси Берлин, Вильгельм—Мюнстер, Гёттинген университетларида, Гёте институти ва Германия академик алмашув хизмати билан амалий ҳамкорликда иш олиб бормоқда. Бундан ташқари факультетнинг бир неча ўқитувчилари Кембриж университетининг халқаро тоифадаги инглиз тили ўқитувчиси дипломини олишга сазовор бўлганлар.

Ўқув жараёнида янги педагогик технологиялардан фойдаланилади:

1. Интерфаол метод бўйича — чет (инглиз, немис, француз) тилларини ўрганишда хорижий давлатлар олимлари ёзган дарсликлар ва ўқув қўлланмаларидан фойдаланиб, техник воситалар ёрдамида машғулотлар олиб борилади.

2. Тили ўқитилаётган мамлакатнинг давлат тузилиши, тарихи, адабиёти, маданияти, урф-одатлари ва байрамлари ўрганилади.

3. Чет тили талаффузининг турли вариантларини (масалан, Буюк Британия, АҚШ ва Германия, Австрия, Франция ва Швейцария каби) қиёсий ўрганишда электрон ўқув қўлланмаларидан фойдаланилади.

4. Интернетдаги хорижий тиллардаги адабиётлардан кенг истифода этилади.

1993 йилдан факультетда фонолаборатория фаолият кўрсатмоқда. У замонавий техник воситалар ва компьютерлар билан жиҳозланган ҳамда интернет тармоғига уланган. Фонолаборатория видеозаллари талабаларнинг чет тиллардаги ўқув материалларни кўриши ва эшитиши учун мўлжалланган. Лабораторияда компьютер билан бошқариладиган лингафон хоналар бор. Чет тили дарслари фонолабораториядаги мавжуд бой аудио ва видео материалларни қўллаган ҳолда олиб борилади.

Мустақиллик шарофати билан юртимизнинг хорижий мамлакатлар билан ҳар тамонлама алоқалари кенг ривожланаётган ҳозирги даврда чет тили бўйича кўпроқ таржимон ва муаллимлар, филологлар тайёрлаш долзарб вазифа бўлиб қолмоқда.

Факультет чет мамлакатлар билан илмий алоқаларни кенгайтиришни ўз олдига мақсад қилиб қўйган. 2003 йил 5 декабрда Германия Мюнстер университети билан илмий ҳамкорлик тўғрисида 2003—2006 йилларга мўлжалланган ҳамкорлик лойиҳаси имзоланган бўлиб, ушбу университет ёрдами билан факультетда 2000 дан ортиқ илмий, ўқув адабиётлар кутубхонаси яратилди. Шу билан бирга 1994 йилдан бери Вилгельм номидаги Вестфаль университети (ВУВ) билан илмий алоқалар ўрнатилган бўлиб, университет олимлари томонидан номзодлик ишларига илмий раҳбарлик амалга оширилмоқда.

Ўқув йили давомида факультетнинг иқтидорли талабалари, магистрантлари ва ёш олимлари Россиянинг Омск, Москва ва Санкт-Петербург шаҳарларида, Англиянинг Очич университетидида, Кембриж университетида, Ҳиндистон, Италия ва Греция университетларида ҳамда Вилгельм номидаги Вестфаль университети грантлари асосида илмий фаолият ўтайдилар ва малака оширадидлар.

Факультет нафақат хорижий мамлакат университетлари, балки юртимиздаги нуфузли олий ўқув масканлари: Ўзбекистон Давлат жаҳон тиллари университети, Тошкент Давлат шарқшунослик институти, Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети, Самарқанд Чет тиллари институти, Россия, Польша, Болгария, Чехия маданият марказлари билан алоқалар ўрнатган.

Факультет профессор-ўқитувчилари юқорида зикр этилган чет мамлакатлар университетлари ҳамда республиканинг нуфузли университетлари ва маданият марказларида бўлиб ўтадиган илмий конференцияларда илмий маърузалари билан мунтазам иштирок этадилар.

Факультетда илмий ишлар қуйидаги йўналишлар бўйича олиб борилмақда: XX Ғарбий Европа романининг бадиий хусусиятлари, таржима назарияси ва адабий жараён, қиёсий тилшунослик ва чет тилига ўргатишнинг методик масалалари, рус тилини функционал тадқиқ қилиш (семасиология, ономасиология, прагматика).

Факультетда қиёсий-тарихий, типологик, чоғишгирма тилшунослик, таржима назарияси мутахассислиги бўйича докторантура ва аспирантура, Славян тиллари (рус тили) ва Ғарбий Оврўпа, Америка ва Австралия халқлари адабиёти мутахассис-

ликлари бўйича аспирантура мавжуд. Шу мутахассисликлар бўйича докторлик ва номзодлик диссертацияларини ёқлаш учун Ихтисослашган кенгаш фаолият кўрсатмоқда.

Факультет Ўзбекистон Миллий университетининг нуфузли факультетларидан бири ҳисобланади. Ўтган давр ичида факультетнинг Л.Бобохонова, А.Абдуазизов, А.Маматов, А.Давшан, А.Шереметьева, В.Жирмунский, Д.Благой, В.Мейлах, Г.Владимиров, Ф.Саломов, Н.Комилов, Ҳ.Кароматов каби профессорлари томонидан кенг кўламда илмий-тадқиқот ишлари олиб борилди. Бугунги кунда факультет олимларининг изланишларини ёш истеъдод эгалари давом эттирмоқдалар.

Факультетда кейинги йиллар мобайнида 25 нафардан ортиқ фан номзоди ва 5 нафардан ортиқ фан доктори етишиб чиққан. Ҳозирги пайтда 20 нафар аспирант номзодлик диссертацияси устида изланиш олиб бормоқда.

Факультет талабалари орасида ўз иқтидорини бошқа соҳаларда ҳам намоён этаётган қобилиятли ёшлар анчагина. Булардан бири 2-курс инглиз филологияси бўлими талабаси Д. Аезовадир. У дизайн соҳаси бўйича «Зулфияхоним қизлари» кўрик танловининг шаҳар босқичида биринчи ўринни эгаллаб, республика босқичига тавсия этилди. Спорт соҳаси бўйича 1-курс талабаси А. Алимов ўзбек курашини жаҳон узра намоён этди. Талабалар университет Маънавият маркази билан муттасил алоқада. Рус, инглиз тилларини ўргатиш бўйича тўғарақларда факультет талабалари фаол қатнашади. Талабалар кенгаши фаоллари ташаббуси билан қаватлараро интеллектуал ўйинлар, спорт мусобақалари тез-тез ўтказилиб турилади. Факультет чет эллар билан мунтазам илмий ва маданий соҳаларда ҳамкорлик олиб боради. Инглиз тилшунослиги ва таржима назарияси кафедраси АҚШнинг Вирджиния штати Оулд Доминион университети, Британиянинг Кембриж университети билан ҳамкорлик қилади. Инглиз тили фонетикаси ва грамматикаси кафедраси эса Британиянинг Очиқ университети, Ҳиндистоннинг Жаваҳарлал Неру номидаги Ахборот технологиялари институти ҳамда АПтек университети билан ҳамкорлик қилмоқда.

Немис филологияси кафедраси 1994 йилдан буён Германиянинг Мюнстер шаҳридаги Вильхельм номидаги Вестфаль университети билан илмий ҳамкорлик қилиб келади. Кафедра 2003 йилдан Немис Академик алмашув хизмати (ДААД)нинг грантига сазовор бўлган ва «Германистика институтлари ҳамкорлиги» лойиҳаси асосида илмий ҳамкорлик олиб бормоқда. Кафедранинг аспирант, магистр, бакалавр талабаларидан 14 нафари грант асосида олиб борилаётган илмий-тадқиқотлари доирасида Мюнстерда ишлаб келдилар. 2003–2007 йиллар орасида факультетда Мюнстер университетининг етакчи мутахассислари германистиканинг турли соҳаларида аспирант, магистр ва бакалаврлар учун семинарлар ўтказдилар.

2008 йил 7 апрелда факультетнинг Немис филологияси кафедраси қошида «Германистика маркази» очилди. Бу илмий марказ тадқиқотлар олиб бориш билан бирга «Немисча-ўзбекча» ва «Ўзбекча-немисча» луғатлар тузиш билан шуғулланади. Марказ энг сўнгги техника воситалари билан таъминланди. Бу кафедра Швейцария консуллиги билан ҳам ҳамкорлик қилади. Франция элчихонаси билан ҳамкорликда эса ҳар йили 14 июлда Франциянинг миллий байрами-Франкофония куни нишонланади. Славян филологияси бўлими ташқи алоқаларни икки йўналишда, яъни Марказий Осиё регионлари ҳамда чет эллар билан олиб боради.

Марказий Осиё регионлари билан илмий алоқалар йўлга қўйилган. Мунтазам равишда анжуманлар, симпозиумлар ўтказилади. Бу бўлимнинг асосий фаолияти Жанубий Корея ва Хитой мамлакатларидан келган бакалавр-талабаларни тайёрлашга қаратилган.

Славян филологияси бўлими М. Ломоносов номидаги Москва Давлат университети, Санкт-Петербург университети, Москва Лингвистик университети, МДУнинг Халқаро тил маркази, А.С. Пушкин номидаги Рус тили институти, Москва очик таълим институти билан илмий ҳамда Ўзбекистондаги Росзарубежцентр билан ҳам мунтазам илмий-амалий ҳамкорлик қилади.

Чет эл адабиётшунослик кафедраси 2000 йилда Австрия билан маданий алоқалар бўйича грант соҳиб бўлди. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоблари, профессор Ф.Саломовнинг таржима назарияси, профессор А.Абдуазизовнинг фонетика ва фонология илмий мактаблари шаклланган ва улар ҳозирги кунда ҳам фаолият кўрсатмоқда. Ҳар иккала мактабни муваффақиятли ўтаган ёшлардан ўнлаб фан номзодлари ва фан докторлари етишиб чиққан.

ЎЗБЕК ФИЛОЛОГИЯСИ ФАКУЛЬТЕТИ

Тил ва адабиёт таълими миллат тарихи қадар қадимийдир. Зеро, миллат яралибдики, муттасил равишда ижод билан шуғулланиб келади. Ана шундай ижод маҳсули бўлган кўшиғу аллалар, эртагу дostonлар, мақол ва маталлар ёш авлоднинг адабий-эстетик тарбиясида ўзига хос ўрин тутиб келгани аниқ. Замондош олимлар тадқиқотларида исботланганидек, аждодларимиз бунёд этган мадрасалар чинакам олий таълим масканлари ҳисобланган ҳамда уларда тил ва адабиёт таълимига ҳар доим алоҳида эътибор берилган. Бироқ, чинакам замонавий тил ва адабиёт таълими ўтган XX аср аввали – Миллий университет ташкил этилиши билан боғлиқ.

Бошқа кўпгина фанлар қатори она тили ва адабиётни замонавий усулда ўқитишга асос солганлар ана шу жадид боболаримиз бўлган эди. Бу анъана кейинчалик Шарқ, Тарих ва филология, Филология ва, ниҳоят, Ўзбек филологияси факультети сифатида фаолият кўрсатган йиллари ҳам изчил давом этди. Бироқ, таъкидлаш керакки, тил ва адабиёт таълими миллат мустақилликка эришгандан сўнггина ўзининг юксалиш палласига кирди. Таълимни ривожлантириш учун фан тараққий этмоғи, унинг сўнгги ютуқлари ўқув жараёнига татбиқ этилмоғи зарур. Шу маънода Ўзбекистон Миллий университети Ўзбек филологияси факультети бутун наинки мамлакатимизда, ундан ташқарида ҳам эътироф этилган фан ва таълим марказидир.

Ўзбек филологияси факультетига турли йилларда профессор Л.Қаюмов, доцент С.Фузаилов, академик И.Кўчқортоев, профессор Б.Қосимов, профессор А.Расулов, профессор Қ.Йўлдошев, доцент Н.Бекмирзаев, филология фанлари доктори Б.Каримов декан сифатида фаолият кўрсатганлар. Ҳозирги пайтда факультет декани – филология фанлари доктори Н.Жабборов.

Миллий университетнинг Ўзбек филологияси факультетига ўтган 90 йил мобайнида тилшунослик ва адабиётшунослик борасида улкан муваффақиятлар қўлга киритилди. Ўзбек тилшунослиги бўйича профессор А.Фуломов, ўзбек адабиёти тарихи бўйича профессор Ф.Каримов, жадидчилик ва жадид адабиёти бўйича профессор Б.Қосимов, адабий танқид бўйича профессор О.Шарафиддинов илмий мактабларига асос солинди. Бу илмий мактаблар Ўзбекистондагина эмас, хорижий мамлакатларнинг нуфузли фан ва таълим марказлари томонидан ҳам эътироф этилди. Муҳими, тўртгала илмий мактаб анъаналари бугунги кунда ҳам изчил давом этмоқда.

Ўзбек тилшунослиги йўналиши. Профессор А.Фуломов миллий тилларга нисбатан руслаштириш ва шовинистик сиёсат кучайган мураккаб ва зиддиятли даврда она тилимизнинг турли сатҳлари бўйича муттасил илмий изланишлар олиб бориб, рус ва жаҳон тилшунослари эътиборига тушди, эътирофини қозонди. Ўтган асрнинг

50–60-йилларида ўзбек тилшунослиги илмий мактабининг тамал тошини қўйди. Эллик йилдан ортиқроқ даврни ўз ичига олган илмий-педагогик фаолияти давомида олим юздан ортиқ лингвистик асарлар яратди. Бу асарларда ҳозирги ўзбек адабий тили, тил тарихи, ўзбек диалектологияси, стилистика ва нутқ маданиятининг муҳим масалалари илмий ечимини топган. Олимнинг «Ўзбек тилининг грамматикаси», «Содда гап» (1955), «Ҳозирги замон ўзбек тили. Синтаксис» (профессор М.Асқарова билан ҳаммуаллифликда) сингари илмий ишлари ўзбек ва қардош тилларнинг кўпгина назарий ва амалий масалаларини ҳал этишда алоҳида аҳамият касб этди. Олим ўз асарлари билан ўзбек тилшунослиги ривожигагина эмас, туркология ва шу орқали жаҳон тилшунослиги тараққиётига муҳим ҳисса қўшди. Унинг асарларида дунё тилшунослигида маълум ва машҳур бўлган Е.Д.Поливанов, С.Е.Малов, В.Радлов, М.Мелиоранский, А.Н.Кононов, Н.А.Баскаков ва бошқа рус олимлари билан илмий баҳсга киришилди. Ўз қарашларини чуқур илмий-назарий асослашга муваффақ бўлди. Олим ўрта ва олий таълим учун тилшунослик бўйича кўплаб дарсликлар ва ўқув қўлланмалар яратди. Бу орқали она тили таълимини юксалтиришга муносиб ҳисса қўшди. Энг муҳими, профес-сор А.Фуломов фаолияти тилшунос олимлар томонидан муносиб давом эттирилмоқда. Бунда Ўзбекистон Миллий университети ўзбек филологияси факультетидаги уч кафедра – Ўзбек тилшунослиги, Умумий тилшунослик ва компьютер лингвистикаси, Туркология ва факультетлараро ўзбек тили кафедраларининг профессор-ўқитувчилари етакчилик қилаётгани, айниқса, эътиборга молик. Филология фанлари докторлари, профессорлар И.Кўчқортоев, А.Алиев, Ш.Раҳматуллаев, М.Миртожиев, Р.Сайфуллаева, Ҳ.Дадабоев, Ё.Тожиев каби олимлар яратган илмий монография ва рисоалар, дарслик ва ўқув қўлланмалар бунинг далилидир.

Профессор А.Фуломов издошлари бўлган мазкур олимлар ва уларнинг шоғирдлари ўзбек тилининг фонетика, лексикология, грамматика ва стилистикаси масалалари билан изчил илмий фаолият олиб бормоқдалар, тил динамикасини диахрон аспектда текшириш, кўҳна қўлёзма манбалар асосида тил хусусиятларини таҳлил қилиш, қардош туркий тилларни қиёсий ўрганиш, шева материаллари асосида диалектологик ва ареал тадқиқотлар олиб бориш, фундаментал филологик луғатлар яратиш борасида ҳам арзирли ютуқларга эришилди. Профессор Ш.Раҳматуллаев «Ўзбек тили этимологик луғати»нинг ҳар бири 600 саҳифадан иборат бўлган икки жилдини нашр этгирди. «Ўзбек тили луғатининг туркий қатлами» монографиясини, «Ҳозирги адабий ўзбек тили» дарслигини, «Систем тилшунослик асослари» ўқув қўлланмасини яратди. Фундаментал илмий асарлар яратиш баробарида кўплаб шоғирдлар етиштирган олимнинг хизматлари юксак эътироф қозонди. Олим 2003 йили Президентимиз Фармонида кўра «Буюк хизматлари учун» орденига сазовор бўлди.

2007 йилги «Энг яхши дарслик» ва «Энг яхши ўқув қўлланмаси» танловида профессор Р.Сайфуллаева раҳбарлигидаги муаллифлар гуруҳи яратган «Ҳозирги ўзбек адабий тили» дарслиги биринчи, доцент А.Рафиевнинг ўқув қўлланмаси иккинчи ўринга лойиқ деб топилди.

Профессор Ҳ.Дадабоев тўрт жилдлик «Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати»ни яратишда, Носируддин Рабғузийнинг «Қиссаи Рабғузий» асарини нашрга тайёрлашда қатнашди. «Амир Темурнинг ҳарбий маҳорати» рисоласи, «Тарихий ҳарбий терминлар луғати»ни яратди.

Ўзбек тилшунослиги кафедраси ҳар йили профессор А.Фуломов хотирасига бағишлаб илмий анжуман ўтказиб келяпти. Умумий тилшунослик ва компьютер лингвистикаси кафедраси ҳар икки йилда «Тилшуносликнинг долзарб масалалари»

мавзуида анъанавий республика конференциясини ташкил этиб келади. Бу конференциялар тилшуносликнинг энг долзарб, ечимини кутаётган муаммоларини ҳал қилишда алоҳида аҳамият касб этмоқда.

Факультет тилшуносларининг юқорида қайд этилган тил соҳаларига тааллуқли вазибаларни бажаришга қаратилган изланишларини изчилликда олиб бориш билан бирга тилшунослигимиз учун нисбатан янги йўналишлар ҳисобланган социолингвистика, психолингвистика, компьютер тилшунослиги каби йўналишларга ҳам дадил қўл уриши уларнинг илмий салоҳияти юқори эканлигидан далолат беради, замонавий тилшуносликда содир бўлаётган жараёнлардан яхши хабардорлигини кўрсатади.

Адабиётшунослик йўналиши. Ўзбек филологияси факультети профессор-ўқитувчилари адабиётшунослик борасида ҳам мамлакат олимлари ичида пешқадамликни қўлдан бермай келаётирлар. Бу йўналишда Ўзбек мумтоз адабиёти, Матншунослик, миллий уйғониш ва ҳозирги ўзбек адабиёти, Жаҳон адабиёти ва назария кафедралари фаолият юритмоқда.

Ўзбек мумтоз адабиёти муаммоларини ўрганиш 1918 йилдан профессор Фитрат асос солган ва XX асрнинг иккинчи ярмида профессор Ф.Каримов томонидан изчил давом эттирилган ҳолда ўзбек адабиётшунослигининг ёрқин саҳифаларини ташкил қилади.

Профессор Ш.Юсуповнинг «Худоёрхон ва Фурқат», «Хуффия қатламлар», «Санъат ва ҳайрат», «Тарих ва адаб бўстони», «Тарих уммони сирлари» сингари монографиялари адабиётшунослик ва тарихшунослик кесимида бажарилгани билан алоҳида ажралиб туради. Олим муҳим назарий қарашларини архив ҳужжатлари, қўлёзма манбалар асосида далиллайди. Адабиёт тарихини ўрганишга, тарихий ҳужжатларни тадқиқ этишга доир методологик аҳамиятга молик қарашларни илгари суради.

Профессор Ҳ.Болтабоевнинг Фитрат ижодини ўрганишга доир тадқиқотлари, адибнинг 6 жилдлик асарларини нашрга тайёрлаш борасидаги меҳнатлари ҳам бу илмий мактабнинг асосий тамойиллари давом этаётгани далилидир. Олимнинг «Ислоҳ тасаввуфи манбалари» (2005), «Шарқ мумтоз поэтикаси» (2006) каби мажмуа-тадқиқотлари республика ва хориждаги олимлар томонидан юқори баҳоланди ва Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг «2007 йилнинг энг яхши дарслиги» танловида биринчи даражали диплом билан тақдирланди. Олим ўзбек мумтоз адабиётини ўрганиш билан бирга структурал поэтика, бадиий матн таҳлили масалалари билан жиддий шуғулланмоқда. Бу жиҳатдан профессор Ҳ.Болтабоевнинг Туркияда чоп этилган «Nasir va uslub» («Наср ва услуб», 2006) монографияси ва «Адабиётшунослик ва структурал методлар» (2008) ўқув қўлланмаси эътиборга лойиқ.

Профессор Н.Раҳмонов илмий изланишлари натижаси ўлароқ аждодлардан мерос тошбитиклар, энг қадимги ёзма ёдгорликларнинг адабий манба сифатидаги аҳамияти, поэтикаси, тил ва жанр хусусиятларини ўрганиш янги босқичга кирди. Ўзбекистон ҳудудидан янги топилган тошбитикларнинг илмий истеъмолга олиб кирилгани, айниқса, таҳсинга сазовор. Олимнинг «Ўзбекистоннинг кўҳна туркий-рун ёзувлари» китоби, у нашрга тайёрлаган «Ўзбек мумтоз адабиёти намуналари»нинг икки жилди, IX асрга оид «Олтин ёруқ» достони бу борада эришилган ютуқлар салмоғини белгилайди.

Профессор Б.Акрамов тадқиқотларида университет навоийшунослигининг бугунги қиёфаси акс этган. Олимнинг «Оламнинг бутунлиги», «Шеърят гавҳари», «Фасоҳат мулкининг соҳибқирони», «Навоий шоҳбайтлари» сингари монография ва рисоалари ҳозирги замон ўзбек навоийшунослиги даражасида яратилган.

Мустақиллик йилларида адабий-назарий тафаккур эврилишга юз тутди. Адабиёт тарихини ўрганишдаги чеклашлар бартараф этилди. Натижада шўролар замонида ўрганиш имконсиз бўлган жаҳидчилик ва жаҳид адабиёти муаммолари тадқиқ қилина бошлади. Бу давр адабиётининг хос хусусиятлари белгиланди, назарий ва амалий масалалари чуқур ўрганилди. Ушбу йўналишдаги илмий изланишлар шундай суръатда ривожландики, қисқа вақт мобайнида ўттиздан ортиқ ижодкорнинг «Танланган асарлар»и нашр этилди. Бу даврнинг энг сара адиб ва шоирлари асарлари таълимнинг барча босқичлари дастурлари, дарсликларига киритилди. Улар ижоди юзасидан ўнлаб номзодлик ва докторлик диссертациялари ҳимоя қилинди. Муҳими, мутахассисларнинг яқдил эътироф этишларича, Миллий университетнинг Ўзбек филологияси факультети жаҳидчилик ва жаҳид адабиётини ўрганувчи илмий марказга айланди.

Профессор Б.Қосимовнинг «Миллий уйғониш» монографияси, олим раҳбарлигидаги муаллифлар томонидан яратилган «Миллий уйғониш даври ўзбек адабиёти» дарслиги юзага келди. Жаҳидчиликнинг замонавий олий ва ўрта таълимни юзага келтиришдаги ўрни илмий далилланди.

Истеъдодли олим Ш.Ризаев «Жаҳид драмаси» йўналишида фундаментал тадқиқот яратди. Филология фанлари номзоди У.Долимов жаҳид педагогикаси бўйича докторлик диссертациясини яқунлади, «Туркистонда жаҳид мактаблари» монографиясини нашр эттирди.

Бугунги кунда кафедранинг бошқараётган филология фанлари доктори Н.Жабборов Фурқат ҳаёти ва ижоди, матншунослик йўналишида эътиборга молик тадқиқотлар яратди. Унинг илмий раҳбарлигида миллий уйғониш даври адабиётининг ҳанузгача ҳал этилмаётган муҳим илмий муаммоларига бағишланган диссертациялар ҳимоя қилинмоқда.

Профессор О.Шарафиддинов яратган адабиётшунослик ва адабий танқид илмий мактаби анъаналарининг давоми сифатида яратилган илмий-тадқиқотлар ҳам салмоқлидир. Профессор У.Норматовнинг «Кўнгилларга кўчган шеърийят», «Устоз ибрати», «Ижод сеҳри» китоблари, профессор А.Расуловнинг «Истеъдод ва эътиқод», «Танқид, талқин, баҳолаш», «Бадиийлик – безавол янгилик» сингари йирик тадқиқотлари, профессор Қ.Йўлдошевнинг миллий адабиётни ўқитиш методикаси ва ҳозирги адабий жараён бўйича эътиборга молик илмий изланишлари, жумладан, «Ёниқ сўз» китоби, профессор С.Содиқовнинг «Ижоднинг ўттиз лаҳзаси» монографияси, «Янги ўзбек адабиёти» дарслиги, филология фанлари доктори Б.Каримовнинг «Жаҳид мунаққиди Вадуд Маҳмуд», «Абдулла Қодирий» асарлари, доцент А.Улуғовнинг «Инсон ибратга интилади», «Асл асарлар сеҳри», доцент У.Жўрақуловнинг «Худудсиз жилва» китоблари янги давр ўзбек адабиётшунослигининг муҳим ютуқлари сифатида эътироф этилгани бунинг исботидир. Бугун соҳада эришилган салмоқли ютуқлар таълим жараёнига изчил татбиқ этиб келинаётир.

Ҳозирги кунда факультетда олти ихтисослик бўйича аспирантура фаолият кўрсатиб келмоқда. Улар Ўзбек тили, Умумий тилшунослик, социолингвистика ва психолингвистика, Ўзбек адабиёти, Ўзбек адабиёти тарихи, Адабий манбашунослик ва матншунослик, Адабиёт назарияси кабиладир.

Факультетда қуйидаги икки ихтисослик: Ўзбек тили ва Ўзбек адабиёти бўйича докторантура мавжуд. Аспирантура ва докторантурада ёш олимлар томонидан олиб борилаётган изланишлар факультет илмий салоҳиятини юксалтиришда муҳим ўрин тутмоқда. Факультет ҳузурида Адабий манбашунослик ва матншунослик ҳамда

Журналистика ихтисосликлари бўйича фан доктори илмий даражасини олиш учун диссертациялар ҳимояси учун Д.067.02.16 рақамли ихтисослашган кенгаш фаолият кўрсатиб келмоқда.

Ўзбек филологияси факультетида бугунги кунда тўрт бакалавриат йўналиши Ўзбек филологияси, Туркий тиллар, Нутқ маданияти ва нотиклик, Санъатшунослик ва беш магистратура мутахассислиги Адабиётшунослик (ўзбек адабиётшунослиги), Лингвистика (ўзбек тилшунослиги), Лингвистика (туркий тиллар), Адабий манбашунослик ва матншунослик, Санъатшунослик журналистикаси бўйича таълим жараёни йўлга қўйилган. Факультет бакалавриат йўналишларининг учтаси ва магистратура мутахассисликларининг тўрттаси бўйича таянч таълим муассасаси ҳисобланади.

Факультет талабаларига 20 нафар фан доктори ва профессорлар, 30 га яқин фан номзоди, доцент, 10 дан ортиқ катта ўқитувчи ва ўқитувчилар сабоқ бермоқда. Шулардан бир нафари «Буюк хизматлари учун» ордени соҳиби, икки нафари Ўзбекистон Республикаси фан арбоби, икки нафари Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ёшлар мураббийси, бир нафари Ўзбекистонда хизмат кўрсатган халқ маорифи ходими, бир нафари «Эл-юрт ҳурмати» ордени ҳамда икки нафари «Шуҳрат» медали соҳибларидир.

Факультетда дарслар замонавий педагогик технологиялар асосида интерфаол усулларни қўллаган ҳолда ўтилиши йўлга қўйилган. Таълим жараёни зарур бўлган дарслик ва ўқув қўлланмалар, методик қўлланмалар ва техник жиҳозлар билан тўлиқ таъминланган.

Ўзбек филологияси факультети илмий ҳаётида давлат ва хорижий грантлар бўйича илмий-тадқиқот ишларини бажариш йўлга қўйилган. Ушбу йўналишда факультетда Истиклол даврида 25 давлат грантлари илмий лойиҳалари бўйича иш олиб борилган. Профессорлар О.Шарафиддинов, Б.Қосимов, У.Норматов раҳбарлик қилган «XX асрнинг 20–30 йиллари адабиёти» илмий лойиҳаси бўйича ўнлаб монографиялар яратилди, шўро даврида қатағон қилинган адиблар Беҳбудий, Фитрат, Чўпон, Қодирий ва бошқа ижодкорларнинг асарлари нашрга тайёрланиб, эълон қилинди.

Ҳозирги кунда факультетда амалда 7та грант фаолият кўрсатмоқда. Фундаментал тадқиқотлар йўналиши бўйича уч (У.Норматов, Э.Воҳидов, Ҳ.Болтабоев раҳбарлигида), амалий тадқиқотлар йўналиши бўйича ҳам уч грант (Р.Сайфуллаева, Э.Воҳидов, Ҳ.Болтабоев раҳбарлигида) ва бир Ёшлар гранти (Қ.Исмоилов)га етук ва иқтидорли олимлар билан бир қаторда истеъдодли ёш тадқиқотчилар ва магистрлар ҳам жалб қилинган. Илмий лойиҳалар йўналишларида битта докторлик, уч нафар номзодлик диссертациялари тайёрланмоқда. Ушбу илмий-тадқиқотларнинг амалий натижаси ўлароқ 12 та монография, 8 та мақолалар тўплами, юздан ортиқ илмий мақолалар, халқаро ва республика миқёсидаги илмий анжуманларнинг 20 дан ортиқ тезислари эълон қилинган.

Грант йўналишида нашрга тайёрланиб чоп қилинган О.Шарафиддиновнинг «Ижодни англаш бахти», «Довондаги ўйлар» китоблари Давлат мукофоти билан тақдирланди.

Ҳозирги кунда факультетнинг бакалавр босқичи кундузги бўлимида 556 нафар талаба, магистратура босқичида 83 нафар магистр, махсус сиртқи бўлимида эса 162 нафар талаба таҳсил олмақда. Иқтидорли талабаларимиз турли танлов ва лойиҳаларда, Республика ва университет миқёсидаги илмий анжуманларда муносиб қатнашиб келаётир.

Факультетда 11 нафар Зулфия номидаги давлат мукофоти соҳибалари, 8 нафар олимпиада ғолиблари таҳсил олмақда. Турли номдор стипендиялар соҳиби бўлган талабаларимиз ҳам кўпчилиқни ташкил этади.

Талабалар фаолиятини ёритувчи «Филолог» деворий газетаси жиддий чиқишлари билан ўз мухлисларини топиб бормоқда. Факультетда ташкил этилган «Ҳилол», «Ёш турколог», «Матншунос», «Ёш лингвист» каби тўғарақларда талабалар илмий ва бадиий ижод сирларини ўрганаётир. Талабаларнинг илмий мақолалари, шеърий ва насрий асарлари республика миқёсидаги газета ва журналларда эълон қилинади. Бир қанча ижодкор талабаларимизнинг шеърий ва насрий асарлар тўпламлари, дунё адабиётидан қилган таржималари китоб ҳолида чоп этилган.

Талабаларнинг дарсдан бўш вақтларида спорт билан шуғулланишлари, маданий ҳордиқ чиқаришлари учун зарур шароитлар яратилган.

Факультетда халқаро ҳамкорлик борасида ҳам эътиборга молик ишлар амалга оширилмоқда. Президент Ислон Каримовнинг «Тошкент Давлат университетига «Ўзбекистон Миллий университети» мақомини бериш тўғрисида»ги Фармонида белгиланганидек, факультет жаҳон андозаларига мос фундаментал тадқиқотлар олиб бориш, ривожланган мамлакатларнинг университетлари билан илм-фан ва олий таълим соҳасида ўзаро тенг манфаатли ҳамкорликни янада кенг йўлга қўйиш борасида муайян ютуқларга эришди ва эришмоқда. Жумладан, факультет профессор-ўқитувчилари Хитойнинг Пекин Марказий миллатлар ҳамда Шинжон университетлари, Япониянинг Токио ва Киото университетлари, Германиянинг Хумбольдт, Туркия Арашпирма (тадқиқот) маркази, Отатурк култур маркази, Мармара ҳамда Ғози университетлари, Киев Миллий университети билан яқиндан ҳамкорлик қилиб келинмоқда.

Умумий тилшунослик ва компьютер лингвистикаси кафедраси ўқитувчиси Г.Искандарова икки ўқув йилидан буён Пекин Марказий миллатлар университетида ўзбек тилидан дарс бермоқда. Матншунослик, миллий уйғониш ва ҳозирги ўзбек адабиёти кафедраси катта ўқитувчиси З.Абдирашидов Германиянинг Хумбольдт университетида илмий сафарда.

Факультетда хорижий таълим муассасалари учун илмий кадрлар тайёрлаш борасида ҳам бир қатор ишлар амалга оширилган. Халқаро ҳамкорлик натижаси ўлароқ профессор Ҳ.Болтабоевнинг Туркияда чоп этилган «Наср ва услуб», Японияда нашр қилинган «Марказий Осиёда «Дору-л-ислом» тушунчаси тадрижи», Нидерландияда чоп қилинган «Фитрат ва Бухоро инқилоби» тадқиқотлари, филология фанлари доктори Н.Жабборовнинг Хитойда босилган Фурқат ҳақидаги ишлари шулар жумласидандир. Ушбу нашрлардан ташқари, 2000 йилдан буён факультет профессор-ўқитувчилари Россия, Япония, Туркия, Хитой, Қозоғистон каби мамлакатларда ўтказилган 10 дан зиёд халқаро илмий анжуманларда ўз маърузалари билан қатнашдилар. Хорижий мамлакатлар илмий журналларида 50 дан зиёд илмий мақолалар нашр қилинди.

Ўзбек филологияси факультети кутубхонаси ўқув зали ва 3 та китоб жамғармасидан ташкил топиб, 35000 дан зиёд ўқув, услубий ва илмий адабиётлар ҳамда республика даврий нашрларидан иборат. Кутубхона йўналишида профессор Ғ.Каримов ва профессор Ш.Шукуров фондларидаги ҳужжат ва материаллар, ноёб ўқув адабиётлари тадқиқотчи ва талабаларга хизмат қилмоқда.

ҲУҚУҚШУНОСЛИК ФАКУЛЬТЕТИ

Ўзбекистон Республикасида юридик таълим муҳим аҳамият касб этади, у фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлатни барпо этишда муҳим омил бўлиб хизмат қилади, юқори малакали юридик кадрлар авлодини тайёрлашда асосий поғона ҳисобланади. 1918 йил 21 апрелда Туркистон Халқ университети ташкил топиб,

унинг таркибида ҳуқуқий бўлими бўлган социал-иқтисод факультети жорий қилинди. Бу факультет таркибидаги ҳуқуқ бўлими Ўзбекистонда олий юридик маълумот олиш учун дастлабки қадам бўлди.

Туркистон Давлат университети жорий қилингандан сўнг унинг таркибига социал-иқтисод факультети киритилди ва у 1921 йил Ижтимоий фанлар факультетига айлантирилди. 1924 йилда Ижтимоий фанлар факультети Маҳаллий хўжалик ва ҳуқуқ факультетига айлантирилди. 1928 йилга келиб, факультет Совет хўжалиги ва ҳуқуқи деб номланди ва у 1930 йилгача Ўзбекистонда олий юридик маълумотли кадрларни тайёрлашда асосий таълим маскани бўлиб келган. 1931 йилда Жаҳон Обидова номидаги Совет қурилиши ва ҳуқуқи илмий-тадқиқот институти ташкил қилинган. 1932 йилда иккита факультетдан иборат Совет қурилиши институти ташкил қилинди. 1938 йили Тошкент юридик институтига асос солинди.

1947 йилда Ўрта Осиё давлат университети таркибида Юридик факультет ташкил қилинди. Факультетни дастлаб Н.Дегтяренко бошқарган. 1950 йилга келиб мазкур факультет Юридик институт таркибига киритилди. 1955 йилда Тошкент юридик институти Ўрта Осиё давлат университетининг Юридик факультетига айлантирилди. Бу факультетнинг декани сифатида турли йилларда профессор Ҳ.Сулайманова, ЎзФА мухбир аъзоси А.Аъзамхўжаев, доцентлар Б.Аҳмедов, Х.Саматова, Б.Самархўжаев ва Н.Гладков раҳбарлик қилди.

1990 йилда Ўзбекистон Республикаси ҳукумати қарорига асосан ТошДУ қошидаги Юридик факультет негизида Тошкент Давлат юридик институти ташкил қилинди.

1997 йилнинг 27 ноябрида ТошДУда Ҳуқуқшунос-педагог факультети ташкил этилди ва кейинчалик Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг буйруғига биноан Ҳуқуқшунослик факультетига айлантирилди. 1997–1999 йилларда факультет декани сифатида юридик фанлари номзоди, доцент О.Эрназаров, 1999–2004 йилларда юридик фанлари номзоди, доцент М.Мирҳамидов фаолият кўрсатган. 2004 йилдан факультетга профессор Б.Самархўжаев раҳбарлик қилмоқда.

Ҳуқуқшунослик факультети таркибида 6 та кафедра мавжуд бўлиб, «Конституциявий ҳуқуқ кафедрасини юридик фанлари доктори, профессор Ш.Жалилов, Фуқаролик процесси кафедрасини юридик фанлари доктори Р.Рўзиев, Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва халқаро ҳуқуқ кафедрасини, доцентлар Р.Юсувалиева, Фуқаролик ҳуқуқи кафедра-сини Л.Бурханова, Жиноят ҳуқуқи ва жиноят процесси кафедрасини Р.Ҳақбердиева, Давлат ва ҳуқуқ асослари кафедрасини Э.Ҳайитбоев бошқариб келмоқдалар.

Ҳозирги кунда факультетда юқори малакали профессор-ўқитувчилардан юридик фанлари доктори, профессорлар Б.Пўлатов, Қ.Алимов, Ш.Рўзиназаров, Ж.Холмўминов, юридик фанлари докторлари Э.Эгамбердиев, Ю.Жўраев, Ф.Раҳимов, О.Оқилов, Г.Маткаримова, Ш.Жалилов ва бир қатор олимлар фаолият кўрсатиб келмоқдалар.

Факультет Ўзбекистон Миллий университетининг ўқув-илмий ва маъмурий тармоғи ҳисобланиб, бакалавриатура таълим йўналишида— Юриспруденция, магистратура йўналишида Давлат ҳуқуқи ва бошқарув, маъмурий ҳуқуқ, молиявий ҳуқуқ, Фуқаролик ҳуқуқи, Оила ҳуқуқи, Фуқаролик процесси, Халқаро-хусусий ҳуқуқ, Хўжалик ҳуқуқи, Хўжалик процесси, Касб-ҳунар фанларини ўқитиш методикаси (Юриспруденция) мутахассисликларини, аспирантурада, Давлат ва ҳуқуқ назарияси, сиёсий ва ҳуқуқий таълимлар тарихи ва Фуқаролик ҳуқуқи, оила ҳуқуқи,

халқаро хусусий ҳуқуқ, шунингдек, докторантурада, Фуқаролик ҳуқуқи, оила ҳуқуқи, фуқаролик процесси, халқаро хусусий ҳуқуқ мутахассислиги бўйича мутахассислар тайёрлайди.

Факультетда «Конституциявий ҳуқуқ», «Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва халқаро ҳуқуқ», «Фуқаролик ҳуқуқи», «Фуқаролик процесси», «Жиноят ҳуқуқи ва жиноят процесси», «Давлат ва ҳуқуқ асослари» каби кафедраларда фаолият кўрсатиб келаётган 10 нафар фан докторлари ва профессорлар, 24 нафар фан номзодлари ва доцентлар, 39 та катта ўқитувчи ва ўқитувчилар ўқув жараёнини узлуксиз ва сифатли амалга ошириб келмоқдалар.

Факультетда ахборот-ресурс маркази мавжуд ва у Интернет тармоғига уланган. Шунингдек, факультетда кутубхона, ўқув зали, каталоглар зали ва журналларнинг «очиқ фонди», китоблар сақланадиган зал фаолият кўрсатади. У 25 мингдан ортиқ ўқув ва ўқув-услубий илмий адабиётлардан ҳамда даврий нашрлардан иборат.

Факультет республикамиз халқ хўжалигининг турли соҳаларига мингдан ортиқ малакали юрист мутахассисларини етказиб бермоқда.

Ҳуқуқшунослик факультети профессор-ўқитувчилари 1960–70 йилларда кенг миқёсдаги илмий-тадқиқот ишларини олиб бордилар. Асосий тадқиқот йўналишлари: Давлат ва ҳуқуқ назарияси ҳамда демократияси, Ўзбекистон давлат ва ҳуқуқ тарихи, Ўзбекистон қонунчилигининг ривожланиши, унинг амалиётда қўлланиши, муаммоларининг ўрганилиши, ҳуқуқбузарлик сабабларининг ўрганилиши ва уларни бартараф этишдан иборат бўлган.

Ҳуқуқшунослик факультетининг профессор-ўқитувчилари томонидан 1960–79 йиллар мобайнида 22 та монография, 3 та кодексга шарҳлар, кўп миқдордаги рисоалар ҳамда кўплаб илмий мақолалар ёзилиб, чоп этилган. Факультет профессор-ўқитувчиларининг меҳнатлари илмий доираларда юқори баҳоланиб, профессорлар А.Аъзамхўжаев ва Ш.Ўразаев Ўзбекистон Республикасининг Бируний номидаги Давлат мукофоти билан тақдирланганлар.

Мустақиллик йилларида ҳам Ҳуқуқшунослик факультетининг профессор-ўқитувчилари томонидан катта илмий изланишлар олиб бориляпти. Профессор-ўқитувчилар томонидан бир қатор монографиялар, дарсликлар ва ўқув қўлланмалар чоп этилган. «Ўзбекистон Республикаси давлат бошқаруви органларини демократлаштириш: муаммолар ва истиқболлар» (муаллифлар гуруҳи), Б.Самархўжаевнинг «Инвестиции в Республике Узбекистан», Ш.Жалиловнинг «Ўзини ўзи бошқариш органларининг ҳуқуқий кафолатлари», Р.Ж.Рўзиевнинг «Мулк ижараси шартномаси» каби асарлари яратилди.

Шу йиллар мобайнида факультет профессор-ўқитувчилари томонидан 4 та дарслик, 20 дан ортиқ ўқув қўлланма, 10 та илмий мақолалар тўплами, 300 дан ортиқ ҳуқуқий масалалар бўйича илмий мақолалар чоп этилди.

Ҳуқуқшунослик факультети ташкил этилган дастлабки кунлардан бошлаб хорижий мамлакатларнинг олий ўқув юрглари, халқаро нодавлат ташкилотлар билан мунтазам равишда илмий, ўқув ҳамда маданий соҳаларда алоқалар ўрнатишга катта эътибор қаратилди.

Факультет Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат ва жамият қурилиши Академияси, Ўзбекистон Республикаси Олий Суди, Ўзбекистон Республикаси Олий хўжалик суди, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси қонунчиликни мустаҳкамлаш муаммолари ва прокурор-тергов ходимлари малакасини ошириш маркази, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Фалсафа ва ҳуқуқ

институти, Тошкент Давлат юридик институти, Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети, Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар Вазирлиги академияси, Ўзбекистон Республикаси Адлия Вазирлиги Судьялар малакасини ошириш ўқув маркази, Тошкент Тиббиёт академияси «Суд тиббиёти» кафедраси каби республика ҳамда халқаро миқёсдаги муассаса ва ташкилотлар билан алоқалар ўрнатган.

Факультет халқаро илмий амалий анжуманлар, конкурс ва тренингларни ташкиллаштиришда фаол иштирок этиб келмоқда.

Факультет хорижий мамлакатлари олий ўқув юртлири билан алоқаларни ўрнатиш мақсадида икки томонлама шартномалар имзоланган. Шулардан М.В.Ломоносов номидаги Москва Давлат университетининг юридик факультети, Санкт-Петербург Давлат университетининг юридик факультети, Қозоғистон гуманитар-юридик университетининг Алматы юридик академияси, Вильгельм номи Вестфаль университети (Германия) кабиларни кўрсатиш мумкин.

Факультет талабалари Ҳусанбоев Акмал шахмат бўйича университетда I ўринни эгаллади, гандбол бўйича Абдалимова Дарья олгин медаль соҳиби бўлди. 2008 йил университет талабалари ўртасида ўтказилган мини футбол бўйича факультет талабалари жамоаси фахрли I ўринни эгаллади ва кўчма кубок билан тақдирланди.

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида юридик таълимнинг мавжудлиги, бу аввало, жаҳон тажрибасидан келиб чиққан ҳолда, ўз ичига турли соҳадаги билимларга эга бўлган олимлар, профессор-ўқитувчиларнинг хатти-ҳаракатлари бирлашувини кўзда тутадиган, бутун жамият ва миллатнинг интеллектуал салоҳиятининг ўсиши ва ривожланиши мақсадидаги ўзаро ҳамкорлигидир. Анъанага кўра, университет турли хил йўналишдаги кенг қамровли фундаментал мутахассисларни тайёрлаб беради.

VI боб. ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШГА ҚАРАТИЛГАН ТУЗИЛМАЛАР

Ўқув ишлари самарадорлигини ошириш ҳамда талаба ёшлар маънавиятини шакллантиришда университетдаги асосий тизим бўлиши факультет ва кафедралардан ташқари турли ёрдамчи тузилмалар, жамоат ташкилотларининг ҳам ўрни каттадир. Миллий университет таркибидаги бу хил тузилмаларни ўз табиатига кўра икки турга бўлиш мумкин: а) ўқув ишлари самарадорлигини оширишга йўналтирилган тузилмалар; б) ёшлар маънавиятини шакллантиришга қаратилган тузилмалар. Гарчи, сиртдан қараганда, бу тизимлар университет таълим жараёнини йўлга қўйишда унчалик кўзга ташланиб турмаса-да, аслида ўқув-тарбия кечимининг муваффақияти уларнинг самарали фаолиятига боғлиқдир. Қуйида ЎзМУ қошидаги шу хил тузилмаларнинг айримлари фаолияти ҳақида фикр юритилади.

Ўқув-услубий бошқарма

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида 2005 йил 30 декабрда ўқув бўлими, ўқув-методика бўлими, амалиёт бўлими ва малака ошириш бўлиmlарини бирлаштириб ўқув-услубий бошқарма ташкил қилинди. Ҳозирги кунда ўқув-услубий бошқармада 20 нафар ходим ўқув жараёнининг боришида фаолият олиб бормоқда. Университетда таълим жараёни йўналишлари ва мутахассисликлари Давлат таълим стандартлари талаblари асосида шакллантирилган ва ўрнатилган тартибда тасдиқланган намунавий ўқув режалар ва бошқа меъёрий ҳужжатлар асосида ташкил этилган. Ўқув жараёни намунавий ўқув режа асосида ишлаб чиқилган ишчи ўқув режаларга мос ҳолда тузилган дарс жадваллари асосида ўқув-услубий бошқарма томонидан амалга оширилади.

Ҳозирги кунда ўқув жараёнига автоматлаштирилган ТАЛАБА-S дастури жорий этилган. Ушбу дастурда талаба тўғрисидаги барча маълумотлар ўрин олган бўлиб, унга талабанинг ўқиш давомидаги фаолияти тўғрисида кундалик маълумотлар, жўмладан, талабанинг шахсий маълумотлари, давомати, ўзлаштириши ва бошқа маълумотлар мунтазам киритиб борилади. Талаба тўғрисидаги маълумотлар билан уларнинг ота-оналари, яқинлари Ўзбекистон ҳудудининг ихтиёрий жойидан туриб Интернет орқали танишиб бориш имкониятига эгалар. Университет факультетларида таълим жараёни сифатини назорат қилиш ва профессор ўқитувчиларга методик жиҳатдан яқиндан ёрдам бериш учун ҳар бир факультетда сифат комиссиялари тузилган бўлиб, ҳозирги кунда улар самарали фаолият олиб боришмоқда.

Ўқув-услубий бошқарма томонидан Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури талаblаридан келиб чиқиб, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг таълим жараёнига тегишли буйруқ ва фармойишларида қайд қилинган таълим сифатини ошириш ва таълим жараёнини такомиллаштиришга қаратилган барча тадбирлар талаб даражасида амалга оширилмоқда.

Фундаментал ва ижтимоий-гуманитар соҳаларнинг 34 бакалавр йўналиши ва магистратуранинг 105 мутахассислиги бўйича ЎзМУ таянч олий ўқув юрти ҳисобланиб, барча таълим йўналишлари ва магистратура мутахассислиги учун давлат таълим стандартлари, намунавий ўқув режалар ва янги талаблар асосида барча йўналишлар бўйича намунавий ўқув дастурлари ишлаб чиқилди ва Республика олий ўқув юртларига татбиқ қилинди. Мамлакатимизнинг туб манфаатларини кўзда тутувчи янги таълим йўналишлари мутахассисликлар ва фаннинг устувор соҳалари йўлга қўйилди.

Ўқув-услубий бошқармада профессор-ўқитувчиларнинг малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш бўйича бир қатор ишлар амалга оширилиб келинмоқда. Ўқув-услубий бошқарма томонидан профессор-ўқитувчиларнинг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш бўйича ўқув йилларига мослаб уч йиллик истиқболли режа ишлаб чиқилган. Жумладан, барча факультетлар кафедраларида малака оширишга жалб қилинган профессор-ўқитувчилар аниқланади ва режа асосида малака ошириш учун тақсимланади.

Ўқув-услубий бошқарма томонидан профессор-ўқитувчиларнинг малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш бўйича доимий ички назорат амалга оширилади.

Ўқув жараёнининг таркибий қисми бўлган амалиёт масаласи олий ўқув юртининг олдида турган энг долзарб вазифаларидан бири ҳисобланади. Ўқув-услубий бошқарма томонидан йиллик ўқув режалар шакллантирилаётган пайтда амалиёт ҳафталари ва амалиёт турлари, шунингдек, амалиёт ўтказиш базалари аниқ белгилаб олинади, графикда кўрсатилган муддатларда ўтказилади ва ўтказилиш тартиби бошқарма томонидан мунтазам равишда назорат қилиб борилади.

Бундан ташқари, университет факультетлари ва кафедраларида ўқув жараёнининг боришини янада такомиллаштириш учун ўқув-услубий бошқарма томонидан қуйидаги профессор-ўқитувчининг шахсий иш режаси ва рейтинг назоратларини қайд этиш журнали, талаба билимини рейтинг тизими асосида баҳолаш бўйича йўриқнома, кафедраларда иш юритиш тизимини такомиллаштириш юзасидан йўриқнома, курс ишларини ёзиш ва расмийлаштириш бўйича йўриқнома, соатбай фондни режалаштириш ва тақсимлаш тартиби тўғрисида йўриқнома, Ўзбекистон Миллий университети деканат ва кафедраларида иш юритиш тизимини такомиллаштириш бўйича йўриқнома, малакавий ва педагогик амалиёт ўташ бўйича университет Низоми, малакавий битирув иши ва магистрлик диссертацияларини ёзиш ва расмийлаштириш бўйича йўриқнома ва бошқа меъёрий ҳужжатлар ишлаб чиқилди ва ўқув жараёнига татбиқ этилди.

Халқаро ҳамкорлик алоқалари

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида халқаро талабларга мос келадиган фундаментал тадқиқотлар олиб бориш, нуфузли университетлар билан илм-фан ва олий таълим соҳасида манфаатли ҳамкорликни йўлга қўйиш борасида муайян ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, ўтган йиллар давомида ЎзМУ Япония, Австрия, Греция, Хитой, Польша, Корея, Германия, Чехия, Россия, Украина, Озарбайжон, Қозоғистон каби давлатлар билан илмий-амалий ҳамкорликка қаратилган шартномалар имзолаган.

Сўнги йиллар давомида юқорида келтирилган шартномалар доирасида ЎзМУнинг қатор факультетларидан талаба, аспирант, докторант, илмий ходим ва профессор-ўқитувчилар хорижий малакатларда таҳсил олмоқда, малака оширмоқда, ҳамкорликда

илмий-тадқиқот ишларини олиб бормоқда ва илмий-амалий анжуманларда иштирок этмоқда. Халқаро алоқаларнинг ривожланишида илмий-амалий анжуман, симпозиум ва семинар каби тадбирлардаги иштирок муҳим ўрин тутди. Ҳозирги кунга қадар университет профессор-ўқитувчилари Япония, Россия, Буюк Британия, Германия, Австрия, Швецария, Ҳиндистон, Италия, Туркия, Исроил ва Малайзия каби давлатларда ўтказилаётган қатор илмий-амалий анжуманларда қатнашиб келаётганлари эътиборга молик.

Илмий кадрлар тайёрлашда алоҳида аҳамиятга молик ишлардан бири профессор-ўқитувчиларнинг чет давлатлар илмий муассасаларга аъзо бўлишидир.

Ҳозирги кунда университет Германия, Япония, ХХР, Корея ва Россия каби давлатларнинг 20 га яқин олий ўқув юртлари, ташкилотлари ҳамда ваколатхоналари билан ҳамкорлик қилишда давом этиб келмоқда. Жумладан, Хитой Халқ Республикаси Миллатлар Марказий университети билан ҳамкорлик алоқалари яхши йўлга қўйилган. Ҳар йили ЎЗМУ вакиллари мазкур университетга малака ошириш ва тажриба алмашиш мақсадларида хизмат сафарига юборилмоқда. Ҳозирги кунда Ўзбек филологияси факультетининг ёш ўқитувчиларидан бири ММУда хитойлик талабаларга ўзбек тилидан сабоқ бермоқда.

Шунингдек, Германиянинг Мюнстер университетида Хорижий филология факультети талабалари, магистрлари, аспирантлари ва профессор-ўқитувчилари ўқиш, малака ошириш ҳамда тажриба алмашиши учун хизмат сафарига юборилмоқда.

Чет эл ваколатхоналари билан ҳамкорлик халқаро алоқаларни ривожлантиришнинг асосий омилларидан бири саналади. Ҳозирги кунда университет ДААД (Германия), Гёте институти (Германия), ТЕМПУС, ТИКА, Сумитома-корпорейшн кабилар билан ҳамкорлик қилиб келмоқда. Ҳар йили ДААД ўқув дастурлари ва стипендияларига асосан ЎЗМУ талабалари, магистрлари, аспирантлари ва профессор-ўқитувчилари ўқиш, малака ошириш ҳамда тажриба алмашиши учун хизмат сафарига юборилади.

2008 йил апрель ойида «Германистика институтлари дастури» доирасида Хорижий филология факультети қошида Германистика маркази очилди ва ҳозирда ўз фаолиятини давом эттирмоқда. Шунингдек, Хорижий филология факультети қошида «Грек тили ва маданияти маркази» фаолият юритиб келмоқда. Ушбу марказ университет вакилларини Грециянинг олий таълим тизимлари, грек маданияти, урф-одатлари билан таништириб келмоқда. Тил ўрганаётган талабалар Греция университетларида таълим олиб қайтмоқдалар.

1994 йилдан бери университет Япониянинг «Сумитома-корпорейшн» фирмаси билан ҳамкорлик қилиб келмоқда. Ҳар йили ушбу компания университетнинг 10 нафар иқтидорли талабаларига стипендия тақдим этади.

Халқаро алоқаларнинг ривожланишида илмий-назарий ва илмий-амалий анжуманларнинг салмоғи сезиларли бўлмоқда. Ҳар йили 20 дан ортиқ конференция, симпозиум ва семинарлар ўтказиб келинмоқда.

Ҳамкорлик лойиҳалари доирасида ЎЗМУ талаба, магистр ва аспирантларига маъруза ўқиш учун чет эл университетларидан профессор-ўқитувчилар таклиф этилмоқда.

Амалий физика илмий текшириш институти

Институт 1981 йилда ташкил қилинган. Институтда 150 дан зиёд илмий ва муҳандис-техник мутахассислар ишлайди, шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг 3 нафар академиги, 7 нафар фан доктори ва 30 дан

ортиқ фан номзодлари фаолият кўрсатмоқда. Институтда 11 та илмий лаборатория ва бўлим ишлаб турибди: назарий физика, ядро физикаси, фон мониторинги ва ядро микроанализи, бетатрон, тикланадиган энергия манбалари, лазер материал-шунос-лиги, ярим ўтказгичлар физикаси, эмиссион электроника, оптика, квант электроникаси, тиббиёт асбобшунослиги.

Илмий изланишлар қуйидаги йўналишларда олиб борилмоқда: майдон назарияси ва элементар зарралар физикаси, ядро структураси ва гамма-квантларнинг қаттиқ жисмлар сирти билан ўзаро таъсири, қаттиқ жисмлар (ярим ўтказгич, лазер, магнит юқори температурали ўта ўтказгич ва бошқа моддалар) физикаси, асбобшунослик (тиббиёт қурилмалари, қуёш энергетикаси қурилмалари ва бошқалар).

Институт ходимлари томонидан бир қатор йирик қийматли илмий қурилмалар барпо этилган. Булар жумласига республикада ягона бўлмиш Ўзбекистон «Ноёб объектларига» кирадиган кичик электрон тезлатгичлар (СБ-50 бетатрони, МТ-22С микротрони ва ЭГ-2 «СОКОЛ» ион тезлатгичи) комплекси, лазер плазмасини ўрганишда қўлланадиган қувватли лазер қурилмаси, ярим ўтказгичларни тадқиқ қилишда ишлатиладиган технологик тизим, голографик қурилма, бош мия енгил чайқалиш ўзгаришини аниқлаш, бош мия ядросини стереотаксик амалият қилиш қурилмаси, «НАЖОТ-1», «НАЖОТ-3», «НАЖОТ-6/12» электрокардиографлари, қуввати 1,65 кВт-гача бўлган енгил кўчма электростанциясини барпо қилиш ишлари якунига етмоқда.

Институт ташкил этилганидан буён, ходимлар томонидан 15 нафар докторлик ва 60 дан зиёд номзодлик диссертациялари ёқланди.

Илк бор фанда экспериментал асосида гамма-квантларнинг тўла ташқи қайтиши кашф этилди.

Институт олимлари томонидан ишлаб чиқилган турли аэрозол микроўғитлар, саноат қорхоналарининг оқар сувларини тозаловчи қурилма, қуёш энергиясида ишловчи мини электр станция каби лойиҳалар ишлаб чиқаришга муваффақиятли татбиқ этилган ва фойдаланувчилар томонидан юқори баҳоланди.

Ҳозирги кунда импорт ўрнини босадиган маҳсулотларни яратиш долзарбдир, шулар қаторига институтда яратилган «НАЖОТ» серияли электрокардиографлар қурилмаларини киритиш мумкин. Булар ёрдамида инсоннинг 12 та юрак тармоқларини бир вақтнинг ўзида қайд қилинади. «НАЖОТ» электрокардиографларни бошқа ташхис системалари билан биргаликда ва компьютерга уланган ҳолда ишлатиш мумкин.

Институтда олиб борилаётган изланишларда Ўзбекистон Миллий университети ва бошқа олийгоҳлардаги профессор ва ўқитувчилари фаол қатнашмоқдалар. Физика факультетининг юқори босқич талабалари учун институт лабораториялари илмий база ҳисобланади.

Олий педагогика институти

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети қошидаги Олий Педагогика институти ЎзР Вазирлар Маҳкамасининг қарори билан 1993 йили ташкил қилинган. Институтнинг мақсади меҳнат бозори, шахс, давлат ва жамиятнинг ўзгарувчан эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда тегишли касбий фаолият кўрсатиш учун кадрларнинг маданий-маърифий, ижтимоий-иқтисодий ва касбий билим, кўникма ва малакаларини ошириш ёки янги касбий билим ва кўникмалар эгаллаган кадрларни қайта тайёрлашдир.

ЎзМУ салоҳияти ва имкониятларидан келиб чиқиб институтда:

а) маънавият ва ижтимоий-иқтисодий тараққиёт;

б) олий таълим йўналиш ва мутахассисликлари фанлари (тарих, фалсафа, иқтисодиёт назарияси, сиёсатшунослик, ҳуқуқшунослик, социология, педагогика, психология, филология, математика, физика, кимё, биология ва тупроқшунослик, география, геология, информатика ва инфор­мацион технологиялар ва ш.к.), айрим ўрта махсус ва касб-хунар таълими фанлари (шахс ва жамият, давлат ва ҳуқуқ ва ш.к.) бўйича малака ошириш ишлари олиб борилади.

2007 йилдан бошлаб институтда ОТМларининг эҳтиёжлари ўрганилиб, 10 та йўналиш (Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими, фалсафа, социология, сиёсатшунослик, педагогика ва психология, информатика ва ахборот технологиялари, иқтисодиёт назарияси, ўзбек филологияси, кимё, биология) бўйича 4 ойлик касбий қайта тайёрлаш йўлга қўйилди.

ОПИда 1993–2008 йиллар давомида 17000 дан зиёд тингловчи малака оширган.

Замонавий педагогик технологияларга бағишланган тренинглари мунтазам равишда ўтказилади. Компьютер синфида 15 та компьютер ва лектор тизими мавжуд бўлиб, улар университет тармоғига уланган. Бу тармоқ орқали интернетга чиқиб имконияти мавжуд. Компьютерлар дарс давомида фойдаланиш учун керакли бўлган барча дастурлар билан таъминланган. Ундан ташқари, «Лектор» тизимидан фойдаланган ҳолда компьютер синфида кўпгина ижтимоий ва табиий фанлардан электрон дарсликлар яратилган.

Институт кафедраларида фаолият юритувчи ўнлаб профессор-ўқитувчилар томонидан жами 50 дан ортиқ монографиялар, 2000 дан ортиқ илмий-методик мақолалар ва қўлланмалар, услубий тавсиялар яратилган. Айрим фанлардан ўқув-методик мажмуаларнинг (маъруза матнлари, интернет материаллари, адабиётлар, виртуал стендлар ва бошқаларнинг) электрон версиялари тузилган. Маълумотлар ихчам дискларда, анъанавий тарқатма материаллар кўринишида берилган.

Институт кутубхонасида ўзига хос илмий, методик асарлар, даврий нашрлар, жумладан, хорижий мамлакатларда чоп қилинадиган журналлар ва газеталар фонди шакллантирилган. Кутубхона қироатхонасида махсус тематик стендлар ташкил қилинган. Институт ихтиёридаги хоналардан ташқари ЎзМУнинг лабораториялари, маънавият-маърифат хонаси, маданият саройи кичик зали, кутубхона ўқув зали, ахборот-ресурс марказларидан фойдаланилади.

Тингловчилар ЎзМУ меҳмонхона биноси ва ОПИ ётоқхонасида тураржойлар билан таъминлаб борилади. Институт тингловчилари учун мунтазам равишда Тошкент шаҳридаги музейлар, театрлар ва тарихий обидаларга экскурсиялар уюштирилиб, бепул транспорт хизмати ташкил этилиб турилади. Давра суҳбатлари, турли илмий-методик анжуманлар уюштирилади, тингловчиларнинг мақолалари тўпламлари чоп қилинади.

ОПИнинг барча ОТМ ва ўрта махсус касб-хунар таълими муассасалари билан алоқалари шартномалар асосида ташкил қилинган. Етакчи таълим ва илмий муассасалар, давлат бошқаруви органлари, ишлаб чиқариш корхоналари, ижтимоий, нодавлат ташкилотлар вакиллари маърузалар ўқишга доимий равишда таклиф қилинади. Институт ривожланган мамлакатларнинг етакчи таълим ва фан муассасалари билан алоқа ўрнатган.

Информацион технологиялар маркази

Ўзбекистон Миллий университети Информацион технологиялар маркази 1959 йили 4 ноябрда «Ҳисоблаш маркази» сифатида ташкил топган. 1959 йил бошларида университет раҳбарияти электрон ҳисоблаш машиналари тузилиши ва ишлаш жараёнларини ўрганиш мақсадида физика-математика факультети 5-курс талабаларини ушбу машиналарни тайёрловчи Пенза заводига ишлаб чиқариш амалиётига юборди. Улар орасида Марказда ҳозиргача хизмат кўрсатаётган Т.П.Баклушина ва Ю.А.Коробковалар ҳам бор эди. 1960 йили Ҳисоблаш маркази «Урал-1» электрон ҳисоблаш машинаси билан жиҳозланди ва янги ташкил қилинган физика ҳамда механика-математика факультетлари битирувчи талабаларидан штатлар ташкил қилинди. Масалалар ечиш учун машина тилида дастурлар тузилди. Ушбу қадам дастурловчиларни, электрон ҳисоблаш машиналарини бошқара оладиган операторларни тайёрлашда муҳим роль ўйнади. Ҳисоблаш маркази турли даврларда профессор. Б.В.Левин, доцент А.Д.Богдасаров, доцент А.Ф.Расулов, доцент М.Б.Баклушин, профессор. М.М.Арипов, профессор У.Юлдашев, доцент А.И.Усманов, доцент А.О.Абдуқодиров, доцент С.М.Гайназаров, доцент У.Мирзаев, профессор Р.Алоев, доцент Ш.Мадраҳимов томонидан бошқарилди.

Ҳисоблаш марказининг асосий вазифаси ҳисоблаш математикасига оид янги предметларни ўқитиш, ўқув жараёни ва талабалар, аспирантлар, ўқитувчилар, илмий ходимлар илмий ишларини зарур ҳисоблаш техникаси билан таъминлашдан иборат эди.

Ҳисоблаш маркази ўтган асрнинг 70-йилларига келиб республикамиздаги энг йирик марказларидан бирига айланди. Ўша даврда Ҳисоблаш маркази Тошкент, Фарғона, Наманган ва Бухоро шаҳарлари Педагогика институтларига ҳам хизмат кўрсатар эди. Бу даврда Ҳисоблаш маркази «Урал», «Минск-22», «Промин» каби ҳисоблаш машиналари билан бойитилди. Ҳисоблаш марказига ўз таркибий қисмида ташқи хотира типидagi магнит лентаси мавжуд бўлган «Минск-22» ҳисоблаш машинасининг келтирилиши билан университетда автоматлаштирилган тизимли бошқарув (АТБ) яратилиши ва жорий этилиши жараёни бошланди.

Ҳисоблаш маркази ходимлари А. Мавлонов, А. Грудскийлар томонидан амалга оширилди. Ўтган асрнинг 80-йилларида Ҳисоблаш марказига профессор М.М.Арипов раҳбарлик қилди. Олимнинг ташкилотчилик қобилияти туфайли Ҳисоблаш маркази «Наири», «Наири' 3М», ЕС-1020, ЕС-1022, ЕС-1055 каби ҳисоблаш машиналари билан бойитилди. Ушбу ҳисоблаш машиналарининг имкониятлари аввалгиларидан бир неча баробар юқори эди. Бу имкониятлар ўз навбатида ўқув жараёни сифати ҳамда илмий ишлар самарадорлигининг ўсишига олиб келди. Ҳисоблаш марказида хўжалик шартномалари орқали халқ хўжалиги ва илм-фаннинг муайян масалалари ечилди ва ҳаётга татбиқ этилди. Булар жумласига «Борт компютери учун дастурлаш таъминоти», «Юлдузлар машина каталогини яратиш», «Малика» автоматлаштирилган бошқарув тизими ва бошқалар киради.

Ҳисоблаш маркази ходимлари Ю.А.Коробкова, Ф.Қобилжонова, Э.Кравченко, Г.Исаевалар томонидан қатор курслар дастурий таъминоти яратилди.

2001 йилда Ҳисоблаш маркази тугатилиб «Информацион технологиялар ўқув илмий маркази»га айлантирилди. Марказга IBM-486 ҳамда PENTUM типидagi компютерлар келтирилди. Шахсий компютерда SERVER ва тармоқлардан фойдаланиш имконини берувчи мукаммаллашган дастурлардан фойдаланишга ўтилди. Марказ ходимлари С.М.Гайназаров, Т.П.Баклушиналар томонидан ўқув

жараёнини автоматлаштириш ишлари бошланди. Бунинг натижаси ўлароқ ҳозирда университетда «Талаба-S» автоматлаштирилган тизими ишлаб турибди. Бу даврга келиб университетда инфорацион технологиялар бўйича проректорлик лавозими жорий қилинди. 2001–2004 йилларда Информацион технологиялар маркази моддий техник базаси янги типдаги PENTIUM – IV шахсий компьютерлари билан сезиларли даражада бойитилди. Ички ва интернет тармоқлари доимий иш жараёни ташкил этилиб, мукамаллаштирилди. Шу билан бирга ўқув жараёнини таъминлашга хизмат қилувчи факультетлар ресурс марказлари ташкил этилди.

«Информатика ва ахборот технологиялари» махсус сиртқи бакалавр йўналиши учун ўқув режадаги 14 фанни масофавий ўқитиш учун электрон қўлланмалар ва абитуриентлар учун 6 та фандан тестга тайёргарлик бўйича электрон қўлланмалар яратилди. Ҳозирда Информацион технологиялар маркази (ИТМ) тасарруфида марказ дирекцияси (маъмурий бошқарув), техник, тизимли, программ-педагогик, илмий-методик таъминот бўлимлар ҳамда 18 та ресурс марказлари фаолият олиб боради. Марказнинг бош мақсади ЎзМУ ўқув ва маъмурий бошқарув жараёнига ахборот-коммуникацион технологияларни татбиқ этиш ва улардан фойдаланиш бўйича бошқарув-назорат ишларини олиб боришдан иборат.

2005 йилда Физика факультетида ресурс маркази ишга туширилди. 2006 йилда ўқув жараёнида фойдаланиш учун жами 81 та компьютерга эга 4 та компьютер хонаси очилди. 2007 йили университет кутубхонасининг «Ахборот ресурс маркази»га айлантирилиши муносабати билан электрон кутубхона тизими яратилди. Унда электрон каталог, электрон ўқув зали ҳамда сервер мавжуд бўлиб, жами 19 та компьютерлар ўрнатилган. Шу тариқа университет компьютерлари сони 761 тага етказилди. Ушбу компьютерларнинг 500 тасидан бевосита ўқув жараёнида фойдаланилади.

2002 йилдан бери университетда ўқув-маъмурий бошқарув жараёнини амалга ошириш соҳасида «Talaba-S» – автоматлаштирилган тизими амал қилмоқда. Бу тизим тармоқда ишлашга мўлжалланган бўлиб, барча факультетлар ва маъмурий бошқарув бўлимларини ягона умумиуниверситет базасига бирлаштирган ҳамда қамраб олган. Тизим ўқув ва маъмурий бошқарувдаги ўзаро боғлиқ масалаларни ечади: талабалар таркиби – талабалар ҳақидаги маълумотларни киритиш, таҳрир ва чоп қилиш, излаш (анкета маълумотлари, берилган сўров бўйича талабалар рўйхати, талабани кейинги курсга ўтказиш ва турли хил буйруқ ва маълумотлар); ўзлаштириш – талабалар ўзлаштиришини ҳисобга олиш ва таҳлил қилиш (рейтинг қайдномаси, шахсий қайднома, якуний қайднома, йиғма ҳисоботлар); давомат – талабалар давоматини ҳисобга олиш ва таҳлил қилиш (гуруҳлар дарс жадвали, дарс жадвалига мувофиқ давомат, давоматнинг миқдорий ва фоизлардаги ҳолати); стипендия – стипендияларни тайинлаш ва уларнинг ойлик ҳисоботи (сессия натижасига кўра стипендияни тайинлаш, стипендия бўйича буйруқлар, стипендиянинг ойлик ҳисоби қайдномаси) ва ҳ.к.

Talaba-S тизими университет ўқув-маъмурий бошқарувида катта самара бермоқда ва у такомиллашиб бормоқда. Хусусан, 2006 йилда ушбу тизим янги талаблар (ОЎМТВ ва университет томонидан шакллантирилган ҳисоботлар ва маълумотномалар) асосида такомиллаштирилди. ОЎМТВ UniCOS тизими ишга тушганлиги муносабати билан Talaba-S базаси университет мутахассислари томонидан яратилган конвертор дастур ёрдамида ушбу тизимга уланди. Шу тариқа ОЎМТВга маълумотларни етказиб берилиши йўлга қўйилди.

2007 йилда UniCOS тизимида ҳисоботлар, база тузилмасидаги ўзгаришлар ва олий ўқув юртидан UniCOS серверига маълумот жўнатиш технологиясининг ўзгарганлиги муносабати билан университет мутахассислари томонидан янги версиядаги конвертор дастурини яратиш бўйича иш олиб борилмоқда. Ҳозирда 2007–2008 ўқув йилига тааллуқли барча маълумотлар Talaba-S тизими базасида жамланган.

Ўзбекистон Миллий университети «UzSciNet» провайдери орқали интернет тармоғига уланган бўлиб, маълумот алмашиш тезлиги 512 Кб/с. ЎзМУ бўлимлари, ресурс марказий заллари, деканат, кафедралардаги 433 компьютер интернет тармоғига уланган. Ушбу компьютерлар орқали 925 фойдаланувчи интернетдан ўқув жараёни ва илмий-тадқиқотлар учун маълумотлар олмоқда.

Университетнинг сайти 2006 йили ва кейинчалик 2007 йилда қайта кўриб чиқилиб, тўлиқ янгиланди. Факультетларнинг ҳар бирига алоҳида сайт очилиб, маълумотлар билан тўлдирилди. Ўзбек, рус ва инглиз тилларида 11 та (математика, физика, кимё, биология, геология, география, адабиёт, фалсафа, ёш журналистлар, Осиё геологияси, тарих) тематик сайтлар яратилди ва интернет тармоғига қўйилди.

ЎзМУ бўлимлари, ресурс марказ заллари, электрон кутубхона, деканат, кафедралардаги 415 та компьютер локал тармоққа уланган. ИТМ ходимлари мунтазам равишда ЎзМУдаги барча компьютерларнинг дастурий таъминоти (операцион тизимларни ўрнатиш, антивирус ва бошқа зарур программаларни ўрнатиш) бенуқсон ишлашини назорат қилиш ва жорий техник таъмирлаш (компьютер платаларни алмаштириш, принтерларни сиёҳ билан тўлдириш ва ҳ.к.) ишларини амалга оширади.

2005–2007 йилларда ИТМ тасдиқлаган машғулотлар жадвали бўйича информатика ва компьютер технологиялари билан боғлиқ машғулотлар ўтказилди. Ресурс марказлари тасарруфидаги компьютерлар, принтерлар иши ташкил этилди. Ўқув жараёни учун зарур бўлган Pascal, Fortran, Delphi 7, СҚҚ, С# ва Assembler каби бир қанча дастурлаш тиллари, DOS, Windows 2000, Windows XP операцион системалари, Latex, Office 2003 илова дастурлари, NC, VC, Far каби қобик дастурлар, Photoshop каби график дастурлари ўрнатилиб, ишлаши таъминланди.

Физика факультети ресурс марказида университетнинг физика, геология, география, ижтимоий-сиёсий фанлар, ҳуқуқшунослик, хорижий филология, тарих факультетлари талабаларига информатика ва ахборот технологиялари бўйича машғулотлар олиб борилади. Шунингдек, ресурс марказларида бир қанча семинарлар ўтказилади. Жумладан, E-campus лойиҳаси асосида «Portal Application», «Классификация приложений e-mail, moodle» (R.Schuman университети, профессор Francois Cade, Франция) халқаро тренинг-семинарлар уюштирилди.

Интернет ва электрон почтадан фойдаланиш бўйича шаҳар касаба уюшмалари ходимлари учун тренинг-семинар ўтказилди. Tacis Tempus доирасида «Таълим сифатини электрон ресурсларни яратиш ва бошқаришни такомиллаштириш асосида ошириш» («UNIQUERM») лойиҳаси асосида университетнинг бошқарув ходимлари ва тизим менеджерлари учун семинарлар ташкил қилинди (Fontys университети, Gerry van Zantvoort, Голландия, Марказий Ланкашир университети, Stephand Mossop, Булок Британия).

Ҳозирда Информацион технологиялар маркази томонидан қуйидаги йўналишларда иш олиб борилмоқда: масофали ўқитиш тизимини ташкил этиш, университет автоматлаштирилган бошқарув тизимини яратиш ва жорий қилиш янги ўқитиш технологияларини жараёнга татбиқ этиш.

Хотин-қизлар кенгаши

Ҳар қандай жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиёти ва маънавий барқарорлиги, ёш авлод камолоти, адолат мезонларининг мустақамлиги, самарадорлиги ва давлат тараққиётининг ҳолати аёлларга бўлган муносабат билан баҳоланади. Бугунги кунда бизнинг жамиятимизда хотин-қизлар масаласи давлат сиёсати даражасига кўтарилган.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислон Каримовнинг 2004 йил 25 майдаги «Ўзбекистон хотин-қизлар кўмитаси фаолиятини кўллаб-қувватлаш борасида кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида» ги ПФ-34-34 сонли Фармони аёлларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини ошириш, соғлигини мустақамлаш, хотин-қизларни иш билан таъминлаш, умуман олганда, аёлларнинг жамиятдаги мавқеини оширишда муҳим аҳамият касб этади. Аёлларнинг жамиятдаги ижтимоий мавқеини ошириш соҳасидаги туман, шаҳар ҳокимлари ва хотин-қизлар кўмиталарининг долзарб вазифалари эса фармонда ўз аксини топган.

Президент Фармонининг асл моҳияти демократик муносабатни барқарорлаштириш, шахс эркинлиги ва ҳуқуқларини кафолатлаш зарурати кучайган паллада хотин-қизлар, оналар ва улар тарбиялаётган фарзандларнинг ижтимоий-сиёсий фаоллигини оширишдир.

1991 йили университетда хотин-қизлар кўмитаси ташкил қилиниб, кўмита раиси сифатида Журналистика факультети профессори, т.ф.д. Назираҳон Абдуазизова фаолият кўрсатган. Университет хотин-қизлар фаолиятида П.Отажонова, Г.Абдурахмонова, М.Саитбаева, З.Фатхулина, В.Каримжонова, М.Нишонава, З.Лутфуллаева, Ў.Домложонова, Х.Ҳакимова, М.Алимова, С.Отабекова, З.Шарифхўжаева, Д.Хусанхўжаева, М.Аъзамова сингари профессор-ўқитувчиларнинг хизматлари салмоқлидир. 1999 йилдан хотин-қизлар кўмитасини ф.ф.н. доцент Л.А.Муҳаммаджонова бошқариб келмоқда. Университетдаги 13 та факультетда хотин-қизлар кенгашлари фаолият кўрсатмоқда.

Ҳозирги кунда университетда 1000 дан ортиқ аёллар меҳнат қилмоқдалар. Шулардан 527 нафари профессор-ўқитувчилар бўлиб, уларнинг 18 нафари фан доктори, 254 нафари фан номзоди, 148 нафари катта ўқитувчи, 107 нафари ассистентдир. Талаба қизлар сони 3160 нафарни ташкил қилади. 734 магистрант, 72 аспирант ҳамда 60 нафар тадқиқотчи аёллар илмий иш олиб борадилар.

Университетда илм билан шуғулланаётган ёшларнинг 50 фоизидан ортигини аёллар ташкил қилади. Ўз вақтида ва муддатидан илгари ёқланаётган ишларнинг аксариятини ҳам аёллар бажармоқдалар.

Миллий кадрларни тайёрлашда профессор-ўқитувчиларнинг ўрни катта. Жумладан, профессор Р.Ҳ.Муртазаева Ўзбекистон Миллий университети ҳузуридаги «Ўзбекистон тарихи» мутахассислиги бўйича номзодлик илмий даражасини берувчи Ихтисослашган кенгаш раиси, илмсевар ёшларнинг устози. Унинг раҳбарлигида 3 нафар фан доктори ва 12 нафар фан номзоди тайёрланган.

Профессор О.К.Тошмухамедова республика ҳамда халқаро конференцияларда ўз илмий маърузалари билан мунтазам қатнашади. Унинг раҳбарлигида 7 нафар фан номзоди ва 1 нафар фан доктори тайёрланган.

Бугунги кунда ўсиб келаётган ёш авлод ичида келажакда ўз мактабини ярата оладиган олималарни кўришимиз мумкин. Механика-математика факультети докторанти, «Ўзбекистон ифтихори» кўкрак нишони совриндори М.Хидирова, тарих факультети аспиранти Президент стипендиати, «Шуҳрат» медали соҳиби

М. Исоқовалар шулар жумласидандир. Бугунги кунда «Зулфия» номидаги Давлат мукофотининг совриндорларидан 20 нафари университетда таълим олаётганлиги ифтихор туйғусини уйғотади. Университет хотин-қизлар қўмитаси қошида «Зулфияхоним қизлари» клуби ташкил қилинган. Клубни Ўзбек филологияси факультети доценти И.Адизова бошқаради.

Унверситетда профессор-ўқитувчилар ва талаба-қизлар ишгирокида илмий-амалий конференциялар, маънавий ва маърифий тадбирлар доимий равишда ўтказилади. Бундай тадбирлар сирасига сиёсий партиялар раҳбарлари, Олий мажлис Қонунчилик палатаси депутатлари, сенаторлар, нодавлат ташкилотлар раҳбарлари, санъаткорлар, шоир ва шоиралар, тиббиёт ходимлари ва бошқа ташкилот мутахассислари билан кечадиган давра суҳбатлар, учрашувларни киритиш мумкин.

«КАМОЛОТ» Ёшлар ижтимоий ҳаракати бошланғич ташкилоти

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришгандан кейин барча соҳалар қатори ёшлар ташкилотлари ҳам ташкилий тузилиши жиҳатдан бир неча ислоҳотлар амалга оширилди. МДХ мамлакатлари ичида биринчилардан бўлиб 1991 йилнинг 20 ноябрида «Ўзбекистон Республикасида ёшларга оид давлат сиёсатининг асослари тўғрисида»ги қонун қабул қилинди.

Ёшлар ташкилоти 1992–1996 йилларда Ўзбекистон Ёшлари Иттифоқи номи билан фаолият юритди. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1996 йил 17 апрелдаги «Ўзбекистон Республикаси ёшларининг «Камолот» жамғармаси тўғрисида»ги ПФ 1425-сонли Фармонида асосан ташкил қилинди. Жамғарма Низомига мувофиқ университет бошланғич ташкилоти 1992–1996 йилларда жамғарма тарзида фаолият олиб борган. Университетнинг «Камолот» жамғармаси Республика ОўЮ толиби илмларининг «Талабалар баҳори» фестивали фаол иштирокчиси (Фарғона, 1992, Самарқанд, 1994), факультетлараро «Талабалар баҳори» фестивали (1993–1996 йиллар), «Ёш физик-математиклар» илмий конференцияси (1994), Жамғарма Марказий кенгаши билан ҳамкорликда Республика иқтидорли талабаларининг барча соҳалар бўйича илмий-амалий анжумани (1995–1999 йиллар) ўтказилди.

Тошкент шаҳар ОўЮларидаги ёшлар ташкилотлари раҳбарларининг биринчи ўқув семинари, Республика ОўЮ ўртасида «Ниҳол» театр санъати фестивали (1999), Республика ОўЮ талабалари ўртасида «Хазина» урф-одағлар фестивали (2001), Республика ОўЮ талабалари ўртасида «Универсиада» спорт мусобақалари ташаббускори ва биринчи Республика мусобақаси ташкилотчиси (1999) сифатида фаолият кўрсатиб келган.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1996 йил 31 майдаги «Ўзбекистон Республикаси ёшларининг «Камолот» жамғармасини қўллаб-қувватлаш тўғрисида»ги 207-сон қарори қабул қилинган. Унга мувофиқ жамғарма ёш авлоднинг ҳар томонлама камол топиши, чуқур билим, касб эгаллаши, уларда юксак маънавият, ватанпарварлик, меҳнатсеварлик, замонавий тадбиркорлик фазилатларини ҳосил қилиш, умуминсоний кадрлар, демократик тамойиллар асосида вояга етган ёшларга зарур шарт-шароитлар яратишни ўзининг бош мақсад-вазифаси қилиб олган эди.

Республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг маънавий-маърифий соҳада амалга оширилган ислоҳотлар самараси ўлароқ, XXI асрнинг дастлабки йилларида мамлакатимиз ёшлари ижтимоий жиҳатдан фаоллашди. Ёшлар ўртасида уларнинг номидан ва хоҳиш-иродаси асосида иш юритиб, ёшлар манфаатларини ҳар томонлама ҳимоя қиладиган, ёшларни соғлом турмуш талаблари асосида ҳаракатга келтирадиган ташкилот сафларида бирлашиш ташаббуси юзага келди. Юқоридаги мақсадларни рўёбга чиқариш йўлида бир гуруҳ ёшлардан иборат Ташаббус гуруҳи ташкил топди.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримов 2001 йил 24 январь куни Оқсаройда «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракатини ташкил этиш бўйича Ташаббус гуруҳи аъзолари билан учрашди. Мамлакатимиз раҳбари ушбу йиғилишда «Камолот» ёшларимизнинг чинакам суянчи ва таянчи бўлсин» мавзусида нутқ сўзлади. Ушбу нутқ ёшлар ҳаракатини ташкил этиш, ташкилотнинг мақсад, вазифаларини белгилашда муҳим аҳамият касб этди. Учрашувдан сўнг Ташаббус гуруҳи томонидан жойларда ташкилий гуруҳлар шакллантирилиб, улар ёрдамида ёшлар ва кенг жамоатчиликнинг «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати Дастури ва Низоми лойиҳаларига таклифлар йиғилди. 2001 йилнинг 25 апрель куни Ўзбекистон Республикаси «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати ташкил этилди.

Ҳаракатнинг Низомига мувофиқ Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетига 2001 йил 25 майда «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати бошланғич ташкилоти ташкил этилди. Ҳозирги кунда ушбу бошланғич ташкилот Республика бошланғич ташкилотлари ичида энг нуфузли бўлиб, ўз сафига 10 000 дан зиёд талабаларни бирлаштиради. Ташкилотнинг асосий вазифаси – талабалар ҳуқуқларини ҳар томонлама ҳимоя қилиш, уларнинг таклиф ва истаklarини ўрганиш, мустақил ҳаётдаги илк қадамларида кўмаклашиш, ўқишдан бўш вақтларини мазмунли ташкил этишдан иборатдир. ЎзМУ «Камолот» ЁИҲ бошланғич ташкилотининг барча факультетларда бўлимлари фаолият юритади. Университет «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати бошланғич ташкилоти университетга тегишли Талабалар тураржойлари ўртасида «Энг намунали Талабалар тураржойи» кўрик танловининг ташкилотчиси (2006–2008 йиллар), қайта таъмирдан чиқарилган Талабалар тураржойларидаги ёшларнинг ўз-ўзини бошқариш тизими ташкилотчиси ва ташаббускори (2006–2008), Республика ОЎЮ талаба-ёшлари ўртасида ўтказилган «Қувноқлар ва зукколар» кўрик танловининг 2005-2006 ўқув йилларидаги «Шоввозлар» жамоасининг мавсум ғолиби, 2005-2006, 2006-2007 ўқув йили давомида туман ёшларининг соғлом турмуш талаблари асосида ва маънавий етук инсон этиб тарбиялашга қўшган ҳиссаси, жамоат ишларидаги фаол иштироки ва меҳнати учун «Йилнинг энг намунали олий ўқув юрти бошланғич ташкилоти» наминацияси ғолиби, Тошкент шаҳар ОЎЮ талаба-ёшлари ўртасида ўтказилган «Интеллектуал олимпиада» кўрик танлови ғолиби (2006-2007), Муддатли ҳарбий хизматни ўтаб ОЎЮ ларига имтиёзли равишда қабул қилинган талаба-ёшлардан иборат «Қалқон» гуруҳининг ташкилотчиси (2006), Ўзбекистон Республика «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати Марказий Кенгаши томонидан университет бошланғич ташкилоти 2007-2008 ўқув йилларида Республика бошланғич ташкилотлари ўртасида «Энг намунали бошланғич ташкилот» номинацияси ғолиби сифатида фаолият кўрсатиб келмоқда.

ИЛОВА

БИЗНИНГ ФАХРИМИЗ

АКАДЕМИКЛАР

1. Абдуваҳобов Абдували Абдусаматович (11.07.1941) – ТошДУни битирган (1965), кимё фанлари доктори (1979), профессор (1981), ЎзР ФА академиги (1995), ЎзР ФА биоорганик кимё институти директори (1987–1993), ЎзР ФА кимё технологияси ва Ер ҳақидаги бўлимнинг раиси (1992–1994), ЎзР ФА вице-президент (1994–1997).

Илмий ишлари физиологик фаол моддаларнинг нозик органик синтези, стереокимё, қисқа молекулали биорегуляторлар молекуляр таъсир механизмнинг кимёвий моҳияти, ҳашаротларнинг кимёвий экологияси.

2. Абдукаримов Абдусаттор (04.04.1942) – ЎОДУни битирган (1966). Биолог ва генетик олим, биология фанлари доктори (1979), профессор (1990), ЎзР ФА академиги (2000).

ЎзР ФА генетика ва ўсимликлар экспериментал биологияси илмий тадқиқот институти директори (1992).

А.Абдукаримов оқсил молекуласи ва унинг функцияси ҳамда физик-кимёвий хоссаларини ўрганди. Қатор генлар ва вектор молекулалар конструкциясини яратиб, яқка хужайрадан сунъий шароитда ўсимлик етиштириш билан боғлиқ илмий ишлар дастурига раҳбар.

3. Абдуллаев Абдумавлон Абдуллаевич (13.07.1930) – ЎОДУни битирган (1952). Биолог-ботаник олим. ЎзР ФА академиги (1995), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, профессор (1980).

ЎзР ФА ўсимликлар экспериментал биологияси институтида директор (1972–1982, 1985–1989), ЎзР ФА Қишлоқ хўжалиги фанлари бўлими раиси (1997–1998).

Илмий ишлари селекцияда ғўзанинг яқин қариндош ва географик узоқ ёввойи тур ҳамда формаларидан фойдаланиш, ғўзанинг филогенетик систематикаси муаммоларига бағишланган. Ғўза ёввойи турларининг корнология эволюцияси назариясини асослаб берди.

4. Абдуразақов Абдуҷаббор (1932–1994) – ЎОДУни битирган (1956). Физик олим, физика-математика фанлари доктори (1972), профессор (1973), ЎзР ФА муҳбир аъзоси (1984), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1990), Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон Давлат мукофотининг лауреати (1978).

Илмий ишлари асосан экспериментал ядро физикасига оид.

5. Абуғалиев Фарадей Басирович (25.03.1932) – ЎОДУни битирган (1952). Математик олим, физика-математика фанлари доктори (1964), профессор (1972), ЎзР ФА академиги (2000).

Илмий ишлари дифференциал тенгламалар, ҳисоблаш математикаси, дастурлаш, ахборотлар назарияси, эластиклик назарияси, гидродинамика муаммоларига бағишланган.

6. Азимов Содиқ Азимович (1914–1988) – ЎОДУни битирган (1940). Физик олим, физика-математика фанлари доктори (1955), профессор (1958). ЎзР ФА академиги (1962), ЎзР фан арбоби (1964), Абу Райҳон Беруний номидаги Давлат мукофоти лауреати (1974).

ЎзР ФА физика-математика институтида (1958–1962, 1966–1988), ЎзР ФА Ядро физикаси институтида директор (1962–1966), Физика-қуёш илмий ишлаб чиқариш бирлашмаси бош директори (1986–1988) бўлган.

С.Азимов – ядро физикаси, юқори энергиялар физикаси ва юқори температурали гелио материалшунослик илмий мактабларининг асосчиси.

7. Азларов Турсун Абдурахимович (1938) – ЎОДУни битирган (1960). Математик олим, физика-математика фанлари доктори (1973), профессор (1974). ЎзР ФА академиги (2000), Абу Райҳон Беруний номидаги ЎзР Давлат мукофоти лауреати (1973).

Илмий ишлари лимит теоремалари, оммавий хизмат кўрсатишнинг математик назарияси ва узлуксиз функцияларни чизиқли мусбат операторлар ёрдамида яқинлаштириш муаммоларига бағишланган.

8. Аминова Раҳима Ҳодиевна (1925–2001) – ЎОДУни битирган (1948). Тарихчи олим, тарих фанлари доктори (1963), профессор (1968), ЎзР ФА академиги (2004), Ўзбекистон Республикаси Фан арбоби (1985), Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти лауреати (1977).

Илмий ишлари ишчилар синфининг тарихига, республика аграр масалаларига бағишланган. 250 босма тобоқ ҳажмидаги илмий асарлар муаллифи.

9. Алимов Шавкат Орифжонович (2.03.1945) – МДУни битирган (1967). Математик олим, физика–математика фанлари доктори (1973), профессор (1974), ЎзР ФА академиги (2000). СамДУ ректори (1985–1987), ТошДУ ректори (1987–1990), Олий ва Ўрта махсус таълим вазири бўлган (1990–1992). ХХРда Ўзбекистоннинг мухтор ва фавқулодда вакили (1995–1998).

Илмий ишлари дифференциал ва интеграл тенгламаларни ўрганишга бағишланган.

10. Аржаних Иван Семенович (1914–1980) – ЎОДУда ўқиган (1931–1934). Математик олим, математика фанлари доктори (1954), профессор (1987), ЎзР ФА мухбир аъзоси (1960), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби (1964).

Илмий ишлари дифференциал ва интеграл тенгламалар назариясига, вариацион ҳисоб, майдонлар назариясига, аналитик механика, квант механика, эластиклик назарияга оид.

11. Асқаров Акбар Асқарович (25.10.1902 –1978) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1927). Терапевт, ЎзР ФА мухбир аъзоси (1943), тиббиёт фанлари доктори (1947), профессор (1946), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1956). У биринчи ўзбек шифокорларидан.

«Ўрта Осиё кана иситмаси», «Безгак, унинг тарқалиши, клиникаси ва унга қарши кураш» номли монографиялар, «Лотинча–ўзбекча–русча нормал анатомия луғати», икки томли «Русча–ўзбекча тиббиёт луғати» каби 100 дан ортиқ асарлар муаллифи.

12. Аюпов Шавкат Абдуллаевич (14.09. 1952) – ТошДУни битирган (1974). Математик олим, физика-математика фанлари доктори (1983), профессор (1985), ЎзР ФА академиги (1995).

ЎзР ФА Математика институти директори (1992–1997), Олий Аттестация Комиссияси раиси (1997–2001), 2004 йилдан ЎзР ФА Математика институти директори.

Илмий ишлари оператор алгебралари, йордан алгебралари, ЛИ ва Лейбниц алгебраларининг структуралари, нокоммутатив интеграллар назарияси, квант эҳтимоллик назариясига оиддир.

13. Аҳмедов Бўрибой Аҳмедович (1924–2002) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1953). Шарқшунос олим, Иккинчи жаҳон уруши қатнашчиси, тарих фанлари доктори (1974), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1989), ЎзР ФА академиги (1995). Халқаро Амир Темур жамғармаси раиси (1995).

Илмий ишлари Ўзбек халқининг этник тарихи ва шаклланиши, манбаъшунослик, Ўрта Осиё халқларининг X–XIX асрлардаги ижтимоий, сиёсий тарихи, Темур ва темурийлар даври тарихи ҳамда маданияти каби масалаларга бағишланган.

14. Аҳмедов Карим Содиқович (19.02. 1914–2003) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1937). Кимёгар олим, кимё фанлари доктори (1958), профессор (1960), ЎзР ФА академиги (1966), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган Фан ва техника арбоби (1968), Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти лауреати (1970). ЎзР ФА кимё институтининг директори (1965 йилдан), ТошПИ ректори (1972–1988).

Илмий ишлари Коллоидлар ва полимерлар кимёсига оид бўлиб, сувда эрувчан полимерлар сирт-актив моддаларнинг синтез қилиш ва уларни ўрганиш ҳамда амалда татбиқ этиш масалаларига бағишланган.

15. Баратов Мубинжон Баратович (9.12.1933–2003) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1956). Файласуф олим, фалсафа фанлари доктори (1972), профессор (1981), ЎзР ФА академиги (2000). ЎзР ФА фалсафа ва ҳуқуқ институти директори (1970–1975). ЎзР ФА Шарқшунослик институти директори (1976–1980).

Илмий ишлари Ўрта Осиё ва хорижий шарқ халқлари фалсафаси тарихига оид.

16. Бекжонов Раҳим Бекжонович (5.03.1930–23.02.2000) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1953). Физика-математика фанлари доктори (1967), профессор (1968), ЎзР ФА академиги (1989), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1973), Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти лауреати (1973).

Илмий ишлари ядро физикасига оид.

17. Бедринцев Кирилл Николаевич (1907–7.04.1995) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1929). Иқтисод фанлари доктори (1951), профессор (1964), ЎзР ФА мухбир аъзоси (1962), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби (1967).

Илмий ишлари Ўрта Осиёда ишлаб чиқарувчи кучларни жойлаштириш ва ривожлантиришга оид.

18. Бондаренко Борис Анисимович (1923) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1953). Кибернетик олим, физика-математика фанлари доктори (1970), профессор (1974). ЎзР ФА академиги (2000), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1983).

Илмий ишлари узлукли математик комбинотомик таҳлил, мураккаб математик физика масалаларини аналитик ва узлукли усуллар билан ечиш, арифметик фрактал тузулмаларини тузиш ва текширишга, эластиклик назариясининг уч ўлчовли статик масалаларига бағишланган.

19. Боровков Александр Константинович (29.03.1904–25.11.1962) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1928). Иттифоқ Фанлар академияси (1958) ва ЎзР ФА мухбир аъзоси (1943), профессор (1953) Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1945).

Илмий ишлари: Ўзбек алифбоси, имлосини ишлаб чиқишда, дарслик ва қўлланмалар тузишда бевосита қатнашган (1943–1969). Туркий халқларнинг тарихи, этнографияси, фольклори ва тили устида илмий ишлар олиб борди. Ўзбек тили шевасини ўрганди. Туркий халқларнинг тиллари тарихини ва грамматикасини ўрганишга катта ҳисса қўшди.

20. Бузин Евгений Иванович (1916–1969) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1939). Техника фанлари доктори (1957), ЎзР ФА мухбир аъзоси (1962).

Илмий ишлари деформацияланувчан қаттиқ жисмлар, суюқлик ва газ механикаси назариясига доир.

21. Бўриев Тожибой (1938) – ТошДУни битирган (1961). Механик ва математик олим. Техника фанлари доктори (1974), профессор (1976), ЎзР ФА академиги (2000).

Илмий ишлари қаттиқ жисм механикасига доир ҳодисаларни алгоритмлашга, статик ва динамик юк таъсиридаги бир ўлчовли ва кўп ўлчовли конструкцияларнинг аниқ ҳисобларига, эластиклик назариясининг динамик ва статик масалаларига оид.

22. Буряков Юрий Федорович (15.03.1934) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1956). Археолог, тарихчи олим, тарих фанлари доктори (1984), ЎзР ФА академиги (1996). Шош-Илоқ археология экспедицияси раҳбари (1978–2003).

23. Власова Нина Александровна (05.05.1930) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1951). Цитоэмбриолог, биология фанлари доктори (1975), ЎзР ФА академиги (2000).

Илмий ишлари селекция мақсадларида турли геномли гўза навларини эмбриологик, цитологик ва анатомик тадқиқ этишга, чигитда тола ва тукларнинг ҳосил бўлиши ва ривожланишини ўрганишга бағишланган.

24. Валиев Абдулхай Қосимович (1929–2003) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1952). Фалсафа фанлари доктори (1967), профессор (1969), ЎзР ФА академиги (2000). Абу Райҳон Беруний номидаги Давлат мукофоти лауреати.

Илмий ишлари Туркистон зиёлиларининг ўтмиши, уларнинг жаҳон илми, маданияти ва маънавиятига қўшган буюк ҳиссаларини ўрганишга бағишланган.

25. Глушенкова Анна Ивановна (1.08.1926) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1938). Кимёгар олим, кимё фанлари доктори (1972), профессор (1982), ЎзР ФА академиги (2000), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1996). ЎзР ФА ўсимлик моддалари кимёси институти директори (1984–1989).

Илмий ишлари табиий бирикмалар кимёсига, хусусан, чигит ва ундан олинadиган маҳсулотларни комплекс қайта ишлаш масалаларига оид.

26. Гранитов Ипполит Иванович (12.02.1900–31.10.1981.) Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1930). Геоботаник, профессор (1960), биология фанлари доктори (1961), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1965), ЎзР ФА мухбир аъзоси (1968).

Илмий ишлари Ўрта Осиё ўтлоқларидан тўғри ва унумли фойдаланиш, ўтлоқлар ҳосилдорлигини ошириш, айниқса, Ўзбекистон гул ўсимликлари ва турларининг генезеси масалаларига бағишланган.

27. Губин Виктор Иванович (24.11.1917–22.04.1975) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1941). Геофизик олим, физика-математика фанлари доктори (1958), профессор (1960), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1967), ЎзР ФА мухбир аъзоси (1962).

Илмий ишларида фронтгенез учун қулай шароит вужудга келтирадиган усулларни топган, температура ва босимнинг объектив ўзгаришларини олдиндан ҳисоблаш ва босим бўйича шамол тезлигини аниқлаш усулини таърифлаб берган, қисқа муддатга об-ҳавони олдиндан айтиб беришнинг миқдорий усулларини мукаммаллаштирган.

28. Дадабаев Акром Дадабаевич (1908–12.08.1988) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1928). Селекционер олим, биология фанлари доктори (1954). ЎзР ФА мухбир аъзоси (1966), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1968). Ўзбекистон Қишлоқ хўжалик академияси вице-президенти (1957–1961).

Илмий ишлари: қурғоқчилик ва касалликларга чидамли, эрта пишар ва барги тез ўқиладиган, 42 фоизигача тола берадиган ғўза навларини яратган.

29. Долимов Тўрабек Нўмонович (18.08.1936) – ТошДУни битирган (1960). Геолог олим, геология-минерология фанлари доктори (1981), профессор (1985), ЎзР ФА академиги (1995) ЎзМУ ректори бўлган.

Илмий ишлари бурмаланган ўлкалардаги вулқон жинсларининг петрологияси ва Тянь Шаннинг геодинамикасига бағишланган.

30. Жалилов Остан (17.09.1937) – ТошДУни битирган (1961). Селекционер-генетик олим, ЎзР ФА академиги (2000), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1989), қишлоқ хўжалиги фанлари доктори (1981), профессор (1991). ЎзР ФА «Биолог» ИИБ бош директори (1991–1997) бўлган.

Илмий ишлари радиацион нурланишнинг ғўза генетик аппаратига таъсирини ва шу йўл билан олинадиган фойдали йўналишдаги мутацияларнинг наслдан-наслга ўтишини ўрганишга бағишланган.

31. Жўраев Тўхтамурод Жўраевич (25.10. 1934) – ЎОДУни битирган (1958). Математик олим, физика-математика фанлари доктори (1972), профессор (1974), ЎзР ФА академиги (1989), ТошДУ ректори (1992–1996), ЎзР ФА Президенти (1995–2000). Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1991), Абу Райҳон Беруний номидаги Давлат мукофоти лауреати (1974).

Илмий ишлари – хусусий ҳосилаларни дифференциал тенгламалар ва чегаравий қатлам назариясига тегишли.

32. Зоҳидов Теша Зоҳидович (10.05.1906–1981) – ЎОДУни битирган (1931). Зоолог олим, биология фанлари доктори (1948), профессор (1949), ЎзР ФА академиги (1952–1956), ЎзР ФА президенти (1952), ЎОДУ ректори (1950–1952), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби (1947), Абу Райҳон Беруний номидаги Давлат мукофоти лауреати (1971).

Илмий ишлари умуртқали ҳайвонларни ўрганишга, зоология фанини тарғибот қилишга бағишланган. У «Қизилқум саҳросининг биоценози», икки жилдлик «Ўрта Осиё табиати ва ҳайвонлар олами» номли асарлари билан биология фанининг ривожланишига катта ҳисса қўшган.

33. Иброҳимов Неъмат (1945) – ТошДУни битирган (1970). Шарқшунос олим, манбашунос, жамоат арбоби, ЎзР ФА академиги (2000), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1990), филология фанлари доктори (1984), профессор (1985). Шарқшунослик институти ректори (1991–2005). Ўзбекистон хорижий мамлакатлар билан маданий маърифий алоқалар жамияти кенгаши раиси (2001 йилдан).

Илмий ишлари араб манбалари бўйича Ўрта Осиё тарихини ўрганиб, араб халқ романлари жанр ва услубий қурилишига оиддир.

34. Исмоилов Носир Исмоилович (27.05.1901–1971) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1929). Терапевт, тиббиёт фанлари доктори (1947), профессор (1948), ЎзР ФА мухбир аъзоси (1952), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1951).

Илмий ишлари меъда-ичак, юрак-томир ва қон касалликларига оид.

35. Йўлдошев Бехзод Содиқович (9.05.1945) – ТошДУни битирган. (1968). Физик олим, физика-математика фанлари доктори (1981), профессор (1987), ЎзР ФА академиги (2000). ЎзР ФА Президенти (2000–2005). ЎзР ФА Ядро физикаси институтининг директори (2005 йил декабридан).

Илмий ишлари юқори энергиялар физикаси, ядровий физика ва элементар зарралар физикаси институтда жаҳон стандартларига мос келувчи радио изотопларини кенг кўламда ишлаб чиқариш ва четта сотиш, маҳаллий тоғ-кон саноати чиқиндиларидан асл ва нодир металлларни қўшимча равишда ажратиб олиш технологиясига бағишланган.

36. Йўлдашев Тоймас Саттиевич (30.07.1931) – МДУни битирган (1954). Физик олим, физика–математика фанлари доктори (1972), профессор (1983). ЎзР ФА академиги (1994), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1991). ЎзР ФА астрономия институти директори (1983–1995).

37. Йўлдошев Садриддин Ходжаевич (22.02. 1917–24.04.1996) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1939). Биолог олим, биология фанлари доктори (1966), профессор (1979), ЎзР ФА мухбир аъзоси (1968). 1972 йилдан Бутуниттифоқ Пахтачилик илмий текшириш институти (СоюзНИХИ) директори бўлган.

Илмий ишлари–ғўза биологияси, айниқса, унинг ётиб қолиш сабаблари, вилт касаллигига қарши кураш масаласига оид.

38. Комилов Мирзоян Мирзааҳмедович (17.10.1936) – Н.Э.Бауман номидаги Москва Олий техника билим юртини битирган (1960). Информатика ва кибернетика соҳаси олими, ЎзР ФА академиги (1994), техника фанлари номзоди (1974), профессор (1977). “Кибернетика” ИИЧБ қошидаги Тизимли тадқиқотлар илмий текшириш институти директори (1992–1994), ЎзР ФА вице-президенти (1994–2000).

Илмий ишлари асосан информатика, кибернетика, инсон-машина ҳамда сунъий интеллект тизимларини қуриш, ечим қабул қилиш, тасвирларни аниқлаш назарияси ва амалиётига оид.

39. Канаш Сергей Степанович (23.09.1896 – 1975) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1925). Селекционер олим. ЎзР ФА ҳақиқий аъзоси (1952). Бутуниттифоқ ғўза селекцияси ва уруғчилиги илмий текшириш институти директори (1960–1964).

Илмий ишлари ғўза биологияси селекцияси ва уруғчилиги, ҳар хил хромосомали ғўза турларини ўрганиш усуллари масалаларига бағишланган.

40. Каримов Убайдулла Исраилович (1.04.1920–11.10.1997) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1949). Шарқшунос олим, филология фанлари доктори (1972), ЎзР ФА академиги (1995). Абу Райҳон Беруний асарларига оид цикл илмий тадқиқотлар ва унинг таржимасининг илмий шарҳи учун Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон Давлат мукофотига сазовор бўлди (1971).

Илмий ишлари шарқ кимёси, доришунослиги, табобат тарихи каби соҳаларни ўрганишга оид.

41. Лапкин Кузьма Иванович (31.10.1904–19.07.1989) – Ўрта Осиё Давлат университетининг иқтисод факультетини битирган (1930). Иқтисодчи, иқтисод фанлари доктори (1966), профессор (1968), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1964), ЎзР ФА академиги (1979). ЎзР ФА вице-президенти (1981–1987).

Илмий ишлари қишлоқ хўжалигини режалаштириш ва бошқариш, қишлоқ хўжалигини ихтисослаштиришнинг назарий асослари, қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг истиқболларини прогнозлаш масалаларига оид.

42. Мальцев Абрам Маисеевич (20.04.1897–25.07.1963) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1928). Селекционер, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган агроном, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, ЎзР ФА мухбир аъзоси (1943). Бутуниттифоқ пахтачилик илмий тадқиқот институтида директор (1942–1955).

Илмий ишлари ғўза селекцияси ва уруғчилиги генетикаси, биохимия ва географиясига оид.

43. Мамадолимов Абдуғафур Тешабоевич (1947) – ТошДУни битирган (1969). Физик олим, физика-математика фанлари доктори (1985), профессор (1989), ЎзР ФА академиги (2000).

Илмий ишлари чуқур сатҳли ярим ўтказгичлар ва электр ўтказувчан полимерлар физикасига оид.

44. Мубораков Ермуҳаммад Нурупович (22.04.1944–18.11.1999) – ТошДУни битирган (1970). Механик олим, техника фанлари доктори (1989), профессор (1991), ЎзР ФА академиги (1994).

Илмий ишлари ер ости фазовий иншоотларнинг сейсмик кучлар таъсирида деформацияланиш, зўриқиш ҳолатларини тадқиқ қилишнинг назарий асосларини яратишга оид.

45. Мусаев Жўра Азимбоевич (5.12.1928) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1948). Генетик олим, биология фанлари доктори (1973), профессор (1975), ЎзР ФА академиги (1984), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1980). ЎзР ФА Ўсимликлар экспериментал биология институти директори (1982–1984).

Ғўзанинг ирсий тоза генетик коллекциясини яратган. Биринчи бўлиб аллотетраплоид ғўзалар белги ва хусусиятларини ўрганиб, генларнинг комбинатив таъсирида ирсийланиши тўғрисидаги генетик назарияга асос солган, ғўзанинг “Гулбаҳор”, “Навбаҳор”, “Армуғон” навларини яратишда қатнашган.

46. Муқимов Комил Муқимович (14.02.1940) – Ўрта Осиё Давлат университетида ўқиган (1957–1961). Физик олим, физика-математика фанлари доктори (1988), профессор (1989), ЎзР ФА академиги (2000). Бухоро университети ректори бўлган (1992–2005).

Илмий ишлари магнитооптика, ядро, ферримангнетик диэлектрикларда магнитооптик ҳодисаларга оид.

К.Муқимов изланишлари туфайли магнит ҳодисалари физикаси соҳасида янги “кучли магнит майдонида нодир элементлар магнито оптикаси” илмий йўналиши шаклланди.

47. Мусахонов Мирзаюсуп Мирзамаҳмудович (1.09.1943) – МДУни битирган (1967). Физик олим, ЎзР ФА академиги (1995), физика-математика фанлари доктори (1982), профессор (1982).

Илмий ишлари элементар зарралар физикасига, асосан квант ядродинамикасига оид.

48. Муҳаммаджонов Абдулаҳад Раҳимжонович (26.12. 1928) – Ўрта Осиё Давлат Университетини битирган (1951). Шарқшунос ва археолог олим, тарих фанлари доктори, ЎзР ФА академиги (2000). ЎзР ФА тарих ва археология институти директори (1980–1983), ЎзР ФА вице-президенти (1996–1998), Ўзбекистон тарихи институти директори (1996–1998) бўлган. “Ўзбекистонда ижтимоий фанлар” журналининг бош муҳаррири (1997 йилдан).

Илмий ишлари Ўрта Осиё суғорма деҳқончилик, ирригация, гидротехника ҳамда деҳқончилик воҳаларининг вужудга келиши ва тараққиёти тарихига оид.

49. Мўминов Рамзилла Абдуллаевич (24.10.1941) – ТошДУ ни битирган (1963). Физик олим, физика-математика фанлари доктори (1979), профессор (1990), ЎзР ФА академиги (2000). ЎзР ФА физика-техника институтида махсус конструкторлик бюроси директори (1984–1988), ЎзР ФА фан ва техника давлат кўмитасининг Давлат илмий техника ахборот бўлими директори (1996–2002) бўлган.

Илмий ишлари қаттиқ жисмлар физикаси, ярим ўтказгичлар ва диэлектриклар физикаси ва шулар асосида асбоб ускуналар яратишга оид.

50. Мўминов Толиб Мусаевич (1.11.1943) – СамДУни битирган (1965). Физик олим, ЎзР ФА академиги (2000), физика-математика фанлари доктори (1979), профессор (1981). Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти лауреати (1977), Амалий физика илмий текшириш институти директори (1981–1987), СамДУ ректори (1992–1995), ТошДУ қошидаги Амалий физика илмий текшириш институти директори (1995 йилдан).

Илмий ишлари фундаментал ва амалий ядро физикасига оид.

51. Назаров Бахтиёр Аминович (17.09.1945) – ТошДУни битирган (1966). Адабиётшунос олим, филология фанлари доктори (1984), профессор (1994). ЎзР ФА академиги (2000). ЎзР ФА Тил ва адабиёт институти директори (1986–1990), Ўзбекистон Республикаси Президенти давлат маслаҳатчиси (1990–1992), айна вақтда “Ўзбек тили ва адабиёти” журналининг бош муҳаррири (1986–1994) бўлган.

Илмий ишлари ўзбек адабиёти тараққиёти, танқидчилик ва адабиётшунослик методологияси муаммолари, адабиёт назарияси ва адабий алоқалар масалаларига бағишланган.

52. Ойбек Мусо Тошмуҳаммедов (10.01.1905–1.07.1968) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1930). Ёзувчи, шоир, олим ва жамоат арбоби, Ўзбекистон халқ ёзувчиси (1965), ЎзР ФА академиги (1943). «Шарқ юлдузи» журналининг муҳаррири (1945–1957), Ўзбекистон ёзувчилар союзи правленияси раиси (1945–1950), “Ўзбек тили ва адабиёти” журналининг бош муҳаррири (1958–1968).

Ойбекнинг бадиий асарлари чет тилларига таржима қилинди. “Навоий” романи Давлат мукофотига сазовор бўлган. Илмий асарлари ўзбек мумтоз адабиётини чуқур ўрганишда, адабий меросга тўғри ёндашишда катта аҳамият касб этди.

53. Олимжонов Раҳим Олимжонович (10.07.1913–17.02.1985) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1935). Энтомолог, биология фанлари доктори (1949), профессор (1950), ЎзР ФА мухбир аъзоси (1952), ЎзР ФА Зоология ва паразитология институти директори (1958–1961).

Илмий ишлари гўза, беда ва бошқа қишлоқ хўжалик экинлари зараркунадалари ва уларга қарши кураш чораларига оид.

54. Орипов Тоҳир Фотиҳович (7.09.1945) – ТошДУни битирган (1970). Биофизика, экология соҳаси олими. Биология фанлари доктори (1988), профессор (1998), ЎзР ФА академиги (1994–95). Ўзбекистон Республикаси Президентининг давлат маслаҳатчиси (1997), ЎзР ФА вице-президенти (1997 йилдан) бўлган.

Илмий ишлари оқсил моддаларнинг биомэмбраналар билан таъсирланиш биоспектроскопиясига оид.

55. Парпиев Нусрат Агзамович (14.09.1931) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1953). Кимёгар олим. Кимё фанлари доктори (1976), профессор (1981), ЎзР ФА академиги (1995). Бухоро озиқ-овқат ва енгил саноат технологияси институти ректори (1977–1989), Тошкент кимё технология институти ректори (1994–2001).

Илмий ишлари координацион бирикмалар кимёсига оид.

56. Попов Владимир Иванович (23.02.1907 – 25.11.1991) – Ўрта Осиё Давлат Университетини битирган (1927). Геолог олим, геология-минерология фанлари доктори (1939), профессор (1940), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби (1957). ЎзР ФА академиги (1968).

Илмий ишлари асосан чўкинди жинсларнинг фашиал комплексларини аниқлаш ва фашиал-полеогеографик картага тушириш методикаси ва геологик формациялар таснифига бағишланган.

57. Рашидова Сайёра Шарафовна (2.08.1943) – МДУни битирган (1965). Кимёгар олима, кимё фанлари доктори (1983), профессор (1984), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1993), ЎзР ФА академиги (2000). ЎзР ФА полимерлар кимёси ва физикаси институти директори (1981 йилдан), Ўзбекистон Олий мажлиси депутати, Олий мажлиснинг инсон ҳуқуқлари бўйича вакили (1995 йилдан). ЎзМУ кафедра мудири (2006 йилдан).

Илмий ишлари юқори молекуляр бирикмалар кимёси–полимерлар занжирида кечадиган кимёвий реакцияларга оид.

58. Рашидов Турсунбой (1934) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1956). Механика соҳаси олими, ЎзР ФА академиги (1984), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1977), Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти лауреати (1983). ЎзР ФА механика ва иншоотларнинг сейсмик мустаҳкамлиги институти директори (1966–1974), Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти ректори (1974–1979), ЎзР ФА вице-президенти (1985–1992), ЎзР ФА Президиуми механика бошқарув жараёнлари ва информатика бўлими раиси (1992–1994).

Илмий ишлари конструкциялар ва иншоотларнинг сейсמודинамикасига оид.

59. Расулов Ўткир Ҳасанович (11.07.1939) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1961). Физик олим, физика-математика фанлари доктори (1979), профессор (1992), ЎзР ФА академиги (1995). ЎзР ФА Электроника институти директори (1985 йилдан).

Илмий ишлари физика электроника ва қаттиқ жисм сирти, физик кимёси масалаларига оид.

60. Рисқиев Тўхтапўлат Турсунович (3.11.1944) – ТошДУни битирган (1970). Физик олим, техника фанлари доктори (1993), ЎзР ФА академиги (1995). Ўзбекистон Республикаси Президентининг фан, таълим ва ижтимоий муаммолар масалалари бўйича давлат маслаҳатчиси (1993–1994, 1997–2003), Ўзбекистон Республикасининг Буюк Британия ва Шимолий Ирландия қўшма қироллигидаги фавқулодда ва мухтор элчиси (2003 йилдан).

Илмий ишлари юқори концентраллаштирилган қуёш энергиясидан фойдаланган ҳолда хусусиятлари олдиндан белгиланган янги материалларни яратиш биологиясига оид.

61. Ртвеладзе Эдвард Васильевич (14.05.1942) – ТошДУни битирган (1967). Археолог, тарихчи олим. Тарих фанлари доктори (1989), профессор (1992), ЎзР ФА академиги (1995), Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон давлат мукофоти лауреати (1985).

Илмий ишлари Ўрта Осиёнинг қадимги ва ўрта асрлар тарихи, археологияси, нумизматикаси, этнографияси, санъати, маданиятини ўрганишга бағишланган.

62. Рустамов Ҳусни Рустамович (21.03.1910) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1932). Кимёгар олим, кимё фаълари доктори (1954), профессор (1955), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби (1967), ЎзР ФА академиги (2000).

Илмий ишлари кислота асос католитик жараёнлар реакцияларининг генетикаси ва механизми ҳамда адсорбция жараёни кучини ўрганишга бағишланган.

63. Рустамов Алибек (15.05.1931) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1955). Манбашунос, тилшунос олим. Филология фаълари доктори (1968), профессор (1968), ЎзР ФА академиги (1995).

Илмий ишлари туркшунослик ҳамда умумий тилшуносликнинг амалий ва назарий масалаларига оид.

64. Салихов Шавкат Исмаилович (12.12.1944) – ТошДУни битирган (1967). Кимёгар олим, биология фаълари доктори (1984), профессор (1984), ЎзР ФА академиги (1995), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1998). 2005 йил март ойидан ЎзР ФА президенти.

Илмий ишлари оқсиллар ва пепцидлар тузилиши ҳамда хоссаларини ўрганиш масалаларига оид.

65. Салоҳитдинов Маҳмуд Салоҳитдинович (1933) – ЎОДУни битирган (1955). Математик олим, физика-математика фаълари доктори (1967), профессор (1969). ЎзР ФА академиги (1974), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1984). ЎзР ФА вице-президенти (1984–1985), Ўзбекистон Олий ва ўрта махсус таълим вазири (1985–1989), ЎзР ФА президенти (1988–1994) бўлган.

Илмий ишлари – чизиқли бўлмаган хусусий ҳосилали дифференциал тенгламалар тизими учун Коши масаласини ҳал қилишга бағишланган.

66. Саримсоқов Тошмуҳаммад Алиевич (10.09.1915–1995) – ЎОДУни битирган (1936). Математик олим, давлат ва жамоат арбоби, физика-математика фаълари доктори (1942), профессор (1942). ЎзР ФА академиги, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1960), Давлат мукофоти лауреати (1967), Меҳнат қаҳрамони (1990).

ЎОДУ (1943–44, 1952–1958), ТошДУ ректори (1971–1983) бўлган.

ЎзР ФА президенти (1947–1952). Ўзбекистон Министрлар совети Олий ва ўрта махсус таълим Давлат Комитетининг раиси (1959–1960), Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта махсус таълим вазири (1960–1971).

Т.А.Саримсоқов Ўзбекистонда олий таълимнинг, математика фанининг ривожланишига катта ҳисса қўшган, кўплаб фан номзодлари ва фан докторларини тайёрлаб этиштирган.

У 1971 йилдан Осиё ва Африка ҳамкорлик жамияти Ўзбекистон комитетининг раиси эди.

67. Сатимов Нуъмон Юнусович (15.12.1939–2006) – МДУни битирган (1962). Математик олим, физика-математика фаълари доктори (1977), профессор (1978). ЎзР ФА академиги (2000).

Илмий ишлари дифференциал тенгламалар, оптимал бошқарув ва зиддиятли жараёнлар назариясига оид.

68. Сатторов Жўракул Сатторович (1938) – ТошДУни битирган (1962). Агрокимёгар, тупроқшунос олим. Қишлоқ хўжалик фаълари доктори (1980), профессор (1982), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган қишлоқ хўжалик ходими (1990), ЎзР ФА академиги (1994). ЎзР ФА тупроқшунослик ва агрокимё илмий текшириш институти директори (1987–1995), СамДУ ректори (1995–1999).

Илмий ишлари тупроқ мелиорацияси, тупроқшунослик, агрохимё ва экология, чўллашиш жараёнининг тупроқ қатламига таъсири, сув омборларининг чўкинди лойқаларидан ўғит сифатида фойдаланиш масалаларига бағишланган.

69. Саъдуллаев Азимбай (9.01.1947) – МДУни битирган (1969). Математик олим. Физика–математика фанлари доктори (1982), профессор (1985), ЎзР ФА академиги (1995). Урганч Давлат университети ректори (1992–2007), Хоразм Маъмур академияси раиси (1997–2002).

Илмий ишлари кўп аргументли функциялар назариясига, Комплекс потенциаллар назариясига оид.

70. Сирожиддинов Саъди Ҳасанович (10.05.1920–04.1988) – ЎОДУни битирган (1942). Математик олим ва жамоат арбоби, физика-математика фанлари доктори (1953), профессор (1956), ЎзР ФА академиги (1966), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1970), Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти лауреати (1973). ТошДУ ректори (1966–1970), ЎзР ФА вице-президенти (1970–1983), ТошДУ ректори (1983–1987) бўлган.

Илмий ишлари кўп ўзгарувчанли классик кўпҳадларнинг муҳим хоссаларига бағишланган, Марков занжири учун лимит теоремаларни умумлаштириш ва ассимптотик ёйилмалар соҳасидаги тадқиқотлардир.

71. Содиқов Обид Содиқович (5.11.1913–1987) – ЎОДУни битирган (1937). Кимёгар олим, давлат ва жамоат арбоби, кимё фанлари доктори (1946), профессор (1947). ЎзР ФА академиги (1947), Иттифоқ Фанлар Академиясининг академиги (1972), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1960), Меҳнат қаҳрамони (1973). ТошДУ ректори (1958–1966). ЎзР ФА Президенти (1966–1984).

О.С.Содиқов раҳбарлигида ва қўл остида 30га яқин номзодлик, бир неча докторлик диссертациялари тайёрланган ва ҳимоя қилинган.

72. Стародубцев Сергей Васильевич (24.10.1914–19.03.1967) – ЎОДУда ўқиган (1931), МДУни битирган (1935), физик олим, техника фанлари доктори (1946), профессор (1947), ЎзР ФА академиги (1956), вице-президенти (1956–1966), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби (1964). ЎзР ФА ядро физикаси институти директори (1966–1967).

Илмий ишлари физик электроника атом ядроси физикаси, ядро ва радиация физикаси, радиоактив изотоплар ва нурлардан техникада фойдаланиш, соф материаллар технологиясига оид.

73. Султанов Абдулла Султанович (13.03.1913–26.10.1983) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1935). Кимёгар олим, кимё фанлари доктори (1964), профессор (1966), ЎзР ФА мухбир аъзоси (1966), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби (1973).

Илмий ишлари нефтни қайта ишлаш ва нефть кимёси саноати органик катализи муаммоларига оид.

74. Султанов Муҳаммад Алиевич (02.02.1915–12.07.1980) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1937). Гельминтолог, биология фанлари доктори (1963), ЎзР ФА мухбир аъзоси (1968).

Илмий ишлари Ўзбекистоннинг уй ва ов хўжалик аҳамиятига эга бўлган паррандалар гельминтлари, от ошқозон бўқаси ҳамда бошқа ёввойи ҳайвонлар паразити фаунасини ўрганиш, уларга қарши кураш чораларини ишлаб чиқишга бағишланган.

75. Султонов Иззат Отахонович (1910) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1930). Адабиётшунос, драматург. Филология фанлари доктори (1955), ЎзР ФА академиги (1995), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби (1964), Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти лауреати (1970).

ЎзР ФА Тил ва адабиёт институти директори (1948–1953).

Илмий ишлари ўзбек адабиёти тарихини ва Навоий ҳаётини ўрганишга бағишланган.

76. Тошмухамедов Бекжон Ойбекович (27.01.1935) – МДУни битирган (1958). Биолог-биофизик олим. Биология фанлари доктори (1971), профессор (1973), ЎзР ФА академиги (1987), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1985).

ЎзР ФА физиология институти директори (1985–1992).

Илмий ишлари биологик мембраналарнинг ҳосил бўлиши ва уларнинг бошқарувчанлик роли, токсинлар, гармонлар, пестицидлар, фероманлар ва бошқа биологик актив моддаларнинг мембранага таъсир қилиш механизмини ўрганишга оид.

77. Ташпўлатов Юнус Ташпўлатович (15.08.1932) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1953). Кимёгар олим, профессор (1980), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1981), кимё фанлари доктори (1978), ЎзР ФА академиги (2000).

Кимё саноати вазирлиги қошидаги Пахта целлюлозаси технологияси илмий текшириш институти директори бўлган (1974–1983).

Илмий ишлари пахта целлюлозаси ва унинг модификацияланган хилларини рентгенозатик ва ИК спектрлар ёрдамида текшириш, улар тузилишини тадқиқ қилишга маҳаллий хом ашёлардан пишиқ материаллар олишга оид.

78. Турсунмухамедов Саттор Фазилҳақович (11.01.1929) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1952). Файласуф олим. Фалсафа фанлари доктори (1970), профессор (1972), ЎзР ФА академиги (2000). Тошкент Давлат педагогика институти ректори (1980–1983).

Илмий ишлари саноат ва қишлоқ хўжалик меҳнати, ижтимоий гуруҳлар, табақалар, мулкдорлар синфининг шаклланиши, ижтимоий фалсафа, сиёсатшунослик соҳаларига бағишланган.

79. Толипов Шукур Толипович (5.01.1908–1980) – Ўрта Осиё Давлат Университетини битирган (1935).

Кимёгар олим, кимё фанлари доктори (1948), профессор (1949), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1950), Қозоғистон ФА академиги (1967 й.).

Илмий ишлари нодир ва тарқоқ элементларни турли тоғ жинслари ва ишлаб чиқариш маҳсулотларида аниқлашнинг янги методларига бағишланган.

80. Троицкий Виталий Иванович (13.07.1932) – Ўрта Осиё Политехника Институтини битирган (1956). Геолог инженер. Геология фанлари доктори (1967) профессор (1968). Ўзбекистон Республикаси Абу Райҳон Беруний номидаги давлат мукофоти лауреати (1985), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1995), Россия табиий фанлар академияси академиги (2008).

81. Умаров Ғиёс Ёқубович (25.12.1921 – 21.12.1988) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1943). Физик олим. Техника фанлари доктори (1967), профессор (1968), ЎзР ФА мухбир аъзоси (1968).

Илмий ишлари ядро физикаси, гелиофизика масалаларига оид.

82. Усманов Ҳамдам Усманович (16.10.1916 – 5.07. 1994) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1937). Кимёгар олим. Кимё фанлари доктори (1954), профессор (1955), ЎзР ФА академиги (1966), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби (1966).

ЎзР ФА кимё институти директори (1952–1956), ЎзР ФА ўсимликлар кимёси институти директори (1956–1959), ЎзР ФА Полимерлар кимёси институти директори (1959–1962).

Илмий ишлари целлюлоза кимёси ва физикаси, пахта толаси, пахта қолдиқлари, фтор полимерларини ўрганишга бағишланган.

83. Усманов Файзулла Асадуллаевич (30.04.1935) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1969). Геолог олим. Геология ва минерология фанлари доктори (1979), ЎзР ФА академиги (1995), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1998).

ЎзР ФА геология ва геофизикаси институти директори (1992–2000) бўлган.

Илмий ишлари геологик тадқиқотларни математикалаштириш ва компьютерлаштиришга бағишланган.

84. Умидова Зулфия Иброҳимовна (1.07.1897–17.04.1980) – Туркистон Давлат Университетини битирган (1922). Терапевт, тиббиёт фанлари доктори (1947), профессор (1948), Иттифоқ Тиббиёт Фанлари Академиясининг мухбир аъзоси (1948), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган врач (1944), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1949).

Илмий ишлари ўпка патологиясига ва иссиқ иқлим шароитида юрак-томир системаси касалликларини даволашга, шунингдек, соғлом одамнинг юрак-томир системаси ва миокарда-инфарктнинг клиник хусусияти ҳамда тонус томирлар камчилигининг бошқа шакллари эритишга бағишланган.

85. Файзуллаев Жорулла Файзуллаевич (11.02.1924–24.10.1992) – Ўрта Осиё Давлат Университетини битирган (1948). Гидромеханик олим, техника фанлари доктори (1971), профессор (1971). ЎзР ФА мухбир аъзоси (1974), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1992).

Илмий ишлари суюқлик ва кўп фазали муҳитлар механикаси, гидродинамика, кон гидродинамикаси, суғориш гидродинамикасига оид.

86. Фармонов Шокир Қосимович (20.02.1941) – Ўрта Осиё Давлат Университетини битирган (1963). Математик олим. Физика-математика фанлари доктори (1973), профессор (1977). ЎзР ФА академиги (2000). Илмий ишлари Марков занжири бўйича бошланғич тасодифий миқдорлар ва векторлар учун илмий теоремалар яратишга оид.

87. Филатов Александр Николасвич (1.10.1930) – Ўрта Осиё Давлат Университетини битирган (1953). Математик ва механик олим. Физика-математика фанлари доктори (1969), профессор (1970), ЎзР ФА академиги (2000).

Илмий ишлари асосан дифференциал ва интегро-дифференциал тенгламалар назариясига асимптотик усулларни қўллашга оид.

88. Хайруллаев Музаффар Мухитдинович (17.11.1931–26.03. 2004) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1951). Философ олим. Фалсафа фанлари доктори (1966), профессор (1967), ЎзР ФА академиги (1989).

ЎзР ФА философия ва ҳуқуқ институти директори (1961–1970, 1975–1980) бўлган. Сўнг ЎзР ФА Шарқ қўлёзмалар институти директори (1980–1987, 1993–2004) бўлган.

Илмий ишлари Ўрта Осиё халқлари фалсафий тафаккури тарихи, маданият ва маънавият масалаларига бағишланган.

89. Шермухаммедов Саид (12.05. 1930) – СамДУни битирган (1953). Файласуф олим. Фалсафа фанлари доктори (1973), профессор (1978). Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1980). Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон Республикаси Давлат мукофоти лауреати (1992), ЎЗР ФА академиги (2000).

Ўзбекистон КП Марказий комитетида Фан ва маданият бўлими мудири ўринбосари (1964–1965), маданият бўлими мудири (1965–1970). Ўзбекистон маориф вазири (1970–1984), Ўзбекистон Педагогика илмий текшириш институти директори (1984–1985), Ўзбекистон Фалсафа жамияти президенти (1990 йилдан).

Илмий ишлари маданият назарияси ва бошқа муаммоларга бағишланган.

90. Цукерваник Исаак Платонович (23.05.1901–21.04.1968) – Ўрта Осиё Давлат университети битирган (1927). Кимёгар олим. Кимё фанлари доктори (1940), профессор (1940), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби (1942), ЎЗР ФА академиги (1966).

Менделеев номи Бутуниттifoқ кимёгарлар жамияти Республика бошқарувининг раиси бўлган (1942–1957).

Илмий ишлари ароматик бирикмаларни алкишlash ва ациллашга оид. Ароматик углеводородларни спиртлар билан аллюминий хлорид ишгирокида алкишlash усулларини ишлаб чиққан.

91. Юдахин Константин Кузмич (31.05.1890–22.02. 1975) – Ўрта Осиё Давлат университети битирган (1925). Тилшунос, шарқшунос олим. Профессор (1940), ЎЗР ФА мухбир аъзоси (1952), Қирғизистон ФА академиги (1955).

«Қирғизча-русча луғат» учун 1967 йилда Давлат мукофотига сазовор бўлган.

Илмий ишлари луғатчиликка, туркий тиллар диалектологиясига оид.

92. Юнусов Собир Юнусович (18.03.1909–29.11.1995) – Ўрта Осиё Давлат университети битирган (1935). Кимёгар олим. Кимё фанлари доктори (1949), профессор (1952), ЎЗР ФА академиги (1952), Иттифоқ ФА мухбир аъзоси (1958), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби (1959), Леопольдин номи немис табиатшунослари академиясининг академиги (1962), Меҳнат Қаҳрамони (1969).

ЎЗР ФА вице-президенти (1952–1962), ЎЗР ФА Ўсимлик моддалари кимёси институти директори (1958–1983) бўлган.

Илмий ишлари янги аллюлоидли ўсимликларни излаш, янги топилган аллюлоидларнинг тузилишини аниқлаш ва уларни амалиётга жорий қилишга бағишланган.

93. Юнусов Муҳаммаджон Собирович (5.01.1932 –15.10. 2002) – Ўрта Осиё Давлат университети битирган (1955). Физик олим. Физика-математика фанлари доктори (1981), профессор (1983), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1993), ЎЗР ФА академиги (2000).

Илмий ишлари аралашмалар билан бойитилган ярим ўтказгичлар ва улар асосидаги асбобларнинг тузилмаларига турли кўринишдаги энергиялар ва чуқур кириб борувчи нурлар таъсир этганда юз берадиган электр жараёнларини текширишга оид.

94. Юсупов Эркин (1929–2003) – ЎОДУни битирган (1951). Файласуф олим ва жамоат арбоби. Фалсафа фанлари доктори (1965), профессор (1966), ЎЗР ФА академиги (1979), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1979). ЎЗР ФА вице-президенти (1979–1989), ТошДУ ректори (1990–1992) бўлган.

Илмий ишлари ижтимоий фалсафа, мантiқ, тарих, сиёсатшунослик, маънавият, мафкура масалаларига оид.

95. Ўразбаев Муҳаммад Тошев (20.05.1906–9.05.1971) – ЎОДУнинг ишчи факультетини битирган (1928). Механик олим, техника фанлари доктори (1947), профессор (1938). ЎзР ФА академиги (1956), Иттифоқ қурилиш ва архитектура академиясининг ҳақиқий аъзоси (1957), Давлат мукофоти лауреати (1959), Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти (1967) лауреати. Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан ва техника арбоби (1960).

ЎзР ФА механика ва иншоотларнинг сейсмик мустаҳкамлиги институти директори (1947–1957). Тошкент Политехника институти ректори (1963–1971).

Илмий ишлари асосан механика ва иншоотларнинг сейсмик мустаҳкамлиги назариясига оид.

96. Қори Ниёзий – Тошмуҳаммад Ниёзов (2.09. 1897–18.03.1970). Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1921). Математик олим, педагог, давлат ва жамоат арбоби, физика-математика фанлари доктори (1930), профессор (1931), ЎзР ФА академиги (1943), ЎзР ФА биринчи президенти (1943–1947), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1939), Меҳнат қаҳрамони (1967). Икки марта Давлат мукофотига сазовор бўлган.

Илмий ишлари ўзбек математика атамашунослиги ва олий математика дарслиги (ўзбек тилида), Ўзбекистон халқларининг маданияти тарихи масалаларига бағишланган.

97. Қаюмов Азизхон Пўлатович (1926 январь) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1949). Ўзбек адабиётшуноси, филология фанлари доктори (1961), ЎзР ФА академиги (1995), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1986).

ЎзР ФА тил ва адабиёт институти директори (1958–1961) бўлган. Тошкент маданият институти ректори (1974–1979), Ҳамид Сулаймонов номидаги қўлғезмалар институти директори (1979).

Илмий ишлари Навоий ҳаёти ва ижодини, ўзбек мумтоз адабиёти тарихини ўрганишга оид.

98. Қосимов Акмалжон (1937 – 2004) – ТошДУни битирган (1961). Биохимик олим. Биология фанлари доктори (1978), профессор (1978), ЎзР ФАнинг академиги (2000).

Андижон педагогика институти ректори (1976).

Илмий ишлари биологик мембраналарга радиоактив пурлар ва бошқа физиологик актив моддаларнинг таъсир механизминини ўрганишга бағишланган.

99. Кўшжонов Матёқуб (5.05.1918–16.08.2005) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1950). Адабиётшунос олим, танқидчи. Филология фанлари доктори (1972), профессор (1975), ЎзР ФА академиги (2000), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1978).

ЎзР ФА Тил ва адабиёт институти директори (1975–1987) бўлган. Илмий ишлари ҳозирги ўзбек адабиётининг назарий муаммоларини ўрганишга бағишланган.

100. Кўчқортоев Иристой (5.07.1936–2002) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1958). Ўзбек тилшуноси, педагог. Филология фанлари доктори (1979), профессор (1983), ЎзР ФА академиги (2000).

Илмий ишлари ҳозирги адабий ўзбек тили лексикологияси, фразеологиясини ўрганишга бағишланган.

101. Кацепольский Иосиф Самуилович (10.10.1903–2.10. 1976) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1930). Кимёгар олим. Кимё фанлари доктори (1960), профессор (1967), ЎзР ФА мухбир аъзоси (1968).

Илмий ишлари маҳаллий цементларнинг қотиш ва емирилиш жараёнларини ўрганишга бағишланган, маҳаллий хом ашёлар ва саноат чиқиндилари асосида портланд-цементнинг янги турларини олиш ва саноатда қўллашга оид.

102. Фуломов Улуғ Ғофурович (1933–1990) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1955). Физик олим. Физика-математика фанлари доктори (1972), профессор (1974), ЎзР ФА мухбир аъзоси (1974). ЎзР ФА Ядро физикаси институтида директори бўлган (1969–1978).

Илмий ишлари Ядро физикасига оид. Ядро моддаларининг фавқулоддаги ҳолатлари учун ядро-ядро тўқнашувларини ўрганишнинг янги методларини ишлаб чиққан.

103. Ҳамрабаев Иброҳим Ҳамрабаевич (5.05.1920–24.06.2002) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1942). Геолог олим. Геология фанлари доктори (1957), профессор (1958). ЎзР ФА академиги (1974), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1970).

ЎзР ФА Ҳ.М.Абдуллаев номидаги геология ва геофизика институти директори (1960 йилдан) бўлган.

Илмий ишлари Ўрта Осиё магматизм, айрим комплекс формацияларнинг геохимик ва металлогеник хоссаларини ўрганишга бағишланган.

104. Ҳожиев Азим (18.12.1933) – Ўрта Осиё Давлат университетини битирган (1956). Тилшунос олим. Филология фанлари доктори (1968), профессор (1975), ЎзР ФА академиги (2000), Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган фан арбоби (2000).

Илмий ишлари Ўзбек тилшунослигининг грамматика, орфография, лексикология, лексикография каби соҳаларини ўрганишга бағишланган.

105. Ҳожиев Жавдат (4.07.1938) – МДУни битирган (1962). Математик олим. Физика-математика фанлари доктори (1977), профессор (1977), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби (1990). ЎзР ФА академиги (2000).

Илмий ишлари инвариантлар назарияси ва тасвирлар назарияси масалаларига бағишланган.

106. Ҳабибуллаев Пўлат Қирғизбоевич (14.10. 1938) – ЎОДУни битирган (1960). Физик олим, жамоат ва давлат арбоби. Физика математика фанлари доктори (1971), профессор (1972), ЎзР ФА академиги (1984, Россия Технология ФА академиги (1992).

ЎзР ФА вице-президенти (1979–1984), Президенти (1984–1988) бўлган. Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон Давлат мукофоти лауреати (1981). Илмий ишлари акустика, оптика, радиацион ва лазер физикаси, ядро ва иссиқлик физикаси масалаларига оид.

МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТ РЕКТОРЛАРИ (1918 – 2008)

№	Ф.И.Ш.	Илмий ушвони	Йиллар
1.	Мунаввар Қори Абдурашидхонов	Ўқитувчи	1918 йил, май – сентябрь
2.	Попов А.В	Доцент	1918 йил, 5 апрель – декабрь
3.	Черданцев Г.Н.	Профессор	1918 йил, декабрь – 1920 йил, декабрь
4.	Димо Н.А.	Профессор	1919 йил, август – 1920 йил, декабрь
5.	Солькин А.Ф.	Тех.ф. студент	1920 йил, декабрь – 1921 йил, май
6.	Бродский А.А.	Профессор	1921 йил, май – 1926 йил, ноябрь
7.	Знаменский А.А.	Доцент	1926 йил, ноябрь – 1927 йил, октябрь
8.	Городецкий Б.Г.	Доцент	1927 йил, октябрь – 1930 йил, май
9.	Сегаль М.А.	Профессор	1930 йил, май – 1931 йил, март
10.	Антропов П.Г.	Доцент	1931 йил, март – ноябрь
11.	Муратов Н.М.	Доцент	1931 йил, ноябрь – 1932 йил, июль
12.	Қори-Ниязов Т.Н.	Профессор	1932 йил, июль – 1933 йил, май
13.	Яроцкий В.Я.	Профессор	1933 йил, май – 1936 йил, октябрь
14.	Муравейский С.Д.	Профессор	1936 йил, декабрь – 1942 йил, август
15.	Умаров С.У.	Доцент	1942 йил, август – 1943 йил, март, 1945 йил, октябрь – 1950 йил, сентябрь
16.	Саримсоқов П.А.	Профессор-академик	1943 йил, март – 1944 йил май, 1952 йил август – 1958 йил, март, 1971 йил май – 1983 йил август
17.	Велиев Я.Э.	Профессор	1944 йил, май – 1945 йил, октябрь
18.	Зоҳидов Т.З.	Профессор	1950 йил, октябрь – 1952 йил, август
19.	Содиқов О.С.	Профессор	1958 йил, март – 1966 йил, апрель
20.	Сирожиддинов С.Х.	Профессор	1966 йил, апрель – 1970 йил, ноябрь, 1983 йил, август – 1987 йил апрель
21.	Алимов Ш.А.	Профессор	1987 йил, апрель – 1990 йил, январь
22.	Юсупов Э.Ю.	Профессор	1990 йил, январь 1992 йил, февраль
23.	Жўраев Т.Ж.	Профессор	1992 йил, февраль – 1996 йил, январь
24.	Долимов Т.Н.	Профессор	1996 йил, январь – 2004 йил, август
25.	Ашуров Р.	Профессор	2004 йил, август – 2006 йил, август
26.	Муҳамедов Ф.И.	Профессор	2006 йил, августдан ҳозирги кунга қадар

**ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ УНИВЕРСИТЕТИДА ТАХСИЛ ОЛГАН ФАНЛАР
АКАДЕМИЯСИ ПРЕЗИДЕНТ ВА ВИЦЕ-ПРЕЗИДЕНТЛАРИ**

1. Қори Ниёзов Т.Н. – математик, ЎзР ФА президенти (1943–1947).
2. Саримсоқов Т.А. – математик, ЎзР ФА президенти (1947–1952).
3. Зоҳидов Т.З. – биолог, ЎзР ФА президенти (1952–1956).
4. Содиқов О.С. – кимёгар, ЎзР ФА президенти (1966–1984).
5. Ҳабибуллаев П.Қ. – физик, ЎзР ФА президенти (1984–1988).
6. Салоҳитдинов М.С. – математик, ЎзР ФА президенти (1988–1994).
7. Юсупов Э.Ю. – файласуф, ЎзР ФА вице-президенти (1979–1989).
8. Жўраев Т.Ж. – математик, ЎзР ФА президенти (1996–2001).
9. Йўлдошев Б. – физик, ЎзР ФА президенти (2001–2006).
10. Салиҳов Ш.И. – кимёгар, ЎзР ФА президенти (2006 йилдан).
11. Стародубцев С.А. – физик, ЎзР ФА вице-президенти (1956–1966).
12. Сирожиддинов С.Х. – математик, ЎзР ФА вице-президенти (1970–1983).
13. Лапкин М.И. – иқтисодчи, ЎзР ФА вице-президенти (1981–1987).
14. Лазуревский Г.В. – кимёгар, Молдова ФА вице-президенти (1960 йилдан).
15. Такыбаев Ж.С. – физик, Қозоғистон ФА вице-президенти (1961–1971).
16. Адишев М.М. – геолог, Қирғизистон ФА президенти (1978 йилда бир неча ой).
17. Баратов Р.Б. – геолог, Тожикистон ФА президенти (1976–1981).
18. Лутфуллаев С.Л. физик, ЎзР ФА вице-президенти (2008 йилдан).
19. Расулов Ў. физик, ЎзР ФА вице-президенти (2006–2008).
20. Орипов Т.Ф. биофизик, ЎзР ФА вице-президенти (1997 йилдан).
21. Абдуваҳобов А.А. кимёгар, ЎзР ФА вице-президенти (1994–1997).
22. Рашидов Т. механик, ЎзР ФА вице-президенти (1985–1992).
23. Юнусов С.Ю. кимёгар, ЎзР ФА вице-президенти (1952–1962).

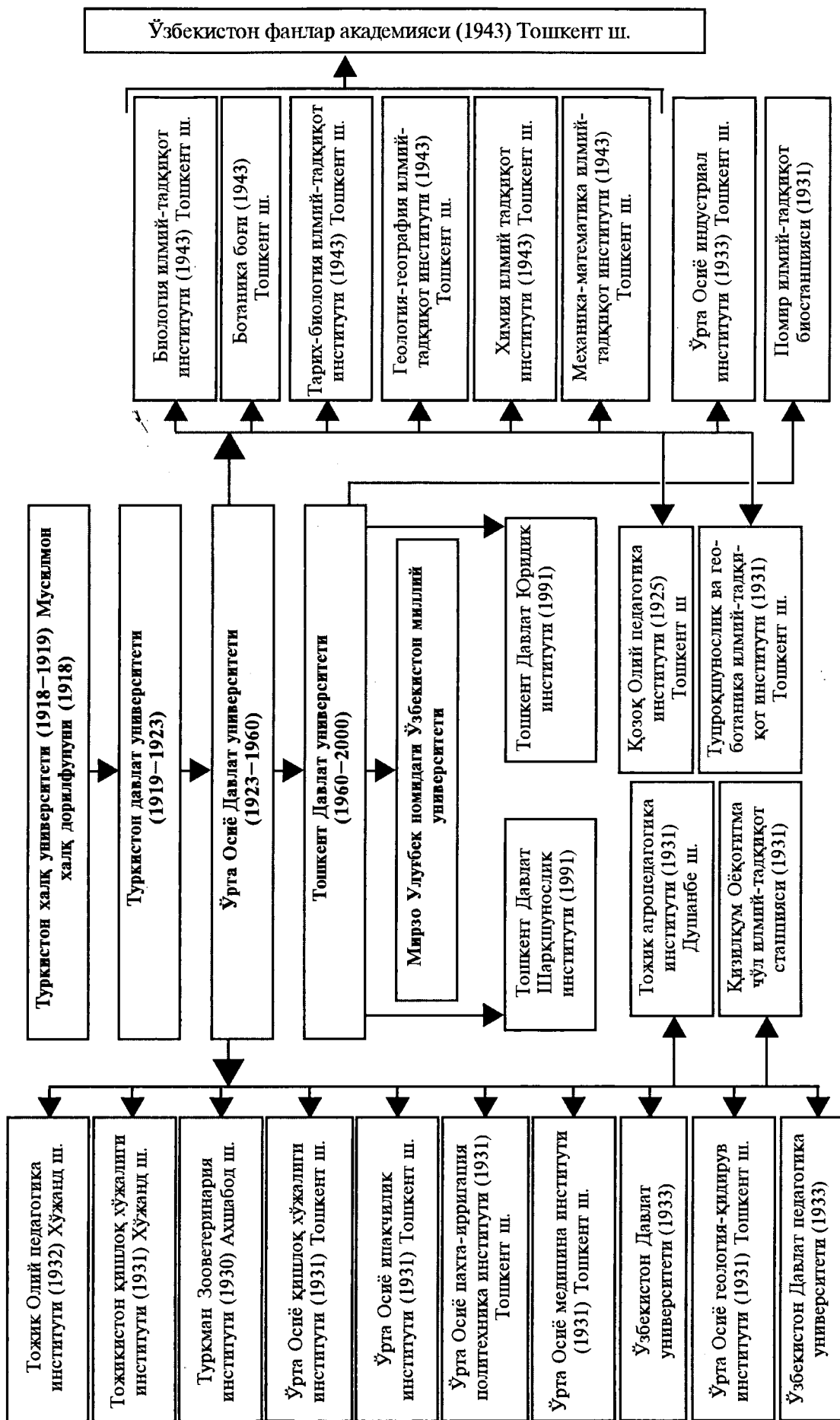
ЎзМУда ТАҲСИЛ ОЛГАН ОЛИМАЛАР, ФАН ДОКТОРЛАРИ, ПРОФЕССОРЛАР

1. Абдуазизова Н.А. – тарих фанлари доктори, профессор.
2. Абдуллаева М.М. – биол.фанлари доктори профессор.
3. Абдурасулова А.Р. – хим.ф. д., профессор.
4. Абдурасулова Қ.Р. – юридик фанлари доктори
5. Абдурахимова Н.А. – тарих фанлари доктори, профессор.
6. Аъзамова Г.А. – тарих фанлари доктори
7. Азимжонова – Ўз РФА академиги.
8. Азимова Д.С. – фалсафа фанлари доктори, профессор.
9. Александрова Л.С. – мед.фанлари доктори, профессор.
10. Алимova Д.А. – тарих фанлари доктори, профессор.
11. Алимova С.Н. – биол.фанлари доктори профессор.
12. Аминова Р.Х. – Ўз РФА академиги.
13. Арифханова М.М. – биол.фанлари доктори, профессор.
14. Арифханова З. – тарих фанлари доктори, профессор.
15. Ариханова М. – геогр.ф. д., профессор.
16. Афанаъева Т.К. – тарих фанлари доктори, профессор.
17. Аҳмедова М. – фалсафа фанлари доктори, профессор.
18. Ахунова Г.Н. – иқт.фанлари доктори, профессор.
19. Базарова С. – физ-мат фанлари доктори, профессор.
20. Бобожонова Д.Б. – тарих фанлари доктори, профессор.
21. Бутник А.А. – биол.фанлари доктори профессор.
22. Владимирова Н.В. – филология фанлари доктори, профессор.
23. Гафурова Л.А. – биол.фанлари доктори профессор.
24. Гентшке В.Л. – тарих фанлари доктори, профессор.
25. Гизамулина З.З. – биол.фанлари доктори профессор.
26. Гулямова Т.Г. – биол.фанлари доктори профессор.
27. Гусинская С.Л. – хим.фанлари доктори, профессор.
28. Давшан А.Н. – филол. фанлари доктори, профессор.
29. Давыдович Е.А. – тарих фанлари доктори, профессор.
30. Джиянбаева Р.Х. – хим.фанлари доктори профессор.
31. Елецкая –Вифлеемская З.Я. – мед.фанлари доктори, профессор.
32. Желтова Г. – тарих фанлари доктори, профессор.
33. Замаъева М.Б. – биол.фанлари доктори профессор.
34. Зокирова О.Ф. – юридик фанлари доктори, профессор.
35. Ибрагимова А. – тарих фанлари доктори, профессор.
36. Иброҳимова Р. – филол фанлари доктори, профессор.
37. Икрамова Х.З. – физ-мат фанлари доктори, профессор.
38. Икромова Х.З. – тех. фанлари доктори, профессор.

39. Иногамжонова З.Ф. – юридик фанлари доктори
40. Кадырова Д.А. – биол.фанлари доктори, профессор.
41. Каландарова – тарих фанлари доктори, профессор.
42. Каримова В. – психол. фанлари доктори, профессор.
43. Каримова Г.А. – сиёсатшунослик фанлари доктори.
44. Ким Ольга – филол.фанлари доктори, профессор.
45. Кирова К.Э. – тарих фанлари доктори, профессор (Ленинград).
46. Қодирова З.Р. – фалсафа фанлари доктори, профессор.
47. Кононова М.М. – микробиолог, Давлат мукофоти лауреати.
48. Курбонова М. – филол. фанлари доктори.
49. Куценко Э.Н. – профессор.
50. Кўчқорова М.М. – биол.фанлари доктори профессор.
51. Лейдерман А.Ю. – физ-мат фанлари доктори, профессор.
52. Макарова → геол.фанлари доктори , профессор.
53. Малевич Т.А. – физ-мат фанлари доктори
54. Матвейская – физ-мат фанлари доктори, Ўз РФА академиги.
55. Миркамолова С.Х. – геол-минер. ф.д, профессор.
56. Мирқосимова М. – филол. фанлари доктори, профессор.
57. Мирҳамидова П.П. – биол.фанлари доктори профессор.
58. Мошкова В.Г. – тарих фанлари доктори.
59. Мўминова Р. – иқтисод фанлари доктори, профессор.
60. Муртазаева Р.Х. – тарих фанлари доктори, профессор.
61. Муҳамедова С. – филол. фанлари доктори, профессор.
62. Мўминова Ф.И. – филол. фанлари доктори, профессор.
63. Олимжанова Х.О. – биол.фанлари доктори профессор.
64. Орифхонова М.М. – биол.фанлари доктори профессор.
65. Оринбаева З.О. – биол.фанлари доктори профессор.
66. Отрошенко О.С. – хим.фанлари доктори, профессор.
67. Павлова О.Н. – мед.фанлари доктори, профессор.
68. Петровец В. – тарих фанлари доктори, профессор (Пишпек).
69. Пехерова С.М. – тарих фанлари доктори.
70. Пославек О.Ю. – геогр .фанлари доктори, профессор.
71. Пугачева Т.С. – физ-мат фанлари доктори, профессор.
72. Ражабова М.А. – юридик фанлари доктори.
73. Расулова М.Ю. – физ-мат фанлари доктори, профессор.
74. Раҳимова Т.Т. – биол.фанлари доктори профессор.
75. Раҳимова Т.У. – биол.фанлари доктори профессор.
76. Раҳматуллаева Д. – филол. фанлари доктори, профессор.
77. Руми В.А. – биол.фанлари доктори , профессор.
78. Содиқова Н.С. – тарих фанлари доктори.
79. Сайидносирова З. – хим.фанлари доктори, профессор.
80. Сайфуллаева Р.Р. – филол. фанлари доктори, профессор.
81. Сидирова – хим.фанлари доктори, профессор.
82. Сикистель Т. – геол.фанлари доктори, профессор.
83. Сорокина В.А. – мед.фанлари доктори, профессор.
84. Сочникова М.Н. – мед.фанлари доктори, наук

85. Сулаймонова Х.С. – юридик фанлари доктори, профессор.
86. Суннатов Р. И. – психол. фанлари доктори.
87. Сухарева О. – тарих фанлари доктори, профессор.
88. Таджибаева А. – геол – минер. доктори, Қозоғистон Р ФА академиги.
89. Ташбаева – тарих фанлари доктори.
90. Терентьева – химия фанлари номзоди, профессор. (Кишинёв)
91. Троцкая А.Л. – тарих фанлари доктори.
92. Туленова Г.Ж. – фалсафа фанлари доктори, профессор.
93. Туленова К.Ж. – фалсафа фанлари доктори, профессор.
94. Туляганова М.И. – физ-мат. фанлари доктори.
95. Тураева Н.Н. – физ-мат. фанлари доктори, профессор.
96. Умидова З. – СССР тиббиёт фанлари академиги
97. Усманова М.А. – юридик фанлари доктори
98. Федорова П.И. – мед. фанлари доктори, профессор.
99. Филанович М.А. – тарих фанлари номзоди, доцент.
100. Флициян Е.С. – физ-мат. фанлари доктори, профессор.
101. Ҳоликова Р. – тарих фанлари доктори, профессор.
102. Ҳамроева Д.С. – физ-мат. фанлари доктори, профессор.
103. Ходжинова М.А. – Ўз РФА академиги.
104. Холматова М. – фалсафа фанлари доктори, профессор.
105. Чехович О.Д. – тарих фанлари доктори.
106. Шаталина А.С. – биол. фанлари доктори, профессор.
107. Шаюсупова Г.Ю. – тарих фанлари доктори, профессор.
108. Шереметьева А.Г. – филология фанлари доктори.
109. Шермухаммедова Н.А. – фалсафа фанлари доктори, профессор.
110. Шукурова Х.С. – тарих фанлари доктори, профессор.
111. Шарипова С.Ш. – политология фанлари доктори.
112. Юценко Е.Л. – физ-мат. фанлари доктори, профессор, Украина ФА мухбир аъзоси.
113. Яхьяева Л. – фалсафа фанлари доктори, профессор.

Миллий университетдан ажралиб чиққан олий ўқув юрглари ва илмий-тадқиқот институтлари



МУНДАРИЖА

Сўз боши.....	8
<i>I боб. Миллий университетнинг ташкил топиши ва илк қадамлари</i>	21
1.1 Мусулмон халқ дорилфунуни.....	24
1.2 Туркистон халқ университети.....	26
1.3 Туркистон давлат университети.....	27
<i>II боб. Ўрта Осиё давлат университети</i>	33
<i>III боб. Тошкент давлат университети</i>	46
<i>IV боб. Ўзбекистон Миллий университети</i>	49
<i>V боб. Университет факультетлари</i>	57
<i>VI боб. Таълим ва тарбия самарадорлигини оширишга қаратилган тузилмалар</i>	117
Илова.....	129

**МУЎТАБАР ЗИЁ МАСКАНИ
(1918 – 2008)**

Муҳаррир Аброр Қиличев
Бадий муҳаррир Анатолий Бобров
Техник муҳаррир Татьяна Смирнова
Мусахҳиҳ Доно Тўйчиева, Фотима Ортиқова
Компьютерда саҳифаловчи Акмал Сулаймонов, Абдуҳалим Камолитдинов

ИБ № 4741

Босишга 01.08.08 й.да рухсат этилди. Бичими 60x84 1/8.
Таймс гарнитураси. Офсет босма. 17,67 шартли босма тобоқ.
19,5 нашр тобоғи. Адади 1000 нусха. 289 рақамли буюртма.
100–2008 рақамли шартнома. Баҳоси шартнома асосида.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг
Фафур Фулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи.
100129 Тошкент, Навоий кўчаси, 30.
100128 Тошкент, Шайхонтохур кўчаси, 86.

Бизнинг интернет манзилимиз: www.iptd gulom.uz